

Jog és Állam

44. szám

Miskolczi Bodnár Péter

SOKSZÍNŰ MAGÁNJOG

Jog és Állam

44. szám

Miskolczi Bodnár Péter

SOKSZÍNŰ MAGÁNJOG

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

© Szerző, 2023

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Szuchy Róbert

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

ISBN 978-615-5961-96-0

ISSN 1787-0607

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

Lectori salutem!	9
I. A vállalkozás szabadsága és a vállalkozáshoz való jog	11
II. A jóhiszeműség és tisztesség elve	23
III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban	31
IV. A törzsbetét szolgáltatása	51
V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő kellékszavatosságról	67
VI. Tendenciák a felelősség körében	87
VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség	115
VIII. Az adásvétel kereskedelmi és magánjogi jellegű szabályozása a magyar jogban	129
IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése	147
X. Töprengés az egységes fizetésektelenségi eljárás magyarországi bevezetéséről	169
XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?	181
XII. A háromdimenziós nyomtatás biztonsági kockázatai	201
XIII. Érdekkonfliktusok kezelése a kereskedelmi jogalkotásban	209
XIV. Jog és erkölcs változó kapcsolata	217

XV. A szerződő felek tartalomalakító szabadságát korlátozó magánjogi jogszabályok	229
---	-----

LECTORI SALUTEM!

Hatvanadik születésnapomra kollégáim egy 53 tanulmányból álló könyvvel leptek meg. Akkor elhatároztam, hogy egy olyan kötettel viszonzom kedvességüket, amely kellően sokrétű ahhoz, hogy minden egykori szerző találjon benne őt érdeklő részt, noha „csak” magánjogi témák „kerülnek terítékre”. Sajnálom, hogy öt évnek kellett eltelni, hogy ígéretemet valóra válthassam.

Az ünnepelt szolgál most ajándékkal az egykori és mai születésnapjaim köszöntőik számára, és egyben köszönetet mond a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának, hogy a kötet megjelentetésével hozzájárul egy ígéret teljesítéséhez.

A mostani tanulmánykötetben a polgári jogi alapelvek témakörétől indulunk barangolásra a magánjog színes világába olyan tanulmányok révén, amelyek – a XV. fejezet kivételével – korábban már megjelentek, de a kiadvány jellege miatt kevesekhez juthattak el. Néhány esetben a kötetben egy hosszabb verzió szerepel, máskor rövidítettem. A válogatás fő szempontja az volt, hogy a személyek jogától és a társasági jogtól a szerződések témakörén át felelősségi kérdéseken keresztül és a fizetésektelenség jogi problémáit érintve a fogyasztóvédelem speciális területéig olyan magánjogi problémákról adjak ízelítőt, amelyekkel eddigi pályafutásom során behatóan foglalkoztam.

A kötet felvillantja a magánjog kapcsolódó pontjait az alkotmányos alapelvektől a versenyjogig, az új technológiák kapcsán a biztonsági problémáig. Az egyes írások betekintést engednek a jogalkotás vargabetűibe, a kodifikáció nehézségeibe. A válogatásban több olyan írás szerepel, amely a magánjogon belüli jogterületeket kapcsol össze, az általános és a speciális szabályok viszonyát elemzi. Az összehasonlítás sokszor nem áll meg a magánjog szintjén, van olyan tanulmány, amely a vállalkozás szabadságának alapjogi témakörét érinti, egy másik írás pedig a jog és az erkölcs kapcsolatának változásait feszegeti.

A kötetben szereplő tanulmányok mindig valamilyen aktuális fejleményre – egy-egy új jogi megoldásra, kodifikációra, külföldi jogalkotásra, vagy éppen a technika fejlődésére – reagálnak. Szerzőként vallom, hogy az új helyzetek megoldásához először a korábban kialakított jogi megoldásokat kell elemezni, ezek alkalmazhatóságát átgondolni, és többnyire a korábbi ismert megoldások szükséges módosításain, továbbfejlesztésük mikéntjén érdemes kiindulásként töprengeni. A gyűjteményes kötet egésze nem abban az értelemben aktuális, ahogy az egyes írások eredeti megjelenésük idején azonnali reakciót jelentettek. A könyvben sorakozó gondolatok 5-10-15 évvel eredeti megfogalmazásukat követően sem tűnnek idejétműltnek, a javaslatok egy része még mindig megfontolásra érdemesek.

Az a tisztelt Olvasó, aki esetleg másként vélekedik, a tanulmányok azon részével gazdagodhat, amelyek feltárják a vizsgált újdonság előzményeit, összehasonlítják a

korábbi és a hatályba lépő normákat, időnként kitekintenek külföldi megoldásokra. Az írások közös jellemvonása az, hogy – a szükséges mértékű leíráson túl – elemeznek, értékelnek.

Szerzőként igyekeztem bemutatni a pozitív változásokat, de nem hallgattam az elszalasztott lehetőségekről, a kudarcokról sem. A kötetbe összegyűjtött írások között szerepelnek kritikus hangvételűek is. Az idő majd eldönti, hogy a változások pillanatában megfogalmazott értékelések mennyire a szerző „írói munkásságának” részei, és mennyiben tekinthetők ma is megfontolásra érdemesnek. A tisztelt Olvasó mindenképpen egy kordokumentumot tart a kezében, egy változásokban bővelkedő korszak sokszínű jogi szabályozási lehetőségeinek a tárházát.

A kötet – reményeim szerint – érzékelteti a szerző és szeretett jogterülete közötti bensőséges kapcsolatot, a magánjog és korábbi művelői iránti tiszteletet, és bepillantást enged a szerző „érted haragszom, nem ellened” mentalitásába.

Az utolsó fejezetben szereplő tanulmány első közlés, egy újonnan indult kutatásom első publikált eredménye. Ez az írás is mutatja a magánjogi viszonyokba történő állami beavatkozással kevésbé szimpatizáló, de a kényszerűségeket elfogadni tudó mentalitásomat.

Jó olvasást kívánok a magánjog többi szerelmese számára, ismételten köszönve az öt évvel ezelőtti köszöntő írásokat.

Miskolczi Bodnár Péter

I. A VÁLLALKOZÁS SZABADSÁGA ÉS A VÁLLALKOZÁSHOZ VALÓ JOG

E tanulmány két alapjog bizonyos szempontú összehasonlítására vállalkozik, amikor a vállalkozás szabadságának európai és a vállalkozáshoz való jog magyar jogintézményét veszi górcső alá. Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy az eltérő elnevezés ellenére valójában ugyanarról az alapjogról van szó. A részletesebb vizsgálat is megerősíti a közös vonások dominanciáját, de fölveti kisebb eltérések lehetőségét.

1. A vállalkozás szabadsága alapjogként való megjelenése az Európai Unió jogában¹

Az alapjogok – köztük a vállalkozás szabadsága – európai elismerése egy hosszabb folyamat² eredménye, melyen belül három szakasz különíthető el.

Az első szakaszban a bírói gyakorlat – jogi norma hiányában – „segédeszközökhöz” fordult. Ilyenként használta a tagállami alkotmányok „közösnek tekintett” elveit, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményt (EJEE)³ és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményét.⁴ Témánk szempontjából a két utóbb említett egyezmény nem jelentett igazi előrelépést, mert az azokban megjelenő egyesülési jog, illetve társulási szabadság alapvetően a szakszervezetek és más politikai jellegű szervezetek létrehozásának jogát biztosítja.⁵ A tagállami alkotmányok „közösnek tekintett” elvei között azonban már a vállalkozáshoz való jog is szerepel. „Az alkotmányok többségének szövegében a foglalkozás megválasztásának, esetleg a hivatalviselésnek a szabadsága, a kereskedelem vagy a verseny szabadsága, a szabad gazdasági kezdeményezés formulája együttesen szerepel a kifejezetten említett vállalkozáshoz való joggal” – állapítja meg Fábián Ferenc.⁶

1 Lásd pl. Koen Lenaerts: Exploring the Limits of the EU Charter of Fundamental Rights, *European Constitutional Law Review*, 8: 375–403, 2012., G. de Burca: The Evolution of EU Human Rights Law in: P. Craig and G. de Burca (eds.) *The Evolution of EU Law*, Oxford University Press, 2011) 465. p.

2 Lásd pl. Zoltán Horváth: *Handbook on the European Union* Fourth edition in English HVG-ORAC Budapest 2011. 238-242. old.

3 Az EJEE-t 1950 november 4-én írták alá Rómában.

4 A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát az ENSZ Közgyűlése 1966. december 16-án fogadta el. Az egyezmény 1976. március 23-án lépett hatályba. 2014-ig 168 állam erősítette meg, Magyarország 1974. január 17-én csatlakozott az Egyezségokmányhoz.

5 Az Egyezségokmány 22. Cikke szerint: Mindenkinnek joga van a másokkal való szabad társulásra, ideértve azt a jogot, hogy érdekei védelme céljából szakszervezeteket alakítson, illetőleg azokhoz csatlakozzon.

6 Fábián Ferenc: A vállalkozáshoz való jog. In: Jakab, András; Fekete, Balázs; Könczöl,

I. A vállalkozás szabadsága és a vállalkozáshoz való jog

A második szakasz az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a továbbiakban: Charta) 2000-ben Nizzában történő elfogadásával kezdődik.

A harmadik szakasz a Charta kötelező erővel történő felruházása az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés lisszaboni elfogadásától számítható, amely deklarálta, hogy a Charta ugyanolyan kötőerővel bír, mint maga a Szerződés.⁷ Az alapjogokat a Charta hat csoportba sorolja. A II. fejezet tartalmazza a szabadságjogokat, köztük a vállalkozás szabadsága elnevezésű alapjogot (16. cikk).

2. A vállalkozáshoz való jog alapjogként való megjelenése a magyar jogban

Az 1949. évi XX. törvény eredeti szövegében értelemszerűen nem szerepelt a vállalkozáshoz való jog, mivel a tervgazdaságot működtető állam még az államosításokat követően kialakult állami szektorban is nagyon szűk mozgásteret engedett önálló döntések számára. Az Alkotmány 1972. évi módosítása⁸ során deklarálták az emberi jogok tiszteletben tartását,⁹ de a vállalkozáshoz való jog csak az Alkotmány 1989-ben történt módosításával került be a szövegbe. A rendszerváltás keretében sor került az Alkotmány gyökeres módosítására,¹⁰ melynek egyik következményeként az Alkotmány 9. § (2) bekezdése rögzíti, hogy „A Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát”.¹¹ Az Alaptörvénynek¹² a Szabadság és felelősség című fejezet XII. cikkének (1) bekezdése határozottabban rögzíti azt, hogy mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztására, valamint a vállalkozáshoz.

Miklós; Menyhárd, Attila; Sulyok, Gábor (szerk.) Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Budapest, Magyarország: PPKE JÁK, (2018) pp. 0-1. , 2 p.

7 Az Európai Unió ekkor csatlakozott az EJEE-hez. A csatlakozás egyik következménye az, hogy amennyiben a Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az EJEE-ben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval, amelyek az EJEE-ben szerepelnek. Az Európai Unió joga azonban nyújthat kiterjedtebb védelmet. Tanulmányunk szempontjából nincs jelentősége a szabálynak, mivel az EJEE-ben felsorolt jogok között nem kerül említésre a vállalkozás szabadsága.

8 1972. évi I. törvény

9 Az 1972. évi I. törvény 55. § (1) bekezdése garantálja a munkához való jogot, de ez még ekkor burkoltan sem jelenti a vállalkozáshoz való jog csíráját.

10 1989. évi XXXI. törvény

11 9. § (1) Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül.

(2) A Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát és a gazdasági verseny szabadságát.

12 Magyarország Alaptörvényét az Országgyűlés 2011. április 18-i ülésnapján fogadták el.

3. „A vállalkozás szabadsága” alapjog tartalma

3.1. A vállalkozás szabadsága tartalma a Charta szövege szerint

A Charta 16. cikke értelmében: A vállalkozás szabadságát, az uniós joggal és a nemzeti jogszabályokkal és gyakorlattal összhangban, el kell ismerni. A vállalkozás szabadságának tartalmát a Charta szövege nem részletezi.

3.2. A vállalkozás szabadságának tartalma a Charta Magyarázata¹³ szerint

A Charta Magyarázata (a továbbiakban: Magyarázat) a vállalkozás szabadságának három fontos elemére hívja fel a figyelmet, nevezetesen a gazdasági és kereskedelmi tevékenység gyakorlásának a szabadságára, a szerződés-kötés szabadságára és a szabad versenyre. A Magyarázat felhívja a figyelmet arra, hogy a 16. cikk tartalma a bírói gyakorlaton alapul és számos jogesetre hivatkozik.¹⁴

A Magyarázat máshol úgy fogalmaz, hogy a vállalkozás szabadsága a haszonszerzés minden jogszerű formáját felöleli.¹⁵

3.3. A vállalkozás szabadságának tartalma az európai jogesetek tükrében

A vállalkozás szabadságáról szóló ítéletek többsége¹⁶ a Charta Magyarázatában foglalt három részjogosítvány együttesét említi. Néhány döntés további tartalmi elemeket is

13 The European Union Agency For Fundamental Rights (FRA) 2015. júniusban publikált egy Jelentést, melynek címe *“Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right”*.

14 „This Article is based on Court of Justice case-law which has recognised freedom to exercise an economic or commercial activity (see judgments of 14 May 1974, Case 4/73 Nold [1974] ECR 491, paragraph 14 of the grounds, and of 27 September 1979, Case 230-78 SpA Eridiana and others [1979] ECR 2749, paragraphs 20 and 31 of the grounds) and freedom of contract (see inter alia Sukkerfabriken Nykøbing judgment, Case 151/78 [1979] ECR 1, paragraph 19 of the grounds, and judgment of 5 October 1999, C-240/97 Spain v Commission [1999] ECR I-6571, paragraph 99 of the grounds) and Article 119(1) and (3) of the Treaty on the Functioning of the European Union, which recognises free competition. Of course, this right is to be exercised with respect for Union law and national legislation. It may be subject to the limitations provided for in Article 52(1) of the Charter.” Explanation on Article 16 – Freedom to conduct a business

15 “What does it mean to ‘conduct a business’? In principle, it would include any legitimate form of profit-making activity conducted by one or several individuals ‘in company’. The right seems to encompass the full ‘life-cycle’ of such activities, for instance from setting up a company, through operating one, to insolvency or closing a business.” FRA report 2015. p. 11.

16 Lásd például a Sky Österreich ügyben (C283/11, EU:C:2013:28, 42. pont) 2013. január 22-én hozott ítélet, és a Schaible ügyben 2013 október 17-én hozott ítélet (C101/12, EU:C:2013:661, 25. pont)

I. A vállalkozás szabadsága és a vállalkozáshoz való jog

tulajdonít a vállalkozás szabadságának. „A vállalkozás szabadsága többek között a vállalkozások azon jogát jelenti, hogy – az őket a saját cselekményeikért terhelő felelősség körében – szabadon rendelkezhessenek a rendelkezésükre álló gazdasági, műszaki és pénzügyi forrásokkal.”¹⁷ A vállalkozás szabadsága magában foglalja azt, hogy egy már létrejött vállalkozás részt vehessen a piaci versenyben és ne vonatkozzanak rá másoknál hátrányosabb feltételek.

4. A vállalkozáshoz való jog tartalma a magyar jogban

4.1. A vállalkozáshoz való jog tartalma a magyar Alkotmány és az Alaptörvény szerint

Mind a korábbi Alkotmány rendszerváltástól hatályos szövegében, mint a hatályos Alaptörvényben megtalálható a vállalkozáshoz való jog. A magyar Alkotmány az 1989. évi módosítástól kezdődően deklarálta azt, hogy „A Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát.” Az Alaptörvény Alapvetés címet viselő fejezete M) cikkének (1) bekezdése szerint „Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik”. A Szabadság és felelősség című alapjogi fejezet XII. cikkének (1) bekezdése rögzíti azt, hogy mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztására, valamint a vállalkozáshoz.

A magyar jogszabályok sem pontosítják az alapjog tartalmát, így annak feltárását illetően hazánkban is komoly szerep jut a joggyakorlatnak és a jogirodalomnak.

4.2. A vállalkozáshoz való jog tartalma a magyar Alkotmánybíróság szerint

Az Alkotmánybíróság már az Alkotmány alapján feltétlen alkotmányos kötelezettséggé nyilvánította azt, hogy az állam ne tegye lehetetlenné a vállalkozóvá válást. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a vállalkozás joga azt biztosítja bárki számára, hogy – esetenként feltételhez kötötten – vállalkozóvá válhasson, és üzleti tevékenységet fejthessen ki.¹⁸ „A vállalkozás joga az Alkotmánybíróság maradandónak bizonyult tétele szerint annyit jelent – de annyit alkotmányos követelményként feltétlenül –, hogy az állam ne akadályozza meg, ne tegye lehetetlenné a vállalkozóvá válást.”¹⁹ „Az egyes foglalkozásokra tárgyi ismérvek alapján bevezetett numerus clausus éppen ezt teszi: ha a létszám betelt, minden személyi tulajdonságtól függetlenül, lehetetlenné teszi az adott foglalkozás választását. Az ilyen tárgyi korlát alkotmányosságát, elsősorban annak szükségességét és elkerülhetetlenségét, azt, hogy a korlátozás valóban a legenyhébb eszköz-e az adott cél elérésére, a legszigorúbban kell vizsgálni.”²⁰ Az Alkotmánybíróság

17 2014. március 27-i UPC Telekabel Wien ítélet C314/12, EU:C:2014:192, 49. pont

18 54/1993 (X. 13.) AB határozat, és 720/2014. (VII. 3.) AB határozat

19 Fábíán Ferenc: 2018.

20 Fábíán Ferenc: A vállalkozás és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogról in Tanulmányok a 65 éves a Lenkovich Barnabás tiszteletére szerk.: Keserű Barna Arnold –

megsemmisítette azt a törvényi rendelkezést, amely a helyi önkormányzatok hatáskörébe utalta a taxik számának a meghatározását.²¹

Kiemelendő, hogy az Alkotmánybíróság szerint nem hagyható figyelmen kívül a vonatkozó uniós szabályozás és az Európai Bíróság releváns gyakorlata. „Egyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezményokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által benyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen nem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje.” – mondta ki az Alkotmánybíróság.²²

4.3. A vállalkozáshoz való jog tartalma a magyar jogirodalom szerint

„A vállalkozáshoz való jog, mint alapjog tehát azt jelenti, hogy bárkinek az Alkotmány által biztosított joga a vállalkozás, azaz az üzleti tevékenység kifejtése. A vállalkozás joga egy bizonyos, a vállalkozások számára az állam által teremtetett közgazdasági feltételrendszerbe való belépés lehetőségének biztosítását, más szóval a vállalkozóvá válás lehetőségének – esetenként szakmai szempontok által motivált feltételekhez kötött, korlátozott – biztosítását jelenti. A vállalkozáshoz való jog tehát nem abszolutizálható és nem korlátozhatatlan: senkinek sincs alanyi joga meghatározott foglalkozással kapcsolatos vállalkozás vagy ennek adott vállalkozási-jogi formában való gyakorlásához.”²³ „A vállalkozáshoz való jognak – mint minden alapjognak – létezik alanyi jogi, szubjektív oldala és objektív, intézményi oldala. Ez annyit jelent, hogy az államnak nemcsak tiszteletben kell tartania az alapvető jogokat (szubjektív oldal), hanem gondoskodnia kell azok védelméről, gyakorolhatóságuk feltételeinek a megteremtéséről.”²⁴ „A vállalkozáshoz való jog nem jelenthet jogot annak meghatározott vállalkozási forma keretében történő gyakorlására. A vállalkozás joga ... nem tartalmazza egy konkrétan meghatározott vállalkozási formában folytatott tevékenységhez való jogot.”²⁵ A vállalkozáshoz való jog kapcsán is irányadónak tartom azt, amit Vörös Imre a tulajdonhoz való jog kapcsán ír. „Az Alkotmány nem a polgári jogi tulajdont biztosítja, tehát nem egy dologi jogi kategóriáról van szó, hanem a tulajdonosnak az állammal szembeni azon alanyi jogáról, hogy az állam tartózkodjon az ő tulajdonosi pozíciójába a jogalkotás révén történő behatolástól. Az a tény, hogy valakinek a tulajdonhoz való joga az Alkotmány alapján védettséget élvez, nem absztrakt és főleg nem abszolutizált védelmet

Kóhidi Ákos Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., valamint a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara Budapest – Győr 2015. 77-93., 85. o.

21 21/1994. (IV. 16.) AB határozat, ABH 1994. 117., 120-121.

22 ABH 2011. 2901., 321.

23 Fábíán Ferenc: 2018.

24 Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.) *Emberi jogok*, Budapest, Osiris, 2003. 103. old.

25 Fábíán Ferenc: 2018.

I. A vállalkozás szabadsága és a vállalkozáshoz való jog

jelent, mivel a tulajdonhoz való jogot a jogalkotó tölti ki konkrét tartalommal. Az alkotmányossági követelmény tehát az, hogy a tulajdonra vonatkozó törvények tartalma összességében megfeleljen az Alkotmány más rendelkezéseinek is.”²⁶ „A tulajdon elvonása alkotmányjogi értelemben nem feltétlenül a polgári jogi tulajdon elvesztése, viszont az állagelvonás ellen az Alkotmány nem ad feltétlen védelmet.”²⁷

5. A két alapjog érvényesülési terjedelmének időbeli eltérése

A két alapjog érvényesülési terjedelmét illetően meg kell különböztetni két időszakot.

A vállalkozások létrejöttét követően mind az európai, mind a magyar alapjog azonos tartalmú. Nem teljesen egyértelmű azonban az, hogy mindkettő érvényesül-e abban a kezdeti időszakban, ami egy társas vállalkozás létrehozataláig tart. Egyes értelmezések szerint a vállalkozás szabadsága európai alapjog nem foglalja magába a vállalkozás szabad létrehozásának jogát.²⁸ Ezzel az értelmezéssel cseng össze a tulajdon védelmére vonatkozó alapjog értelmezése. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatára²⁹ szerint az Európai Emberi Jogi Egyezmény csakis a már megszerzett tulajdont védi, s nem vonatkozik a tulajdon megszerzésére.

A vállalkozáshoz való jogot Magyarországon viszont egyértelműen úgy értelmezik, hogy az irányadó a vállalkozás létrehozatalának időszakában is, nevezetesen az alapjog kiterjed a vállalkozás létesítésére is. Sőt olyan értelmezéssel is találkozhatunk, hogy vállalkozáshoz való jog döntően a vállalkozás létesítését teszi lehetővé. „Az államnak kötelessége lehetővé tenni azt, hogy ha valaki vállalkozni akar, akkor – az előre meghatározott szabályok keretein belül, akár meghatározott feltételek teljesítése mellett is – ezt megtehesse, az állam tehát nem teheti lehetetlenné a vállalkozóvá válást.”³⁰ Érdekességként jegyezzük meg, hogy a tulajdonhoz való alkotmányos jog értelmezése kapcsán a magyar joggyakorlat is elszakad a tulajdonjog polgári jogi fogalmától, de ez nem befolyásolta azt a szemléletet, hogy a vállalkozáshoz való jog kiterjed a vállalkozás létesítésére is.

26 Vörös Imre: *Az állami tulajdon az alkotmány szempontjából* Gazdaság és Jog 1994. 1. szám 3. old.

27 Fábíán Ferenc: Alkotmány és tulajdon In: Szabó, Imre; Tóth, Károly (szerk.) *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára* Szeged, Magyarország: Szegedi Tudományegyetem, (2007) pp. 159-177., 166. o.

28 Az Európai Unió jogából sem hiányzik a vállalkozás létesítésének szabadságát deklaráló alapjog, csak ezt nem a vállalkozás szabadsága részeként, hanem külön jogként nevesítik.

29 Lásd pl. *Marckx v. Belgium*-ügyben hozott 1979. június 13-i ítélet OJ Serie A no 31, para 50.

30 Fábíán Ferenc: 2018. Megjegyzendő azonban, hogy a tanulmány egészéből kiderül, hogy az idézetben szereplő vállalkozás alapítási jogot a szerző, csak a vállalkozási szabadság részjogosítványaként tekinti.

6. A vállalkozás szabadságának korlátozhatósága

6.1. A Charta rendelkezései

A Chartának „A jogok és elvek hatálya és értelmezése” című 52. cikke a következőképpen rendelkezik: „Az e Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása csak a törvény által, és e jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. Az arányosság elvére figyelemmel, korlátozásukra csak akkor és annyiban kerülhet sor, ha és amennyiben az elengedhetetlen és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.”

6.2. A Charta joggyakorlata

6.2.1. A vállalkozás szabadsága lényeges tartalmának korlátozása

A bíróság elsőként azt vizsgálja, hogy bekövetkezett-e a vállalkozás szabadságának tényleges korlátozása. Korlátozza pl. a vállalkozás szabadságát az, ha a vállalkozás eszközeinek az értékesítéséhez állami hozzájárulást írnak elő, mert ez beleütközik a menedzsment függetlenségének követelményébe.³¹ Nem sérti viszont a vállalkozás szabadságát a termék reklámjának a tartalmára vonatkozó korlátozás.³² Azt, hogy az európai joggyakorlat mit ért a vállalkozás szabadságának – nem korlátozható – lényeges tartalmán jól érzékelteti az ásványvíz nátrium tartalmának feltüntetésére vonatkozó jogszabályi kötelezettség megítélése. „A norma egyáltalán nem tiltja a természetes ásványvizek gyártását és forgalmazását, hanem egy pontosan körülhatárolt területen a hozzájuk kapcsolódó csomagolást és reklámozást szabályozza. Ezzel egyáltalán nem érinti a vállalkozás szabadságának lényeges tartalmát.”³³

6.2.2. Az alapjog nem lényeges tartalmát érintő korlátozás megengedhetőségének indoka

Elvben korlátozhatja a vállalkozás szabadságát, ha jogszabály olyan intézkedés megtételére kötelezi őt, amely költséggel járhat a számára és kihatással lehet tevékenysége megszer-

31 Portugál vasút-ügy C-557/10. sz. ügy 2012. októberi ítélet 38. pont

32 A C-544/10. sz. ügyben hozott ítélet szerint nem érinti a foglalkozás megválasztása szabadságának és a vállalkozás szabadságának a lényeges tartalmát az, hogy az 1924/2006 rendelet szerint a több mint 1,2 térfogatszázalék alkoholt tartalmazó italokon nem közölhetőek egészségre vonatkozó állítások. Egy német borászat „könnyen emészthető” megjelölést alkalmazott a borosüveg címkéjén. Ez egészségre vonatkozó állításnak minősül. Összeegyeztethető az EUSZ 6. cikk (1) bekezdésének első albekezdésével az, hogy a rendelet még abban az esetben is abszolút módon tiltja a bortermelők és borforgalmazók számára egészségre vonatkozó állítás használatát, ha ez az állítás önmagában igaz.

33 C-157/14 71. pont

I. A vállalkozás szabadsága és a vállalkozáshoz való jog

vezésére. A korlátozás mégsem ütközik a Charta 16. cikkébe az alábbi esettípusokban:
A közhatalom indokolja a korlátozást

A bíróság megállapította, hogy a vállalkozás szabadsága széles körű közhatalmi beavatkozásoknak vethető alá, amelyek a gazdasági tevékenység gyakorlásának közérdekből való korlátozásait jelenthetik.³⁴

A fogyasztóvédelem magas szintjének biztosítása is indokolhatja a korlátozást

- Ítélet kötelezte a légitársaságot az izlandi tűzhányó kitörése miatt várakoztatott utasok költségeinek viselésére.³⁵

- Az élelmiszerek címkézési kötelezettségét első körben a Charta 16. cikkében biztosított jog gyakorlásának korlátozásaként értékelték, de megengedhetőnek tartották, mivel azt törvény írja elő, és tekintetbe véve, hogy az említett kötelezettség tiszteletben tartja az alapjog lényeges tartalmát és ténylegesen az Unió által elismert általános érdekű célkitűzést – nevezetesen a fogyasztók védelmét – célozza.³⁶

Az uniós jogrend által védett több jog ütközése is indokolhatja a korlátozást.

Több jog ütközése esetén ezt az értékelést a különböző jogok, valamint az azok közötti igazságos egyensúly védelméhez kapcsolódó követelmények szükségszerű összeegyeztetésének tiszteletben tartása mellett kell elvégezni. A száj és körömfájás járvány megelőzésének a célja indokolja a juhok és kecskék azonosításának beültetett krotáliával történő és ezért a hagyományosnál költségesebb módját.³⁷

6.3. Az arányosság megítélése az EuB joggyakorlatában

Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint az arányosság elve megköveteli, hogy az uniós intézmények aktusai ne haladják meg a szóban forgó szabályozás által követett jogos célok elérésére alkalmas és ahhoz szükséges mértéket. Amikor több alkalmas intézkedés közül lehet választani, a legkevésbé korlátozó jellegűt kell igénybe venni, és az okozott hátrányok nem lehetnek aránytalanok az elérni kívánt célokhoz képest.³⁸

6.3.1. Arányosnak tekintett korlátozások

Arányosnak tekintette az Európai Unió Bírósága a korlátozásokat az alábbi esetekben. A körülményektől függően nem ütközik a vállalkozás szabadságába egy olyan jogszabály, amely

34 2013. január 22i Sky Österreich ítélet, C283/11, EU:C:2013:28, 46. pont, Lidl-ügy C134/15. sz. (34. pont)

35 Ryanair C-12/11. sz. ügy

36 Lidl-ügy C134/15. sz. 32. pont

37 C101/12. sz. ügy 62. pont

38 lásd: 2001. július 12i Jippes és társai ítélet, C189/01, EU:C:2001:420, 81. pont; 2013. január 22i Sky Österreich ítélet, C283/11, EU:C:2013:28, 50. pont) Lidl-ügyben hozott ítélet C134/15. sz. (33. pont).

- kötelez a termékről adott tájékoztatásra, pl. árfeltüntetésre, következésképpen az alapügy felperesének vállalkozási szabadságába való beavatkozás a jelen ügyben arányban áll a követett célkitűzésekkel,³⁹
- korlátozza a termékről adott tájékoztatás tartalmát,⁴⁰ sőt
- még az olyan norma sem feltétlenül aránytalan, amely megtiltja a termék forgalmazását.⁴¹

6.3.2. Aránytalanak tekintett korlátozás

Bizonyos kötelezések aránytalanak minősülnek és így sértik a vállalkozás szabadságát. Az EuB szerint nem tartja tiszteletben a szellemi tulajdon védelme és a vállalkozás szabadságának védelme közötti igazságos egyensúlyt egy internet-hozzáférést nyújtó szolgáltató arra kötelezése, hogy a hálózaton lebonyolított adatátvitel teljes egészét, időben nem korlátozottan kövesse nyomon és ennek érdekében bonyolult, költséges informatikai rendszert hozzon létre a szellemi alkotás jogsultjainak az érdekében.⁴²

39 A Lidl-ügyben a baromfihús árának a csomagoláson való feltüntetési kötelezettségét előíró szabályozás szükségességét illetően az ítélet megerősítette azt, hogy az uniós jogalkotó jogszerűen tekinthette úgy, hogy az árnak csupán a polcokon való elhelyezését előíró szabályozás nem tenné lehetővé a követett célok hatékony elérését, mivel olyan termékek esetében, melyeknél a csomagolási egységek súlya különbözhet, csupán a teljes ár és az egységár feltüntetése biztosíthat elegendő információt a fogyasztó számára. (39. és 40. pont)

40 A vállalkozó véleménynyilvánítási és tájékozódási szabadságába, valamint vállalkozási szabadságába való beavatkozásnak minősül annak megtiltása, hogy a természetes ásványvizek csomagolásán, címkein és reklámjában az ásványvizek alacsony nátriumtartalmára vonatkozó olyan állítást, illetve megjelölést lehessen feltüntetni, amely alkalmas a fogyasztó megtévesztésére. Az állítások és megjelölések használatára vonatkozó korlátozásokat előíró rendelkezések a magas szintű fogyasztóvédelem biztosítására, a fogyasztónak a fogyasztásra szánt vizek nátriumtartalmára vonatkozó megfelelő és átlátható tájékoztatására, a kereskedelmi ügyletek tisztességességének biztosítására és az emberi egészség védelmére irányulnak és a korlátozás arányos az említett célokkal. (az ásványvíz címkézéséről szóló C-157/14 ügyben hozott ítélet 72. pontja)

41 A C-210/03. sz. ügyben hozott ítélet szerint a nem szájon át fogyasztható dohánytermékeknek a 2001/37 irányelv 8. cikkében előírt tilalma alkalmas arra, hogy korlátozza e termékek gyártói számára szakmai tevékenységük szabad gyakorlását. (73. pont) A 2001/37 irányelv a tilalom bevezetésével az egészségvédelem magas szintjét biztosítva közérdekű célt szolgál. Nem állítható, hogy az irányelv 8 cikkében előírt tiltó rendelkezés e célra alkalmatlan lenne. Ilyen körülmények között a forgalmazásának a tilalma nem jelenti a szakmai tevékenység szabad gyakorlásához való jog vagy a tulajdonhoz való jog aránytalan sérelmét. (74. pont)

42 lásd a Sky Österreich-ügyben 2013 január 22-én hozott C283/11, EU:C:2013:28 ítélet 46-54. pontok.

7. A vállalkozás szabadságának korlátozhatósága a magyar jog szerint

7.1. A vállalkozás szabadságának korlátozhatósága a magyar Alaptörvény szerint

Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése meghatározza az alapjogok korlátozásának feltételeit, amikor rögzíti azt, hogy „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”

7.2. A vállalkozás szabadságának korlátozhatósága a magyar Alkotmánybíróság szerint

„A vállalkozáshoz való jogot az Alkotmánybíróság a konkrét alkotmányi nevesítésből fakadóan az első indítványoktól kezdődően alkotmányos alapjognak ismerte el. Az alkotmányvédelem rendszerében ennek azért van dogmatikai jelentősége, mert az alapjogi jellegből következően a vállalkozáshoz való jog tekintetében, korlátozhatóságának megítélése során a szükségesség/arányosság tesztjét kell alkalmazni, illetve lényeges tartalmát illetően – alkotmányosan – még törvény sem korlátozhatja.”⁴³

Az alapjogok korlátozásának az Alaptörvényben rögzített feltételei kapcsán Fábián Ferenc helytállóan állapítja meg, hogy „ezek a feltételek megegyeznek az Alkotmánybíróság által a 30/1992. (IV. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171. alapján kialakított gyakorlattal”.⁴⁴ Értelemszerűen az Alaptörvény hatályba lépését követően az ítéletek az Alaptörvényben rögzített feltételeket ismétlik. „Az alapvető jog más alapvető jog érvényesülése, vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”⁴⁵

„A piaccgazdaság keretei között a vállalkozáshoz való jogot az Alkotmánybíróság alapjogként értelmezte, amelynek jelentősége az, hogy lényeges tartalma nem korlátozható, nem lényeges tartalma pedig csak más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányos mértékben korlátozható.”⁴⁶

Érdemes lenne alaposabban megvizsgálni az eddig ismertetett – az alapjogok korlátozhatóságára vonatkozóan a Chartában rögzített és az európai joggyakorlat által követett szigorú feltételekkel álláspontom szerint összhangban álló – követelmé-

43 Fábián Ferenc: 2015.

44 Fábián Ferenc: 2018.

45 Az alapjog korlátozhatóságának a feltételeinek felsorolásából a 3208/2013. (XI. 18.) AB határozat, ABH 2013. 2440 Indokolás [83] kimaradt az, hogy valamely alkotmányos érték védelme érdekében is sor kerülhet korlátozásra.

46 Fábián Ferenc: 2018.

nyekkel való összhangját azoknak az ítéleteknek, amelyek szerint „A vállalkozás joga alkotmányosan korlátozható, feltéve, hogy az nem lehetetleníti el teljesen az üzleti tevékenység végzését,⁴⁷ vagy a vállalkozóvá válást.⁴⁸

7.3. A vállalkozás szabadságának korlátozhatósága a magyar jogirodalom szerint

„A vállalkozáshoz való alapjogi elismerése erős védelmet jelent, amely védelem nem jelenti ugyan a korlátozhatatlanságot, de megköveteli a korlátozás szigorúbb alkotmányossági kritériumainak vizsgálatát és érvényesítését.”⁴⁹

„A vállalkozás jog alapjog annyiban, amennyiben a vállalkozóvá váláshoz való jogot a törvény annak lényege szerint sem korlátozhatja, alkotmányban biztosított jog viszont annyiban, amennyiben az állampolgárnak nincs egy meghatározott vállalkozáshoz való joga.”⁵⁰

Összegzés

Jelen tanulmány egy európai és egy magyar alapjog tartalmát, alkalmazhatóságának időbeli kereteit és korlátozhatóságának a feltételeit járta körül párhuzamosan bemutatva az európai és magyar szabályokat, joggyakorlatot és jogirodalmi nézeteket. Terjedelmi korlátjainkra tekintettel nem térhettünk ki annak a szoros kapcsolatnak az elemzésére, amely a vállalkozás szabadságát más alapjogokhoz fűzi.

47 26/2013. (X. 4.) AB határozat

48 3062/2012. (VI. 21.) AB határozat

49 Fábián Ferenc: 2018.

50 Sári János: *Alapjogok, Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris, 2001, 197. old.

II. A JÓHISZEMŰSÉG ÉS TISZTESSÉG ELVE

1. A jóhiszeműség és tisztesség elvének története dióhéjban

A jóhiszeműség és tisztesség magyar elve a svájci és a német jogra vezethető vissza, nevezetesen a „Treu und Glauben” elvén¹ alapul. Hazánkban elsőként az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatban jelent meg. Az Mtj. 2. §-a rögzítette a jóhiszeműség és tisztesség, mint a kölcsönös bizalom elvét.

Az 1959. évi Ptk.-ban nem szerepelt a jóhiszeműség és tisztesség elve, annak ellenére sem, hogy a szocialista korszakban meglehetősen sok normát tekintettek alapelvnek.² A jóhiszeműség és tisztesség elvét a jogalkotó tudatosan mellőzte. A Ptk. indokolása szerint „... a javaslat a jóhiszeműség vélelmét általános érvénnyel nem mondja ki. A jóhiszeműségről és tisztességről (bona fides, Treu und Glauben) rendszerint a törvénykönyvek élén rendelkező szabály ugyanis olyan generálklauzula, amely ugyan adott ügyben esetleg méltányos érdekek védelmére is hasznosítható, egészében véve azonban az önkényes „bírói jogalkotásnak”, a szabadjogi ítélkezésnek alkalmas eszköze, funkcióját tekintve pedig a tőkésék egymással szembeni védekezésének egyik jogi módszere. ... A népi demokrácia körülményei között a szerződési viszonyok körében azonban a gyakran elmosódó, bizonytalan értelmű jóhiszeműség és tisztesség kategóriák helyébe mindinkább a szocialista együttműködésről rendelkező szabályok, elvek lépnek.”

A rendszerváltozást követően került be a Ptk.-ba a jóhiszeműség és tisztesség követelményét megfogalmazó alapvető tétel, melynek szövegét az 1991. évi XIV. törvény 2. §-a állapította meg.³ Nézőpont kérdése, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelményének alapvető szintű elvárásá tétele 1991-ben újítás volt, vagy visszatérés a magyar magánjog – Mtj.-ben összegyűjtött, hatályba nem lépett, de a II. világháború előtt általánosan követett – normáihoz. 1991-ben a régi Ptk. 4. § (1) bekezdéseként rögzítették azt az alapvető követelményt, hogy a polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.

A Ptk. jelenleg hatályos normájához képest az 1991. évi szöveg két eltérést mutat.

1 ZGB 2. §, BGB 242. §

2 Világhy Miklós – Eörsi Gyula: *Magyar Polgári jog* c. kötetben az alábbi alapelveket sorolják föl: a szükségletkielégítés elve, a személy védelmének elve, a tulajdon, különösen a társadalmi tulajdon védelmének elve, a személyi és a társadalmi érdek összhangjának elve, a szocialista együttműködés elve, a reális teljesítés elve, a kármegelőzés elve. Tankönyvkiadó Budapest 1962. 24. old.

3 A változást részletesen ismerteti és elemzi Kecskés László: *Polgári jogunk alapelveinek változásáról*. Magyar Jog 1993. évi 1. szám

II. A jóhiszeműség és tisztesség elve

- A jóhiszeműség és tisztesség elve egy másik normával – az akkori szemléletben egy másik alapelvvel, mai nézetünk szerint egy nem alapelvi szintű rendelkezéssel – együtt szerepelt. A kölcsönös együttműködés kívánalma, mint alapelv a régi Ptk. korábbi 4. §-ának (3) bekezdésének első mondatából került át az újra fogalmazott (1) bekezdésbe.
- Az 1991-ben a Ptk.-ba iktatott szöveg a jóhiszeműség és a tisztesség követelményéről szólt. A mindkét szó előtt álló határozott névelő azt a látszatot keltette, mintha nem összetartozó, hanem különálló követelményről lenne szó. Ezt a látszatot fokozta, hogy a jóhiszeműség és a tisztesség egy harmadik fogalommal – az együttműködéssel került egy mondatba. Erre alapozva a – tisztességtől elválasztott – jóhiszeműséget a jogirodalom egy része szubjektív értelemben fogta fel.⁴

A 2006. évi III. törvény mellőzte a határozott névelőt a tisztesség szó elől. A határozott névelő elhagyása egyértelművé tette, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelménye egyetlen elvet alkot.

Az új Ptk. a jóhiszeműség és tisztesség elvét önállóan fogalmazza meg. A régi Ptk. 4. § (1) bekezdésétől eltérően a 2013. évi V. törvény 1:3. §-ának (1) bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség alapelvét elválasztja az együttműködés követelményétől, nem tartalmazza kapcsolt szabályként azt a követelményt, hogy a felek kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.⁵ Az új Ptk. az alapelvek számát csökkentette⁶ és csak azokat hagyta meg, amelyek a kódex egészére képesek iránymutatást adni. Az új Ptk. nem szól a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményéről, és nem tekinti általános követelménynek az együttműködés elvét sem. Az együttműködés elvét a szerződéses viszonyokra vonatkozóan, mint szerződési alapelvet rögzíti.⁷ Az együttműködésre vonatkozó szabály leválasztását és egy új (2) bekezdés beillesztését – mellyel az 5. pontban foglalkozunk – leszámítva az alapelv szövege lényegében változatlan. Az alapelv tartalmaként egyértelműsödik a német-svájci objektív jóhiszeműségnek megfelelő tartalom.

4 Petrik Ferenc: *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára*. Bp. 1997. 16sk, Bíró György – Lenkovich Barnabás: *Magyar polgári jog. Általános tanok*. Novotni Kiadó Miskolc 1998. 76.sk.

5 A kodifikáció során nem tekintették valamennyi magánjogi viszonyban érvényesülő, általános követelménynek a kölcsönös együttműködést, amit a szerződéses viszonyok körében alkalmazható elvként fogja fel, és ezért a normát a szerződésekről szóló rész élére helyezték át.

6 Az új Ptk. által rögzített négy alapelv a következő: értelmezési alapelv (1:2. §), a jóhiszeműség és tisztesség elve (1:3. §), elvárható magatartás elve (1:4. §), joggal való visszaélés tilalma (1:5. §).

7 Az Alaptörvény rendelkezéseire figyelemmel hallgat az új Ptk. a tulajdon védelmének elvéről, valamint a személy védelmének elvéről, különös tekintettel annak alkotmányos alapelv jellegére. A kodifikáció során az alapelvi tételek megismétlése helyett célszerűbbnek és elégségesnek tekintették azt a megoldást, hogy a törvény konkrét részletszabályai rendezzék a tulajdon, illetve a személyiségi jogok védelmének kérdéseit.

2. A jóhízeműség és tisztesség elvének a tartalma

2.1. *Etikai szabályok a jogszabályban*

A „jóhízeműség és tisztesség” alapelve elismert magatartási mérce, etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi jogviszonyokban való eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti. Ez az elv a jóhízemű és tisztességes embert teszi a magyar polgári jog absztrakt általános jogalanyává, amely azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit korábban a *bonus pater familias*, a *bonus vir*, majd a jó gazda gondossági mércéje jelentett.

1:3. § [A jóhízeműség és tisztesség elve]

(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhízeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni.

(2) A jóhízeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.

2.2. *A két bekezdés viszonya*

A Ptk. 1:3. §-ának két bekezdése érdekes kapcsolatban áll egymással. Az általánosnak látszó felfogás szerint az (1) bekezdés tartalmazza a jóhízeműség és tisztesség elvét, míg a (2) bekezdésben egy kapcsolódó szabály – a *venire contra factum proprium* normája – került elhelyezésre. Magunk részéről hangot adnánk annak a lehetőségnek is, hogy a (2) bekezdésben a jogalkotó egy olyan magatartást nevesít, amely nem csupán kapcsolódik az elvhez, de annak részét képezi. Az etikai fogalmak határterületeit gyakran pontosítja a jogalkotó. A (2) bekezdés fogalmazása alapján úgy kell tekinteni, hogy a korábbi magatartástól való eltérés sérti a jóhízeműség és tisztesség követelményét, feltéve, hogy abban a korábbi magatartásban a másik fél okkal bízhatott. Megítélésem szerint a Ptk. indoklása is ezt az értelmezést támasztja alá, amikor hangsúlyozza: a Ptk. a jóhízeműség és tisztesség követelményébe ütközőnek tekinti, és a generálklauzula sérelmének kiemelt példaként külön szabályozza a »*venire contra factum proprium*« ösi, igen sok mai jogrendszerben elfogadott tételét. Ez azt jelenti, hogy nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával.

2.3. *Objektív tartalmú jóhízeműség*

A „jóhízeműség és tisztesség” alapelveként objektív tartalmat fed. A *bona fides* történeti fejlődését nyomon követve egyértelműen látszik, hogy a kötelmi jogban kialakult, objektív tartalma öltött testet a BGB *Treu und Glauben* jogintézményében és az azt általánosító svájci polgári törvénykönyvben. Az alapelvben szereplő jóhízeműség fogalmat tehát, nem a fél tudatának a valóság közötti bizonyos kapcsolatként kell megítélni, mint például a biztatási kár, a túlépítés, vagy a nem tulajdonostól való szerzés, illetve

II. A jóhiszeműség és tisztesség elve

a korlátozott vagy álképviselő esetén. Az alapelvben szereplő jóhiszeműség fogalom szempontjából lényegtelen az, hogy az érintett személy tudott-e, vagy tudnia kellett-e a valóságról, szemben az említett normákkal, ahol a jóhiszeműség szubjektív értelmezést igényel, azaz az adott élethelyzetben, illetve jogviszonyban jogellenes vagy megfelelő jogi alap nélküli helyzetben lévő személyről kell eldönteni, tudta vagy tudnia kellett volna-e helyzete jogellenességét vagy kellő jogalap nélküli voltát.

2.4. Az alapelv funkciói

Az alapelv – ahogy azt a történeti áttekintésben láttuk – az adott élethelyzetre vonatkozó normák körét egészíti ki egy általánosan érvényesülő etikai normarendszerrel. Mivel a magyar jog alapelvként rögzíti az írott jogot – és kötelmi viszony esetén a felek által megalkotott normákat – kiegészítő követelmények alkalmazási kötelezettségét, így azok speciális szabályok mellett is alkalmazandók, esetükben nem érvényesül a *lex specialis derogat legi generali* szabálya. A „jóhiszeműség és tisztesség” alapelve – mint az alapelvek általában – az esetek többségében megerősíti, alátámasztja a jogszabályok értelmezése alapján kialakított döntést. Igazi jelentőséghez az alapelv akkor jut, ha az írott szabályokban a bíró nem talál a döntéshez kellő muníciót, vagy éppen ellentétet észlel a konkrét részletszabály és a „jóhiszeműség és tisztesség” alapján irányadó követelmények között. Nem minden országban egyértelmű az, hogy erkölcsi szabályokra hivatkozva a bíró figyelmen kívül hagyhat-e jogszabályi követelményt. A magyar jogalkotó – a svájcihoz hasonlóan – nem tart attól, hogy az írott jogban rögzített követelmények bíró általi felülmérlegelési lehetősége jogbizonytalansághoz vezetne. A „jóhiszeműség és tisztesség” alapelvi szintű rögzítésével a magyar jog a „jóhiszeműség és tisztesség” erkölcsi követelményét jogszabályt felülíró erővel ruházta fel. Ez az elv etikai normák általános és objektív zsinórmértékként való alkalmazását követeli meg a polgári jogi jogviszonyokban, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti.

A magyar jogalkotó nem véletlenül a rendszerváltás idején hozta vissza a „jóhiszeműség és tisztesség” követelményét a magyar jogba. Ez az elv elismert magatartási mérce, etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi jogviszonyokban való eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti. A Ptk. indokolása is kiemeli, hogy fontos szerepe van ennek a követelménynek a piacgazdaságban érvényesülő magánautonómia szociális szempontokból történő korlátozásánál is. A döntési és cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia a kölcsönös bizalom elvével kapja meg kiegyensúlyozott tartalmát. A magánautonómia széles körű elismerése és a jóhiszeműség és tisztesség követelménye szorosan összetartoznak tehát, és a törvény egyik szemléleti alappillérét képezik. „Az elv erőteljesebb alkalmazása fékezőleg hathat „az üzleti gátlástalanságra”, a rendkívül összetett és „zavaros” gazdasági viszonyok között a magánautonómiával való visszaélésre.”⁸

8 Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Budapest-Pécs

3. Az alapelv joggyakorlata

A törvény szövegének érdemi változatlanóságára tekintettel alkalmazható a régi Ptk.-ra épülő korábbi joggyakorlat. A példálózó jellegű bemutatás során igyekszünk mellőzni azokat az eseteket, amelyekben az együttműködés követelménye dominált és a jóhiszeműség és tisztesség elvére csak járulékosan hivatkoztak.

A BH 188/2004. számú ügyben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy nem részesíthető védjegyoltalomban a megjelölés, ha a bejelentés a jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti.

A BH 364/1996. számú ügy tényállása szerint a tulajdonos a valós lejárat előtt egy nappal korábban kérte a postai takarékjegy összegét és kamatait. A postai alkalmazott is abban a hiszemben volt, hogy a letelt a befektetési idő, ezért kifizette a kamatokat is. Az ügyfél a teljes összeget újra befektette. A pénzügyintézet észlelte a tévedést és követelte a jogosulatlanul fölvelt 160.000 Ft. kamatot. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a pénzügyintézet nem teljesítette az együttműködési kötelezettségét, mert a pénzügyintézet alkalmazottjának mint megfelelő szakismerettel rendelkező személynek fel kellett volna hívni az ügyfél figyelmét arra, hogy a határidő előtt egy nappal való pénzfelvét esetén őt jelentékeny veszteség éri. Megítélésem szerint ma már nem az együttműködési kötelezettség megszegése lenne felróható a pénzügyintézetnek, sokkal inkább az, hogy a tényállás alapján a jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértő módon követelte vissza a teljes kamatot. Megkockáztatom, hogy tisztességtelennek minősül az az általános szerződési feltétel, amely a teljes időszakra járó kamat elvesztését fűzni egy olyan helyzethez, amikor a befektetés teljes idejéből már csak egy nap hiányzik. A jövőre nézve szemléletesen lehet elhatárolni az eset alapján a kötelmi jogban érvényesülő együttműködés kötelezettségét, amely a szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítését jelenti, és a másik fél érdekeinek szem előtt tartását, amely általánosabban érvényesül, olyan helyzetben is, ha nem lehetne aggálymentesen megállapítani valamely szerződésben rögzített kötelezettség megszegését.

A BH 485/1996. számú ügyben a megrendelő kifogás nélkül átvette a szolgáltatást, de többszöri felszólítás ellenére sem fizette ki az ellenértéket. A per során arra hivatkozott, hogy nem kapta meg a számlát. A fizetési határidő és a másik fél mulasztására való hivatkozás között olyan hosszú idő telt el, hogy a vállalkozó már nem tudta igazolni azt, hogy a postai úton elküldött számla megérkezett a megrendelőhöz. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a megrendelő megsértette a Ptk. 4. és 277. §-ában írt együttműködési kötelezettségét.

Az ítéletek jellemzően valamely konkrét szabály alapján születtek meg, és „csak” kiegészítő jelleggel hivatkoztak a jóhiszeműség és tisztesség elvére.

A BH 195/2003. számú ügyben a Ptk. 339. §-a mellett mondta ki a bíróság, hogy az adott károkozó magatartás a jóhiszeműség és tisztesség elvébe is ütközött.

II. A jóhiszeműség és tisztesség elve

A BH 122/2013. számú ügyben a szavatossági jogok gyakorlása során a jóhiszeműség és tisztesség követelményének is érvényesülnie kell. A jogosult ezért eredményesen nem érvényesíthet olyan szavatossági igényt, amelynek teljesítése a kötelezett számára más szavatossági igény teljesítéséhez képest méltánytalan hátrányt vagy aránytalan többletköltséget eredményezne [Ptk. 4. § (1) bek., 306. § (1) és (3) bek.].

A Munka törvénykönyve egy korábbi változata a Ptk.-t a munkajogviszonyra irányadó mögöttes szabálynak tekintette. A BH 521/2004. számú ügyben a bíróság kimondta, hogy a felmondás szempontjából jelentős körülmény szándékos elhallgatása a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütközik.

A VB 4004/4 számú döntése megállapította, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelménye már a szerződési tárgyalások során is irányadó.

4. A jóhiszeműség és tisztesség elvének etikai megalapozottsága

„A német jogban – ahol a *Treu und Glauben* elvének kétségkívül a legkiterjedtebb gyakorlati alkalmazása van – az elv erkölcsi tartalmát emelik ki.”⁹ Vékás Lajos¹⁰ a jóhiszeműség és tisztesség követelményét etikai megalapozottságúnak tartja. Harmathy Attila annak a várakozásának adott hangot, hogy az elv tartalmának értelmezése során a bírói gyakorlat a két világháború közötti bírói gyakorlatot hívja majd segítségül, és így az elvet etikai szempontokkal tölti ki.¹¹

5. A „*venire contra factum proprium*” tilalma

Az új Ptk. a jóhiszeműség és tisztesség 1991-ben a Ptk.-ba beiktatott 1:3. §-át kiegészítette egy új, (2) bekezdéssel. A Ptk. 1:3. §-ának (2) bekezdése szerint A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott. A Ptk. indokolása szerint ez azt jelenti, hogy nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával.

A bírói gyakorlatnak kell majd eldönteni azt, hogy egy korábbi egyszeri magatartás is elegendő ahhoz, hogy a másik fél bízson abban, hogy partnere a konkrét esetben is ugyanígy jár el. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a partner konzekvens magatartása alappal kelthet bizalmat és az attól való eltérés tisztességtelen magatartás.

Korábban jeleztük, hogy az 1:3. § (2) bekezdése értelmezhető az (1) bekezdés szerinti alapelvet értelmező, pontosító rendelkezésként, de tekinthető olyan rendel-

9 Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998. 143. old.

10 Vékás Lajos: *A polgári törvénykönyv, Bevezető rendelkezések, A Polgári Törvénykönyv magyarázata* (szerk.: Gellért György) Budapest 1992.

11 Harmathy Attila: *A Polgári Törvénykönyv reformjáról* (Kézirat, Budapest, 1992.) idézi Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998. 143. old.

kezésnek is, amely nem minősül alapelvnek, de egy olyan konkrét szabály, amely kellően általános jellegénél fogva a törvénykönyv elejére került, és alkalmas arra, hogy egy konkrét polgári jogi igényt önmagában e norma alapján elbíráljanak. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 1:3. § (2) bekezdése egy jogalkotási folyamat eredményeként jött létre, jogszabálynak tekinthető, alkalmazásához nem szükséges a teljes erkölcs – vagy ha egyáltalán ebből kiszakítható – a tisztesség erkölcsi fogalmának értelmezése. Így valószínűsíthető, hogy a Ptk. 1:3. § (2) bekezdését a joggyakorlat gyakrabban fogja majd alkalmazni, mint a Ptk. 1:3. § (1) bekezdést, mivel az alkalmazás során kevesebb a tévedési lehetőség. Ezt a rendelkezést a magunk részéről a jóhiszeműség és tisztesség sikeresebb pontosításának, értelmezésének tartjuk, mint a Tptv. fejezeti klauzulájának pontosítására szánt, közbevető értelmező megjegyzést.¹²

Következtetések

A tisztesség alapelvi szintű követelménye egyrészt biztosítja a külön norma által nem tiltott tisztességtelen magatartások elleni fellépés lehetőségét, másrészt értelmezési segítséget jelent a nevesített tilalmak kapcsán előforduló határesetek kapcsán.

A jóhiszeműség és tisztesség elve általános színórmértékként vezérli a jogalanyok tevékenységét (önkéntes jogkövetés) és a szerződésekből és más kötelemekekből folyó kötelezettségek betartása (önkéntes normakövetés) során. A jóhiszeműség és a tisztesség elve osztja az alapelvek sorsát, nevezetesen minél részletesebbek a kódex szabályai annál valószínűbb, hogy ezeket az adott helyzethez jobban illeszkedő, könnyebben alkalmazható szabályokat tartják majd szem előtt hétköznapi gyakorlatukban a jogalanyok és egy konkrét jogvita elbírálása során a bíróság is. Az alapelv főként speciális normák hiányában, vagy abban az esetben jut szerephez, ha a jogértelmezés szükséges a speciális norma tartalmának a megállapításához. A jóhiszeműség és a tisztesség elve továbbá egyfajta ultima ratio, végső beavatkozási lehetőség a bíró kezében olyan esetekre, amikor a tételes jogi szabály alkalmazása nem helyénvaló eredményre vezetne.

12 A Versenytvény nem a kifejtett magatartás természete, hanem következménye alapján sorol bizonyos magatartásokat a tisztességtelennek tekintendő magatartások közé. A jogalkotó a védett érdekek felől közelít és a vállalkozásnak az olyan magatartását tekinti tisztességtelennek, amely sérti vagy veszélyezteti a megrendelői, vevői, igénybevevői és felhasználói, illetve a versenytársai törvényes érdekeit (a továbbiakban: érdekalapú tisztességtelenség). Az érdekalapú tisztességtelenség egyrészt nem fed le minden olyan érdeksérelmet okozó, vagy annak veszélyét előidéző magatartást, amit célszerű lenne tiltani, másrészt viszont olyan magatartásokat is besorol a tisztességtelen magatartások közé, amelyekkel szemben pedig a jogalkotó nem is kíván fellépni. Az érdekalapú tisztességtelenség tehát egyszerre kevesebb és több magatartást tartalmaz a kívánatosnál.

III. AZ ELISMERT VÁLLALATCSOPORT AZ ÚJ PTK.-BAN

1. Bevezetés

A cégek jelentős része annak ellenére, hogy jogi értelemben önálló entitás, üzleti döntéseit érintően nem teljesen független. Ahogyan a molekulákká összeálló atomok viselkedését sem érthetjük meg, ha kiragadjuk őket környezetükből, a vállalatcsoport részévé váló társaságok jogállását sem írják le pusztán az adott társaságtípusra vonatkozó normák.

A jog speciális konszernszabályok megalkotásával reagál a gazdasági életnek arra a realitására, hogy az összetartozó, nagyobb egységet képező vállalkozások között bonyolult kapcsolatrendszer jön létre. Nem könnyű azonban megtalálni az adott kor aktuális gazdasági és szervezeti viszonyaihoz leginkább illeszkedő normákat. A szabályozás egyik nehézségét az adja, hogy a jogalkotónak nagyon sokféle érdeket tekintetbe kell venni, nem csupán az uralkodó és az alávetett cég érdekeit, hanem mindkettő tulajdonosainak, közöttük is kiemelten a kisebbségi tulajdonosoknak, továbbá az érintett vállalatok dolgozóinak és az alávetett helyzetbe kerülő vállalkozások hitelezőinek az érdekeit is. Ezen érdekek között ráadásul sok egymással ellentétes érdek is található, melyek között a jogalkotónak nehéz egyensúlyozni.

Már az 1988. évi társasági törvény¹ is felismerte a szabályozási igényt, amelynek igyekezett eleget tenni a részvénytársaságok között kialakuló helyzetek rögzítésével, az ilyen helyzetbe kerülők speciális jogainak és kötelezettségeinek a szabályozásával, különleges felelősségi normák megalkotásával.² A vállalatcsoportokra vonatkozó eredeti szabályaink az ún. részesedési konszernekre vonatkoztak, a tulajdoni kapcsolat bizonyos mértéke váltotta ki a jogkövetkezményeket. Az 1997. évi társasági törvényben³ szavazati hányadokhoz kapcsolódott és szélesebb személyi hatállyal érvényesült az uralkodó tag és az alávetett társaság „befolyásként” megnevezett kapcsolata.⁴ Az 1997. évi Gt. javaslata –

1 1988. évi VI. törvény

2 Az 1988. évi Gt. rendelkezéseinek bemutatását lásd a szerző alábbi munkáiban: Befolyás-szerzés gazdasági társaságban XIV. fejezet 576-628. old. In. A gazdasági társaságok 1-2., szerk.: Miskolczi Bodnár Péter Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1998., IX. fejezet: Konzernképződmények, befolyás más társaságban In. Gazdasági társaságok joga Novotni Alapítvány Miskolc, 1995., 247-256. old., X. fejezet Konzernképződmények, befolyás más társaságban In. Fazekas Judit, Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter, Ujváriné Antal Edit: Magyar Társasági Jog Novotni Kiadó, Miskolc 1998., 363-395. old., XI. fejezet Konzernképződmények, befolyás más társaságban In. Magyar társasági jog Egyetemi tankönyv, Novotni Kiadó, Miskolc 2001., 405-438. old.

3 1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról

4 Az 1996. évi Gt. rendelkezéseinek bemutatását és értékelését lásd a szerző alábbi munkáiban: XIV. fejezet: Befolyás-szerzés gazdasági társaságban In. A gazdasági társaságokról

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

B verzióként – a szerződéses konszernre vonatkozó szabályokat is tartalmazott, de ezek akkor még nem kerültek be a törvényszövegbe. A társasági törvény korábbi normáinak csiszolásán, megkurtításán túl az „elismert vállalatcsoport” és a „tényleges vállalatcsoport” kategóriák megalkotásával 2006-ban⁵ a törvény által kötelezően keletkeztetett konszern mellett megjelenik a szerződéses konszern. Szerződéses konszern esetén – a törvényi keretek között – a játékszabályokat maguk a közvetlenül érintettek alakítják ki. A váltás jól mutatja, hogy a jogalkotó az érintettek közötti megállapodást tartja kívánatosnak, elsősorban az uralmi szerződés megkötése felé „terelgeti” az érintetteket. Teszi ezt abban a reményben, hogy az érintettek megállapodása tudja leginkább biztosítani mind az uralkodó vállalkozás, mind az alávetett tagok számára leginkább megfelelő, érdekeiket leginkább tükröző norma-rendszert.

Végezetül nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a konszernjogi szabályozás során hazai jogunk alapvetően német mintát (az 1965-ös AG. törvényt) követett, de az Európai Unió jogharmonizációs törekvéseit is figyelembe vette.⁶

A konszernjog témakörének az egyes társasági törvényekben jelentős változásokkal történő újraszabályozásai nem első alkalommal adnak lehetőséget arra, hogy a társasági jog e részterülete kapcsán töprengjek a jogalkotó céljain, és az elképzelések megvalósításához vezető eszközökön. Nincs ez másként most sem. A konszernszabályok nem csupán annyit változtak, hogy bekerültek a Ptk.-ba, de a társasági jog többi részéhez való kapcsolatuk, elhelyezésük is megváltozott (párhuzamosan az érdemi szabályok

szóló törvény magyarázata, szerk.: Miskolczi Bodnár Péter Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 2002., 708-772. old.; XI. fejezet Konszernképződmények, befolyás más társaságokban In. Fazekas Judit, Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter, Ujváriné Antal Edit: Társasági jog és konszernjog UNIO Kiadó, Budapest 2002., 421-458. old.; XI. fejezet: Konszernképződmények In. Harsányi- Miskolczi-Ujváriné Antal Edit: Anyagi cégjog, Novotni Kiadó Miskolc, 2004., 249-254. old.;

5 A 2006. évi Gt. rendelkezéseinek bemutatását és értékelését lásd a szerző alábbi munkáiban: Célkitűzések és szövegtervezet Korreferátum az új Társasági törvényhez In. Huszonkettedik jogász vándorgyűlés Sopron 2005. május 19-20. Magyar Jogász Egylet, Budapest 2005., 222-230. old.; A befolyásszerzőt terhelő felelősség 185-206. old. In. Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára Szerk.: Nótári Tamás Lectum Kiadó, Szeged 2010.; Az irányítást biztosító befolyás szabályozásának fő kérdései az 1988. évi, az 1997. évi és a 2006. évi társasági törvényben 146-168. old. In: Sárközy Tamás ünnepi kötet szerk.: Pázmány Kinga HvgOrac Kiadó, Budapest 2006.

6 Az Európai Unió vállalatcsoportokat érinti törekvéseiről és eredményeiről lásd a szerző alábbi munkáit: IX. fejezet A társaságcsoporthoz, Európai társasági jog, szerk.: Miskolczi Bodnár Péter KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2000., 273-314. old.; IX. fejezet: A társaságcsoporthoz In. Európai társasági jog (2., bővített kiadás), szerk.: Miskolczi Bodnár Péter KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2004., 337-380. old.

IX. fejezet A társaságcsoporthoz, Európai társasági jog, szerk.: Miskolczi Bodnár Péter KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2000., 273-314. old.; IX. fejezet: A társaságcsoporthoz In. Európai társasági jog (2., bővített kiadás), szerk.: Miskolczi Bodnár Péter KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest 2004., 337-380. old.

módosulásával). Eleinte a konszernszabályokat a részvénytársaságok szabályai között tartalmazták a társasági törvények, majd a részvénytársasági részt követően kerültek elhelyezésre. A Ptk.-ban nem a részvénytársaságok közelében találjuk meg a konszernszabályokat, még csak nem is a társaságokról szóló részben, hanem a jogi személyekre vonatkozó közös szabályok között. Az új Ptk.-nak a vállalatcsoportokra vonatkozó szabályai – annak következtében, hogy a vonatkozó normák a jogi személy általános szabályai között helyezkednek el – szélesebb személyi hatályúak.

A tanulmány elsősorban az új Ptk. és az azt közvetlenül megelőző szabályok közötti különbségekre fókuszál. Elsődleges célom az eltérések bemutatása és azok indokainak keresése, feltárása.

Néhány kérdéskört mellőzni fogok. Nem lesz szó a felelősségi szabályokról. Nem kerülnek kifejtésre a minősített többséggel rendelkező személy jogállásának szabályai sem. Nem térek ki a tényleges vállalatcsoport jogi szabályozására sem, ahol számottevő változásra nem került sor.⁷

2. Definíció

Bár a Ptk. többnyire nem törekszik arra, hogy minden általa használt fogalomnak precíz meghatározását adja, az elismert vállalatcsoportra vonatkozóan világos és egyértelmű definíciót rögzít.

3:49. § *[Az elismert vállalatcsoport fogalma]*

(1) Elismert vállalatcsoport az összevont, konszolidált éves beszámoló készítésére kötelezett, legalább egy uralkodó tag és legalább három, az uralkodó tag által ellenőrzött tag által kötött uralmi szerződésben meghatározott, egységes üzletpolitikán alapuló együttműködés.

Az új definícióból is megállapítható, hogy az elismert vállalatcsoport sokat változott a 2006. évi szabályozáshoz képest. A definíció egészét nem kívánom elemezni, a fogalom meghatározás egyes részleteire az egyes kifejtésre kerülő témakörök kapcsán, nevezetesen az elismert vállalatcsoport tagjainak száma, a tagok szerepe, a tagként az elismert vállalatcsoportban részt venni jogosult jogalanyok köre kapcsán fogok visszatérni.

3. Személyi kérdések

Az első nagy vizsgált témakört a konszern személyi kérdései alkotják, nevezetesen elsőként az elismert vállalatcsoport tagjaival (számuk, személyük, a csoporton belüli

⁷ A Ptk. Indokolása szerint: A törvény lényegét tekintve fenntartja a tényleges vállalatcsoportra vonatkozó hatályos szabályokat. Ha az uralmi csoportként történő működés feltételei fennállnak három éven át, bárki, akinek az uralmi szerződés hiánya jogi érdekét érinti, választása szerint kérheti, hogy a bíróság kötelezze a vállalatcsoportot az uralmi szerződés megkötésére, vagy alkalmazza az vállalatcsoportra vonatkozó szabályokat uralmi szerződés hiányában is.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

hierarchikus pozíciójuk, egymáshoz való viszonyuk), majd a hitelezőkkel, a kisebbséggel kapcsolatos módosuló szabályozás, ideértve az uralkodó tag és az ellenőrzött tag ügyvezetésének jogállását is.

3.1. Az elismert vállalatcsoport tagjainak száma

Tres faciunt collegium – mondták régen, de az elismert vállalatcsoport tagjainak számára vonatkozóan ez nem helytálló. A Ptk.-ban rögzített új szabály szerint ugyanis legalább egy uralkodó tag⁸ és legalább három ellenőrzött tag alkothat elismert vállalatcsoportot. Látható, hogy a jogalkotó csak a tagok számának minimumát rögzíti.

Elgondolkodtató, hogy a jogalkotó miért szűkíti le az elismert vállalatcsoport normáinak érvényesülési körét. Nem látom be azt, hogy egy ellenőrzött tag esetén miért ne létezhetne közös vállalatcsoporti érdek és miért ne működhetne kettő és három taggal is elismert vállalatcsoport. Különösen érthetetlen az, hogy az ellenőrzött tagok kisebbségi tulajdonosainak és hitelezőinek – később bemutatásra kerülő – jogállása attól függjön, hogy a társaság fölött befolyást szerző személy, vajon legalább másik két vállalkozás felett is befolyást szerez-e. Az ellenőrzött tagokra, az ellenőrzött tagok kisebbségi tulajdonosaira és hitelezőire méltánytalan az, hogy az elismert vállalatcsoport fogalmilag legalább négyszereplős volta miatt nem élvezhetik az ellenőrzött társaság – jogalkotó által garanciálisnak tekintett – szabályai által nyújtott védelmet.

3.2. Az elismert vállalatcsoport kétféle tagja

A létszám-minimumot a Ptk. differenciáltan határozza meg, hiszen „pórnépből” több kell, mint uralkodóból.

Ami az uralkodót illeti, a 2014-ben hatályba lépő norma nem feltétlenül monarchikus szemléletű: az egy uralkodót minimumnak tekinti, lehet azonban egyidejűleg több uralkodó is. A „trónviszályt” azonban el kell kerülni, nevezetesen az uralkodó tag jogait akkor is csak egy valaki gyakorolhatja, ha az elismert vállalatcsoporton belül kettő vagy több uralkodó tag létezik.⁹

8 Az „uralkodó tag” kifejezés – legjobb tudomásom szerint – én használtam először egyetemi tankönyvben majd a társasági törvény kommentárjában. Mára az „uralkodó tag” elnevezés hivatalossá vált, így „keresztapa” lettem. Mire joghallgatók generációi felnőttek, az elnevezések átmentek a köztudatba és a helyzet megérett volna arra, hogy az általam korábban használt másik megjelölés, nevezetesen az „alávetett társaság” is jogszabályi terminus technicussá váljon, addigra a jogszabály tartalmi változása idejét múltá tette terminológiai újításom másik felét. Az elismert vállalatcsoport ellenőrzött tagja ugyanis a Ptk. szerint már nem csak társaság lehet. A jelzőt tekintve, pedig belátom, hogy az „ellenőrzött” megjelölés kevésbé dehonesztáló, mint az általam kitalált „alávetett” megjelölés.

9 Ha a vállalatcsoportban uralkodó tagként több jogi személy közösen vesz részt, az egymással kötött szerződésük határozza meg, hogy melyikük gyakorolja az uralmi szerződésben

Az ellenőrzött tagok találhatóak a jogviszony másik pólusán. Az ellenőrzött tag megnevezés – megítélésem szerint – kissé eufemisztikus. A vállalatcsoporton belül alávetett helyzetben lévő tag jogállását figyelembe véve az „ellenőrzött” megjelölés a valóságnál nagyobb fokú önállóságot sugall. Egy közigazgatási jogban járatos személy számára egy jogalany ellenőrzött volta valószínűleg nem fejezi ki kellően a vállalatcsoporton belüli hierarchikus függés intenzitását.

3.3. Az elismert vállalatcsoport tagjainak személye

A vállalatcsoportban tagként részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság, egyesülés és szövetséget vehet részt. [Ptk. 3:49. § (2) bekezdés] A társasági jog Ptk.-ban való elhelyezésének eredményeként jelentkező – megítélésem szerint nem túl nagyszámú – előnyök egyike az, hogy a háromfajta társaságon túl a szövetséget is említésre kerül, ami nem meglepő annak fényében, hogy a szövetséget egykor kereskedelmi társaságnak minősült.

Az uralkodó tag személyére vonatkozóan a Ptk. egy további megszorítást tesz, amikor az elismert vállalatcsoport definíciójában az uralkodó tagot mint „összevont, konszolidált éves beszámoló készítésére kötelezett”-et említi. Csak akkor lehet szó több uralkodó tagról, ha mindegyik esetében fennáll ez a helyzet. Egy lineáris hierarchikus rendszerben több vállalkozás is köteles lehet összevont, konszolidált éves beszámoló készítésére, mindegyik csak a hierarchiában neki alárendelt vállalatokkal készít összevont, konszolidált éves beszámolót. Az uralkodó tagok között tehát lehet olyan is, amelyek egyidejűleg irányítói és irányítottai pozícióban van. Nagy valószínűséggel nem az ilyen uralkodó tagot jelölik ki az uralkodói tagi jogosultságok gyakorlójaként.

3.4. Az elismert vállalatcsoport által érintett személyek jogai és kötelezettségei

A Ptk. Indokolása szerint: „A törvény nem változtat az uralkodó tag és az ellenőrzött tag ügyvezetése közötti viszonyra, a beszámolási kötelezettségre, a kisebbségvédelemre és a vállalatcsoport megszűnésére vonatkozó szabályokon.” Azt már én teszem hozzá, hogy a változások jórészt az ellenőrzött társaság munkavállalóinak jogállását érintik. Ellentétben azzal, amit az Indokolásból idéztem – a kisebbség helyzete is változik, „csak” esetükben jogkör-csökkenés következik be. Mielőtt azonban erre rátérnék, tekintsük át a többi érintett jogait és kötelezettségeit.

A rendelkezések meglehetősen szétszórtan helyezkednek el, megtalálásuk, összegyűjtésük gyakorlatilag az ellenőrzött társaságokra vonatkozó szabályok teljes áttekintését igényli.¹⁰

megállapított, az uralkodó tagot megillető jogokat. [Ptk. 3:49. § (3) bek.]

10 Az ellenőrzött társaságok tagjainak és hitelezőinek jogosultságairól a Ptk. 3:52. §-a, a kisebbségről a Ptk. 3:56. § (2) bekezdése, az uralkodó tag és az ellenőrzött társaság ügyvezetése közötti kapcsolatról a Ptk. 3:55. § (1) bekezdése szól.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

a) Az uralkodó tag

Az uralkodó tag számára alapvetően az uralmi szerződésben foglaltak jelentenek előnyt. A Ptk. azonban deklarálja, hogy az uralkodó tag ügyvezetése az uralmi szerződésben meghatározottak szerint az ellenőrzött tag ügyvezetését utasíthatja és az ellenőrzött tag működésére kötelező határozatokat hozhat. Nincs tehát szükség olyan időigényes megoldásra, hogy összehívják az ellenőrzött tag legfőbb szervét, amelyen egy – a vállalatcsoport érdekeit szolgáló – kérdés napirendre tűzését javasolja, és a legfőbb szerv ülésén – többségét kihasználva – az uralkodó tag eléri a vállalatcsoport érdekeit szolgáló határozat meghozatalát. Ez az eredmény gyorsabban és egyszerűbben is elérhető a Ptk.-ban rögzített új szabályok felhasználásával.

b) Az ellenőrzött tag

Az ellenőrzött tag számára – a Ptk. szabályait nézve – hátrányok keletkeznek a kapcsolatból.

„Ha az uralkodó tag eljárása megfelel az uralmi szerződésnek, nem alkalmazhatók az ellenőrzött tagnál e törvénynek a legfőbb szerv kizárólagos hatáskörére és az ügyvezetés önállóságára vonatkozó rendelkezései.” [Ptk. 3:55. § (1) bek.]

Észre kell azonban vennünk legalább két körülményt, amely az ellenőrzött tagot védi.¹¹

- Egyfelől a legfőbb szerv hatáskörének megvonhatóságát rögzítő és az ügyvezetés önállóságának kizáró törvényszöveg feltételt tartalmaz. Mindez csak akkor következhet be jogszerűen, ha az uralkodó tag eljárása megfelel az uralmi szerződésnek. Más kérdés, hogy sem jogilag, sem szociológiailag nem állítható, hogy az ellenőrzött tag érdekét szolgáló rendelkezés kellően hatékony lenne. Némi jogbizonytalanságot eredményezhet az, hogy két, szorosan összetartozó gondolat közé a jogalkotó úgy iktat be egy új – a 2006. évi Gt.-ben nem szereplő – feltételt, hogy azt csak az egyikhez kapcsolja. Ezzel a Ptk. azt a látszatot kelti, mintha az uralkodó tag ügyvezetése az uralmi szerződésben meghatározottak szerint az ellenőrzött tag ügyvezetését minden feltétel nélkül utasíthatná és szintén feltétel nélkül hozhatna az ellenőrzött tag működésére kötelező határozatokat, holott az ezt akadályozó az ellenőrzött tag legfőbb szervének kizárólagos hatáskörére és az ügyvezetésének önállóságára vonatkozó törvényi rendelkezéseket csak a feltétel bekövetkezése után lehet figyelmen kívül hagyni. Vannak kétségeim továbbá azt illetően, hogy vajon az ellenőrzött tag ügyvezetése meri-e majd észrevételezni azt, ha az uralkodó tag eljárása nem felel meg az uralmi szerződésnek. Nem található rendelkezés a Ptk.-ban arra vonatkozóan, hogy az uralmi szerződésnek való megfelelés tárgyában kialakulhat esetleges vitát ki, hogyan, mennyi idő alatt dönti el.
- Másfelől megállapítható, hogy áttételesen az ellenőrzött tag érdekét is szolgálják

¹¹ Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselőjét védő szabályt a következő pontban mutatjuk be.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

az ellenőrzött tag tulajdonosának [lásd d) pont], kisebbségi tagjának [lásd e) pont] és hitelezőjének [lásd f) és g) pont] törvény által biztosított jogai. Ez a kedvező hatás az uralmi szerződés tartalmának kialakítása során érhető el.

c) Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselője

Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselőjének jogállását három előírás lényegesen eltéríti a társaságok vezető tisztségviselőinek általában érvényesülő helyzetétől

- Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselője az ellenőrzött tag ügyvezetését az uralmi szerződésnek megfelelően, az uralkodó tag irányítása alatt, a vállalatcsoport egésze üzletpolitikájának elsődlegessége alapján köteles ellátni. Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselője számára – a törvényen kívül – az uralmi szerződésben foglaltak jelentik a legfontosabb iránymutatást, megelőzve „saját” cége létesítő dokumentumában foglaltakat. Elsődlegesen az uralkodó tag iránymutatásait kell követnie, nem azon társaság legfőbb szervének utasításait, amelynek vezető tisztségviselője. Abban az esetben, ha sem az uralmi szerződés, sem az uralkodó tag utasítása nem adna eligazítást, a vezető tisztségviselő eljárásának fő zsinórmércéje nem „saját” cége, hanem a vállalatcsoport egészének érdeke.
- Szorosan kapcsolódik az előző szabályokhoz egy felelősség alól mentesítő szabály. Mentesül az ellenőrzött tag vezető tisztségviselője a vezető tisztségviselőket a taggal szemben terhelő felelősség alól, ha tevékenysége megfelel a jogszabályoknak és az uralmi szerződésnek. [Ptk. 3:55. § (4) bek.] Az ellenőrzött tag ügyvezetésének érdekeit védi, hogy vele szemben az ellenőrzött tag tulajdonosai nem léphetnek fel a vállalatcsoport szintjén előnyös, de a vállalatcsoport adott tagjának esetleg kárt okozó ügyvezetési döntések miatt. Kétféle döntésre is vonatkozik a felelősség alól mentesítő szabály. A döntések egyik csoportját teljes egészében a vezető tisztségviselő hozza, alkalmazva a vállalatcsoport egésze üzletpolitikájának elsődlegességére vonatkozó jogszabályi elvárást. A döntések másik csoportját a vezető tisztségviselő az uralkodó tag ügyvezetésének utasítása alapján hozza. Formálisan ez utóbbi döntések is az ellenőrzött tag szintjén születnek meg, tehát kifejezett tiltó szabály hiányában a vezető tisztségviselői felelősség fennállna a „fentről diktált, de lent hozott” döntésekért.
- Az ellenőrzött tag vezető tisztségviselői kezdeményezhetik az uralkodó tag legfőbb szervének összehívását, ha az uralmi szerződés lényeges vagy ismételt megsértését észlelik. A vállalatcsoport tagjai közötti határok elmosódásának egyik szép példája az, hogy az uralkodó tag legfőbb szervének összehívására egy olyan személyt jogosítanak fel, aki nem vezető tisztségviselője, sőt még csak nem is tagja az uralkodó tagnak. Látszólag tehát semmi beleszólása nem lehetne az uralkodó tag ügyeibe. Az uralmi szerződés „minden áron” való érvényre juttatása érdekében azonban a jog kivételesen az eredeti jogosultakon kívüli személyeknek is megadja az összehívás

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

lehetőségét. A jogosultság érvényre juttatásának módját és további részletszabályait később, az ellenőrzött tag kisebbségi tulajdonosának jogaként mutatjuk be részletesebben [lásd e) pont], mert szociológiailag nagyobb valószínűséggel lép fel a befektető annak érdekében, hogy biztosítsa befektetésének értékét és/vagy hozamának megfelelő szintjét, mint a vezető tisztségviselő, akinek érdekeltége sokszor az alkalmazotti érdekeltiséghez áll közel és nem feltétlenül keresi az összetűzést „valódi munkaadó gazdáival”.

d) Az ellenőrzött tag tagjainak eladási joga

A vállalatcsoportba ellenőrzött tagként belépő jogi személyek tagjai kérhetik, hogy az uralkodó tag részesedésüket a közlemény közzétételkor fennálló piaci értéken vásárolja meg. [Ptk. 3:52. § (1) bekezdés] A kérelem előterjesztése a vállalatcsoport megalakulásáról szóló közlemény második közzétételét követő harmincnapos jogvesztő határidőn belül kerülhet sor. Már az 1988. évi társasági törvény szabályozta – igaz csak a részesedési konszern estén – a részvényektől való megváltás lehetőségét és ezáltal lehetőséget biztosított arra, hogy a befolyásszerző jövőbeli intézkedéseitől tartó részvényesek megváljanak a társaságtól. Szerződéses konszern esetén az eladási jog kettős értelemben is védi a konszernbe ellenőrzött tagként kerülő jogalany tagját. Az eladási jog ugyanis nem pusztán korábbi befektetésének piaci értéken való kivonási lehetőségét biztosítja, hanem kedvező tárgyalási pozíciót az ellenőrzés alá kerülő tagnak, amelyben az eladási jog jogosultja tulajdonos. Az uralkodó tag ugyanis kénytelen úgy alakítani az általa az ellenőrzött tagokkal kötendő szerződés tartalmát, hogy a szerződő partnerek tulajdonosai ne akarjanak élni törvény által biztosított jogukkal. Ez ugyanis megdrágítaná a vállalatcsoport megalakítását. Az eladási jog tehát már azt megelőzően is védi a vállalatcsoportba ellenőrzött tagként belépő jogi személyek és tulajdonosaik érdekeit, hogy annak gyakorlására megnyílna a lehetőség.

e) Az ellenőrzött tag kisebbségi tagjainak (tulajdonosainak) joga

A c) pontban az ellenőrzött tag vezető tisztségviselőjének jogállásának bemutatása során már említésre került, hogy kezdeményezheti az uralkodó tag legfőbb szervének összehívását, ha az uralkodó tag szerződés lényeges vagy ismételt megsértését észleli. Ugyanez az összehívási jog illeti meg az ellenőrzött tag kisebbségi tagjait (tulajdonosait) is.

Bármely ellenőrzött tagnak a szavazatok legalább öt százalékával rendelkező tagjai, valamint az ellenőrzött tag vezető tisztségviselői kezdeményezhetik az uralkodó tag legfőbb szervének összehívását, ha az uralkodó tag szerződés lényeges vagy ismételt megsértését észlelik. Ha az uralkodó tag ügyvezetése a kérelem kézhezvételétől számított tizenöt napon belül a legfőbb szerv ülésének legkésőbb harminc napon belüli összehívásáról nem gondoskodik, az indítványtevők kérelmére az ülést a nyilvántartó bíróság hívja

össze, vagy az ülés összehívására az indítványtevőket jogosítja fel megfelelő határidő tűzésével. Az ülés költségeinek megelőlegezéséről az uralkodó tag köteles gondoskodni, de ha a kérelem alaptalannak bizonyult, a költségek az indítványtevőket terhelik. [Ptk. 3:57. §]

Megítélésem szerint a szabályok a költségek telepítését illetően is elfogadhatóak, az uralkodó tag általi előlegezés kifejezetten méltányos. Reménykedem abban, hogy a bírói gyakorlat a kérelem alaptalanságának megítélése során döntően a rosszhiszemű, minden alapot nélkülöző, gáncsoskodó, az uralkodó tag munkáját visszaélészerű módon nehezítő kérelmek esetén fogja csak a költségek viselésére a kezdeményezőket kötelezni. Ellenkező esetben a költségek viselésétől való félelem a jog gyakorlásának akadályává válhat.

f) Az ellenőrzött tag hitelezőinek biztosítékra vonatkozó igénye

Az a hitelező, akinek a vállalatcsoportban részt vevő ellenőrzött taggal szemben a közlemény első közzétételének időpontjában követelése van, igényelheti, hogy az ellenőrzött tag nyújtson részére megfelelő biztosítékot. A biztosíték iránti igény előterjesztésére a második közzétételtől számított harmincnapos határidőn belül kerülhet sor. A határidő jogvesztő. Nem jogosult biztosítékra az a hitelező, akinek követelése jogszabály vagy szerződés alapján már megfelelően biztosítva van, vagy ha az ellenőrzött tag gazdasági helyzetére, illetve az uralmi szerződés tartalmára tekintettel a biztosítékkadás indokolatlan. [Ptk. 3:52. § (2) bekezdés]

g) Az ellenőrzött tag minősített hitelezőjének igénye

Az ellenőrzött tag azon hitelezője, akinek követelése eléri az ellenőrzött tag jegyzett tőkéjének tíz százalékát, kérheti, hogy az uralkodó tag ügyvezetése adjon részére tájékoztatást az uralmi szerződés végrehajtásáról, illetve az ellenőrzött tag gazdasági helyzetéről. Ha a kérelemnek az uralkodó tag ügyvezetése nem tesz eleget, vagy a tájékoztatás nem megfelelő, a hitelező kérheti a nyilvántartó bíróságtól annak megállapítását, hogy az uralkodó tag megsérti az uralmi szerződésben foglaltakat. [Ptk. 3:56. § (2) bekezdés]

h) Az ellenőrzött tag munkavállalóinak alternatív dolgozói participációs lehetősége

A Ptk. Indokolása szerint: A törvény biztosítani kívánja a vállalatcsoport esetén a munkavállalói részvétel lehetőségét. Ennek eszköze, hogy a törvény meghatározott esetben lehetővé teszi, hogy az ellenőrzött tagok felügyelőbizottsága helyett a munkavállalók az uralkodó társaság felügyelőbizottságában vegyenek részt. Erre abban az esetben is lehetőséget teremt a törvény, ha az uralkodó tagnál felügyelőbizottság nem működött a vállalatcsoport létrejöttét megelőzően.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

Mivel elismert vállalatcsoport esetén az igazán érdemi döntések az uralkodó tag szintjén születnek meg, így munkavállalói szempontból ésszerű az, hogy az elsődleges döntési folyamatban kívánnak részt venni, hiszen az a cég, ahol dolgoznak többnyire csak végrehajtója az uralkodó tag által meghozott döntéseknek. E logika mentén célszerű az uralkodó tagot választani, hiszen, ha az ő cégüket érintő leépítésről, gyárbezárásról, vagy éppen az egész cég megszüntetéséről szól a döntés, abba csak így tudnak beleszólni. Más kérdés, hogy ezzel a munkavállalók kénytelenek feladni a saját cégük életének kisebb súlyú kérdéseiben való közvetlen közreműködés lehetőségét.

Első pillantásra hiányosságnak tűnhet, hogy a Ptk. szerint csak a felügyelőbizottságban kaphatnak tagságot az ellenőrzött tag munkavállalói. A jogalkotó ugyan gondol arra, hogy előfordulhat olyan eset, hogy az uralkodó tagnál nem működött a vállalatcsoport létrejöttét megelőzően felügyelőbizottság. Ebben az esetben az uralkodó tagnál létre kell hozni a felügyelő bizottságot. A jogalkotó szeme előtt nyilván olyan esetek lebegtek, amelyekben van jogi lehetőség felügyelőbizottság létesítésére, csak korábban az uralkodó tag nem élt ezzel a lehetőséggel. Nagy kérdés azonban, hogy vajon az igazgatótanács irányításával működő részvénytársaság köteles-e irányítási formáját megváltoztatva áttérni az „igazgatóság + felügyelőbizottság” felállásra. A válasz valószínűleg igenlő kell legyen, még akkor is, ha ez alapjaiban sérti az uralkodó tag részvényeseinek jogát a társaság irányítási formájának szabad megválasztására.

Megítélésem szerint az igazgatótanács irányításával működő részvénytársaságok kifejezett említésének elmaradása elsősorban nem a magyar jogalkotó mulasztása. A dolgozói participációról szóló európai viták hosszú időn át késleltették az Európai Részvénytársaság intézményének bevezetését. A dolgozóknak a vállalat vezetésében való részvételének módja tekintetében nem tudtak két egyenértékű megoldást találni. A kontinensen megszokott felügyelőbizottságokban helyet kaptak a dolgozói küldöttek, de a brit szigeteken jellemző igazgatótanácsokban nem. Az olyan társaságokban, amelyekben igazgatóságok működnek tagság biztosítása helyett – az angolszász megoldáshoz hasonlóan – széleskörű tájékoztatási kötelezettséget kapcsoltak csak a Societas Europaea rendelet elfogadása érdekében. Ez a kompromisszumos megoldása tükröződik a magyar jogalkotó „hallgatásában”, amely – kihasználva azt a kedvező helyzetet, hogy a vállalatcsoportra vonatkozó normákat a jogi személyek közös szabályai közé helyezte, így nem is szól részvénytársaságokról – a kérdés megválaszolását a bírói gyakorlatra bízta.

4. Az uralmi szerződés funkciója és tartalma

Az új Ptk. nagyon röviden érinti az uralmi szerződés tartalmát.

Az uralmi szerződés határozza meg a vállalatcsoport egészének egységes üzletpolitikáját. [Ptk. 3:50. § (1) bek.]

Az uralmi szerződésnek tartalmaznia kell

- a) az uralkodó tag és az ellenőrzött tagok cégnevét, székhelyét;

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

- b) a vállalatcsoporton belüli együttműködés módját és lényegesebb tartalmi elemeit;
- c) azt, hogy a vállalatcsoport határozott vagy határozatlan időre jön-e létre. [3:50. § (2)]

Az uralmi szerződésben gondoskodni kell az ellenőrzött tagok tagjai és hitelezői jogainak védelméről is. [Ptk. 3:50. § (2) bek.]

A jogalkotói „kívánságlistán” túlmenően egyetlen olyan rendelkezést találunk, amely a kötelező tárgykörök felsorolásán túlmenően, valamilyen módon érdemben is próbálja befolyásolni az uralmi szerződés tartalmát: „Az uralmi szerződésben a vállalatcsoporthoz tartozó ellenőrzött tagok önállóságának korlátozására az egységes üzleti cél megvalósításához szükséges módon és mértékben kerülhet sor. [Ptk. 3:50. § (3) bek.]

Ha összevetjük a Ptk.-ban és a Gt.-ben az uralmi szerződés tartalmára vonatkozó jogszabályi követelmények listáját, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a Ptk.-ban rögzített felsorolás rövidebb. A Gt. a vállalatcsoporton belüli együttműködés módja és lényegesebb tartalmi elemei kapcsán példálózó felsorolást tartalmazott.¹² A törvényi példálózó felsorolásoktól persze nem szabad sokat várni, de viszonylag ritkán alkalmazott jogterületeken mégis egyfajta iránymutatásként szolgálnak a joggyakorlat számára. Nem kizárt, hogy a jogalkotó azért mellőzte a példálózó felsorolást, mert úgy gondolta, hogy a Ptk. tartalmaz szabályokat a példálózó felsorolásban érintett kérdések tekintetében. Ezzel szemben említhető, hogy az ellenőrzött társaságok legfőbb szerve és ügyvezetése jogállásának az uralmi szerződés lehetséges tartalmaként való említése arra utalhatott volna, hogy a törvényben rögzített jogokhoz képest további jogosítványok is biztosíthatók az ellenőrzött társaság szervei számára. Nem említi a Ptk. az elismert vállalatcsoportként való működésből származó előnyök és hátrányok kiszámítható és kiegyensúlyozott megosztását biztosító rendelkezéseket, amelyeket a Gt. az uralmi szerződés kötelező elemeként rögzített.¹³ Végezetül nem említi a Ptk. az uralmi szerződés tartalmaként a szerződésszegés esetére irányadó jogkövetkezményeket sem.¹⁴

A jogalkotó – álláspontom szerint – túlzottan nagy „önmérsékletet” tanúsít. A jogszabályi elvárások visszaszorulása figyelhető meg. A Ptk. rendelkezéseinek szűkszavúsága komoly veszélyt keletkeztet arra vonatkozóan, hogy az uralmi szerződések

12 „Így különösen az uralkodó tagot a vállalatcsoport-szintű döntések meghozatalában és végrehajtása során megillető jogokat, az ellenőrzött társaság (társaságok) legfőbb szervének és ügyvezetésének ezzel kapcsolatos jogait és kötelezettségeit” [Gt. 56. § (3) bek.]

13 „az ellenőrzött társaság (társaságok) tagjainak (részvényeseinek) és hitelezőinek jogai védelmében szükséges, az elismert vállalatcsoportként való működésből származó előnyök és hátrányok kiszámítható és kiegyensúlyozott megosztását biztosító rendelkezéseket, ilyen rendelkezésnek minősül különösen az uralkodó tag kötelezettségvállalása az ellenőrzött társaság veszteségeinek rendezésére, a tagok (részvényesek) osztalékának kiegészítésére, illetve üzletrészeik (részvényeik) kicserélésére, vagy annak vállalása, hogy az ellenőrzött társaság esetleges jövőbeni fizetéseképtelensége esetén vagy a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben az uralkodó tag részt vesz az ellenőrzött társaság reorganizációjában” [Gt. 56. § (3) bek. c) pont]

14 Gt. 56. § (3) bek. e) pont

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

formálisak lesznek, csak a jogszabályi minimumot tartalmazzák majd. Az „együtt sírunk, együtt nevetünk” helyzet helyett az elismert vállalatcsoportokban az uralmi szerződés alighanem egy – a jogalkotó által sem favorizált –, munkamegosztást szentesít majd, nevezetesen a „sírás” az ellenőrzött tagok (áttételesen ezek tulajdonosai és hitelezői) osztályrésze lesz, a „nevetés” pedig elsősorban az uralkodó tag uralmi szerződésben rögzített előjogává válik.

Tény, hogy nem könnyű jogalkotói feladat az uralmi szerződés szabályozása. A nehézségek elismerése mellett sem hagyható azonban szó nélkül a rossz tendencia. A jogalkotó – a Gt. korábbi megoldásához képest – mintha ki akarna vonulni az uralmi szerződés szabályozásából, a felek nagyobb önállóságára számít. Az egyenjogú és mellérendelt felek között a privátautonómia magasabb fokának megvalósítása helyes célkitűzés. Az elismert vállalatcsoport tagjai azonban korántsem egyenjogú és mellérendelt felek. A kodifikáció idején ráadásul megfelelő módszertan is rendelkezésre állt arra vonatkozóan, hogy a jogalkotó milyen módon segítheti elő kiegyensúlyozott szerződések megalkotását nem egyenjogú és mellérendelt felek között. A fogyasztói szerződések szabályozásának európai mintája alapján a gyengébb tárgyalási pozícióban lévő fél érdekeit a szerződés kötelező tartalmi elemeinek részletes felsorolása, a gyengébb felet védő kógens szabályok jogszabályi rögzítése, a kógens szabályok megkerülését lehetetlenné tevő előírások (jogválasztási korlátozások, joglemondási tilalom) alkalmazása révén, továbbá az előírások megszegésének erőteljes szankcionálása útján lehet biztosítani. Az uralmi szerződés szabályozása során a kodifikátor nem használta ki ezeket a lehetőségeket, sőt – mint láttuk – a szerződés kötelező tartalmának meghatározása terén a korábbi helyzethez képest visszalépés figyelhető meg. Megítélésem szerint egy tőről fakad az, hogy a kodifikáció során az uralmi szerződések kapcsán nem érvényesül erőteljesebben a gyengébb fél érdekvédelme, a fogyasztói szerződések pedig be sem kerültek a Ptk.-ba. A kodifikátor az egyenjogú és mellérendelt felek közötti viszonyokból indul ki, amely szemlélet teljességgel érthető egy olyan Polgári törvénykönyv esetén, amellyel párhuzamosan léteznek a társaságokat és az üzleti szerződéseket szabályozó külön törvények. Egy monista Ptk. esetén azonban a kodifikátornak fel kellett volna vállalnia azt, hogy a Ptk.-ba újonnan integrált jogterületek esetén elszakad a „szabályozási semlegesség” elvétől, és segítséget ad ahhoz, hogy a gyengébb fél érdekei is érvényre juthassanak. A társasági jogi kisebbségvédelem és hitelezővédelem tovább kellett volna, hogy erősítse a kiszolgáltatott helyzetben lévő szerződő fél érdekeinek védelmét, hiszen az ellenőrzött tag által kötött, az ő érdekeit nem megfelelően tükröző uralmi szerződés óhatatlanul hátrányosan hat az ellenőrzött tag tulajdonosaira és hitelezőire is.

5. A vállalatcsoport létrehozatala

Az elismert vállalatcsoport létrehozatalának első fázisa a vállalatcsoport leendő tagjai közötti együttműködés az uralmi szerződés megalkotása érdekében. A Ptk. e fázis kapcsán nem szól az elismert vállalatcsoport létrehozásának az előkészítésére vonatkozó

döntésről, és nem ír elő az uralmi szerződés tervezetének elfogadásáról hozott döntés meghozatalához szükséges szótöbbséget,¹⁵ csak annyit rögzít, hogy az uralmi szerződés tervezetét a résztvevők legfőbb szervének a felhatalmazása alapján az uralkodó tag és az ellenőrzött tagok ügyvezetése készíti el. A résztvevők legfőbb szervének a felhatalmazása azonban tartalmilag legalább egyszerű szótöbbséget jelent. A Ptk. szerint a vállalatcsoportban résztvevő tagok legfőbb szervei nem az uralmi szerződés tervezetét, hanem magát az uralmi szerződést fogadják el.¹⁶ Az uralmi szerződés elfogadásáról szóló döntés meghozatalához – a Gt.-ben foglaltakkal összhangban – magasabb követelmény érvényesül, nevezetesen a vállalatcsoportban résztvevő tagok legfőbb szerveinek legalább háromnegyedes szótöbbsége szükséges.

A Ptk. megköveteli a csoportban résztvevő tagoknál működő érdekképviselői szervezetek tájékoztatását a vállalatcsoport létrehozatalának előkészítéséről, de nem határozza meg, hogy ez kinek a kötelezettsége – vélhetően valamennyi tag esetén az ügyvezetésé – és azt sem, hogy mikor kell sort keríteni a tájékoztatásra. A szabály elhelyezéséből, nevezetesen, hogy az uralmi szerződés tervezetének elkészítésére vonatkozó hatásköri szabályt követően kerül említésre, sajnos az következik, hogy az érdekképviselők csak a tervezet elkészültét követően kapnak tájékoztatást, érdemi beleszólásuk azonban nem lesz az előkészítésbe.

A létrehozatal második fázisában az uralmi szerződés (nem a tervezet) közzétételére a korábbi 15 nap helyett 8 napon belül kerül sor, és az ellenőrzött tagok hitelezőinek szóló felhívás mellett az ellenőrzött tagok részvényeseinek is szól a felhívás jogaik gyakorlására.¹⁷

Az elismert vállalatcsoport létrehozatalának a Ptk. szerint önálló – harmadik – fázisa a bejegyzési kérelem benyújtása a nyilvántartó bírósághoz.¹⁸ A Gt. 58. § (2) bekezdése

15 A Gt. 56. § (1) bekezdése alapján ezekben a kérdésekben a gazdasági társaságok legfőbb szervei egyszerű többséggel dönthettek.

16 3:51. § [A vállalatcsoport létrejöttének előkészítése]

(1) Az uralmi szerződés tervezetét a résztvevők legfőbb szervének felhatalmazása alapján az uralkodó tag és az ellenőrzött tagok ügyvezetése készíti el. A vállalatcsoport létrehozásának előkészítéséről a csoportban részt vevő tagoknál működő munkavállalói érdekképviselőket megfelelően tájékoztatni kell.

(2) Az uralmi szerződés jóváhagyásáról a vállalatcsoportban résztvevő tagok legfőbb szerve legalább háromnegyedes szótöbbséggel dönt.

17 3:51. § (3) Az uralkodó tag – az uralmi szerződést jóváhagyó utolsó döntésről való tudomászerzéstől számított nyolc napon belül – köteles két alkalommal, legalább harmincnapos időközlel tájékoztató közleményt közzétenni a vállalatcsoport megalakulásáról.

(4) A közleménynek tartalmaznia kell

a) az uralmi szerződést; és

b) az ellenőrzött tagok hitelezőinek és részvényeseinek szóló felhívást.

18 3:51. § (5) Az uralkodó tag ügyvezetésének az utolsó jóváhagyásról való tudomászerzésétől számított hatvan napon belül a nyilvántartó bíróságnak be kell nyújtani a vállalatcsoportként való működés tényének a bejegyzésére vonatkozó kérelmet.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

szerint a Cégbírósághoz való benyújtásra a közzététellel egy időben került sor. A Ptk. szerinti megoldás előnye, hogy a nyilvántartó bíróság elé akkor kerül az ügy, amikor már a közzétételt és az annak nyomán benyújtott igények teljesülését is ellenőrizheti. A Gt. szerinti korábbi benyújtásnak az volt az előnye, hogy a cégbíróság korábban észlelhette, ha az első fázisban valamilyen probléma merült fel, folyamatosan nyomon követhette a közzétételi fázis eseményeit, viszont nem csupán az iratok benyújtásakor, hanem később is foglalkoznia kellett az üggyel.

A Ptk. arra helyezi a súlyt, hogy a bíróság az ellenőrzött jogi személyek tagjai és hitelezői által benyújtott igények kielégítését nyomon kövesse, illetőleg az elzárkózás esetén kialakuló jogvitában döntést hozzon. A benyújtott igények kielégítése és/vagy azok bírósági elutasítása esetén kerülhet sor a vállalatcsoport bejegyzésére. Érdekes módon a Ptk. sem itt az alapításnál, sem később a nyilvántartó bíróság intézkedései között¹⁹ nem rögzíti azt, hogy az alapítás első fázisában elkövetett jogsértések között lehet olyan súlyú is (pl. a háromnegyedes szótöbbség hiánya), amely esetén nem lehet bejegyezni az elismert vállalatcsoportot. Véleményem szerint a konkrét jogi rendelkezés hiányát a nyilvántartó bíróságnak analógia alkalmazásával kell feloldania. A nyilvántartó bíróság a társaság alapítása során fennálló követelményeket kell, hogy – analógia útján – alkalmazza. A vállalatcsoport bejegyzésének analógia útján történő megtagadását annak ellenére alkalmazhatónak tartom, hogy az elismert vállalatcsoport jogi személyek között történő elhelyezése az általánosítás alacsonyabb szintjén (egyes jogi személyre vonatkozó norma) lévő jogszabályi rendelkezés alkalmazása ellen szól. A jó megoldás az lett volna, ha a Ptk. a bejegyzést megtagadására vezető körülmények számba vételét nem a közzététel nyomán benyújtott igényekre korlátozta volna, hanem a vállalatcsoport létrehozatalának teljes folyamatát figyelembe veszi.

6. Hitelezői igények a vállalatcsoport megalakulása és a tőkeleszállítás során

Ebben a részében a vállalatcsoport szabályozásának egy társasági jogi kapcsolódó pontját igyekszem bemutatni. Ismertetem a hasonlóságokat és a különbségeket egyfelől a vállalatcsoportra megalakulása esetén [Ptk. 3:52. § (2) bekezdés] és a részvénytársaság jegyzett tőkéjének leszállítása során irányadó hitelezővédelmi szabályok [3:313. § (1) – (5) bekezdés] között, és az esetleges eltérések indokát is megpróbálom megtalálni.

19 3:60. § [*A nyilvántartó bíróság intézkedései*]

Az uralmi szerződésben foglaltak lényeges vagy ismételt megszegése esetén a nyilvántartó bíróság bármely jogilag érdekelt indítványára

a) felhívja az uralkodó tagot az uralmi szerződés szerinti működésre;

b) törvényességi felügyeleti intézkedést alkalmaz; vagy

c) felosztatja a vállalatcsoportot.

6.1. A hitelezői igény természete

A hitelezők mindkét esetben biztosítékra tarthatnak igényt. A Ptk. mindkét esetben a „megfelelő biztosíték” kifejezést alkalmazza. A biztosítékot mindkét esetben az a jogalany köteles nyújtani, amellyel a hitelező kapcsolatban áll, nevezetesen az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén az ellenőrzött tag, míg a jegyzett tőke leszállítása során az alaptőkét leszállítani kívánó részvénytársaság.

6.2. A biztosíték iránti igény hiánya

Bizonyos esetekben a hitelező nem jogosult biztosítékra.²⁰ A kivételek részben átfedik egymást, a jogalkotó mind az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén, mind az alaptőke leszállítása esetén figyelembe veszi azt, ha a hitelező már rendelkezik biztosítékkal, vagy bizonyos körülményekre tekintettel nem indokolt a biztosíték adása. A két eset megfogalmazása között azért vannak különbségek.

6.2.1. A hitelező rendelkezik biztosítékkal

Az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén nem jogosult biztosítékra az a hitelező, akinek követelése jogszabály, vagy szerződés alapján már megfelelően biztosítva van. [Ptk. 3:52. § (2) bekezdés]

Az alaptőke leszállítása esetén érvényesülő biztosítékra vonatkozó igény alól kivételt jelent, ha a hitelező már rendelkezik az alaptőke-leszállításhoz kapcsolódó kockázattal arányos biztosítékkal. [Ptk. 3:313. § (1) bekezdés a) pont]

Az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén a Ptk. megemlíti azt, hogy a hitelezői biztosíték jogszabályon, vagy szerződésen is alapulhat. Álláspontom szerint külön jogszabályi említés nélkül ugyanez a helyzet az alaptőke leszállítása esetén is. A másik különbséget az jelenti, hogy az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén nem említi a Ptk. a biztosíték kockázattal arányos voltát. Ennek oka alapvetően az lehet, hogy míg az alaptőke leszállítása esetén a kockázat döntően vagyoni természetű, mértéke megállapítható (a tőke-leszállítás mértékével hozzávetőlegesen azonos), addig az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén főként az uralkodó tag jövőbeli magatartása jelenti a kockázatot, így az előre biztosan nem kalkulálható. Véleményem szerint azért sem jelent hiányt az, hogy a Ptk. az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén nem említi a kockázatarányosság követelményét, mert a kivétel csak akkor érvényesül, ha a hitelező követelése megfelelően biztosítva van. A „megfelelő” biztosítottság értelmezéséhez éppen ezért a biztosíték kockázattal arányos voltának analógia útján történő alkalmazása segítséget jelenthet.

20 Az alaptőke leszállításának esetén két további kivétel is létezik [Ptk. 3:313. § (1) bekezdés c) és d) pontok], de ezek kifejezetten az alaptőke leszállításához kötődnek.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

6.2.2. Az adós helyzete

Az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén nem jogosult biztosítékra a hitelező, ha az ellenőrzött tag gazdasági helyzetére, illetve az uralmi szerződés tartalmára tekintettel a biztosítékadás indokolatlan. [Ptk. 3:52. § (2) bekezdés]

Az alaptőke leszállítása a biztosítékra vonatkozó igény alól kivételt jelent, ha a részvénytársaság alaptőke-leszállítás utáni pénzügyi, vagyoni helyzetére figyelemmel a biztosítékadás indokolatlan. [Ptk. 3:313. § (1) bekezdés b) pont]

Precízebb lenne a törvényszöveg, ha mindkét esetben ugyanazt a fordulatot használná – vagy a gazdasági helyzetre, vagy a pénzügyi, vagyoni helyzetre utalna –, de az adós körülményeit illetően tartalmilag nagyjából ugyanazt a helyzetet írja le a Ptk. mind az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén, mind a jegyzett tőke leszállítása során. Lényeges különbséget jelent azonban, hogy az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén az adós gazdasági helyzetén túl az uralmi szerződés tartalmát is figyelembe kell venni annak eldöntéséhez, hogy az újabb biztosíték adása indokolatlan-e.

6.3. A hitelezői követelés keletkezése és bejelentésének végső határideje

A jogalkotó mind az ellenőrzött vállalatcsoport létrehozatala esetén, mind az alaptőke leszállítása esetén a közlemény/hirdetmény első közzétételét megelőzően keletkezett követelések jogosultjait igyekszik kedvezőbb helyzetbe hozni, feltéve, hogy a közlemény/hirdetmény második közzétételét követő harmincnapos jogvesztő határidőn belül bejelentik igényüket.

6.4. Az adós által vitatott hitelezői biztosíték-igény sorsa

A hitelezői biztosíték iránti igénye kapcsán kialakult vitában a bíróság dönt. A vállalatcsoport bejegyzésére jogvita esetén akkor kerülhet sor, ha a bíróság a hitelezők keresetét jogerősen elutasította. [Ptk. 3:52. § (3) bekezdés]

Az elismert vállalatcsoport alapítására vonatkozó szabályok kissé elnagyoltnak tűnnek az alaptőke-leszállítás esetén rögzített előírásokhoz képest, amelyek szerint a társaság elutasító, vagy nem megfelelő biztosíték nyújtásáról szóló határozat felülvizsgálatát az érintett hitelező a határozat kézhezvételétől számított nyolc napos jogvesztő határidőn belül a nyilvántartó bíróságtól kérheti. [Ptk. 3:313. § (4) bekezdés]

Az alaptőke-leszállítási szabályok fényében látszik, hogy a jogalkotó az elismert vállalatcsoport alapítására vonatkozó szabályok körében nem határozott meg határidőt a hitelezői jogorvoslat benyújtására. Nem határozta meg a Ptk. egyértelműen a jogvitát eldöntő bíróságot sem, amelyet nem nevez nyilvántartó bíróságnak. E körülmény főként arra tekintettel bizonytalaníthatja el a jogértelmezést kereső jogalkalmazót, hogy az elismert vállalatcsoport alapítására vonatkozó szabályok keresetről szólnak, miközben

az alaptőke-leszállítási szabályok a határozat felülvizsgálatát említik. E körülményekre tekintettel még az is eldöntendő kérdés, hogy a részvénytársasági szabályok analógiaként alkalmazhatóak-e egyáltalán. A határidő rögzítésének hiányára tekintettel a Ptk. 3:52. § (3) bekezdésének kiegészítését indokoltnak látom. Az alaptőke-leszállítási szabályok mintaként használhatónak látszanak.

7. Az elismert vállalatcsoport „megszűnése”

Az elismert vállalatcsoportként való működés végét eredményező szabályok nem mutatnak jelentős újdonságot a korábbi szabályozáshoz képest. Ebben a körben főként a terminológiai változásokra kell felhívni a figyelmet. A Gt. 63. § (1) bekezdése még arról szólt, hogy a vállalatcsoport bizonyos körülmények hatására nem működhet tovább elismert vállalatcsoportként. A négy eset egyike az volt, hogy ezt a cégbíróság törvényességi felügyeleti jogkörében elrendelte. A Ptk. 3:61. § (1) bekezdésében ez úgy került megfogalmazásra, hogy ha a nyilvántartó bíróság a vállalatcsoportot felosztatja.²¹ Az elismert vállalatcsoportként való további működés lehetőségének megszűnése – álláspontom szerint – helyesebben adta vissza a változás jogi jelentőségét, mint az elismert vállalatcsoport „megszűnése” fogalom, figyelemmel az elismert vállalatcsoport jogalanyiségének hiányára. Ugyanezen okból a „vállalatcsoportot felosztatja” fordulatot sem tartom szerencsésnek. [Lásd ezzel kapcsolatban a 8.3. a) pontot is.]

8. Terminológia

8.1. Változó terminológia

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az ellenőrzött vállalatcsoport Ptk.-ban történő szabályozásával egyidejűleg jelentős terminológiai változások következtek be.

- Az új Ptk. a „tag” megjelölést használja a korábbi „társaság” szó helyett, amikor a vállalatcsoport hierarchiában alacsonyabb helyen álló alanyát kívánja megjelölni. Helyénvaló ez a változás, hiszen nem csupán kft., rt. és egyesülés lehet ebben a pozí-

21 3:61. § [A vállalatcsoport megszűnése]

(1) A vállalatcsoport megszűnik, ha

a) az uralmi szerződésben meghatározott idő eltelt, illetve megszűnési feltétel bekövetkezett;

b) az uralkodó tag legfőbb szerve az összes tagja háromnegyedes többségével így határoz;

c) az uralkodó tag már nem készít összevont, konszolidált éves beszámolót; vagy

d) a nyilvántartó bíróság a vállalatcsoportot felosztatja.

(2) Az (1) bekezdés a)-c) pontja szerinti esetekben a nyilvántartó bíróság az uralkodó tag bejelentése alapján törli a nyilvántartásból a vállalatcsoportra vonatkozó bejegyzéseket. A bejelentést a körülmény közzétételétől számított harminc napon belül kell megtenni.

(3) Az uralkodó tag az elismert vállalatcsoportként való működés idején vállalt kötelezettségeinek teljesítéséért a vállalatcsoport megszűnését követően is helytállni tartozik.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

cióban, hanem szövetkezet is, amelyet az új Ptk. sem tekint társaságnak. Más kérdés, hogy nyelvileg kissé nehézkes a szöveg, amikor a tag tagjait illető jogokról esik szó.

- A vállalatcsoport kapcsán is érvényesül az a változás, hogy a Ptk. szövege „nyilvántartó bíróság”-ot említ a Gt. szerinti „cégbíróság” helyett.

8.2. Helytelen szóhasználat

Meg kell jegyeznem, hogy a jogszabályszövegben, a pontosabb megfogalmazásokon túl oda nem illő megfogalmazások is találhatóak. Ezek között van a szövegben indokolatlanul „benne felejtett”, „régí vágású” kifejezés:

- „társasági részesedést” említ a Ptk. 3:52. § (1) bekezdése az új terminológia szerinti „tagi részesedés” helyett,
- az ellenőrzött tagok részvényeseinek szóló felhívást említ a 3:51. § (4) bekezdésének b) pontja, noha nem csak részvénytársaság lehet ellenőrzött tag.

8.3. Terminológiai összhang hiány

a) Néhány megfogalmazás a vállalatcsoport egyéb szabályaival nincs összhangban

A Ptk. „*A vállalatcsoport létrejöttének előkészítése*” címet viselő 3:51. §-a például úgy szól a vállalatcsoportról, mintha az jogalany lenne, amely létrejön, amely létrejövételt elő lehet készteni. Ugyanez a helyzet a „*A vállalatcsoport megszűnése*” címet viselő 3:61. §-sal és azon belül a vállalatcsoport feloszlásáról szóló (1) bekezdés d) ponttal.

A Ptk.-nak az elismert vállalatcsoportot definiáló 3:49. § (1) bekezdése ugyanis az elismert vállalatcsoportot mint bizonyos tagok által az uralmi szerződésben meghatározott, egységes üzletpolitikán alapuló együttműködést határozza meg. A definíció semmiféle jogalanyiságot nem biztosít az elismert vállalatcsoportot számára, így célszerűbb lett volna „az uralmi szerződés előkészítése” címet adni a 3:51. §-nak és „az elismert vállalatcsoportként való további működés lehetőségének megszűnése” címet a 3:61. §-nak.

A problémát csak azért említem, mert úgy érzem, hogy a jogtörténet ismétli önmagát. A polgári jogi társaság volt hosszú ideig hasonló helyzetben, nevezetesen, hogy a létrehozók együttműködése volt, de mivel társaságnak nevezték még a jogászok is valamilyen jogalanyiságot tulajdonítottak neki. A polgári jogi társaság szerepelt például a Speciális társaságok című könyvben.²² Egy ilyen fejlemény az elismert vállalatcsoport kapcsán is bekövetkezhet. Erre komoly esélyt biztosít az a körülmény, hogy az elismert vállalatcsoport szabályait a jogalkotó a jogi személyekre vonatkozó közös szabályok között helyezte el, amit nem csak úgy lehet érteni, hogy az elismert vállalatcsoport

22 A KJK által Budapesten 1999-ben megjelentetett „Speciális társaságok című könyv Első rész első fejezeteként került elhelyezésre „A polgári jogi társaság”, noha a szerző is rögzíti, hogy a polgári jogi társaságnak nincs jogalanyiséga, pusztán kötelelem a tagjai között.

többféle jogi személy speciális együttműködése, hanem úgy is, hogy az elismert vállalatcsoport maga is jogi személy, vagy legalábbis valamilyen jogalany. Ez azonban nincs így. Azért láttam célszerűnek szót ejteni a terminológiai problémáról, nehogy maga a jogalkotó egy idő után elkezdje meghatározni, hogy mire jogosult, mire nem jogosult az elismert vállalatcsoport, mint tette egykor a polgári jogi társasággal.

b) A Ptk. más részeivel való terminológiai összhang hiány

Érdekes, hogy miközben éppen az új Ptk. nevesíti az adásvétel kapcsán, annak egyik speciális eseteként az eladási jog intézményét, vállalatcsoportba ellenőrzött tagként belépő jogi személyek tagjait megillető jogosítvány megnevezésére a Ptk. nem használja az eladási jog megjelölést.

9. Az elismert vállalatcsoport Ptk.-ban történő elhelyezésének értékelése

A részletek bemutatását követően hadd emeljem ki az általam legfontosabbnak tartott változásokat. Pozitív fejleménynek tartom, hogy

- szövetkezet is lehet az ellenőrzött vállalatcsoport tagja, és
- a Ptk. egyértelműen rögzíti azt, hogy az uralmi szerződésre a szerződések általános szabályait megfelelően alkalmazni kell. [Ptk. 3:50. § (4) bek.] Más kérdés, hogy a Gt. szabályai alapján sem okozott jelentős nehézséget az, hogy a jogalkalmazó ugyanerre a következtetésre jusson

A pozitívumok mellett egy elszalasztott lehetőségre is fel szeretném hívni a figyelmet. Azt vártam, hogy az uralmi szerződés Ptk.-beli szabályozásával a szerződés szerepe nő, az uralmi szerződés funkciója erősödik. Ehhez képest a Ptk. nem tartalmaz mást, mint egy – meglehetősen rövid, a korábbinál is kurtább – „tartalomjegyzéket”, egy jogalkotói elvárás listát arra vonatkozóan, hogy milyen tárgykörök szerepeljenek az uralmi szerződésben. Az egyedüli érdemi követelmény betartása pedig ellenőrizhetetlen, *lex imperfecta*. „Az uralmi szerződésben a vállalatcsoporthoz tartozó ellenőrzött tagok önállóságának korlátozására az egységes üzleti cél megvalósításához szükséges módon és mértékben kerülhet sor.” [Ptk. 3:50. § (3) bek.]

Végezetül egy aggályomnak is hangot adok a vállalatcsoportban szereplő olyan egyszemélyes társasággal kapcsolatos rendelkezéssel kapcsolatban, amelynek egyedüli tulajdonosa maga az uralkodó tag.

3:54. § [*Egyszemélyes társaság a vállalatcsoportban*]

Ha a vállalatcsoport ellenőrzött tagjában az uralkodó tag egyedül rendelkezik társasági részesedéssel, uralmi szerződést nem kell kötni, hanem az uralmi szerződés kötelező tartalmi elemeiről az uralkodó tag és az ellenőrzött tag létesítő okiratában kell rendelkezni.

III. Az elismert vállalatcsoport az új Ptk.-ban

Ezt a szabály – álláspontom szerint – arra a helyzetre méretezte a jogalkotó, amikor egy uralkodó tag és egy ellenőrzött tag van csupán. Erre utal az egyes szám alkalmazása „a vállalatcsoport ellenőrzött tagjában” fordulatban. Az uralmi szerződés mellőzése logikus egyszerűsítés egy olyan kétszemélyes relációban, ahol az uralmi szerződést jobbról is balról is ugyanaz írta alá. Több alanyú szerződés esetén viszont kifogásolható megoldás, hogy a jogviszonyt részben szerződés (az uralkodó tag és az olyan ellenőrzött tagok között, amelyeknek az uralkodó tagon kívül más tulajdonosuk is van), részben az uralkodó tag és az ellenőrzött tag létesítő okiratában végrehajtott változás hozza létre. A Ptk. 3:54. §-a nincs összhangban a vállalatcsoport létrehozási folyamatát rögzítő szabályokkal. Olyan mintha a jogalkotó megfeledkezett volna arról, hogy az új definíció szerint már legalább három ellenőrzött tagja kell, hogy legyen a vállalatcsoportnak.

IV. A TÖRZSBETÉT SZOLGÁLTATÁSA

A jogirodalom általában a kft. tagja által a társaság javára teljesített szolgáltatás mértékével, összetételével, a szerződésben meghatározott teljesítési határidő elmulasztásának jogkövetkezményeivel foglalkozik. Tanulmányunk a társasági szerződésnek a törzsbetét szolgáltatásával kapcsolatos néhány olyan rendelkezését elemzi, amelyet a jogalkotó a felek magánautonómiájának körébe tartozónak ítélt, és erre tekintettel rendezésüket a társasági szerződésre bízta. A létesítő okiratban rögzített normák eredendően nem ütköznek jogszabályba, így nem tilosak, de bizonyos érdekeket sérthetnek, vagy veszélyeztethetnek. A tanulmány feltárja az egymással ellentétes érdekeket, bemutatja azt, hogy a jogalkotó milyen kompromisszum révén igyekszik érvényre juttatni ezeket az érdekeket és rávilágít a jogi szabályozás néhány pontatlanságára. A törzsbetétek szolgáltatásának időpontja szoros kapcsolatban áll a törzstőke mértékével, ezért elsőként a törzstőke mértékére vonatkozó előírások bemutatására kerül sor.

1. A kft. törzstőkéje

1.1. *Az alapításkori törzstőke szerepe*

A társaság törzstőkéjét az alapítás során a társaság tagjai bocsátják a társaság rendelkezésére. A törzstőke fontos a társaság működésének a beindításához, mert a pénzbetétek egy részéből szerzik be a tevékenység megkezdéséhez szükséges eszközöket (amit a tagok által esetleg szolgáltatott apport is kiegészíthet), a törzstőkéből fizetik a béreket és a szükséges kiadásokat mindaddig, amíg a társaság bevételei erre fedezetet nem nyújtanak. A törzstőke – főként az alapítást közvetlenül követő időszakban – számos jogalany szempontjából fontos. Fontos a társaság számára a tevékenység megkezdéséhez. A törzstőke áttételesen fontos a kft. tagjainak, akik osztalékot csak a társaságnak a törzstőke felhasználásával megkezdett működése során elért nyereségből remélhetnek, és a társaságban gyakorolt jogaik mértéke is – főszabályként – saját vagyoni hozzájárulásuknak a törzstőkéhez viszonyított arányától függ. A társaság munkavállalói számára kezdetben a törzstőkéből fizetik ki a munkabért. A törzstőke fontos a költségvetés szempontjából, mert ez nyújt fedezetet az alapítás során fizetendő illetékekre és kezdetben a munkabérek közterheire. Legtöbbször a kft. törzstőkéjét a társasági hitelezők helyzetével kapcsolják össze, mivel a társasággal üzleti kapcsolatba kerülő cégek, vagy a kft. által megkárosított személyek követeléseit a társaság vagyonából lehet kielégíteni, márpedig a vagyon kiinduló mértéke a kft. tagjainak törzsbetéteiből álló törzstőke.

IV. A törzsbetét szolgáltatása

1.2. A törzstőke mértéke

A korlátolt felelősségű társaság vagyonának mértéke viták kereszttüzében áll. Ennek az az oka, hogy a törzstőke mértéke két, egymásnak ellentmondó cél megvalósításában is fontos szerepet tölt be. A kft. alapítás megkönnyítését és ezáltal a gazdaságélénkítést a törzstőke alacsony mértéke szolgálja, míg a gazdasági forgalom biztonsága, ezen belül is a kft. hitelezőinek a védelme nagyobb méretű törzstőkét indokolja. A jogszabály által megkövetelt törzstőke-minimum szoros kapcsolatban van azzal, hogy a tagok – főszabály szerint – csak a társasági szerződésben vállalt vagyoni hozzájárulásukat és a társaság nyereségéből rájuk jutó, de ki nem osztott nyereséget veszíthetik el a kft. fizetési képtelensége esetén, a társaság által ki nem egyenlített további tartozásokat a hitelezők kénytelenek leírni.

1.2.1. Alacsonyan meghatározott törzstőke

Európában egy olyan tendenciának lehettünk tanúi a közelmúltban, amelynek eredményeképpen a kft. törzstőkéjét – a korábnál – alacsonyabb mértékben határozták meg. Franciaországban a korábbi 7500 euró helyett 2004-től 1 euró törzstőkével is lehet kft.-t¹ alapítani. Németországban – a javaslatok ellenére – végül nem csökkentették a kft.² 25.000 eurós törzstőke-minimumát, de lehetővé tették egy – a kft.-re hasonlító – társaság, az ún. Unternehmersgesellschaft haftungsbeschränkte (UG) alapítását 1 euró törzstőkével. A „Mini-GmbH”-nak is nevezett társaság a nyereségének a 25%-át mindaddig köteles felhalmozni, amíg a törzstőke el nem éri a 25.000 eurós szintet. A jogszabály nem határozta meg, hogy mennyi idő alatt kell elérni a GmbH törzstőke-minimummal azonos vagyoni szintet.

A jelképes törzstőke minimummal alapítható kft. vagy arra emlékeztető társaság nem tud helytállni kötelezettségeiért, de sokszor a jogszabályi elvárásnak megfelelő törzstőke-minimum sem fedezi a hitelezők követeléseit. Egy kft.-vel üzleti kapcsolatot létesítő személynek mindenképpen gondoskodnia kell megfelelő biztosítékról arra az esetre, ha a kft. nem lenne képes tartozását kiegyenlíteni.

A magyar jogfejlődésnek is volt egy olyan időszaka, amikor ötszáz ezer forintra csökkentették a kft. törzstőkéjének a minimumát. Ez a helyzet azonban nem maradt tartós, sőt – érdekes hasonlóságot mutatva az osztrák jogfejlődéshez – a tendencia megfordult.

1.2.2. A törzstőkére vonatkozó rendelkezések a Ptk.-ban

A 2013. évi V. törvény – a korábbi ötszáz ezer forint helyett – hárommillió forintra emelte vissza a kft. törzstőkéjének a minimumát. A törvény indokolása kettős célkitűzést említ, egyrészt a hitelezők érdekének a védelmét hozza fel a magasabb

1 Société a Responsabilité Limitée – SARL

2 GmbH

minimum indokaként, másrészt a nem kellően megalapozott társaságok létesítésének a megakadályozását. A jogtudományi művek többsége egyetért a célkitűzésekkel, de volt, aki annak a véleményének adott hangot, hogy a magasabb követelmény nem alkalmas a hitelezők védelmére.³

Álláspontom szerint az indokolásban a korábbihoz képest magasabb elvárt követelmény alátámasztására említett két indok valójában nem öleli fel a törzstőke-minimum valamennyi kedvezményezett személycsoportra gyakorolt kedvező hatását. A kellő tőke nélküli kft. alapítástól való visszatartást a magam részéről igen fontos célkitűzésnek tartom. Nem csupán a potenciális hitelezőket védi, de a központi költségvetést is ortalmazza, a forráshiányos kft.-k későbbi várható késedelme, kötelezettségek teljesítésének várható elmaradása kapcsán felmerülő költségektől, ügyintézési feladatok többletétől. Tény, hogy vannak sikeres „garázscégek”, de a jogalkotónak nem kötelessége az, hogy kft. formájában tegye lehetővé a társaságalapítást a gazdaságélénkítés érdekében.

2. A vagyoni hozzájárulás teljesítésének speciális szabályai a kft.-ben

A vagyoni hozzájárulás szolgáltatásának szabályai két részből állnak. A jogalkotó elsőként meghatározza azt, hogy milyen elemekből álló tényálláshoz fűz jogkövetkezményt (2.1. pont), majd rögzíti a szankció jellegű következményt (2.2. pont).

2.1. A hipotézis

A Ptk. kft.-re vonatkozó szabályai mind a pénzbetétre, mind a nem pénzbeli hozzájárulásra vonatkozóan meghatároznak olyan helyzeteket, amelyek valamilyen jogkövetkezményt vonnak maguk után.

2.1.1. A pénzbetét szolgáltatás tényállása

A Ptk. 3:162. § (1) bekezdése a pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatásának két esetéhez fűz negatív jogkövetkezményt: egyrészt ahhoz, hogy a társasági szerződés lehetővé teszi a pénzbetét alapításkori alacsony mértékét, másrészt, ha a társasági szerződés engedi a pénzbetét elhúzódozó szolgáltatását. A szankció arra utal, hogy a jogalkotó nem tartja kívánatosnak az ilyen esetek előfordulását.

a) A jogkövetkezményt automatikusan kiváltó első helyzet az, ha a társasági szerződés úgy rendelkezik, hogy a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig valamelyik tag

3 Szegedi András: A törzstőkeminimum dogmája a magyar társasági jogban, *Jog – Állam – Politika* 2009. évi 1. szám. 25-40., Szegedi András: Az „ezer forintos kft.” védelmében *Gazdaság és Jog* 2007. évi 3. szám 8-13., Lehoczki Zóra Zsófia: Oázis vagy délibáb? – Gondolatok a törzstőke-minimum hitelezővédelmi szerepéről I. *Gazdaság és Jog* 2017. évi 10. szám 7-12., Lehoczki Zóra Zsófia: Oázis vagy délibáb? – Gondolatok a törzstőke-minimum hitelezővédelmi szerepéről II. *Gazdaság és Jog* 2017. évi 11. szám 20-25.

a társasági szerződésben meghatározott pénzbetétje felénél kisebb összeget köteles befizetni. Egyetértve Gál Judit álláspontjával⁴ a „pénzbetétének felénél kisebb összeg” jelentheti azt is, hogy a társasági szerződés arra is felhatalmazza az érintett tagot, hogy egyáltalán ne teljesítsen pénzbeli szolgáltatást. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a jogkövetkezmény nem ahhoz a helyzethez kapcsolódik, hogy a tagok együtt a törzstőke felénél kevesebb pénzt bocsátanak a kft. rendelkezésére, még csak nem is ahhoz az esethez, hogy az egyik tag a pénzbetétje felénél kisebb értékű fizetést teljesít ténylegesen, hanem ahhoz, hogy a társasági szerződés ezt lehetővé teszi, akár egyetlen tag számára. Amennyiben a társasági szerződés valamelyik tag számára enyhébb követelményt állapít meg, akkor ezt a lehetőséget a tag jellemzően ki is használja majd. A jogszabályi megoldás azonban független attól, hogy a pénzbeli hozzájárulás teljesítése miként alakul. Ha a szerződés a lehetőséget biztosítja, a jogkövetkezményre akkor is sor kerül, ha mindegyik tag befizette legalább a pénzbetétének felét a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig.

- b) A jogkövetkezményt automatikusan kiváltó második helyzet az, ha a társasági szerződés a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig be nem fizetett pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására a társaság nyilvántartásba vételétől számított egy évnél hosszabb határidőt állapít meg. Itt sem csak az a helyzet váltja ki a jogkövetkezményt, hogy egy tagot feljogosít a társasági szerződés arra, hogy egy évnél hosszabb határidőben fizesse be a pénzbetétet a kft.-nek, hanem akár az összes tag részesíthető ebben a kedvezményben. A Ptk. rendelkezése nem a pénzbetét szolgáltatásának tényleges megvalósulásához fűz jogkövetkezményt, hanem ahhoz, hogy mit tartalmaz ezzel kapcsolatban a társasági szerződés. Ez változást jelent a Gt.-hez képest, amely korábban úgy rendelkezett, hogy az alapításig be nem fizetett pénzbeli betétek befizetésének az esedékességét a társasági szerződésben kell meghatározni, de a cégbejegyzéstől számított egy éven belül valamennyi pénzbeli hozzájárulást be kell fizetni. Korábban tehát a pénzbetétek tényleges befizetésére tette a hangsúlyt a jogalkotó, míg ma a társasági szerződés meghatározott tartalma vált ki jogkövetkezményt.

2.1.2. A nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás teljesítésének speciális szabályai

A gazdasági társaságok közös szabályai között a Ptk. 3:98. § – hallgatólagosan – a létesítő okmányra bízta azt, hogy meghatározza az egyes tagok által teljesítendő vagyoni hozzájárulás mértékét és a társaság rendelkezésére bocsátásának időpontját, viszont a tagsági jogviszony megszűnésével szankcionálja a létesítő okmányban foglalt kötelezettség megszegését. A kft. alapítása körében a vagyoni hozzájárulás rendelkezésre bocsátásának ütemezésére vonatkozóan a törvény nem rögzíti az elvárt magatartást, de arra, hogy létezik egy „ideálkép” következtethetünk abból, hogy a jogalkotó jogkövetkezményt fűz a „kimondatlan” követelmény megsértéséhez.

4 Gál Judit: A kft.-k feltökésítése, Cég hírnök 2015. évi 8. szám 3.

Attól függően, hogy a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás értéke milyen hányadot képvisel a törzstőkében, a tagoknak más határidőben kell az apportot a társaság rendelkezésére bocsátani.

- Ha alapításkor a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás értéke eléri vagy meghaladja a törzstőke felét, az apportot a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtásáig teljes egészében a társaság rendelkezésére kell bocsátani. [3:163. § (1) bek.]
- Ha a törzstőke felénél kisebb értékű a tagok által teljesítendő apport, akkor a teljesítés határidejének meghatározását a törvény a társasági szerződésre bízta. A jogalkotó azonban nem tartja szerencsésnek azt, ha túlzottan elhúzódik az apportszolgáltatás, ezért az írásban nem rögzített elvárásától eltérő, annál hosszabb apportszolgáltatási határidőt szankcionálja. (lásd 2.2.2. pont)

2.2. Jogkövetkezmény

2.2.1. A pénzbetéttel kapcsolatos jogkövetkezmények

A társasági szerződés pénzbetétre vonatkozó – 2.1.1. pontban bemutatott tartalmú – rendelkezései kettős jogkövetkezményt váltanak ki, egyrészt osztalékfizetési moratórium lép életbe, másrészt a törvény meghatározza a tagokat terhelő helytállási kötelezettség mértékét.

- a) A társaság nem fizethet osztalékot a tagoknak egy bizonyos ideig.
 - aa) Az osztalékfizetési moratórium emlékeztet a „mini GmbH.” esetén a német jog által alkalmazott megoldásra. Mind a német mind a magyar jog azt igyekszik azt biztosítani, hogy a társaság vagyona idővel elérje a jogalkotó által preferált törzstőke-minimumot. Hasonlóságot mutat a két megoldás abban is, hogy egy jogszabályban nem tiltott, sőt kifejezetten lehetővé tett megoldás esetén alkalmaz a tagok számára hátrányos jogkövetkezményt. A magyar jog radikálisabb, mert a nyereség teljes összegét elvonja a tagoktól, míg a német jog megelégszik azzal, hogy a nyereség negyedét tartsák vissza és fordítsák a társasági vagyon növelésére.
 - ab) Felhívjuk a figyelmet a magyar jog szerinti osztalékfizetési moratórium általános jellegére, nevezetesen arra a tényre, hogy egyik tag számára sem fizethető osztalék, még a pénzbetétét teljes egészében teljesítő tag részére.
 - ac) A társaság mindaddig nem fizethet osztalékot a tagoknak, amíg a ki nem fizetett és a tagok törzsbetéteire az osztalékfizetés szabályai szerint elszámolt nyereség a tagok által teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulással együtt el nem éri a törzstőke mértékét [Ptk. 3:162. § (1) bek.].
„A Ptk. lényegében biztosítja a törzstőkének a társaság nyereségéből való feltöltését, vagyis azt, hogy a tagok ne saját vagyonukból, hanem a társaság eredményes működése során megtermelt nyereségből fedezzék a törzstőke összegét.”⁵

5 Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára Ötödik kiadás szerk.: Petrik Ferenc I. kötet

b) A tagok helytállása

Az osztalékfizetési moratórium tartama alatt bekövetkezhet az a helyzet, hogy a társaság vagyona nem fedezi a kft. tartozásait (még a ki nem fizetett osztalékokkal együtt sem⁶). Ekkor – a Ptk. szerint – szükség van a társaság tagjainak a helytállására. A Ptk. 3:162. § (2) bekezdése szerint ilyen esetben a tagok a még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulásuk összegének erejéig kötelesek helytállni a társaság tartozásaiért.

2.2.2. Az apporttal kapcsolatos jogkövetkezmény

Ha a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulást a társaság alapításakor nem bocsátották teljes egészében a társaság rendelkezésére és a fennmaradó apport szolgáltatására a társasági szerződés a nyilvántartásba vételtől számított három évnél hosszabb határidőt állapít meg, akkor e rendelkezés – a három évet meghaladó részében – semmis. [3:163. § (2) bek.]

3. Kritikai megjegyzések, javaslatok a jogszabályi feltételekhez

3.1. *Lehetőség vagy megvalósulás*

A Ptk. 3:162. § (1) bekezdése kettős hipotézist alkalmaz, mindkettő a társasági szerződés olyan rendelkezéséhez kapcsol jogkövetkezményt, amely egyes tagokra – vagy a tagokra általában – kedvező tartalmú. Hitelezővédelmi szempontból nem logikus az a megoldás, amely a szerződéses rendelkezéstől teszi függővé a szankciót, nem a pénzbeli hozzájárulás tényleges mértékétől. Szankció sújtja a társaság tagjait a társasági szerződés tartalma miatt, noha a tagok esetleg nem használták ki a lehetőséget és valamennyien legalább a pénzbetétek felét szolgáltatták a nyilvántartásba vételi kérelem benyújtásáig és a hátralékot is a társaság nyilvántartásba vételétől számított egy éven belül szolgáltatják.

Megjegyezzük, hogy a Gt. 115. § (1) bekezdése korábban attól tette függővé a társaság bejegyzését, hogy a bejegyzési kérelem benyújtásáig minden egyes pénzbeli hozzájárulásnak legalább felét a társaság javára befizették-e. A régi szabály tehát a jogkövetkezmény alkalmazását a tényleges teljesítés mértékéhez kötötte függővé, nem attól, hogy miként szólt a társasági szerződés.

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2018. 210.

6 Az osztalékfizetési moratórium révén a tag pénzbetétje folyamatosan növekszik a rá jutó – de részére ki nem fizethető – osztalék mértékével.

3.2. *Az orvoslás lehetőségének a hiánya*

Az a megoldás, amely a szerződés tartalmához, nem pedig a pénzbeli vagyoni hozzájárulás tényleges szolgáltatási körülményeihez fűz jogkövetkezményt kizárja annak lehetőségét, hogy a tagok a szerződésben írt mértéket meghaladó összegű, vagy a szerződésben rögzített határidő letelte előtti pénzbefizetéssel elkerüljék a rájuk váró szankciót. A pénzbetétek nagyobb hányadának gyors befizetése a hitelezők érdekét is szolgálná, javítaná a társaság működési lehetőségeit, pótlólagos fedezetet biztosítana a kiadásokhoz, munkabérekhez. A szerződésben szereplő lehetőségek gyakorlatban történő mellőzése tehát sokak számára előnyös lenne, ezért a joggyakorlatnak azzal is ösztönözni kellene a szerződésben vállaltnál nagyobb alapításkori pénzbefizetést és a hátralék egy éven belüli befizetését, hogy ilyen esetben eltekint a törvényi következmények alkalmazásától.

3.3. *A szerződésmódosítás hatása*

A gyakorlatban felmerülhet az az eset, hogy az első osztalékfizetésről döntést hozni készülő taggyűlés előkészítése során észlelik azt, hogy a társasági szerződés rendelkezése miatt – átmenetileg – nem lehet osztalékot fizetni. Vajon, ha rá tudják beszélni a társasági szerződés rendelkezése által kedvező fizetési helyzetbe került tagot (tagokat) arra, hogy – kedvezményéről lemondva – hozzájáruljon (hozzájáruljanak) a szerződés módosításához, akkor a módosított, és a 2.1. pontban írt rendelkezéseknek már egyikét sem tartalmazó társasági szerződésre tekintettel lehet-e osztalékot fizetni? A 3.2. pontban írt előnyökre tekintettel támogatnánk azt, ha a bírói gyakorlat elfogadná a módosítás lehetőségét és erre tekintettel eltekintene az osztalékfizetési moratóriumtól.

3.4. *A tőkefeltöltés végső határideje*

Az, hogy a társasági nyereségből mikorra lehet feltölteni a törzstőkét, illetőleg annak pénzbetétekből álló részét két – nehezen megjósolható – körülménytől függ. Nehezen látható előre az, hogy egy frissen alapított társaság esetében a működés mikortól válik nyereségesé, és milyen mértékű lesz a nyereség. A Ptk. nem szab végső határidőt a nyereségből való tőkefeltöltés teljesítésére, de ez nem jelenti azt, hogy a tőkefeltöltés bármeddig tarthatna. A társasági szerződésben ugyanis meg kell határozni a vagyoni hozzájárulás teljesítésének határidejét, ami apport esetén nem lehet a cégbejegyzéstől számított három évnél hosszabb, pénzbefizetés esetén viszont a tagok akaratán múlik csak a határidő hossza. A tagok nem tudhatják előre, hogy a nyereségből való osztalékok felhalmozása nyomán mikorra áll elő az a helyzet, hogy valamennyi tag szerződésben vállalt pénzbetéte a társaság rendelkezésére áll. Két eset lehetséges.

- Akkor, ha a társaság sikeresebben működik, mint ahogy azt a tagok az alapításkor remélték, akkor a ki nem fizetett osztalékok vártnál nagyobb mértéke miatt

a társasági szerződésben rögzített időpontnál korábban megvalósul az, hogy valamennyi tag szerződésben vállalt pénzbetéte a társaság rendelkezésére áll. Ez a hitelezőkre, a tagokra, a társaságra és annak munkavállalóira kedvező helyzet, nem igényel további intézkedést.

- Akkor, ha a társaság kevésbé sikeres, mint ahogy azt a tagok az alapításkor remélték, akkor a ki nem fizetett osztalékok vártnál kisebb mértéke miatt a társasági szerződésben a pénzbetétek teljesítésére meghatározott végső időpont hamarabb elérkezik, mint ahogy megvalósulna az, hogy valamennyi tag szerződésben vállalt pénzbetéte a társaság rendelkezésére áll. Ez a hitelezőkre, a tagokra, a társaságra és annak munkavállalóira kedvezőtlen helyzet. Ilyenkor azok a tagok, akiknek a pénzbetéte az általuk befizetett és a részükre nem folyósított osztalékkal együtt sem éri el a társasági szerződés szerinti mértéket, kénytelenek a még hiányzó részt a társasági szerződésben meghatározott határidő letelte előtt befizetni. Abban az esetben, ha erre nem kerül sor, az ügyvezető felszólítja őket a teljesítésre. A befizetés elmaradása esetén a tagsági jogviszonyuk a törvény erejénél fogva megszűnik. Látható tehát, hogy a tőkefeltöltés új lehetősége – miközben alapvetően kedvező a tag számára – keletkeztet bizonyos kockázatot. A tag nem lehet biztos abban, hogy a részére nem folyósított osztalékok fedezik-e a befizetéséből hiányzó részt, továbbá nem tudhatja azt sem, hogy a társasági szerződésben rögzített véghatáridő idején rendelkezik-e majd elegendő likvid tőkével ahhoz, hogy addigi hozzájárulásait kiegészítse az általa vállalt pénzbetét teljes összegére. Az „addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér” népi bölcsességétől egyre távolabb kerülő jogi lehetőségek tehát nem csupán előnyöket biztosítanak, de kockázatot is keletkeztetnek a kedvezményt igénybe vevő tagok számára.

4. Kritikai megjegyzések, javaslatok az osztalékfizetési moratórium egyes szabályaival kapcsolatban

4.1. *Az osztalékfizetési moratórium általános jellegének indokolatlanul általános hatása*

A társasági tagok helyzetét indokolatlanul változtatja meg az osztalékfizetési moratórium általános jellege, nevezetesen az, hogy egyik tag számára sem fizethető osztalék, még a pénzbetétét teljes egészében teljesítő tag részére sem. Az a következmény, hogy az osztalékfizetési moratórium idején a kft. minden tagja hátrányos helyzetbe kerül, nincs összhangban a hipotézissel, amely már akkor is kiváltja a jogkövetkezményt, ha csak egy tag számára biztosított kedvezményt⁷ a társasági szerződés. Az általános osztalékfizetési moratórium nem méltányos azokkal a tagokkal szemben, akikre egyrészt nem vonatkozott a társasági szerződés említett rendelkezése, másrészt, akik pénzbetétjük több mint felét a társaság nyilvántartásba vételi kérelmének benyújtásáig befizették és

7 A kedvezmény lehet a pénzbetét teljesítésére biztosított alapításkori kedvező mérték, vagy hosszabb befizetési határidő.

a hátralékot is a társaság nyilvántartásba vételétől számított egy éven belül befizetik.

Az osztalékfizetési moratórium általános jellege – áttételesen – minden tagot arra ösztönöz, hogy saját jól felfogott érdekében ne fogadjon el olyan tartalmú társasági szerződést, amely ilyen hátrányos következményekkel jár számára, anélkül, hogy bármilyen előnyt élvezne. A társaság tagjainak tehát lehetőségük van arra, hogy elkerüljék az osztalékfizetési moratóriumot azáltal, hogy nem írnak alá olyan tartalmú társasági szerződést, amely az osztalékfizetést automatikusan felfüggesztő rendelkezést tartalmaz.

Az osztalékfizetési moratórium jól szolgálja a társaság hitelezőinek érdekeit, bár fogjuk látni, hogy egy ponton túl ez a megoldás már nem indokolható a hitelezői érdekek védelmével.

4.2. Az osztalékfizetési moratórium megszűnésének feltétele

4.2.1. Értelmezési probléma

A törvényszövegben többes számban használt „tagok” kifejezés kétféle értelmezést tesz lehetővé.

- A szigorúbb értelmezés szerint a 3:162. § (1) bekezdésének szabályát úgy kell érteni, hogy az ott írt helyzetnek valamennyi tag tekintetében be kell következni.
- A megengedőbb értelmezés szerint a „tagok” kifejezéssel a jogalkotó a tagok összességét jelöli, tehát az egyik tag „túlfizetése” kiegyenlítheti a másik tagnál jelentkező hiányt. „A tilalom megszűnéséhez nem szükséges, hogy valamennyi tag teljes összegben teljesítse a törzsbetétét, elegendő, ha a teljesített pénzbeli hozzájárulások és az osztalékként ki nem fizetett nyereség összege eléri a törzstőke mértékét.”⁸

A szigorúbb értelmezés mellett szól a hagyomány, nevezetesen az, hogy a Gt. minden egyes tag esetén ragaszkodott a teljesítéshez. A megengedőbb értelmezés mellett azzal lehet érvelni, hogy a tőkefeltöltési szabály lényegesen különbözik a korábbi megoldástól. A továbbiakban a szigorúbb értelmezést tekintjük kiinduló pontnak, jelezve, hogy a később jelzett problémák egy része feloldható lenne a megengedőbb értelmezés követésével.

4.2.2. A viszonyítási pont meghatározásának a problémája

Kételyeinknek adunk hangot az osztalékfizetési moratórium megszűnésének meghatározásával kapcsolatosan. Egyértelmű, hogy a halmozódó osztalékokat hozzá kell számítani a tagok által teljesített pénzbeli vagyoni hozzájáruláshoz. Az így kapott összeget – megítélésünk szerint – nem a társaság törzstőkéjéhez kellene viszonyítani, hanem a

8 Lehoczki Zóra Zsófia: Oázis vagy délibáb? – Gondolatok a törzstőke-minimum hitelezővédelmi szerepéről I. Gazdaság és Jog 2017. évi 10. szám 9.

IV. A törzsbetét szolgáltatása

pénzbetétek – társasági szerződésben rögzített – összegéhez. A két érték csak azoknál a társaságoknál esik egybe, ahol a tagok egyike sem vállalkozott apportszolgáltatásra. Olyan társaságok esetén, ahol apport is szerepel a tagok vagyoni hozzájárulásában két probléma is adódik abból, hogy a jogalkotó nem figyel az apportra, csak a pénzbeli szolgáltatásra koncentrál, de mégis a törzstőke teljes mértékének elérését szabja az osztalék kifizethetőségének a feltételéül.

- Ha a társasági szerződés szerint apporttal is hozzá kell járulni a törzstőkéhez és a társaság alapítása során a teljes apport szolgáltatására sor kerül, akkor a társaság rendelkezésére bocsátott apport értéke indokolatlanul figyelmen kívül marad az osztalékfizetési moratórium befejezéséhez figyelembe veendő vagyoni elemek közül. Emiatt a teljesített pénzbetétek és a ki nem fizetett osztalékok együttes értéke nem éri el a társaság törzstőkéjét, és így – a törvény rendelkezését betű szerint alkalmazva – nem fizethető osztalék. Valójában nincs hitelezővédelmi probléma, a teljes törzstőke a társaság rendelkezésére áll, csak megfeledezett a jogalkotó arról a lehetőségről, hogy apportot is szolgáltatnak. Ebben a helyzetben viszonylag egyszerűen orvosolható a törvényszöveg pontatlansága. Csak annyi a teendő, hogy az apportot is figyelembe kell venni a teljesített pénzbetétek és a ki nem fizetett osztalékok mellett, így e három tétel összegének kell elérnie a társaság törzstőkéjeként a szerződésben meghatározott összeget.
- A társasági szerződés az apport teljesítésére haladékot adhat abban az esetben, ha a teljes apport szolgáltatására nem kerül sor a társaság alapítása során. Erre azért van lehetőség, mert a 3:163. § (1) bekezdés nem követeli meg az azonnali apportszolgáltatást, mivel az apport értéke nem éri el a törzstőke felét. Három évnél nem hosszabb határidő tűzését a jogalkotó jogszerűnek fogadja el és hitelezővédelmi szempontból sem kifogásolja. Az osztalékfizetési moratórium – álláspontunk szerint nem kellően precízen megfogalmazott szabálya alapján – osztalékfizetésre akkor sem kerülhet sor az apport teljes körű szolgáltatásának megtörténtéig – akár három évig – ha valamennyi tag a társaság nyilvántartásba vételétől számított egy éven belül, teljes mértékben befizette az általa vállalt pénzbetétet. A cégbejegyzést követő második és harmadik évben tehát ilyen esetben anélkül halmozódnak az osztalékként ki nem fizethető összegek, hogy a hitelezők érdekvédelme ezt indokolná. A társaság hitelezőinek érdekvédelme ugyanis nem indokolja azt, hogy a társaság tagjai még ekkor se kaphassanak osztalékot.
A most vitatott rendelkezés magyarázata alighanem ott keresendő, hogy a jogalkotó külön-külön szabályozta a pénzbetétekre és az apportra vonatkozó következményeket, és nem kapcsolta össze a kettőt. A bírói gyakorlat számára kétféle korrekciós megoldás is javasolható.

- Amennyiben a Ptk. 3:162. § (1) bekezdését szó szerint alkalmazzák – nevezetesen a törzstőkéhez viszonyítják a teljesített pénzbetéteket és a ki nem fizetett osztalékot –, akkor vegyék figyelembe a teljesített apportot is. A megoldás azért lenne logikus, mert ha az egyik oldalon tekintetbe kell venni a társasági szerződés szerinti apportot, amely a törzstőke részét képezi, akkor a másik oldalon a már teljesített apport értékére is tekintettel kellene lenni. A már teljesített apport értékének a figyelmen kívül hagyása ugyanis azt eredményezi, hogy az osztalékfizetési moratórium indokolatlanul elhúzódik, noha a pénzbetétek teljesültek. Ez a megoldás orvosolja a tagok kedvezőtlen osztalékfizetési helyzetét abban az esetben, ha az apportszolgáltatás teljes körűen megtörtént az alapítás során a cégbejegyzési kérelem benyújtását megelőzően.
- A másik – javaslatunk szerinti – korrekciós lehetőség az, hogy ne a törzstőkéhez, hanem a tagok által vállalt pénzbetétek összegéhez viszonyítsák a társaság rendelkezésére álló pénzeszközöket. A tagok által vállalt pénzbetétek összegéhez való viszonyítást egyrészt azért véljük jobb megoldásnak, mert a hipotézis is a tag pénzbetétéhez kötődött, a pénzbetét alacsony mértékének engedélyezését vagy elhúzódó befizetésének a lehetővé tételét akarta visszaszorítani a jogalkotó. Az általunk javasolt megoldást azért tarjuk valamivel precízebbnek az összes vagyoni szolgáltatásnak a teljes törzstőkéhez való viszonyításánál, mert így az apport teljesítésére legalísan biztosítható egy évnél hosszabb határidő kihasználása nem eredményezne – indokolatlan – osztalékfizetési moratóriumot.

4.3. Az osztalék sorsa

Nem tartalmaz rendelkezést a Ptk. arra vonatkozóan, hogy a 2.2.1. ac) pontban írt helyzet bekövetkezése után mi történjék a korábban a tagoknak ki nem fizetett osztalékokkal. A 3:162. § (1) bekezdése a „tagok törzsbetétére az osztalékfizetés szabályai szerint elszámolt nyereség” említésével – álláspontunk szerint azt írja elő, hogy az adózás és az esetleges egyéb kötelezettségek teljesítését követően megmaradó felhasználható nyereségből az egyes tagra jutó – de ki nem fizethető – osztalékot úgy kell tekinteni, mintha azt a tag fölvette volna, és ezt követően be is fizette volna a társaságnak. Az osztalék tehát csökkenti a tag által még teljesítendő pénzbefizetési kötelezettséget, azaz a tag hátralékát. Előfordulhat azonban, hogy két – azonos összegű pénzbetétet vállaló – tag közül az egyik kisebb hányadot fizet be. Emiatt a rá jutó osztalék is kisebb lesz, mert a 3:185. § (2) bekezdése szerint a tag osztalékra a már teljesített vagyoni hozzájárulása arányában jogosult. Ebből az következik, hogy az azonos összegű pénzbetétet vállaló tagok közül a nagyobb hányadot befizető tag hátraléka hamarabb megszűnik a rá jutó osztalék eredményeképpen, de osztalékot ezt követően sem kaphat mindaddig, amíg – valamennyi tagnak megszűnik a hátraléka. A kérdés az, hogy ennek a kedvező helyzetnek a megvalósulását követően mi történik a ki nem fizetett osztalékokkal.

IV. A törzsbetét szolgáltatása

Megítélésünk szerint meg kell különböztetni két helyzetet.

- Az egyik – a Ptk. szövege alapján könnyebben megítélhető – helyzet annak a tagnak a helyzete, akinek a törzsbetéte éppen eléri a társasági szerződésben rögzített mértéket a részére ki nem fizetett osztalékoknak a törzsbetétjére történő elszámolásával. Az ilyen tag még nem kaphat osztalékot. Egész pontosan az utolsó osztaléknak – álláspontunk szerint – megkaphatja azt a részét, amely már meghaladja az általa vállalt pénzbeli szolgáltatás értékét.
- Nem gondolta végig a jogalkotó a másik tag helyzetét, aki már eleve teljesítette a teljes törzsbetétjét, vagy a korábbi – ki nem fizetett – osztalékok révén már korábban elérte a szerződés szerinti mértéket, de ezt követően sem kapja meg a neki járó osztalékot. Ennek egyedüli oka az, hogy a társasági szerződés más tagnak vagy más tagoknak nyújtott kedvezménye miatt mindenkire kiterjedt az osztalékfizetési moratórium. Ebben a helyzetben nem értelmezhető a „tagok törzsbetétére az osztalékfizetés szabályai szerint elszámolt nyereség” fordulata a Ptk.-nak. A kötelezettsége teljesülését követően a tagnak ki nem fizetett osztalék automatikusan nem növelheti a tag törzsbetétjét, de nem is kerülhet a társaság tulajdonába. Így – egyéb megoldás hiányában – a korábban ki nem fizetett osztaléknak a pénzbetéte fölötti részét ki kell fizetni a tagnak azt követően, hogy a társaság törzstőkéje – helyesebben álláspontunk szerint a tagok pénzbetéteinek együttes összege – elérte a társasági szerződésben rögzített szintet. Ez az utólagos osztalékfizetés nem fenyegeti a társaság hitelezőinek a helyzetét, mert erre csak azt követően kerülhet sor, hogy minden egyes tag pénzbetéte a társaság rendelkezésére áll. További kérdésként merül fel az, hogy igényt tarthat-e a tag a későn kifizetett osztalék kamataira? Véleményünk szerint igen, hiszen a kamat a pénzhasználat ellenértéke, márpedig az osztalékokat abban az időszakban, amikor kifizetésüket a törvény tiltotta nem vitásan a társaság használta.

5. A tagok helytállásával kapcsolatos kételyek

Abban az esetben, ha az osztalékfizetési moratórium tartama alatt bekövetkezik az a helyzet, hogy a társaság vagyona nem fedezi a kft. tartozásait, akkor – a Ptk. szerint – szükség van a társaság tagjainak a helytállására. A Ptk. 3:162. § (2) bekezdése szerint ilyen esetben a tagok a még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulásuk összegének erejéig kötelesek helytállni a társaság tartozásaiért.

5.1. *Értelmezési nehézség*

Nem szerencsés az a megfogalmazás, amelyben a társaság tagjai többes számban szerepelnek, mert lehetőséget ad – véleményünk szerint – téves értelmezésre. A Ptk. egyik kommentárja szerint „A szabály megfogalmazásából egyértelmű, hogy mindaddig

fennáll minden tag helytállási kötelezettsége a társasági tartozásokért, amíg a törzsbetét további befizetésekkel, illetve a visszatartott nyereségből teljes egészében nincs fedezve. Hiába fizetné be az egyik tag a saját törzsbetétét, a helytállási kötelezettsége ennek ellenére fennmarad addig, amíg a teljes törzstöke fedezete rendelkezésre nem áll a társaságnál.”⁹ A kft. tagjait és a bt. beltagját terhelő helytállási kötelezettség kiterjed a társaság vagyonából nem fedezhető valamennyi tartozásra. Kft. esetén azonban a tag helytállása fogalmilag a saját vállalt vagyoni hozzájárulásából még nem teljesített pénzösszeg és/vagy apport teljesítését jelenti. A kft. tagjának helytállási kötelezettsége nem terjed ki arra, hogy pótolja egy másik tag vagyoni betétjéből hiányzó részt, azt a hitelezőnek megfizesse. Ha nem így lenne, az bizonytalanná tenné a kft. tagjának helyzetét és visszatartana attól, hogy a kft. tagjává váljon. Apportszolgáltatás esetén – az esetek többségében – fizikailag sem lenne képes a kft. tagja arra, hogy teljesítse a másik tag által vállalt apportot, vagy annak még hiányzó részét. Megítélésünk szerint a Ptk. 3:162. § (2) bekezdése sem tekint el a kft. tagi helytállásnak ettől az alapvető konstrukciójától. Ha ez lett volna a jogalkotó célja, akkor ezt egyértelműen kellett volna megfogalmazni, kifejezetten rögzítve a tagok egyetemleges helytállási kötelezettségét. Ilyen egyértelmű rendelkezés hiányában a Ptk. 3:162. § (2) bekezdésében foglaltakat úgy kell értelmezni, hogy minden egyes a tag az általa még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulás összegének erejéig köteles helytállni a társaság tartozásaiért. Megítélésünk szerint mivel a Ptk. nem nyilvánította ki a kft. tagjainak egyetemleges helytállási kötelezettségét, a tagok osztott kötelmi helyzetben vannak. Az osztott kötelemben minden kötelezett a saját kötelezettségével tartozik. A vizsgált esetben a társaság tartozásáért való helytállás – a kommentár idézett magyarázatától eltérően – csak azon tagok esetében keletkezett érdemi fizetési kötelezettséget, akik még teljesítették a saját befizetési kötelezettségüket.

5.2. *Figyelmen kívül hagyott körülmények*

Amennyiben az 5.1. pontban írt értelmezésünk helytálló, akkor azt kell megállapítani, hogy a Ptk. 3:162. § (2) bekezdésében írt rendelkezés nincs tekintettel három körülményre.

5.2.1. A tagok helytállásának a mértéke

Lehetséges, hogy a tag apport szolgáltatására is vállalkozott, de e kötelezettségének – részben, vagy egészben – még nem tett eleget. Ilyen esetben a még nem teljesített apport értékét is hozzá kellene adni ahhoz az összeghez, amellyel a tag a társaság tartozásáért helytállni tartozik. A Ptk. hatályos szövege indokolatlanul megfelelkezik

9 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter) Wolters Kluwer Budapest 2014. 375.

IV. A törzsbetét szolgáltatása

arról, hogy a tag tartozik a létesítő okirat alapján általa vállalt, de még nem teljesített szolgáltatással, ideértve nem csak a pénzzolgáltatást, de az apportot is.

5.2.2. A tagok helytállásának az esedékessége

Pusztán az a körülmény, hogy a társaság aktuális vagyona nem fedezi a társaság tartozásait, még nem következik az, hogy azonnal a társasági tagok helytállására kerül sor. Lehetséges, hogy a társasági szerződés pótbefizetési kötelezettséget (Ptk. 3:183. §) ír elő, amelynek teljesítése megnöveli a társaság vagyonát, amelyből kiegyenlíthetők a tartozások.

5.2.3. A tagok helytállásának hatása a tagi jogviszonyok arányosságára

Az osztalékfizetési moratórium révén előállhat az a helyzet, hogy a tagok egy része már teljesítette a vállalt pénzbeli hozzájárulását, míg mások nem. Az első csoport tagjainak járó, de a moratórium miatt ki nem fizethető osztalék átmenetileg társasági vagyonnak minősül és a társasági hitelezők követelésének fedezetéül szolgál. Előfordulhat az, hogy a hitelezők kielégítését szolgáló társasági vagyonhoz a tagok egy része szerződéses kötelezettségén felül járul hozzá, még a tagok másik részének a hozzájárulása nem éri el a szerződésben vállalt mértéket. A 3:162. § (2) bekezdésében rögzített helytállási szabály – értelmezésünk szerint – a még hiányzó vagyoni hozzájárulás mértékében maximálja a tag helytállásának a mértékét, de nem orvosolja az osztalékfizetési moratórium révén keletkező túlfizetési helyzetet. A szabály eredményeként összességében a „késedelmeskedő” tag nem veszít többet, mint az általa vállalt befektetés értéke, míg más tagok ezen felül elveszítik a társasági nyereségből őket illető olyan osztalékot is, amelyet – a nem miattuk bekövetkező osztalékfizetési moratórium nélkül – megkaphattak volna.

6. A rendelkezések funkciója

6.1. A társaságalapítás könnyítése

A társasági szerződés 2.1. pontban írt, a tag számára fizetési kedvezményt biztosító szabályaihoz kapcsolódó – 2.2 pontban írt – következményeknek eddig a pontatlanságait, és korlátozó jellegét emeltük ki, érzékeltetve azt, hogy bizonyos helyzetekben e szabályok a privátautonómiát, a társasági tagok szerződéses szabadságát korlátozzák.

A pénzbetétekre vonatkozó szabályok előzményét is megvizsgálva azonban egyfajta fejlődést, a tagok mozgáskörének a bővülését tapasztalhatjuk.

A Gt. 115. § (1) bekezdése korábban attól tette függővé a társaság bejegyzését, hogy a bejegyzési kérelem benyújtásáig minden egyes pénzbeli hozzájárulásnak legalább felét a társaság javára befizették-e. A Ptk.-t megelőzően tehát nem volt lehetőség arra, hogy

a társaság tagja vállalt pénzbeli hozzájárulása felénél kevesebbet teljesítsen a bejegyzési kérelem benyújtásának idején. A Gt. említett szabályához képest a Ptk. megengedi azt, hogy a társasági szerződés lehetővé tegye az 50% alatti alapításkori befizetést, bár osztalékfizetési moratóriumot és helytállási kötelezettséget rendel el ilyen esetre.

A Gt. 115. § (2) bekezdése korábban azt írta elő, hogy a cégbejegyzéstől számított egy éven belül valamennyi pénzbeli hozzájárulást be kell fizetni. A Ptk. egy évnél hosszabb határidő biztosítását is megengedi a társasági szerződésnek. Itt is azt látjuk, hogy a jogalkotó – noha speciális jogkövetkezmenyt is előír – megenged egy olyan megoldást, amelyet a Gt.-ben korábban egyértelműen tiltott.

A Ptk.-ban rögzített – sok tekintetben kifogásolható – új szankciók ellenére a Ptk. rugalmasabb, amikor olyan esetekben is lehetővé teszi a kft. megalakulását, ha a tagok, vagy valamelyik tag nem képes pénzbeli hozzájárulásnak legalább felét a társaság javára befizetni az alapításkor és/vagy a hátralékot nem tudja egy éven belül a kft. rendelkezésére bocsátani. Ez a rugalmasság kifejezetten célja volt a kodifikációnak. „A társaságok piacra lépését segíti elő az az új rendelkezés, amely lehetővé teszi a törzstőkének a társaság nyereségéből való feltöltését, vagyis azt, hogy a tagok ne saját vagyonukból, hanem a társaság egyébként felosztható nyereségéből fedezzék a törzstőke összegét.”¹⁰ Ez a jogszabályváltozás mindenképpen pozitív olyan esetekben, amikor a társaság alapításához a régi szabályok szerint szükséges vagyont a tagok nem tudták volna előteremteni, a hatályos rendelkezések alapján azonban létrejöhet a társaság. Kevésbé előnyös az, hogy a tagok olyankor is élhetnek a pénzbeli vagyoni hozzájárulásuk – korábbiakhoz képest – csökkentett mértékű, és/vagy késleltetett rendelkezésre bocsátásának lehetőségével, ha a társaságot a régi előírások szerint is létre tudnák hozni. Kifejezetten problémák forrását jelenti az, ha a tagok számára a társasági szerződés nem egyformán csökkenti az alapításkor befizetendő pénzbetét mértékét, vagy nem egyforma hosszúságú – egy évet meghaladó – határidőt biztosít számukra.

Azt, hogy az apport tekintetében nem következett be a pénzbeli vagyoni hozzájáruláshoz hasonló látványos változás a kommentár egy olyan körülménynek tulajdonítja, amely – valójában – a pénzbetétek esetén is szempont lehetett volna. „Míg a pénzbeli vagyoni hozzájárulás esetén a Ptk. a korábbiaknál nagyobb mozgásteret ad a tagoknak a teljesítés idejének a meghatározásában, a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulások esetén a szabályozás szigorúbb, hiszen az apportra a társaságnak természetben szüksége van, annak teljesítése tehát nem halasztható el beláthatatlan ideig.”¹¹ Valójában a társaságnak – az 1. pontban írt célból – a tagok pénzbetéteire éppúgy szüksége van, mint az apportra. Véleményünk szerint nem a társaság szükségleteiben feltételezett különbség áll a pénzbetétek és a nem pénzbeli hozzájárulás eltérő kezelésének a hátterében. A Ptk.

10 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter) Wolters Kluwer Budapest 2014. 375.

11 Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet (szerk.: Vékás Lajos – Gárdos Péter) Wolters Kluwer Budapest 2014. 376.

IV. A törzsbetét szolgáltatása

egyfelől lehetőséget biztosít arra, hogy a társasági szerződés szabályai lehetővé tegyék a pénzbetét felénél is kisebb összeg alapításkori rendelkezésre bocsátását és ne szabják meg a különbözet szolgáltatásának végső határidejét, másfelől hasonló engedményt nem adhatnak az apportot szolgáltató tag számára. Feltételezésünk szerint a jövőben a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatásra nézve sem elképzelhetetlen egy hasonló enyhítés. A jogszabályváltozás tekinthető a jogalkotó által tett első lépésnek egy olyan úton, amely később akár a vagyon nélküli kft. alapításhoz is elvezethet. Más kérdés, hogy a hitelezőkön kívül a munkavállalók érdekeit is figyelembe kellene venni a tagok kötelezettségeit enyhítő jogi normák kialakítása során, és számukra is garanciát kellene biztosítani.

6.2. *A törzstőke növelésének ellensúlyozása*

Az 1. pontban említettük, hogy a Ptk. a hatályba lépését megelőző követelményhez képest növelte a minimális törzstőke mértékét. Ennek a változásnak a – bizonyos fokú – kompenzálásaként is felfogható az, hogy a kodifikáció során lehetővé tették azt, hogy a befizetések feltételeit a társasági szerződésben a tagok a korábbinál enyhébben rögzítsék. „A Ptk. újításaként bevezetett tőkefeltöltési szabályok – a korábbinál szigorúbb minimáltőke-elvárás ellensúlyozásaként – könnyítik a társaságok alapítását (illetve a működés során tőkeemelést is).”¹²

12 Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára Ötödik kiadás szerk.: Petrik Ferenc I. kötet HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2018. 209.

V. KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK A PÉNZÜGYI LÍZING ESETÉN ÉRVÉNYESÜLŐ KELLÉKSZAVATOSSÁGRÓL¹

A Ptk. a hibás teljesítés miatti kellékszavatosság szabályait – a szerződésekhez hasonlóan – több szinten rendezi. Egyfelől léteznek olyan normák, amelyek minden szerződéstípus esetén, vagy legalábbis a szerződések többségénél irányadóak, másfelől vannak olyan szabályok, amelyek egy-egy szerződéstípusra vonatkoznak. A 2013. évi Ptk. a hibás teljesítés fogalmát és szabályait a korábbi kódexnél átfogóbban² szabályozza, és ezzel növeli az igényt a speciális normák iránt. Ez utóbbi normák létjogosultsága abban rejlik, hogy az egyes szerződések nagyon különböznek egymástól, és emiatt a kellékszavatosság sem lehet teljesen azonos dologátruházásra irányuló és használati kötelmeknél.

A speciális szavatossági normák részben kivételszabályok, részben a közös normáktól eltérő tartalmú rendelkezések – a közös szabályok említése nélkül –, részben utaló normák, amelyek bizonyos eltérésekkel visszautalnak a közös szabályokra.

E tanulmány néhány kérdésre hívja fel a figyelmet a 2013. évi Ptk.-ban szabályozott pénzügyi lízingszerződések kellékszavatossági normáihoz kapcsolódóan, és igyekszik választ, vagy válaszokat adni.

1 A tanulmány a 2016. június 2-án Miskolcon Bíró György Professzor emlékére megrendezett „Szerződésszegés rendszere az új Polgári törvénykönyv tükrében” című POT konferencián elhangzott hozzászólás kibővített változata.

2 „A korábbi Ptk. a hibás teljesítés fogalmát leszűkítette a visszterhes szerződésekre és a dologszolgáltató szerződésekre. A Ptk. szakít ezzel a megoldással, így egyrészt kiterjeszti a hibás teljesítés fogalmát az ingyenes szerződésekre, másrészt alkalmazni rendeli azt valamennyi szolgáltatásra. Ezzel a megoldással a hibás teljesítés szabályai alkalmazandók a dolgok tulajdonjogának átruházására irányuló, ún. dare szolgáltatásra irányuló szerződéseken kívül a vagyoni értékű jogok (például szellemi alkotások, számítógépes programok, társasági szerződések) átruházására, vagy hasznosításuk időleges átengedésére vonatkozó szerződésekre, valamint a facere szolgáltatásra irányuló szerződésre, vagyis a tevékenységeredmény-szerződések (különösen a vállalkozás és nevesített altípusai) és a használati szerződések (különösen bérlet és nevesített változatai) körére is.” Csécsy Andrea: A hibás teljesítés in: Osztovits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet 396. old.

1. A Ptk. 2014. évi hatályba lépését megelőző gyakorlat

A pénzügyi lízingszerződésekben a lízingbeadó főként finanszírozó szerepet tölt be,³ a lízingtárgynak nem előállítója, nem átvevője, nem fuvarozója. A lízingbeadó tehát többnyire nem tanúsít olyan magatartást, amely hatást gyakorolna a lízingtárgy minőségére. Erre tekintettel a 2013. évi Ptk.-t megelőzően nem tekintették indokoltnak azt, hogy a lízingbeadót kellékszavatosság terhelje. A kodifikáció előtt kialakult, általánosnak tekinthető gyakorlat⁴ szerint a lízingbeadó engedményezte a lízingtárgy megvásárlása során megszerzett szavatossági jogait a lízingbevevőre, és ezzel egyidejűleg kizárt minden vele szemben támasztható igényt.

A kialakult gyakorlat kritikájaként megjegyezhetjük, hogy mivel a szavatosság objektív jogkövetkezmény, önmagában az a tény, hogy a lízingbeadót nem terheli vétkesség (felróhatóság) a lízingtárgy hibájáért, nem jelent kellő alapot arra, hogy őt ne terhelje kellékszavatosság. A kiskereskedő magatartása sem áll okozati összefüggésben az általa értékesített termék hibájával, mégis szavatossággal tartozik a szerződésszegés miatt, és kénytelen továbbhárítani a nagykereskedőre a szavatossági igények teljesítésével kapcsolatban felmerült költségeit. A pénzügyi lízing kapcsán a gyakorlatban kialakult megoldás tehát jelentősen különbözött – a hibás teljesítés következményeit szerződésről szerződésre visszagöngyöltő – általánosan követett megoldástól. A pénzügyi lízing eltérő kezelésének valódi indoka az volt, hogy a kellékszavatosság szempontjából a lízingbeadóra – tulajdonszerzése ellenére – nem úgy tekintettek, mint a szerződési láncolat egyik láncszemére, hanem úgy, mint aki finanszírozóként segíti a gyártó és a lízingbevevő közötti ügylet létrehozatalát. A gyakorlatban kialakult megoldás a lízing angolszász gyökereire vezethető vissza, ahol a szavatosság az adásvételhez kapcsolódik, a többi szerződéstípus körében a hibás teljesítésnek nincs objektív jogkövetkezménye, jogkövetkezményként a kártérítést alkalmazzák.

3 A pénzügyi lízingszerződések általános bemutatását lásd pl. Miskolczi Bodnár Péter: A lízingszerződések tartalma és elhatárolása más szerződéstípusoktól, Jogtudományi Közlöny, 1987/1. 33. old., Miskolczi Bodnár Péter: Atipikus szerződések (Lízing, faktoring, franchise) Gazdaság és Jog 1997/4. 6. old. Varga Nelli: A fogyasztói pénzügyi lízing HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 2013.

4 Az új Ptk. előtti gyakorlatról lásd. Lízing Gyakorlati útmutató és katalógus. Összeállította dr. Fülöp Sándor György, dr. Lenk Géza, Simon Ilona, dr. Varga Lajos, Magyar Kereskedelmi Kamara, Budapest 1986., Miskolczi Bodnár Péter: VII. fejezet Lízing In. Kereskedelmi Szerződéstípusok, (szerk.: Miskolczi Bodnár Péter) Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 1997., 185-200. old., Nochta Tibor: A lízingszerződés, Jura 1995/1. 17. old., Papp Tekla: Atipikus szerződések, Egyetemi jegyzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Lectum Kiadó, Szeged 2004. 128-129. old. (a 2006. évi kiadásban 144-147. old., a 2007. évi kiadásban 149-151. old.), Papp Tekla: Opuscula Civilia – Magánjogi láttelet 29-30. old., Varga Nelli: A fogyasztói pénzügyi lízing HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 2013.

2. Az új Ptk. lízingszabályaiban rögzített kellékszavatosság

2.1. Az új Ptk. lízingszabályaiban rögzített kellékszavatosság áttekintése

A Ptk. a pénzügyi lízingszerződés megkötését megelőző eseményekre tekintettel szabályozza a kellékszavatosságot. Jellemzően a lízingbevevő választja ki a számára szükséges dolgot (jogot), amelynek tulajdonát a lízingbeadó szerzi meg – a termék előállítójával, forgalmazójával (a továbbiakban együtt: gyártó) szembeni szavatossági jogokkal együtt –, majd tulajdonosként a lízingbevevő használatába adja a lízingtárgyat.

Az új Ptk. „kettős” megoldást alkalmaz:

- kivételesen kellékszavatossággal terheli a lízingbeadót a lízingbevevő irányába,
- főszabályként viszont a gyártót tekinti a kellékszavatosság kötelezettjének, azt a személyt, akitől a lízingbeadó megszerezte a későbbi lízingtárgy tulajdonjogát.

Mindkét megoldás eltér a korábbi – sok tekintetben a Ptk. 2014. évi hatálybalépése után is továbbélő látszó – gyakorlattól. A lízingbeadó nem mentesül minden esetben a szavatossági kötelezettségek alól. Azokban az esetekben, amikor a gyártót terheli a kellékszavatosság, a korábbi gyakorlathoz képest változás, hogy a lízingbeadó által megszerzett szavatossági jogok nem kerülnek engedményezésre, hanem egy összetett jogérvényesítési rendszer útján történik a gyártóval szembeni fellépés.⁵

2.2. A lízingbeadót a lízingbevevő irányába terhelő kellékszavatosság

2.2.1. A lízingbeadót a lízingbevevő irányába terhelő kellékszavatosság esetei

A Ptk. előbb említi a – két esetben érvényesülő – kivételt, mint a főszabályt. Ennek a megoldásnak alighanem az az oka, hogy a lízing esetén kivételnek minősülő megoldás valójában a kellékszavatosság Magyarországon hagyományosnak tekinthető⁶

5 A pénzügyi lízing Ptk.-ban rögzített szavatossági szabályairól lásd részletesebben: Csehi Zoltán: A pénzügyi lízingszerződés, In: Osztovits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet Opten Infokommunikációs Kft. Budapest 2014. 965-976. old., Miskolczi Bodnár Péter: Kereskedelmi jogi elemek a Ptk.-ban, különös tekintettel az újonnan szabályozott szerződésekre, Gazdaság és Jog 2013./1. 11. old., Miskolczi Bodnár Péter: V. fejezet Lízing In. Barta Judit – Fazakas Zoltán – Harsányi Gyöngyi – Miskolczi Bodnár Péter – Szuchy Róbert – Ujváriné Antal Edit: Kereskedelmi szerződések alapvető szabályai, Patrocinium Budapest 2015., 108-127. old., Petrik Béla: A pénzügyi lízingszerződés, in: Wellman György (szerk.) Polgári jog, Kötelmi jog, Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp. 2013. 294-303. old., Varga Nelli: A pénzügyi lízingszerződés az új magyar Polgári törvénykönyvben in: Kúpna Zmluva – Historia a súčasnost I. (Erik Stenpien) Universita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, Kosice 2014. 394-412. old.

6 Miskolczi Bodnár Péter: Fogyasztói adásvétel in: Kúpna Zmluva – Historia a súčasnost II.

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

felállását modellezi. Nevezetesen a szerződés két szereplője közül a kötelezett egyben a szavatosság kötelezettje, míg a szerződés jogosultja egyben a szavatosság jogosultja, azaz maga a lízingbeadó lesz szavatossági kötelezett, tehát ő tartozik a lízingtárgy hibáért szavatossággal a lízingbevevő irányába.

A Ptk. két esetben terheli kellékszavatossággal a lízingbeadót, egyrészt, ha közreműködött a lízingtárgy kiválasztásában, másrészt, ha a lízingtárgy megszerzésére irányuló szerződésből fakadó szavatossági jogairól a lízingbevevő hozzájárulása nélkül lemondott.

a) Az első esetben komoly értelmezési probléma merül fel a törvény szövegét illetően azzal kapcsolatban, hogy milyen magatartás tanúsítása tekinthető a lízingtárgy kiválasztásában való közreműködésnek. A Ptk. a „kiválasztás” szó alkalmazásával igyekszik a tanúsított magatartásokat tekintve szűkíteni azoknak az eseteknek a körét, amikor a lízingbeadót kellékszavatosság terheli. Nem lehet szó a lízingbeadó kellékszavatosságáról – megítélésem szerint – akkor, ha a lízingbevevő úgy keresi fel a lízingbeadót, hogy egy bizonyos jogalany, egy bizonyos termékének a megvásárlását és lízingbe adását kéri tőle, mert ebben az esetben a leendő lízingtárgyat egyedül a lízingbevevő választotta ki, a lízingbeadó semmilyen szerepet nem játszott a kiválasztásban. A lízingbeadót terhelő kellékszavatosság olyankor jöhet szóba, ha a lízingbevevő csak a későbbi lízingtárgy funkcióját, főbb paramétereit közli, de még nem határozta meg az előállító személyét, vagy nem döntött a termék, vagy a jog egyes típusai között. A Ptk. szövege alapján nem egyértelmű az, hogy egy ilyen szituációban a lízingbeadó milyen szintű közreműködése szükséges ahhoz, hogy őt kellékszavatosság terhelje. A közreműködés kifejezés nyelvtani értelme alapján – elvben – akár már az is elégséges lehetne a kellékszavatosság megalapozásához, ha a lízingbeadó tanácsot ad a lízingbevevőnek. „A közreműködés a lízingtárgy keresése és több lízingtárgy esetében a kiválasztásban történő akár passzív szerepet is magában foglalja.”⁷

Kérdés, hogy vajon akkor is helye van-e a jogok és kötelezettségek lízingbeadóra hátrányos átrendezésének, ha a lízingbevevő nem fogadta meg a tanácsot?

A kommentárok tipikus fordulata szerint a bírói gyakorlatnak kell majd választ adni a kommentár szerzője által észlelt problémára.⁸ Véleményem szerint az a megoldás lenne szerencsés, ha a bírói gyakorlat nem tekintené közreműködésnek a lízingbevevő által meg nem fogadott tanácsot, hiszen ilyenkor az események a lízingbeadótól függetlenül,

(Erik Stenpien) Universita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, Kosice 2014. 188-206. old.

7 Csehi Zoltán: A pénzügyi lízingszerződés, In: Osztovits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet 970. old.

8 Petrik Béla: A pénzügyi lízingszerződés, in: Wellman György (szerk.) Polgári jog, Kötelmi jog, Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp. 2013. 299. old.

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

nem az ő tevékenységének hatására alakulnak. A lízingbeadó által tanúsított magatartás ilyen esetben nem áll okozati összefüggésben a lízingtárgy tényleges kiválasztásával, a végeredménnyel.

Következő kérdésként föltehető az, hogy vajon méltányos-e a lízingbeadó jogi pozíciójának elnevezése olyan esetben, ha a lízingbeadó nem egy meghatározott vállalkozás, vagy típus kiválasztását javasolta, hanem csak valamilyen szempontból szűkítette a választékokot?

Megítélésem szerint a lízingbeadónak sem a ténylegesen korábban tanúsított, sem a szabály hatására a lízingbeadók által várhatóan tanúsítandó jövőbeli magatartásra tekintettel sem célszerű a lízingbeadót kellékszavatossággal terhelni, és ugyanebbe az irányba hatnak a várható bizonyítási nehézségek is.

- Ha már a jogalkotó a lízingbeadó magatartását fontosnak ítélte és ettől tette függővé a vele szemben érvényesíthető kellékszavatosság létét vagy hiányát, célszerű lett volna a lízingbeadó közreműködését differenciáltan szemlélni. Úgy tűnik, hogy a jogalkotó a lízingbeadó közreműködésében a hiba előidézését, vagy a más által okozott hiba növelését látta, és nem gondolt arra a lehetőségre, hogy a közreműködés a lízingbevevő érdekét is szolgálhatja. A lízingbeadó közreműködése szorítkozhat arra, hogy a lízingbevevő elképzeléseiben szereplő lehetőségeket szelektálja. Könnyen előfordulhat, hogy a lízingbevevő egy konkrét célra kíván beszerezni egy gépet, de még nem döntött arról, hogy a listáján szereplő gyártók közül melyiknek a terméke lenne számára ideális. Ilyen helyzetben előfordulhat, hogy a lízingbeadó azért nem javasolja a lízingbevevőnek egyes vállalkozások, vagy termékek kiválasztását, mert azok – a korábbi tapasztalatok fényében – gyakrabban hibásodnak meg, vagy karbantartásuk költségesebb. Megkérdőjelezhető a lízingbeadó helyzetének jogalkotói elnevezése azokban az esetekben, amikor egyes gyártók, vagy egyes típusok mellőzésére irányuló javaslat bizonyíthatóan a döntést meghozó lízingbevevő javát szolgálta.
- Érdemes átgondolni, hogy az új szabály milyen hatást gyakorol a szerződő felek jövőbeni magatartására. Álláspontom szerint a szabály ismerete arra készíti majd a lízingbeadókat, hogy minden helyzetben tartózkodjanak az olyan magatartásoktól, amelyek eredményeként a hatályos jogszabály hátrányosabb helyzetbe hozza őket. Félő, hogy ennek a lízingbevevő látja kárát, mivel nem jut hozzá olyan információkhoz, amelyeket pedig megkaphatott volna a lízingbeadótól. A 2013. évi Ptk.-ban rögzített kellékszavatossági szabály hatására reális az esélye annak, hogy a lízingbevevő nem kapja majd meg mindazt a segítséget, amely a rendelkezésére állt volna, ha a jogalkotó más megoldást választ, differenciáltabban kezeli a helyzetet, vagy a kodifikáció során nem a lízingbeadó magatartásához kötik a lízingbeadót terhelő kellékszavatosságot.
- Arra is fel kell hívnom a figyelmet, hogy a Ptk. alkalmazása során komoly bizonyítási nehézségekre kell számítani. A lízingbeadó tanácsai többnyire szóban hangzanak el. A lízingszerződéseket a lízingbeadó fogalmazza meg, azok a szerződés tipikus

elemeit tartalmazzák, aligha rögzítik a lízingtárgy kiválasztásának eseményeit. A Ptk. új szabályának ismeretében a lízingbeadók bizonyára gondosan ügyelnek majd arra, hogy az általuk megszövegezett dokumentumok véletlenül se tartalmazzanak olyan elemeket, amiből közreműködésükre lehetne következtetni. Jogvita esetén tehát a bíróságnak azt kell majd eldönteni, hogy a lízingbeadó vagy a lízingbevevő – vélhetően egymással szöges ellentétben álló – előadását fogadja el arra vonatkozóan, hogy mi hangzott el a közöttük zajló tárgyalások során.

- Az, hogy a kiválasztásban való közreműködés megjelenik a Ptk. szövegében talán arra is visszavezethető, hogy a nemzetközi lízingre vonatkozó Ottawai Egyezményben⁹ (a továbbiakban: Egyezmény) is szerepel ugyanez a fogalom. Az Egyezmény 8. cikk 1 a) pontja szerint „Ha az Egyezmény vagy a lízingszerződés másként nem rendelkezik, a lízingbeadót a berendezés tekintetében semmiféle felelősség nem terheli a lízingbevevővel szemben, kivéve, ha a lízingbevevő kárát az okozta, hogy bízott a lízingbeadó szakértelmében és véleményében, és a lízingbeadó közreműködött a szállító kiválasztásában, vagy a berendezés részletes leírásában.” Megfigyelhetőek bizonyos hasonlóságok az Egyezmény és a magyar kódex között. Mindkettőben az a főszabály, hogy a lízingbeadót a berendezés tekintetében semmiféle felelősség nem terheli a lízingbevevővel szemben. A Ptk.-ban két kivétel, az Egyezményben csak egy kivétel található. A közös kivételben szerepel a lízingbeadói közreműködés, amit az Egyezmény a szállító kiválasztásában vagy a berendezés részletes leírásában való közreműködésként konkretizál. A hasonlóságon túl azonban két nagyon lényeges különbség is megfigyelhető. Az egyik eltérés abban áll, hogy az Egyezmény a kivételt a felek közös magatartásaként írja le, a lízingbeadó közreműködésén túl arra is szükség van, hogy a lízingbevevő bízjon a lízingbeadó szakértelmében és véleményében. A másik – még az előzőnél is fontosabb – különbséget az jelenti, hogy míg a Ptk. a kellékszavatosság szabályai között, addig az Egyezmény a kártérítés körében nevesíti a közreműködést. Az Egyezmény a lízingbevevőt ért kárért való kivételes felelősségéről szól. A kárfelelősség körében ésszerű megoldás a kárra vezető, azzal okozati összefüggésben lévő magatartás vizsgálata, és ebben a körben helyénvaló az, hogy az Egyezmény nevesít egy magatartást. Ugyanennek a magatartásnak a hibás teljesítés objektív következményét jelentő kellékszavatosság körében való említése a Ptk.-ban nem magyarázható azzal, hogy a kodifikáció során a nemzetközi mintát kívánták követni.¹⁰

9 Az 1997. évi LXXXVI. törvény hirdette ki a nemzetközi lízingről szóló, Ottawában 1988. május 28-án kelt UNIDROIT Egyezményt.

10 Megjegyezzük, hogy csupán feltételezés volt részünkről az, hogy a szabályozás gyökereit az Egyezményben keressük. Sem a Ptk. tervezetéhez fűzött miniszteri indokolásban, sem a kommentárokból nem olvashatunk arról, hogy milyen szempontok játszottak közre a pénzügyi lízingszerződés kellékszavatossági normáinak kialakításában. Egyedüli fogódzóként az alábbi tájékoztatást olvashatjuk: „A szavatossági jogok szabályozása során a Ptk. abból a feltételezésből indul ki, hogy a pénzügyi lízing finanszírozási jogviszony, ezért a lízingbeadót

b) A lízingbeadót kellékszavatossággal terhelő másik eset az, ha a lízingtárgy megszerzésére irányuló szerződésből fakadó szavatossági jogairól a lízingbevevő hozzájárulása nélkül lemond.

- A jogalkotó – helyesen – a tipikus esetre méretezte a jogi megoldást, amely szerint a leendő lízingtárgy beszerzésére a későbbi lízingbevevő kezdeményezésére kerül sor. Ilyenkor méltányos a lízingbeadót szavatossággal terhelő szabály, mivel a lízingbeadó és a lízingbevevő már az adásvételi szerződés megkötése előtt kapcsolatba kerül, így reális lehetőség nyílik a leendő lízingbevevő álláspontjának a kikérésére, ami a felek közötti együttműködési kötelezettségből is fakad. Ez irányadó abban az esetben is, ha a szavatossági jogokról való lemondásra tekintettel az eladó árkedvezményt ad vevőjének, a későbbi lízingbeadónak. A felek közötti együttműködés kötelezettsége alapján ugyanis elvárható a lízingbeadótól, hogy átengedje a lízingbevevőnek a választást: hozzájárul a kellékszavatossági jogokról való lemondáshoz, a – lízingdíjakra is kiható – árkedvezmény fejében, vagy ragaszkodik a kellékszavatossági jogokhoz.
- Ritkán előforduló eset, hogy a leendő lízingbeadó már azt megelőzően megszerzi a gyártótól a későbbi lízingtárgy tulajdonjogát, hogy a lízingbevevővel kapcsolatba került volna. Az ilyen „előzetes” vétel kapcsán is előfordulhat, hogy az árkedvezmény fejében a vevő lemond a szavatossági jogairól.

Kérdés, hogy abban az esetben is terheli-e a lízingbeadót a kellékszavatosság, ha az adásvételre és a szavatossági jogokról való lemondásra már azt megelőzően sor került, hogy a lízingbeadó és a lízingbevevő kapcsolatba léptek?

Ez az eset annyiban különbözik a tipikustól, hogy itt a kellékszavatossági jogokról való lemondás már a lízingszerződés megkötésére irányuló kezdeményezés idején „kész tény” a leendő lízingbevevő számára. Az, hogy az adott termékhez nem kapcsolódik kellékszavatosság már azt megelőzően kialakult helyzet, hogy a lízingszerződés alanyai szerződéskötési tárgyalásokat kezdtek volna. A lízingbevevő már a lízingbeadóval való első kapcsolatfelvétel idején tudomást szerezhet arról a tényről, hogy leendő szerződő partnere úgy szerezte meg a lízingtárgy tulajdonjogát, hogy ahhoz nem kapcsolódnak szavatossági jogok. A kellékszavatossági jogokról a szerződéskötési tárgyalások kezdetét megelőzően történő lemondás – megítélésem szerint – más elbírálást érdemel, mint amikor a lízingbeadó és a lízingbevevő kapcsolatfelvételét követően kerül sor az egyoldalú joglemondásra. Analógiaként felhozható, hogy a Ptk. más kérdésben figyelembe veszi azt, hogy a jogosultnak a szerződéskötés idején miről volt tudomása. Már az Magánjogi törvényjavaslat 1383. §-a szerint is „Oly hiány miatt, amelyet a vevő a

a bérlettől eltérő feltételek szerint kell, hogy szavatosság terhelje.” [Petrik Béla: A pénzügyi lízingszerződés, in: Wellman György (szerk.) Polgári jog, Kötelmi jog, Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp. 2013. 294. old.]

szervződés megkötésekor ismert, az eladó nem szavatol.” A Ptk. hasonló eredményre vezető módon rendelkezik, amikor nem is tekinti hibás teljesítésnek a jogosult által ismert hibát.¹¹ A gyártóval szembeni szavatossági jogok hiánya sok tekintetben hasonlít azokra a helyzetekre, amikor maga a szervződés tárgya hibás. A joglemondás nem kellene, hogy hátrányosan érintse a lízingbeadót akkor, ha erről a lízingbevevő tud, és ennek ellenére hajlandó megkötni a lízingszervződést. Ilyen helyzetben – álláspontom szerint – elegendő, ha a lízingbeadó tájékoztatja a lízingbevevőt arról, hogy úgy szerezte meg a lízingtárgy tulajdonjogát, hogy lemondott a szavatossági jogokról. Ez az eljárás azonban csak akkor vezethet a lízingbeadó kellékszavatosság alóli mentesülésére, ha a lízingdíjat arányosan csökkentik ahhoz képest, mintha a gyártót szavatosság terhelné. Az semmiképpen sem fogadható el, hogy a lízingbeadónál maradjon a szavatosság hiánya miatti árkedvezmény, de a lízingbevevő ugyanolyan mértékű lízingdíjat fizessen, mintha a gyártóval szemben lehetne szavatossági igényt érvényesíteni.

2.2.2. Annak a megoldásnak az értékelése, hogy a lízingbevevő a lízingbeadóval szemben kivételesen érvényesíthet kellékszavatossági igényt

Az 1. pontban a Ptk. 2014. évi hatályba lépését megelőző gyakorlat bemutatása során rámutattunk arra, hogy a szervződés kötelezettjének a szavatosság alóli mentesítését önmagában nem indokolja az a körülmény, hogy a magatartása nem áll okozati összefüggésben a hibás teljesítéssel. A 2013. évi Ptk. jó irányba változtat, amikor a lízingbeadónak a helyzetét közelíteni kívánja a többi szervződés kötelezettjének a jogállásához. A választott módszer és az ezzel elért eredmény azonban több szempontból is elgondolkodtató.

- Dogmatikai szempontból azért tartom elhibázottnak a kodifikáció során kialakított megoldást, mert csak bizonyos esetekben terheli kellékszavatossággal a szervződés kötelezettjét. A lízingbeadóval szembeni kellékszavatosság léte vagy hiánya nem az ő magatartásától kellene, hogy függjön. A kellékszavatosság a hibás teljesítés automatikus következménye. Az általánosan követett megoldás szerint a kellékszavatosság automatikusan kellene, hogy terhelje a lízingbeadót is, mint szervződéses kötelezettet. A lízingbeadóval szemben gyakorolható kellékszavatossági igényeket nem a lízingbeadó valamilyen magatartása vagy mulasztása miatt, hanem a jogintézmény létéből következően kellene a jogi szabályozásnak biztosítani. A magyar kodifikáció jó alkalmat teremtett volna arra, hogy az angolszász környezetben kialakult jogintézményt valóban integrálják a magyar jogba.

Azon az alapon, hogy a lízingbeadó tett vagy nem tett valamit nem lenne szabad kellékszavatossággal terhelni, vagy az alól mentesíteni őt, mivel a szavatosság – szemben a kártérítési felelősséggel – nem a tanúsított magatartás függvénye, hanem

11 Ptk. 6:157. § (1) bekezdés második mondat: Nem teljesít hibásan a kötelezett, ha a jogosult a hibát a szervződés-kötés időpontjában ismerte, vagy a hibát a szervződés-kötés időpontjában ismernie kellett.

annak objektív jogkövetkezménye, hogy a szolgáltatás tárgya hibás. A szavatosságot a szerződés tárgyának a hibája alapozza meg, nem a kötelezett magatartása. A kötelezett magatartása lehet teljesen független a hiba tényétől, de még abban az esetben sem az általa tanúsított magatartás miatt terheli kellékszavatosság a kötelezettet, ha az ő magatartása eredményezte a szolgáltatás hibáját. Véleményem szerint a kodifikáció során két megoldás között választhattak volna. A jogalkotó dönthetett volna úgy, hogy a lízingbeadót kellékszavatosságra kötelezi. Ez a megoldás összhangban állt volna a kellékszavatosság általános szabályaival.

A másik megoldás az lehetett volna, hogy a pénzügyi lízingszerződést olyan háromoldalú kötelelemnek tekinti, amelyben a lízingbevevő használati jogot (később esetleg tulajdont) szerez a gyártótól, amely szerződést a lízingbeadó finanszírozza. Ez utóbbi megoldás esetén a lízingbeadót egyáltalán nem kellene kellékszavatossággal terhelni.

Megítélésem szerint mindkét megoldás jogszerűsége mellett lehetne érvelni. Az első a konzekvensebb, de a korábbi gyakorlatra és a pénzügyi lízing sajátosságaira tekintettel az is elfogadható, hogy a lízingbeadóval szemben a lízingbevevő ne léphessen fel kellékszavatossági igénnyel (bár a lízingbeadó tulajdonosi minősége nincs összhangban finanszírozói szerepével). E „tisztá” megoldási lehetőségek helyett a kodifikáció során egy olyan köztes megoldást választottak, amely ellentmond a kellékszavatosság objektív jellegének.

Az eredendő dogmatikai hibát tetézi a kodifikátor a szavatosságot megalapozó körülmény kiválasztásával. A Ptk. olyan esetekben terheli kellékszavatossággal a szerződés kötelezettjét, amikor – a jogalkotó feltételezése szerint – a lízingbevevő számára hátrányos magatartást tanúsított. A jogalkotói vélelem az, hogy a leendő lízingtárgy kiválasztásában való közreműködés és a gyártóval szembeni szavatossági igényekről való lemondás minden esetben hátrányos a lízingbevevő számára. A szavatosságot megalapozó körülmények azonban nem feltétlenül jelentenek hátrányt a lízingbevevő számára. A tanácsadás nem áll szükségszerűn kapcsolatban a hibás teljesítéssel, vannak esetek, amikor a lízingbeadó által javasolt megoldás kifejezetten a lízingbevevő érdekét szolgálja. A lízingbeadó kellékszavatossági jogok nélküli, de olcsó vásárlása a későbbiekben egy nagyon kedvező lízingdíjú lízingszerződésre vezethet. A hatályos Ptk. nem arányosít, nem mérlegeli a szavatossági jogokról való lemondással járó hátrányt és az alacsonyabb lízingdíjből fakadó előnyt. A Ptk. a joglemondás ténye miatt akkor is kellékszavatossággal terheli a lízingbeadót, ha a lízingbevevő tud erről és ennek ismeretében köt lízingszerződést és állapotodik meg a számára is megfelelő feltételekről. A jogalkotó a saját – eleve vitatható – logikája szerint sem alkalmaz tehát konzekvens megoldást. Ez felerősíti a tiszta megoldások helyett alkalmazott átmenet eredendően helytelen voltát.

- A „közreműködés” definiálatlan fogalmának a bevezetésével a jogalkotó bizonytalan helyzetet teremt. A használt bizonytalan jelentésű fogalom a gyakorlatban nehezen

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

lesz alkalmazható. A Ptk. magában hordozza az egymásnak ellentmondó ítéletek lehetőségét.

- A lízingbeadót a lízingbevevő irányába terhelő kellékszavatosság Ptk.-beli szabályai azért sem szerencsések, mert a lízingtárgy kiválasztásában való közreműködés esetén nehezen bizonyítható körülménytől függően áll csak be a lízingbeadó kellékszavatossági kötelezettsége. Az előre látható bizonyítási nehézségek miatt a gyakorlatban a lízingbevevő csak ritkán lesz képes szerződő partnerével szemben érvényesíteni a kellékszavatossági igényt.
- A lízingbeadót közvetlenül terhelő kellékszavatosság mindkét esete kivételes, igen ritkán fordul elő, így a Ptk.-nak a joggyakorlattól jelentősen különböző szabálya ellenére érdemben alig következik be változás.
- Érdemes elgondolkodni egy-egy jogi megoldás gazdasági kihatásain, nevezetesen, hogy milyen munkateherrel, így milyen mértékű költségekkel járnak, továbbá milyen kockázatokkal kell számolni az egyes jogi megoldások kapcsán.
Alappal feltételezhetjük azt, hogy a kötelezett beáraz minden tevékenységet, amit a szerződéshez kapcsolódóan kifejt. Az általa igényelt szolgáltatás mértékének meghatározása során törekszik arra, hogy ne ingyen dolgozzon, ha valamit akár önként, akár kényszerűségből végez, azt igyekszik figyelembe venni az árképzés során. (Nem kizárt persze, hogy éles versenykörülmények között nem lesz lehetősége minden általa elvégzett munka ellenértékét megkérni, de a költségszámítás kezdetén erre törekszik.) Ha költségek szempontjából vizsgáljuk a szavatosság kétféle megoldását, akkor az egyik oldalon azt állapíthatjuk meg, hogy a gyártóval szembeni szavatossági igények lízingbevevőre történő engedményezése gyakorlatilag nem igényel aktivitást és a lízingdíj mértékére is kiható pótlólagos költségeket a lízingbeadó oldalán, hiszen az általa alkalmazott szerződésmintában, vagy általános szerződési feltételekben szerepeltetett egyetlen mondattal rendezi a problémát. Ennél egy árnyalattal több aktivitást igényel az a helyzet, amikor a lízingbevevő az ő törvényes képviselőjeként lép fel a gyártóval szemben, de jelentős munkateher és így költségek még itt sem merülnek fel. Abban az esetben viszont, ha közvetlenül a lízingbeadót terheli a kellékszavatosság, akkor fel kell készülnie egyfelől a lízingbevevő szavatossági igényeinek fogadására és elbírálására, valamint az elutasított követelések miatti jogvitákra, másfelől arra, hogy a jogos, és általa teljesített igényeket továbbhárítsa a gyártóra. Minden egyes lízingügylet kapcsán nem kell számítani ezekre a feladatokra, da a lízingbeadó minden egyes szerződés kapcsán beépít egy átalányt a lízingdíjba, amelyek együttesen hivatottak fedezni a néhány szerződéshez kapcsolódóan ténylegesen felmerülő költségeket. A lízingbeadót közvetlenül terhelő kellékszavatosság tehát olyan jogi megoldás, amely a lízingbevevő számára drágábbá teszi az ügyletet, mert a lízingbeadó olyan költségeket kénytelen figyelembe venni, amelyek a gyártót terhelő kellékszavatosság esetén nem merülnek fel.

További díjkülönbség forrása az, hogy a két megoldás nem egyforma kockázatot eredményez a lízingbeadó számára. A gyártó fizetési képtelensége nem a lízingbeadó számára jelent kockázatot akkor, ha a szavatossági igényeket engedményezte, vagy azok törvénynél fogva a lízingbevevőt illetik. Ezzel szemben a lízingbeadót közvetlenül terhelő kellékszavatosság esetén a lízingbeadó kénytelen számításba venni azt a lehetőséget, hogy az őt terhelő szavatossággal kapcsolatban felmerült költségeit nem fogja tudni behajtani a gyártón mint tényleges felelősön. Ezt a kockázatot a lízingbeadó a lízingdíj számítás során kénytelen figyelembe venni és minden egyes szerződésben a lízingdíjat annyival megemelni, hogy a többletekből képződő alaphól fedezni tudja a néhány szerződésben ténylegesen bekövetkező kárait.

- Végezetül előre bocsátjuk a következő pontban részletesen kifejtett gondolatmenet alapján levonható következtetést, mely szerint az igénybe vehető szavatossági jogok szűkebb listájára tekintettel a lízingbevevő számára nem jelent mindig előnyt az, hogy a szerződő partnerével szemben érvényesíthet kellékszavatossági igényt, nem a gyártóval szemben.

2.2.3. Szavatossági jogok a lízingbeadót terhelő kellékszavatosság esetén

A kellékszavatosság szabályait (Ptk. 6:159.-167. §§) a lízingbeadót a lízingbevevő irányába terhelő kellékszavatosság esetén két eltéréssel kell alkalmazni. A kellékszavatossági jogok négyes listájából az egyik jogot egy hasonló jogosítvány helyettesíti, egy további jog pedig nem gyakorolható.

- A lízingbevevőt az elállás [Ptk. 6:159. § (2) b) pont] helyett a felmondás joga illeti meg. Az, hogy az elállást felmondás joggal kell „pótolni” a lízing használati kötelmi jellegéből következik. Az eredeti állapotot ugyanis nem lehet visszaállítani, mivel nem lehet meg nem történtté tenni azt, hogy a lízingbevevő használta a lízingtárgyat a hiba jelentkezéséig.
- A kicserélési jog hiánya nyilvánvalóan abból következik, hogy a lízingbeadónak nincs még egy ugyanolyan lízingbe adható vagyontárgya. (A jogalkotó alappal nem számol azzal az – inkább csak az operatív lízingnél előforduló – esettel, hogy a lízingbe adó maga gyártja a később lízingbe adott terméket.)

A lízingbeadót terhelő kellékszavatosság esetén gyakorolható szavatossági jogok listája tehát a lízingbevevő szempontjából hátrányosabb, mint a szerződések közös szabályai között rögzített lista és annál is szűkebb, mint amilyen jogokat a lízingbeadó igénybe vehet a gyártóval szemben.

2.3. A gyártót terhelő kellékszavatosság

2.3.1. Mikor kerülhet sor a gyártóval szembeni szavatossági fellépésre?

Ha a 2.2.1. pontban említett egyik eset sem valósult meg, akkor a lízingtárgy hibái miatt nem a lízingbeadót, hanem azt a személyt terheli szavatosság, akitől a lízingbeadó megszerezte azt a vagyontárgyat (jogot), amelyre vonatkozóan később lízingszerződést köt. A Ptk. – nemes egyszerűséggel – a kellékszavatosság kötelezettjeként említi ezt a személyt, aki valójában a termék előállítója, szállítója. Ebben a pontban a továbbiakban gyártóként említjük majd ezt a személyt. A gyártót valóban kellékszavatosság terheli a lízingbeadóval – mint tulajdont szerző személlyel – kötött szerződés alapján. Ezt a jogviszonyt, és az azon alapuló kellékszavatosságot használja fel a Ptk. a pénzügyi lízingszerződés során jelentkező hibák orvoslására.

Az alaphelyzet az, hogy a lízingtárgy tulajdonát a lízingbeadó szerezte meg és ezzel egyidejűleg szavatossági jogokat is szerzett a harmadik személlyel szemben. A lízingszerződéssel és az alapján a lízingtárgynak a lízingbevevő használatába adásával új helyzet keletkezik, hiszen a lízingtárgy hibáit alapvetően a lízingbevevő észleli. Elsősorban a lízingbevevő az, akit ezek a hibák hátrányosan érintenek, bár a lízingbeadó is hátrányt szenvedhet abból, hogy a lízingtárgy használhatatlansága esetén nem jár lízingdíj [Ptk. 6:414. § (2) bek.]. A jogalkotó – a 2.2.1. pontban említett eseteket leszámítva – nem írja elő azt, hogy a szavatossági igények érvényesítésének automatikusan követni kellene a szerződések sorrendjét, akként, hogy előbb a lízingbevevő lép fel a lízingbeadóval szemben, majd a lízingbeadó a gyártóval szemben. A jogalkotó – főszabályként – eltekint a szavatossági igények szerződésenként lépésről lépésre történő „visszagöngyölítésétől”, és – a szerződések relatív szerkezetét áttörve – rövidere zárja a kapcsolatot.

2.3.2. A gyártóval szembeni kellékszavatosság joga alapja

Az, hogy a lízingbevevő jogosult a lízingbeadó jogelődjével szemben kellékszavatossági igényt érvényesíteni nem a 2013. évi Ptk. által kitalált megoldás. A szerződéseken átnyúló fellépést másként alapozta meg a Ptk. hatályba lépése előtti magyar joggyakorlat és az Egyezmény. A korábbi hazai gyakorlatban kialakult megoldás szerint a lízingbeadó engedményezte a lízingbevevőre a harmadik személlyel szemben őt illető szavatossági jogokat, és erre tekintettel távol tartotta magát a szavatossági probléma rendezésétől. Az Egyezmény eleve feljogosítja a lízingbevevőt arra, hogy úgy hivatkozzon a gyártónak a lízingbeadóval kötött szerződésen alapuló kötelezettségeire, mintha ő maga is részese lenne a szerződésnek. Az Egyezmény alapján tehát nincs szükség a kellékszavatossági jogok engedményezésére, a lízingbevevő fellépési lehetősége közvetlenül az Egyezmény szövegén alapul.¹²

12 A lízingbevevő ugyanúgy hivatkozhat a szállítónak az adásvételi szerződésen alapuló kötelezettségeire, mintha ő maga is részese lenne az adásvételi szerződésnek és a berendezést

A Ptk. kétféle szavatossági jog tekintetében „egy hajóba ülteti” a lízingbeadót és a lízingbevevőt. A kódex úgy tekint rájuk, mint akik között „érdekközösség” áll fenn, mindkettő a jogosulti oldal szereplői, míg a valódi kötelezett a lízing tárgyát előállító gyártó. Azokban az esetekben, amikor a lízingbevevő egyáltalán érvényesíthet kellékszavatossági igényt a gyártóval szemben, a fellépésre törvény alapján a lízingbeadó képviselőjeként jogosult, nem azért, mert a lízingbevevő engedményezte rá a gyártóval szemben őt megillető kellékszavatossági jogokat. A lízingbevevő igényérvényesítési lehetőségének jogalapja tekintetében a Ptk. az Egyezményhez közelebb áll, mint a korábbi magyar gyakorlathoz.

2.3.3. A kellékszavatossági jogok köre a gyártóval szembeni fellépés esetén

A pénzügyi lízing hibás teljesítése esetén is a kellékszavatosság szabályait (Ptk. 6:159.-167. §§) kell alkalmazni. Tekintettel arra, hogy bár pénzügyi lízingről van szó, de a gyártóval kötött tulajdonátruházásra irányuló (többnyire adásvételi) szerződésből fakadó szavatossági jogokat lehet gyakorolni, ezért mind a négy alapvető szavatossági igény alkalmazható. A gyártóval szemben elállási joggal is lehet élni. (Mint láttuk a lízingbeadóval mint szavatossági kötelezettel szemben a lízingbevevőt az elállás [Ptk. 6:159. (2) b) pont] helyett a felmondás joga illeti meg és nem kérheti a lízingtárgy kicserélését.)

2.3.4. Az egyes kellékszavatossági jogokat gyakorló személy

A jogalkotó a gyártóval szemben érvényesíthető kellékszavatosság kapcsán különbséget tesz az egyes szavatossági jogok között.

a) A kijavítás és a kicserélés eredetileg a lízingbeadót megillető igény a gyártóval szemben, a vele kötött tulajdonátruházási szerződés alapján. Ennek az igénynek az érvényesítésére a Ptk. a lízingbevevőt jogosítja fel, egyben kötelezi. A lízingbevevő nem önálló jogán, hanem a lízingbeadó képviselőjeként igényelheti a gyártótól a lízingtárgy kijavítását vagy kicserélését.

A képviselő konstrukciójával a jogalkotó legalizálja a gyártó irányába a vele szerződéses kapcsolatban nem álló lízingbevevő fellépését. Míg a Ptk. előtt kialakult gyakorlatban a lízingbevevő – az engedményezés alapján – a vevő jogutódjaként lépett fel, a kódex alapján a lízingbeadó jogosulti pozícióban marad, de az igényérvényesítés feladatát a Ptk. a lízingbevevőre telepíti. A lízingbevevő ismeri legjobban a problémát, ő képes azt precízen megfogalmazni, kellően érdekelt a jog gyakorlásában és a lízingbevevő az, aki a kijavítás sikerességét majdan ellenőrizni tudja. A kijavítás és a kicserélés tekintetében bevezetett konstrukció tehát logikus alapokra épül.

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

Kérdésként merülhet fel, hogy a kódex miért írja elő kötelezettségként a lízingbevevő számára azt, hogy a kijavításra és kicserélésre irányuló kellékszavatossági igényt érvényesítse?

A kérdésre két – egymásnak ellentmondó – válasz is adható.

- Az egyik értelmezés szerint nem az igényérvényesítés kötelező, hanem csak az, hogy a kijavításra és kicserélésre irányuló kellékszavatossági igény érvényesítése során a lízingbevevő a lízingbeadó képviselőjeként járjon el.
- Az másik értelmezés szerint az igényérvényesítés ténylegesen kötelező. E mellett az értelmezés mellett az szól, hogy a lízingtárgy kijavítását vagy kicserélését igénylő hiba nem csupán a lízingbevevőt akadályozza, de a lízingbeadó számára is hátrányos, mivel a Ptk. 6:415. § (2) bekezdése alapján nem illeti lízingdíj arra az időre, amely alatt a lízingbevevő a lízingtárgyat a saját érdekkörén kívül felmerült okból nem használhatja. A felek közötti együttműködés követelményéből levezethető az, hogy a lízingbevevő ne csupán a saját érdekét szolgáló módon járjon el (ha csak ez lenne a követelmény, akkor a kellékszavatossági igény érvényesítését a jog tekinthetné a lízingbevevő „belügyének” és elegendő lenne az igényérvényesítés jogáról szólni), hanem legyen tekintettel a lízingbeadó helyzetére is, és azonnali fellépésével gyorsítsa meg a kijavítást vagy a kicserélést, ezáltal csökkentse a lízingbeadót ért hátrányt. Számomra ez az utóbbi értelmezés tűnik elfogadhatóbbnak.

További kérdésként merülhet fel, hogy a lízingszerződésben ki lehet-e zární a lízingbevevő képviseleti jogát?

A képviseleti jog kizárása lehet mindkét fél számára előnyös, pl. olyan esetben, amikor a lízingbeadó maga kíván fellépni és ez a siker nagyobb esélyével kecsegtet, mivel a lízingbeadó kellő tapasztalattal rendelkezik ezen a téren. Ilyen esetben a képviseleti jog megvonását vagy visszavonását elfogadható megoldásnak tartom. A képviseleti jog ésszerű ok nélküli kizárása, visszavonása viszont alapul szolgálhat annak megállapítására, hogy az ilyen tartalmú általános szerződési feltétel tisztességtelen.

b) Az árleszállításra és az elállásra vonatkozó igényt a lízingbeadó köteles érvényesíteni. A lízingbeadó úgy szerez tudomást arról, hogy árleszállításra vagy elállásra vonatkozó igény benyújtásának van helye, hogy a lízingbevevő köteles értesíteni őt, ha a kellékszavatosság kötelezettje a kijavításra vagy kicserélésre vonatkozó kötelezettségnek nem tesz eleget, vagy ha a hiba miatt eleve árleszállításnak vagy elállásnak van helye.¹³ A Ptk. 6:411. § (3) bekezdése egyfajta munkamegosztást alakít ki a lízing alanyai között, amikor úgy rögzíti a felek jogi helyzetét, hogy a lízingbevevő kezdeményezése nyomán a lízingbeadó köteles az árleszállításra és az elállásra vonatkozó igényt előterjeszteni.

¹³ Ptk. 6:411. § (4) bek.

2.3.5. A mulasztás következménye

A kellékszavatosságok kapcsán a törvényben írt magatartások tanúsítása kötelező. A Ptk. szóhasználatában a kellékszavatossági igény érvényesítése (mindkét szerződő fél részéről), továbbá a lízingbeadó értesítése az igényérvényesítés szükségességéről a lízingbevevő által nem joggyakorlás, hanem kötelezettség teljesítése. A feleket terhelő kötelezettségek teljesítését a Ptk. azzal kényszeríti ki, hogy a kötelezettség elmulasztása esetére a másik fél számára lehetővé teszi a lízingszerződés felmondását. A másik fél által elkövetett szerződésszegés azonban az esetek többségében önmagában még nem ad alapot a felmondásra. Előbb fel kell hívni a partnert a megfelelő magatartásra, és csak ennek elmaradása esetén lehet felmondani a szerződést.

Vajon egyformán szankcionálja-e a Ptk. a kellékszavatosság érvényre juttatásával kapcsolatos kötelezettség megszegését?

Megítélésem szerint a jogalkotó kétféle szempontból sem méri azonos mércével a felek mulasztását.

a) Az egyik szerződő fél oldalán minden kötelezettségzegés felmondási ok, a másik esetében van olyan mulasztás, amely törvényi szankció nélkül marad.

- A jogalkotó a lízingbevevővel szembeni felmondási okként nevesíti azt, ha felhívás ellenére nem tesz eleget a szavatossági jogok érvényesítésére irányuló kötelezettségének [Ptk. 6:415. § (2) bekezdés d) pont]. A lízingbevevő esetén a szavatossági jogok érvényesítésére irányuló kötelezettségei bármelyikének a megszegése felmondási oknak minősül.
- A lízingbeadó esetében csak az egyik szavatossági igény, nevezetesen az elállási jog érvényesítésére irányuló kötelezettségének elmulasztása alapozza meg azt, hogy emiatt vele szemben a lízingbevevő felmondással éljen [Ptk. 6:415. § (3) bekezdés].

b) A felmondás nem jelent ugyanolyan súlyú szankciót mindkét fél esetében.

- A lízingbevevő számára a vele szembeni felmondás kettős hátrányt jelent. A pénzügyi lízing minden fajtája esetén hátrányosan érinti a lízingbevevőt az, hogy a futamidő hátralévő részében nem használhatja a lízingtárgyat, amelynek használatára számított, amelyen alapulva szerződéseket kötött, amelyeket nem fog tudni teljesíteni. A lízingbevevő nem tud rövid időn belül egy újabb lízingtárgyat szerezni, mivel egy új lízingszerződés megkötése és ez alapján az új lízingtárgy lízingbeadó általi beszerzése időigényes folyamat. Olyan lízingszerződés esetén, amely a lízingbevevő számára a lízingtárgy tulajdonjogának a megszerzésére is jogot

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

biztosított, a felmondás megfosztja a lízingbevevőt a tulajdonszerzés lehetőségétől. Az, hogy nem szerzi meg az általa kalkulált időpontban a lízingtárgy tulajdonjogát még abban az esetben is komoly hátrányt jelent a lízingbevevő számára, ha a lízingbeadó piaci áron értékesíti a lízingtárgyat és kifizeti a lízingbevevő részére a lízingdíjaknak a használat ellenértékét meghaladó részét.

- A lízingbeadó számára a vele szembeni felmondás kisebb hátrányt jelent. Elesik ugyan a lízingdíjaktól a futamidő hátralévő részére, de visszakapja a lízingtárgyat, amelynek másodkézi (secondhand) lízingbe adásával vagy értékesítésével mérsékelheti az őt ért veszteséget. A felmondás nem érinti a lízingbeadó szerződéses kapcsolatait, a felmondás folytán nem válik szerződésszegővé.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az egyforma súlyú kötelezettségek hasonló jellegű megsértését a Ptk. nem minden esetben szankcionálja, és a felmondási jog kevésbé erős eszköz a lízingbevevő kezében, mint a lízingbeadóéban.

3. Új szabályozás és korábbi gyakorlat

Minden olyan esetben, amikor a jogalkotó a korábbi gyakorlattól eltérő normákat léptet életbe felmerül az új szabályozás és a korábbi gyakorlat viszonya. A pénzügyi lízingszerződések kellékszavatossági szabályai kapcsán is logikus az a feltételezés, hogy a kodifikáció arra irányult, hogy változást hozzon.

A kérdés az, hogy vajon a hatályos szabályok lehetőséget hagynak-e a régi gyakorlat továbbélésére?

Abban az esetben, ha a jogalkotó mindenképpen ragaszkodni kíván az új szabályok érvényesüléséhez, akkor az új szabályokat kógensként kell megalkotnia. Abban az esetben viszont, ha a kodifikáció során lehetőséget akartak hagyni a felek számára a régebbi gyakorlat követésére, akkor ezt diszpozitív normák révén érheték el. A válaszhoz, tehát elsősorban azt kell megvizsgálunk, hogy az új szabályok kógensek, vagy diszpozitívek. A válaszhoz érdemes különbséget tenni a lízingügyletek két csoportja között.

- A pénzügyi lízing jellemzően vállalkozások között jön létre, így az ügyletek döntő többségére a szerződések általános szabályai vonatkoznak anélkül, hogy speciális fogyasztói normák érvényesülnének. „A felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja”.¹⁴ A pénzügyi lízingre vonatkozó szabályok között nem találunk olyan normát, amely kifejezetten kimondaná a kellékszavatossági szabályok kógens voltát. A kógencia deklarálásának a hiányából arra következtethetünk, hogy a Ptk. 6:411. § (2), (3)

14 Ptk. 6:59. § (2) bek.

és (4) bekezdésében rögzített szabályok diszpozitívek. A lízingbeadót közvetlenül terhelő kellékszavatosság normái¹⁵ között találunk viszont egy utaló szabályt, amely – a szavatossági jogokat kivéve – a kellékszavatosság általános szabályainak kötelező alkalmazásáról szól.¹⁶ Tekintettel azonban arra, hogy a kellékszavatosság általános szabályai is diszpozitívek (kivéve a külön pontban bemutatásra kerülő fogyasztó és vállalkozás közötti szerződéseket), így a visszautalással együtt is diszpozitívnak tekinthetjük a pénzügyi lízingszerződésre vonatkozó kellékszavatossági szabályokat.

- Abban a körben, ahol a lízingbevevő fogyasztónak minősül, fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésről beszélhetünk. A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések esetén az általános szavatossági szabályok kógensnek. A Ptk. Hatodik Könyvének a hibás teljesítésről szóló XXIV. fejezete szerint „Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis az a kikötés, amely e fejezetnek a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el.”¹⁷ Tekintettel arra, hogy a lízingbeadók vállalkozásnak minősülnek a kódex kellékszavatossági szabályaitól való eltérés lehetősége attól függ, hogy ki lízingbevevő. Személygépkocsik és ingatlanok esetén gyakori, hogy fogyasztónak minősülő természetes személy a lízingbeadó szerződő partnere.

Kérdésként merül fel, hogy milyen szabályok tekintetében érvényesül a kógencia fogyasztó és vállalkozási szerződés esetén? Hogyan értelmezendő a Ptk. azon fordulata, amely „e fejezetnek a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezéseitől” való eltérést minősíti semmisnek?

A Ptk. a Hatodik Könyv hibás teljesítésről szóló XXIV. fejezetén kívül is tartalmaz szavatossági normákat. A jelen tanulmányban vizsgált pénzügyi lízingre vonatkozó szavatossági szabályt nem a XXIV. fejezet tartalmazza. E körülményre tekintettel a máshol elhelyezett szavatossági norma akkor sem minősülne kógensnek, ha fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésre vonatkozik. A Ptk. 6:157. § (2) bekezdése alapján tehát az a látszat, hogy a felek eltérhetnek a pénzügyi lízingre vonatkozó kellékszavatossági normákban foglaltaktól. A Ptk. a Hatodik Könyvének a semmisségről és megtámadhatóságról szóló XVIII. fejezete is tartalmaz azonban kógenciát kimondó rendelkezést. „Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis az a kikötés, amely e törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltér.”¹⁸ A Ptk. 6:100. §-a nem kötődik fejezethez, hanem a Ptk. bármely részében elhelyezett normára vonatkozóan állapítja meg annak kógens jellegét, feltéve, hogy a

15 Ptk. 6:411. § (2) bek.

16 „...Ebben a körben a kellékszavatosság szabályit azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a lízingbevevőt az elállás helyett a felmondás joga illeti meg és a lízingbevevő a lízingtárgy kicserélését nem követelheti.” Ptk. 6:411. § (2) bek. második mondat

17 Ptk. 6:157. § (2) bek.

18 Ptk. 6:100. §

norma a fogyasztó jogait állapítja meg. E rendelkezés alapján tehát az a következtetés adódik, hogy a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben a felek nem térhetnek el a pénzügyi lízingre vonatkozó kellékszavatossági normákban foglaltaktól.

A fogyasztó és vállalkozás közötti, illetőleg más szereplők közötti pénzügyi lízingszerződésekre vonatkozó megkülönböztetés fényében érthetünk csak egyet az Opten Kommentár alábbi soraival: „A Ptk. előtti gyakorlatban a lízingbeadó engedményezte az eladóval szembeni szavatossági és kártérítési igényeit a lízingbevevőre és egyúttal az engedményezéssel együtt minden további felelősségét kizárta (lásd ehhez BDT 1487/2006.). Ez a megoldás a jövőben is alkalmazandó, különös tekintettel az új 6:152. § szabályára.”¹⁹ Megjegyzem, hogy az „alkalmazandó” kifejezés feltehetően elírás következménye, hiszen a törvényszövegtől eltérő korábbi gyakorlatot kötelezően alkalmazni bizonyosan nem lehet, legfeljebb alkalmazásra kerülhet a korábbi gyakorlat abban a körben, ahol az új szabályok nem minősülnek kógensnek (azaz a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések körén kívül).

4. Kellékszavatosság és termékszavatosság

Kérdés, hogy a lízingbeadó jogelődjének kellékszavatossági kötelezetté tétele a kódex által, vajon pénzügyi lízing esetén mennyire van összhangban az újonnan megalkotott termékszavatosság intézményével.

Más szerződések esetén a fogyasztónak minősülő jogosult választhat, hogy szerződő partnerével szemben érvényesít kellékszavatossági, vagy a gyártóval (forgalmazóval) szemben érvényesít termékszavatossági igényt. Pénzügyi lízing esetén a fogyasztónak minősülő lízingbevevőt nem illeti meg ilyen választás, illetőleg választási lehetőség csak abban a két kivételes esetben van, amikor a lízingbevevővel szemben érvényesíthetne kellékszavatossági igényt (lásd 2.3. pont).

A termékszavatosság bevezetésével a kodifikátor a fogyasztó helyzetét kívánta javítani arra is figyelemmel, hogy a terméket előállító cég ismertsége és a termék márkája egyre nagyobb szerepet játszik abban a döntési folyamatban, amely során a fogyasztó választ a célja elérésére alkalmas gyártmányok között. Pénzügyi lízingszerződés esetén azonban ez a szempont már a kellékszavatosság körében megjelenik, részben erre tekintettel jellemzően a gyártó a kellékszavatossági kötelezett. A fogyasztónak minősülő lízingbevevő számára két jogintézmény áll ugyan rendelkezésre, de a kellékszavatossági és a termékszavatossági igényt is ugyanazon személlyel szemben terjesztheti elő. Fogyasztónak minősülő lízingbevevők számára tehát a termékszavatosság intézményének bevezetése nem jelent előnyt a kellékszavatossághoz képest. A fogyasztónak minősülő lízingbevevők

19 Csehi Zoltán: A pénzügyi lízingszerződés, In: Osztovits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet 971. old.

kellékszavatossági igényeiket is – főszabályként – a gyártóval szemben érvényesíthetik, a termékszavatosság ezen a téren tehát nem jelent előnyt számukra. Ezzel szemben a termékszavatosság csak ingó dolog esetén érvényesíthető és a gyártó – még ha szűk körben is – kimentheti magát,²⁰ így a fogyasztónak minősülő lízingbevevők számára valójában nem jelent reális alternatívát a termékszavatosság intézménye.

Némi átgondolatlanságot jelez az, hogy a 2013. évi Ptk. két új szabálya – a termékszavatosság és a lízingbevevő gyártóval szembeni kellékszavatossági igénye – külön-külön úgy került be a kódex szövegébe, hogy nem észlelték azt, hogy a két jogintézmény gyakorlatilag fedésbe kerül. A teljesség kedvéért rá kell mutatni arra, hogy a Ptk. 6:168. § szövegének létezik olyan értelmezése, amely alapján pénzügyi lízingszerződés esetén a termékszavatosság nem is kerülhet alkalmazásra. A termékszavatosság ugyanis eladott dolog esetén illeti meg a fogyasztót. Amennyiben „eladott ingó dolog” csak az adásvételi szerződés útján a fogyasztó tulajdonába kerülő dolgot kell érteni, akkor a lízingbevevő a lízing futamideje alatt biztosan nem jogosult termékszavatossági igényt érvényesíteni, és az sem teljesen biztos, hogy a lízingtárgy tulajdonjogának megszerzését követően igényjogosultnak tekinthető, mivel a tulajdonszerzés jogcíme nem adásvételi, hanem lízingszerződés. Megjegyzendő azonban az, hogy a magyar jogban már az 1959. évi Ptk. szakított azzal, hogy a szavatosság csak az adásvételi szerződéshez kapcsolódjon. A fogyasztói adásvétel egyes európai szabályait a magyar kodifikáció során szélesebb körben, más fogyasztói szerződésekre, sőt más szerződésekre is kiterjedő hatállyal ültették át.²¹ Ennek a trendnek a logikus folytatása az lenne (lett volna), hogy a termékszavatosság is kiterjedjen mindenfajta szerződésre.

5. Értékelés

A tanulmányban három megoldást tekintettünk át, elsőként a Ptk. hatálybalépését megelőzően kialakult, a gyártóval szembeni kellékszavatossági igényeket a lízingbevevőre engedményező gyakorlatot, másodikként az általános szabályokat, amelyek a szerződés kötelezettjével szemben teszik lehetővé a kellékszavatossági igények benyújtását és egy harmadik – kevert – megoldást, amely vegyíti a két módszert. Mindkét tiszta megoldásnak vannak előnyei és hátrányai, a kevert megoldás alkalmazását nem tartom szerencsésnek.

- A gyártóval szemben érvényesíthető szavatosságnak az előnyeként említhető a költségkímélő jellege, továbbá pozitívum a szavatossági jogok teljessége is. Van tehát racionalitása annak a módszernek, hogy az eredeti gyártóval szemben kell fellépni. Az a vállalkozás, akitől a lízingbeadó tulajdont szerzett nagy valószínűséggel képes kijavítani, kicserélni a hibásnak bizonyult lízingtárgyat. A gyártóval szemben érvényesíthető kellékszavatosság esetén viszont a termékszavatosság intézménye funkciótlanná válik.

20 Ptk. 6:168. § (3) bek.

21 Miskolczi Bodnár Péter: Fogyasztói adásvétel in: Kúpna Zmluva – Historia a súčasnost II. (Erik Stenpien) Universita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, Kosice 2014. 188-206.

V. Kérdések és válaszok a pénzügyi lízing esetén érvényesülő ...

- A szerződés kötelezettségével szembeni fellépés összhangban van a kellékszavatosság dogmatikailag kialakult rendszerével, és valamivel egyszerűbb fellépést tesz lehetővé a lízingbevevő részére, mintha egy – szerződésen kívüli – harmadik személlyel szemben kellene igényt érvényesítenie. Hátrányt jelent az, hogy amennyiben a kicserélési igényt a lízingbeadóval szemben kellene gyakorolni, akkor a jogalkotó az esetek többségében lehetetlen szolgáltatás teljesítésére kötelezné a lízingbeadót, mivel neki nincs még egy olyan vagyontárgya, mint amit lízingbe adott.
- Az új Ptk. által bevezetett kevert megoldásnak alapvetően a hátrányai dominálnak. Bonyolult a szabályozás. Szükségessé válik a felek együttműködésének a rögzítése. A gyártó fizetéseképtelenségének a kockázatát a lízingbevevő kénytelen viselni, noha ésszerűbb lenne ezt a kockázatot a lízingbeadóra telepíteni, aki szerződő partnere a gyártónak. Ellenvetésként felhozható, hogy a szavatossági igények szerződési láncot követő „visszagöngyölítése” esetén a lízingbevevő a lízingbeadó fizetéseképtelenségének a kockázatát lenne kénytelen viselni. Ezt azonban kisebb kockázatnak érzem, mivel a lízingbevevőt rendszeres fizetési kötelezettség terheli a lízingbeadó irányába, így kisebb hibák esetén az egymással szembeni követelések beszámítás által többnyire elkerülhető a lízingbevevő pénzügyi vesztesége. Nem szerencsés a lízingbeadó magatartásától függővé tenni a szavatossági kötelezett személyét. A kódex tekintetbe veszi azt, hogy tipikus esetben a lízingbeadó „nem tehet” a hibás teljesítésről, ugyanakkor a jogalkotó bizonyos esetekben úgy találja, hogy a lízingbeadó szavatossági kötelezettséggel való terhelése méltányos, illetve hosszabb távon előmozdítja a szerződésszegések visszaszorulását. Megítélésem szerint vitatható a lízingbeadó kellékszavatossági kötelezettségét megalapozó körülmények meghatározása, és az a jogalkotói módszer, hogy a lízingbeadó magatartásától függ az, hogy terheli-e őt kellékszavatossági kötelezettség.

Fölmerül a kérdés, hogy vajon a lízingbevevő érdekét szolgálja-e az, hogy az új Ptk. – kivételesen – lehetővé teszi a lízingbeadóval szembeni igényérvényesítést?

A lízingbeadóval szemben fennálló és a korábbi gyakorlat alapján engedményezés útján a gyártóval szemben gyakorolható kellékszavatossági jogok összehasonlítása alapján egyértelműen megállapíthatónak látszik az, hogy a lízingbevevő a jogok szűkebb skálájával rendelkezik akkor, ha a kódex új szabályai alapján kivételesen szerződő partnerével szemben léphet fel. Azt is látható, hogy a lízingbeadóval szembeni kellékszavatosság – a potenciálisan felmerülő költségek és kockázatok miatt – megdrágítja a lízinget ahhoz képest, amikor a gyártó a kellékszavatosság kötelezettje. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy ezeket a hátrányokat a szerződő partnerrel szembeni közvetlen fellépés kényelme ellensúlyozni tudja. Minderre tekintettel talán nem is olyan nagy baj, hogy a lízingbeadóval szembeni közvetlen fellépés lehetősége kivételes – a 2.2.2. pontban kifejtettek alapján a gyakorlatban igen ritkán érvényre juttatható – lehetőség.

VI. TENDENCIÁK A FELELŐSSÉG KÖRÉBEN

1. Felelősség – jogi felelősség – polgári jogi felelősség

1.1. *A felelősség*

A felelősség hétköznapi fogalmában elkülönül a valamiért és a valami miatti felelősség. Előbbi egy céllal való egyetértést és az annak érdekében való elköteleződést jelenti (pl. a szülő felelősséget érez a gyermekeiért). A valami miatti felelősség egy cselekedet, vagy mulasztás következményét jelöli. A valami miatti felelősség lehet erkölcsi, politikai, és jogi fogalom. Az erkölcsi felelősség a tágabb vagy szűkebb közösségben érvényesülő erkölcsi követelményekbe ütköző magatartás vagy mulasztás miatti negatív értékítélet és a kapcsolódó következmények viselése.¹ „A politikai felelősség jellemzője, hogy általában nem egy konkrét követelmény megszegéséről van szó, hanem különböző magatartások, döntések, intézkedések összetett, általános negatív megítéléséről. A politikai felelősség megállapításához nem szükséges a jogi szabályozás, a politikai felelősség jogi szabályozás hiányában is fennáll. A politikai felelősségnek nincs nevesített szankciója, sőt sok esetben a közvélemény nem is tudhatja biztosan, hogy felelősségre vonásról van-e szó vagy sem. A fő következménye hatalomból (funkcióból) való kiesés lehet.”²

1.2. *Jogi felelősség – jogági felelősségek*

1.2.1. Jogi felelősség

A jogi felelősség a valami miatti felelősség hétköznapi fogalmához áll közelebb, többnyire egy jogszabály által vagy egy jogszabályban betartandónak nyilvánított erkölcsi norma³ által tiltott magatartás miatt, vagy egy jogszabály vagy erkölcsi norma által előírt magatartás elmulasztása miatt, jellemzően jogkövetkezménnyel (az esetek többségében szankcióval) járó helyzetet jelöl.

1 Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata Polgári Szemle 2015/4-6. 27-33. old.

2 Ujváriné Antal Edit: Felelősségtan, Patrocinium Budapest 2017. 15. old.

3 Miskolczi Bodnár Péter: A jóhizeműség és tisztesség elve. A tisztesség követelménye és a tisztességtelenség polgári jogi tilalma in: Az üzleti jog egyes modern kihívásai (szerk.: Szuchy Róbert) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Budapest 2017. 13-111.

VI. Tendenciák a felelősség körében

1.2.2. A büntetőjogi és magánjogi felelősség elkülönülésének folyamata

A római jogban még egységes felelősség lépésről-lépésre különvált büntetőjogi és magánjogi felelősségre.

- a) A több ágra bomló, hosszan elhúzódó folyamat egyik első lépése volt, hogy a közrendet és a magánérdeket egyaránt sértő magatartást már nem egy egységes következménnyel szankcionálták. Amíg az adóst meg lehetett kötni és el lehetett adni adósrabszolgának addig még aligha beszélhetünk a mai értelemben vett közjogi és magánjogi felelősségről. A személyi felelősség azonban apródonként elkülönült a vagyoni felelősségtől,⁴ majd az utóbbin belül is elvált egymástól a – mai fogalmaink szerinti – pénzbírság és a kártérítés.
- b) A jogkövetkezmények elkülönülését követte az eljárások differenciálódása.
- c) Az elkülönülési folyamat jelentős állomása az volt, hogy a nullum crimen sine lege büntetőjogi tételével azonos elven alapuló, csak jogszabályban tiltott magatartások esetén érvényesülő felelősséget (taxatív dolusok) a kontinentális magánjogban kizorította a jogellenes károkozás valamennyi fajtája miatti kártérítési felelősség. A károkozás általános tilalma a francia Code civilből ered, Európában általában a XIX. századi nagy polgári törvénykönyvekben szintén kimondásra került. Magyarországon csak a Ptk. deklarálta – a rekodifikáció eredményeként – a jogellenes károkozás általános tilalmát.
- d) A büntetőjogi és magánjogi felelősség elkülönülésének fontos lépése volt a hangsúlyoknak a károkozóról a károsultra való áthelyeződése. A mindkét jogterületre jellemző preventív célkitűzés mellett, a büntetőjog a károkozót akarja szankcionálni, míg a magánjog a károsult helyzetén akar javítani, márpedig a károsult szempontjából a bekövetkezett károk reparálásának van elsődleges jelentősége. A büntetőjog – a károkozóra koncentrálo szemléletének megfelelően – eltérő szigorúsággal kezeli a szándékos és a gondatlan károkozást, míg a polgári jog – a károsultra koncentrálo szemlélete nyomán – főszabályként nem tesz különbséget a kártérítés mértékében szándékos és a gondatlan károkozás esetén.⁵ Magyarországon az 1959. évi Ptk. a felelősség alóli kimentés kapcsán a vétkesség (szándékosság és gondatlanság együtt) hiányáról áttért⁶ arra, hogy a károkozó magatartást az adott

4 A személyes és a vagyoni felelősségről lásd Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része Dialóg Campus Budapest-Pécs 1998. 279.

5 Kivételesen a – Magyarországon is hatályban volt – Optk. alapján a károsult valamennyi kárát csak szándékos károkozás esetén kell megtéríteni, a gondatlanul kárt okozó személy mentesül az elmaradt haszon megtérítésének kötelezettsége alól. A magyar jogirodalomban Grosschmid már 1900-ban sikra szállt a vétkesség fokától független teljes kártérítés mellett, tehát gondatlanság esetén ugyanúgy valamennyi kárt megtérítendőnek tartotta, mint szándékos károkozás esetén. (lásd Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből, Budapest Atheneum 1900.)

6 Szalma József hívja fel a figyelmet a magyar megoldás svájci előzményére. „Míg a francia jog

helyzetben általában elvárható magatartással kell összevetni.⁷ Ezzel a magyar jogalkotó sok ország jogi megoldásánál jobban elválasztotta a magánjogi felelősséget a büntetőjogtól. Megjegyzendő, azonban, hogy a Ptk. bizonyos részei mind a mai napig őriznek vétkességi elemeket, így pl. a szándékosan okozott kárért való felelősség tekintetében nem lehetséges a felelősség korlátozása vagy kizárása, vagy a felelősségbiztosítás körében a biztosító csak szándékosan okozott kár esetén támaszthat megtérítési igényt a károkozóval szemben.

- e) Mivel a magánjogi kártérítés célja elsődlegesen a reparáció, így a római jogban még megszokott duplumra kötelezés jogtörténeti emlékké válik. Más kérdés, hogy az Amerikai Egyesült Államokban bizonyos esetekben az okozott kár kétszeresének, sőt háromszorosának a megtérítésére is lehet kötelezni a károkozót, és az Európai Bizottság hosszú időn keresztül igyekezett bizonyos versenyjogi jogsértéssel okozott károk esetén elérni a tagállami kártérítési jogok olyan megváltoztatását, hogy a károsultnak legyen módja az okozott kár kétszeresét igényelni.⁸ A közelmúlt magyar jogában is volt rá példa, hogy a polgári jog – a kártérítés elégtelen visszatartó erejét látva – a büntetőjogra jellemző eszközök alkalmazásától sem riadt vissza személyiségi jogi jogsértések esetén.⁹

1.2.3. A magánjogi felelősség differenciálódása – jogági felelőségek

Még mielőtt a büntetőjogi és magánjogi felelősség teljes szétválása befejeződött volna, az utóbbin belül megkezdődött egy újabb differenciálódási folyamat. Fokozatosan

tartja magát a vétkesség elvéhez, mely szerint nincs kárfelelősség, ha a károkozó szubjektív értelemben, tudatosan nem vállalta, akarta a kárt, addig a svájci jog objektivizálja a vétkesség fogalmát. Ugyanis megállapítja, hogy a vétkesség nem más, mint az adott helyzetben elvárt magatartástól való eltérés, a „jó házigazda” (*diligens pater familias*), „jó szakember” és a „jó gazdálkodó” mércéivel mérve, miközben az „adott helyzet” fogalma tipizált.” (Szalma József: Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban Akadémiai Értekezés Tézisek 7. old.)

- 7 „Az elvárható magatartás megítélésénél nem a tőle elvárhatóság (vagyis nem a jogsértő egész egyénisége, képességei, adottsága, személyes lehetőségei) alapján kell megítélni a károkozó magatartását (mint például a büntetőjogban). Az elvárhatóság társadalmi elvárást fejez ki az adott magatartás vonatkozásában. A felelősség megállapításánál abból kell kiindulni, hogy mit lehet a forgalomban résztvevő személytől az adott helyzetben általában elvárni. A viszonyítás, zsinórmérték tehát a károkozóhoz hasonló helyzetben levő jogalanyoktól megkívánt magatartás.” (Ujváriné Antal Edit: *Felelősségtan Patrocinium*, Budapest 2017. 59. old.)
- 8 A tagállamok határozott ellenállását követően a duplumra marasztalás viszonylag gyorsan lekerült a napirendről, így a Versenytörvény 2016. decemberi módosítása már „csak” a teljes kár megtérítésének kötelezettségét tartalmazza.
- 9 „Ha a kártérítés címén megítélendő összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat.” [84. § (2) bek.]

VI. Tendenciák a felelősség körében

elkülönült egymástól a polgári jogi, a munkajogi és az agrárjogi felelősség. Számos további jogág (pl. a közigazgatási jog, a nemzetközi jog) gazdagodott speciális felelősségi szabályokkal. Az egyes jogágak eltérő jellegű magatartásokat rendeznek, így a jogági felelősségek is eltérő súlyú jogkövetkezményekkel járnak.¹⁰

Érdekes vargabetűt mutat a kereskedelmi jogi felelősség, amely kezdetben a kereskedőkkel szembeni magasabb követelmények miatt különült el a magánszemélyek körében érvényesülő felelősségtől. A folyamatot tovább erősítette a társaságok megjelenése és az a tény, hogy kezdetben az üzleti szokások, később a kereskedelmi törvénykönyvek a társasági életviszonyok számos területén rögzítettek felelősségi következményeket. Azokban az országokban – így hazánkban is –, ahol nem állt vissza a kereskedelmi és a polgári jog kettőssége, többnyire a polgári jogi felelősség normáit közelítették a korábbi kereskedelmi felelősség szabályaihoz, ami – az esetek döntő többségében – a felelősség szigorításával járt.

1.3. Polgári jogi felelősség

A polgári jogi felelősség két legjellegzetesebb sajátossága a jogkövetkezmény, amely magatartáshoz vagy a mulasztáshoz kapcsolódik, és a jogkövetkezmények érvényre juttatásának differenciált eszközzrendszere.

1.3.1. Szankció és pozitív jogkövetkezmény

A magánjogban a jogkövetkezmények igen széles skálájával találkozhatunk. Hibás teljesítés esetén alkalmazhatók a szavatossági következmények. Szóba kerülhet az *in integrum restitutio*. Abbahagyásra, eltiltásra, elégtétel adására, a jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére lehet kötelezni valakit. Bizonyos cselekményekhez vagy mulasztásokhoz automatikus jogkövetkezményeket rendel a jog, pl. azt, hogy elveszíti a foglalt az, aki az előszerződés ellenére nem köti meg a szerződést. Más magatartása miatt helytállásra lehet kötelezni személyeket. Személyhez fűződő sérelmek esetén sérelemdíjat kell fizetni. Jogellenesen okozott kár esetén kártérítést kell fizetni. Bizonyos esetekben még a jogszerű magatartással okozott kárt is meg kell téríteni kártalanítás címén.

A magánjogban is a szankciót maga után vonó felelősség a jellemző, de bizonyos magatartások elmulasztása azzal is járhat, hogy elmarad valamilyen pozitív jogkövetkezmény, pl. nem jön létre, vagy nem lép hatályba a remélt szerződés. Erre tekintettel szorgalmazta Asztalos László a polgári jogi norma hagyományos tagolása (hipotézis-diszpozíció-szankció) helyett a hipotézis-diszpozíció-jogkövetkezmény tagolást.¹¹

10 Lásd pl. Serék István: A jogellenesség jogágilag elkülönült megítéléseiről a szükségtelen zavarás tilalmának gyakorlatában Magyar Jog 2017. március 141-151. old.

11 Asztalos László: A polgári jogi felelősség és a szankciós reparáció Jogi Tudományi Közlöny 1964. ..., Asztalos László: A polgári jogi szankció, Akadémia Kiadó, Budapest, 1966., Asztalos László: Szankció és felelősség a polgári jogban in: Felelősség és a szankció a jogban Asztalos László-Gönczöl Katalin (szerk.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1980., 263. skk.

1.3.2. Rögzített eljárási rendben érvényre juttatott felelősség – alakszerűtlen felelőségre vonás

A magánjog nem minden esetben írja elő a tanúsított vagy elmulasztott magatartás meghatározott eljárási rendben történő vizsgálatát. Az igényérvényesítés nem hatóságok által hivatalból történik, mint a közigazgatási jogban. A követeléseket főszabályként bírósági úton érvényesítik, de – a büntetőeljárástól eltérően – a bizonyítás jellemzően a felperest terheli. Lehetőség nyílik a választottbírói út igénybevétele, és napjainkban terjednek az egyéb peren kívüli igényérvényesítési formák. Bizonyos esetekben a felelősség érvényre juttatásához még ilyen eljárásra sincs szükség: a vezető tisztségviselő, például bármikor, indokolás nélkül visszahívható. [3:25 § (2) bek.]

1.3.3. Kártérítési felelősség

A polgári jogi felelősségen belül elkülönült csoportot képeznek azok a felelősségi normák, amelyek kár bekövetkezése esetén rendezik a károkozó és a károsult között a károkozás tényével létesülő jogviszonyt. A kártérítési felelősség alapján a károkozó – a jogszabályban megkívánt feltételek megléte esetén – köteles a károsult kárát megtéríteni, míg a károsultat kárenyhítési kötelezettség terheli.

A kártérítési jog három alapkérdésének Fuglinszky Ádám az alábbiakat tartja: milyen feltételek teljesülése esetén kell kártérítést fizetni, ki a felelős személy, mit és hogyan kell megtéríteni.¹²

A kártérítési felelősségnek hagyományosan két fajtáját tartják számon, nevezetesen a szubjektív (alanyi) felelősséget és az objektív (tárgyi) felelősséget. Valójában sokféle felelősséget különböztethetünk meg azon az alapon, hogy milyen körülmények szükségessé ahhoz, hogy a károkozó mentesüljön a felelősség alól. A szubjektív és az objektív felelősség valójában ugyanazon skála két végpontján helyezkedik el. A szubjektív (alanyi) felelősség alól a károkozó már az alapján is mentesülhet, ha nem terheli őt szándékosság vagy gondatlanság. Értelmezésünkben az objektív (tárgyi) felelősség azt a helyzetet jelöli, amikor egyáltalán nincs mentesülési lehetőség. A két végpont között a kimentési lehetőségek számos változata helyezkedik el. Az elvárhatósági felelősség (339. §, 6:519. §) alól a szándékosság és a gondatlanság hiányának bizonyításával nem lehet mentesülni, csak a felróhatóság hiányával. A felróhatóság hiánya alatt – szemben pl. a német joggal – nem a vétkesség hiányát, hanem az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsításának hiányát értjük. Ezért az elvárhatósági felelősséget a magyar jogban a skála egyik végpontján található szubjektív felelősségtől az objektív felelősség irányában elhelyezkedő felelősségnek gondoljuk. A skálán sok ún. objektívált felelősség található, amelyek közös jellemzője, hogy valamilyen szempontból nehezítik a kimentést. Mindenképpen ebbe a körbe tartozóként említhető a veszélyes

12 Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog HVG-ORAC, Budapest 2015. 37-38.

VI. Tendenciák a felelősség körében

üzemi felelősség és a termékfelelősség. A szerződésszegésért való felelősséget (6:142. §) szokták objektívnek nevezni a deliktális felelősség – tévesen szubjektívnek vélt – alapesetétől való megkülönböztetésként. Ebben a minősítésben azonban csak annyi az igazság, hogy a kontraktuális felelősség alól többnyire nehezebb mentesülni, mint az elvárhatósági felelősség alól. Megjegyzést érdemel azonban az is, hogy vállalkozások esetén a korábbi bírói gyakorlat az adott helyzetben általában elvárhatóság mércéjét igen magasra tette, a kereskedelmi forgalomban tehát a kimentés új szabálya kisebb változást eredményez, mint a természetes személyek közötti ügyletek esetén.

2. A Ptk. kártérítési szabályainak rendszere

2.1. Az 1959. évi Polgári törvénykönyv kárfelelősségi rendszere

Az 1959. évi Ptk. indokolása a felelősség célját a jogellenessé nyilvánított társadalomellenes magatartások elleni védekezésben, ezek megelőzésében látta. „Ebben az összefüggésben a polgári jog sajátos szerepe abban áll, hogy ezt a célt a jóvátétel biztosításával szolgálja és ilyen módon egyben a károsultakat is hozzájuttatja megsértett érdekeik kielégítéséhez”.¹³ Az idézett célra tekintettel nem sorolták a felelősség körébe azokat a jogszerű magatartásokat, amelyek megtérítési, kártalanítási kötelezettséget keletkeztetnek (szükséghelyzet, kisajátítás). Bár a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséggel egy címben nyertek elhelyezést – a jogalap nélküli gazdagodásért való felelősség (361-364. §§) kapcsán a miniszteri indokolás is rámutatott arra, hogy „ennek bizonyos eseteiben a megelőzésre törekvésnek nincs szerepe és csak az eredeti állapot helyreállításáról, tehát a vagyon védelméről van szó.” A ma is helytállóan megfogalmazott célok ellenére az 1959. évi Ptk. azokat a helyzeteket is felelősségnek tekintette, amikor egy másik személy kiegyenlíttelen tartozását egy olyan személy volt kénytelen megfizetni, aki nem tanúsított a jog által rosszalnt magatartást, és így vele kapcsolatban a prevenció célkitűzés nem érvényesült. Az 1959. évi Ptk.-ban alkalmazott terminológia nem tett különbséget felelősség és helytállás között, de számos esetben kötelezett személyeket mások tartozásainak megfizetésére, anélkül, hogy a fizetésre kötelezett személy magatartásában kivetni valót talált volna. A jogi szaknyelv mögöttes felelősségnek nevezte ezeket a helyzeteket.

A kártérítési felelősség körében az 1959. évi Ptk. részletesen szabályozta a szerződésszegéssel és a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget (339-360. §§), amelyek között a 318. § teremtett kapcsolatot. A kártérítés általános szabályai cím alatt elhelyezett 339-344. §§-ról a miniszteri indokolás megállapította, hogy azok általános érvényűek. „A XXIX. fejezet szabályai – a 318. §-ban foglalt kivételtől eltekintve – egyaránt vonatkoznak a szerződéses és szerződésen kívüli felelősségre is.

13 A Ptk. II. címéhez fűzött indokolás in: A Magyar Népköztársaság Polgári törvénykönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1959. 258. old.

Alkalmazásra kerülnek akkor is, ha a jogsértés nem szerződéses érdek, hanem személyi javak, tulajdonjog stb. megsértésében jelentkezik. Ez egyben azt is jelenti, hogy ahol a javaslat felelősségről vagy kártérítésről rendelkezik, s arra különleges szabályokat nem állapít meg, ott a felelősség alapjának elbírálására e fejezet szabályai irányadóak.”¹⁴ A deliktuális és a kontraktuális kártérítés szabályai között nagyon kevés különbség volt.¹⁵

Az 1959. évi Ptk. – ideértve a későbbi módosított szövegeket is – nem szabályozta részletesen a társaságokat, így a Személyekről szóló részben csak néhány felelősségi szabály szerepelt. Tartalmazott néhány felelősségi normát a Dologi jogi és az Öröklési jogi rész.

A rendszerváltozást követően új felelősségi szabályok (pl. termékfelelősség) jelentek meg, amelyeket a jogalkotó a kódexen kívül helyezett el.

2.2. A hatályos Ptk. felelősségi rendszere

2.2.1. A felelősség hatókörének szűkülése

A korábban a kódexben felelősségnek nevezett, vagy a joggyakorlat által felelősségnek tekintett jogterületek egy részét – egy régebben kezdődő folyamat betetőzéseként – a Ptk.-ban már nem felelősségként, hanem attól elkülönülő jogintézményekként szabályozza. Elkülönül a kártérítéstől a jogszerű károkozások esetén fizetendő kártalanítás, a jogalap nélküli gazdagodás, a helytállás, és a sérelemdíj. A Ptk. a kellékhianyos teljesítés objektív következményeinek – így a szavatosságnak, a termék szavatosságnak és a jótállásnak – elsőbbséget biztosít, és csak nagyon szűk körben teszi lehetővé, hogy hibás teljesítéssel a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károkért felelősségi jogalapon kártérítést lehessen követelni (6:174. §).

Összességében megállapíthatónak látjuk azt, hogy a polgári jogban egy fogalmi tisztázódási folyamat zajlott le, amely sikeresen leválasztott a felelősség „bokráról” néhány „oldalhajást”, és ezáltal egységesebbé, áttekinthetőbbé tette a felelősséget.

14 A Ptk. II. címéhez fűzött indokolás in: A Magyar Népköztársaság Polgári törvénykönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1959. 259. old.

15 Eörsi Gyula ugyan többféle eltérést is felsorolt műveiben (Kártérítés jogellenes magatartásért Közgazdasági Kiadó Budapest 1958., A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség Akadémiai Kiadó, Budapest 1961., Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében Közgazdasági Kiadó Budapest 1962., A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest 1966.), de gyakorlati jelentősége annak az egy különbségnek sem volt, amit általánosan említettek, nevezetesen a kártérítés méltányossági alapon való csökkentésére alig néhány esetben került csak sor az 1959. évi Ptk. alapján. „Több mint negyven év gyakorlata alapján az is megállapítható, hogy a bírói ítéletek a szerződésen kívüli káreseteknél sem éltek a törvényben biztosított méltányossági eszközzel.” Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél in: Eörsi Gyula emlékkönyv 1922-1992. (szerk.: Sárközy Tamás és Vékás Lajos) HVG-ORAC, Budapest 2002. 206.

VI. Tendenciák a felelősség körében

2.2.2. A Ptk.-ban szabályozott felelősségi esetek gyarapodása

A Ptk. a termékfelelősséggel és a különböző társasági jogi felelősségi esetekkel gazdagodott.

- a) A termékfelelősség normái bekerültek a Ptk.-ba, akként, hogy a felelősség egyes esetei (XXVII. cím) között LXXII. fejezetként nyertek elhelyezést. Ennek ellenére sem mondható el, hogy a kódex valamennyi kárfelelősségi alakzatot tartalmazná.¹⁶
- b) Azáltal, hogy a Ptk. tartalmazza a gazdasági társaságokra vonatkozó közös szabályokat és az egyes társaságokra irányadó speciális normákat számos felelősségi normával gazdagodott a kódex.

2.2.3. Közös gyökerekre visszavezethető, vagy különálló felelőségek?

„A szerződési és szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség kapcsolatáról két alapvető elmélet alakult ki, mind a német, mind a francia irodalomban, amik hatást gyakoroltak a magyar jogtudományra, beleértve az új Ptk. szerződésszegés jogkövetkezményeire vonatkozó rendelkezéseit. Az első elmélet az ún. monista, a második az ún. dualista elmélet. A monista elmélet szerint a két felelősségnek döntően, túlnyomóan közös nevezői vannak, s ennél fogva elfogadható a polgári jogi felelősség általánosító fogalma mint a két felelőséget összefogó kifejezés és szabályozás. A dualista elmélet tagadja a polgári jogi felelősség általánosításának lehetőségét, annál fogva, hogy a közös nevezőkön túlmenően, idők folyamán a szerződési és deliktuális felelősség jelentős különbségeinek kialakulásával, egymástól elvált és egyenként „önálló” útra tért.”¹⁷ A rekodifikáció eredményeként a kontraktuális és deliktuális felelőségre vonatkozó szabályok közötti különbség látványosan növekedett, miközben még maradtak olyan normák is, amelyek egyaránt vonatkoznak mindkét felelőségre (lásd 2.2.7. pont), Míg az 1959. évi Ptk. a monista elmélet szerinti szabályokat tartalmazott, a rekodifikáció eredményeként a magyar szabályozás lényeges elmozdulást tett a dualista elmélet irányába,¹⁸ miközben mindkét felelőségen belül felgyorsult a differenciálódás folyamata (lásd 2.2.4. és 2.2.5. pontok).

2.2.4. A deliktuális felelősség szabályainak differenciálódása

A Ptk.-ban mindkét felelősségi alakzaton belül normacsoportok alakulnak ki. A változás a deliktuális és a kontraktuális felelőséget is érinti. Ebben a pontban a deliktuális felelősség szabályainak differenciálódásáról lesz szó.

16 A Ptk.-n kívül szabályozzák pl. a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok esetén érvényesülő felelőséget (Fttv.), a versenyjogi jogsértéssel okozott károkért való felelőséget (Tpv.), gyógyszerkárokért való felelőséget, és az atomkárokért való felelőséget.

17 Szalma József: Felelősség a szerződésszegésért *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIII. (2015) pp. 335-353, az idézet a 335-336 oldalról származik.

18 Hasonlóan értékel Ujváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Novotni Kiadó, Miskolc 2014. 36. old.

- a) A Hatodik Könyv Negyedik Részében található deliktuális felelősségen belüli normacsoportok
- A deliktuális felelősségre vonatkozó normákon belül a Ptk. megkülönbözteti a szabályok két nagy csoportját, amikor a felelősség egyes eseteit (XXVII. cím) elkülöníti a szélesebb hatókörű normáktól, melyek közé nem csupán a kártérítési felelősség általános szabályát sorolja, hanem – az 1959. évi Ptk.-tól eltérően – a kártérítési felelősség közös szabályai cím alatt összegyűjtött normákat is (XXVI. cím).
- A kodifikáció során a kártérítési felelősség közös szabályai cím alatt helyezték el a jogellenesség, az előreláthatóság fogalmát, a kártérítési kötelezettség terjedelmét, a kárveszélyt, többek közös károkozását, a károsulti közrehatást, a felelősség korlátozását és kizárását, a kártérítés módját, továbbá a jövedelempótló és a tartást pótló járadékra, a járadék megváltoztatására, megszüntetésére, az általános kártérítésre, a kártérítés esedékességére, az elévülésre és az életviszonyok változásának figyelembe vételére vonatkozó szabályokat.
 - A felelősség egyes eseteit tartalmazó XXVII. cím egyrészt bővült a termékfelelősség szabályaival, másrészt több konkrét szabály módosult.
- b) A Ptk. többi könyvében található deliktuális felelősségi esetek
- Szerződésen kívüli felelősséget keletkeztető normák nem csupán a Hatodik Könyv Negyedik Részében találhatók, hanem a Ptk. többi könyvében is. A Ptk. más részeiben elhelyezett speciális deliktuális felelősségi esetek két csoportba sorolhatók.
- Vannak olyan esetek, amelyekre vonatkozóan a jogalkotó nem ír elő speciális rendelkezést, így valójában a felróhatósági felelősség általános alakzata irányadó ezekre [pl. a gyám felelőssége a vagyonkezelése során a gyámsága alatt álló gyermeknek okozott kárért – 4:244. §]
 - Más esetekben viszont az adott helyzetbe kerülő jogalanyok felelősségére sajátos rendelkezések vonatkoznak. Ezek lehetnek a felróhatósági felelősség általános alakzatához képest többlet-előírások, vagy azoktól elérő normák [pl. a rosszhiszemű jogalap nélküli birtokosnak mindazon kárra kiterjedő felelőssége, amelyek a jogosultnál nem következtek volna be – 5:11. § (3) bek.]. Az is előfordulhat, hogy a Ptk. speciális kötelezettséget ír elő, amelynek elmulasztásából eredő kár esetén írja elő a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályainak az alkalmazását [pl. a másik házastárs érdekei megfelelő figyelembevételének kötelezettsége – 4:43. § (3) bek., vagy a tartásdíjat átvevő személy bejelentési kötelezettsége arról, hogy a jogosult tartásra való rászorultsága megszűnt – 4:211. § (1) bek.]. Az ilyen speciális szabályt tartalmazó helyzetek valójában a deliktuális felelősség további speciális eseteit képezik, amelyek XXVII. címen kívüli elhelyezését csupán praktikus szempontok indokolták.
- c) Más jogágak által engedélyezett magatartásokért való deliktuális felelősség
- A jogellenes károkozás általános tilalmának a kimondása és a jogellenesség alóli kivételek

taxatív meghatározása azt eredményezi, hogy a polgári jogi deliktuális felelősség olyan károkozó magatartások esetén is fennállhat, amely magatartásokra egy jogszabály – tipikusan közigazgatási norma – engedélyt adott. A jogszabályi felhatalmazás ugyanis önmagában nem teszi polgári jogi szempontból jogszerűvé a magatartást, ehhez az is szükséges, hogy a magatartás más személy jogilag védett érdekét ne sértse. Márpedig a kár bekövetkezésének ténye arra utal, hogy ilyen sérelem történt. Abban az esetben, ha a magatartást megengedő jogszabály a károkozót kártalanítás fizetésére kötelezi, akkor ugyan a megengedett magatartás polgári jogi szempontból is jogszerűnek minősül, de a károsult kára – kártalanítás címén – megtérül.

2.2.5. A kontraktuális felelősség szabályainak differenciálódása

- a) A Hatodik Könyv Második¹⁹ és Harmadik Részében²⁰ szereplő kontraktuális felelősségen belüli normacsoportok
- A Ptk. határozottabban megkülönbözteti a visszterhes és az ingyenes szerződések megszegéséért való felelősséget.
- aa) A jogalkotó – anélkül, hogy utalna arra, hogy az ingyenes szerződésekre más szabályok vonatkoznak – a 6:142-6:143. §-okban, valamint a 6:146. §-ban rögzíti a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség alapvető szabályait és a 6:144-6:145. §-okban teremt kapcsolatot a deliktuális felelősséggel.
- ab) Az ingyenes szerződések megszegéséért való felelőssége vonatkozó normák a 6:147. §-ban található. A visszterhes és az ingyenes szerződések megszegéséért való felelősség elhatárolása olyan mérvű, hogy az ingyenes szerződések megszegéséért való felelősség több jellemző vonásában is gyökeresen eltér azoktól a rendező elvektől, amelyeket a szerződésszegésért való felelősségre általában igaznak tartanak. A 6:147. § ingyenes szerződések esetén is megkülönbözteti a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért és a jogosult vagyonaiban a szolgáltatással okozott kárért való felelősséget, de mindkét esetben más feltételekhez köti a jogkövetkezményt, mint visszterhes szerződés esetén. A szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért való felelősség egyfelől jóval enyhébb, mint általában a kontraktuális felelősség, hiszen a károsultnak nem csupán a kár bekövetkeztét és mértékét, hanem azt is bizonyítania kell, hogy partnere a kárt szándékos szerződésszegéssel okozta, vagy elmulasztotta a tájékoztatást a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságáról, amelyet a jogosult nem ismert [6:147. § (1) bek.]. A szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért való felelősség viszont a károk szélesebb körére terjed ki ingyenes szerződések esetén, mint visszterhes szerződéseknél. „Tekintettel arra, hogy a Ptk. kellek- és jogszavatossági kötelezettséget csak visszterhes szerződésekre ír elő, a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károkért megállapított felelősség kiterjed a szolgáltatás

19 A szerződés általános szabályai

20 Egyes szerződések

kelléhibájából és a jogosult tulajdonszerzésének elmaradásából vagy fogyatékoságából származó károkra is.”²¹ A jogosult vagyonaiban a szolgáltatással okozott kárért való felelősség alól a károkozó kimentheti magát annak bizonyításával, hogy magatartása nem volt felróható [6:147. § (2) bek.]. Ez a kimentési lehetőség a deliktuális felelősség körében megszokott. A felróhatóság hiányára alapozott kimentés tehát idegen test a szerződésszegésért való felelősség körében. Ennek a deliktuális szabálynak a kontraktuális kapcsolatrendszerben való alkalmazását kizárólag a szerződés ingyenes jellege magyarázza. „Ezekkel a szabályokkal a Ptk. érdemben és általánosított formában az 1959-es Ptk.-nak az ajándékozási szerződésre adott szabályát tartja fenn.”²²

A kapcsolat ellenszolgáltatás nélkülisége – úgy tűnik – fontosabb volt a jogalkotó számára, mint az a körülmény, hogy a szerződés a felek között speciális jogviszonyt hoz létre, amely lehetőséget teremt a másik fél érdekeinek figyelembevételére.

További kérdésként merül fel, hogy a 6:144. és 6:145. §-okban rögzített kapcsoló szabályokat miért az ingyenes szerződések előtt helyezte el a jogalkotó. Az elhelyezés ugyanis – álláspontunk szerint helytelenül – azt sugallja, hogy a károsult kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettségére, a közös károkozók felelősségére, továbbá a kár fogalmára és a kártérítés módjára vonatkozó – a deliktuális kárfelelősség körében elhelyezett, de „közös szabályok”-nak nevezett normák csak a korábban (a 6:142-6:143. §-okban) rögzített kontraktuális felelősségi normák kiegészítéseként jöhetnek számításba, az ingyenes szerződések megszegésével okozott károkra nem.

b) Custodia felelősség

A Hatodik Könyv Harmadik Részében („Egyes szerződések”) olyan szerződések is találhatóak, amelyekben a személyesen teljesítendő kötelezettség jogosulatlan másra bízása esetén bekövetkező károkra is kiterjed a felelősség, nem csupán a szerződés megszegésével okozott károkra. Ez lényeges eltérés a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség alapvető szabályait rögzítő 6:142-6:143. §-okban, valamint a 6:146. §-ban írt normáktól. A rekodifikáció eredményeként valamelyest csökkent az eltérés, hiszen a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség általános szabálya alapján irányadó, konjunktív kimentési feltételek is szigorúbbá váltak. Vékás Lajos hívta fel a figyelmet arra, hogy „a mentesüléshez a továbbiakban csupán a felróhatóság hiánya nem lesz elegendő, ahogy adott esetben a vis maiorra hivatkozás sem”.²³ Ennek ellenére maradnak különbségek a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség általános szabályai szerinti felelősség és néhány speciális szerződés bizonyos típusú megszegése esetén irányadó felelősségi normák között.

21 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 240. old.

22 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 241. old.

23 Vékás Lajos 2014 április 4-én az ELTE-ÁJK Jogi Továbbképző Intézetében tartott „Kártérítési jog” című előadásában elhangzott gondolatot idézi Kis Anna Rita „Búcsút vett egymástól a kártérítési felelősség két rendszere a Ptk.-ban” című írásában Ars Boni

VI. Tendenciák a felelősség körében

c) A kontraktuális felelősség „speciális” alakzatai

Szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget maguk után vonó normák sem csupán a Hatodik Könyv Második Részében („A szerződés általános szabályairól”) és Harmadik Részében („Egyes szerződések”) találhatóak. A Ptk. valamennyi könyve tartalmaz szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget keletkeztető tényállásokat. Különösen a társaságokra vonatkozó joganyag bővelkedik ilyenekben.

2.2.6. A társasági jogi felelősség

A jogi személyek közös szabályai, a gazdasági társaságok közös szabályai, és az egyes gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezések körében is találunk olyan helyzeteket, amelyekben valaki kárt okoz egy másik jogalanynak. A Ptk. ezekben az esetekben a felelősségi szabályokat²⁴ rendeli alkalmazni. A kódex itt nem különíti el a kontraktuális és a deliktuális felelősségi eseteket, mint a Hatodik Könyvben, hanem a társasági jogviszony időbeli előrehaladásának logikáját követi a szabályok sorrendje. A jogalkotó az egyes felelősségi tényállások kapcsán utaló szabályok révén igyekszik tisztázni azt, hogy melyik felelősség szabályait kell az adott helyzetben alkalmazni [pl. 3:28. §, 3:98. § (2) bek., 3:101. § (4) bek., 3:123. § (2) bek.].

Látszólag a társasági jogi felelősség nem is áll másból, mint a kontraktuális vagy deliktuális felelősség szabályainak alkalmazására felhívó normákból. Ezzel szemben a Ptk.-ban rögzített társasági jogra is igaz a Választottbíróóság egy döntésének indokolásában – még a Gazdasági társaságokról szóló törvény (a továbbiakban: Gt.) idején – kifejtett megállapítás: „Nem állja meg a helyét az az alperesi állítás, hogy a Gt. a társasági jogviszonyokra nézve nem tartalmaz speciális szabályozást. A Gt. 9. §-a²⁵ ugyanis csak a felelősség tartalma tekintetében rendeli a polgári jog általános szabályainak érvényesülését, azt a kérdést azonban maga rendezi, hogy a felelősség kivel szemben áll fenn, és azt ki jogosult érvényesíteni.”²⁶

A társaság által elszenvedett kár áttételesen érinti a társaság tagjait, részvényeseit is, akik vagy kisebb osztalékot kapnak, vagy tulajdonosi minőségükben éri őket hátrány azáltal, hogy a tulajdonukban álló társaság tartalékai a károkozás folytán csökkennek. A társaság által elszenvedett kár érintheti a társaság hitelezőit is, akkor, ha a társaság az általa elszenvedett kár miatt nem képes teljesíteni a hitelezővel szembeni kötelezettségét. Még a Ptk.-n kívüli társasági jogban alakult ki és a kódexben is megfigyelhető a kárkötelem alanyi szempontból történő szűk felfogása. A társasági jogi felelősségi normák döntő többsége csak a károkozó és a társaság közötti közvetlen kapcsolatot tekinti felelősséget keletkeztető körülménynek, így a jogalkotó – a non

24 Megjegyzést érdemel az, hogy a társasági jogban nem csupán felelősségi, hanem helytállási helyzetek is találhatók.

25 1997. évi CXLIV. törvény

26 A választottbíróósági ítélet indokolását ismerteti Ujlaki László: A kft. által kötött szerződés miatt a kisebbséget ért kárért való felelősség *Gazdaság és Jog* 2002. évi 9. szám 25. old.

cumul szabálynál is szigorúbb – igényérvényesítési rendet állít fel. A károkozóval szemben – főszabályként – csak a társaság (vagy a társaság nevében a kisebbség) léphet fel. A tagokat (részvényeseket) nem illeti meg a keresetindítási jog, és a hitelezők is csak kivételesen érvényesíthetnek kárigényt a károkozóval szemben. Az elv mögött az a logika húzódik meg, hogy sikeres fellépés esetén a társaság vagyona kiegészül, így a társaság áttételesen károsodó tagjai, részvényesei, vagy az esetlegesen kárt szenvedő hitelezői ugyanolyan helyzetbe kerülnek, mintha a károsodás be sem következett volna. Tény, hogy a jogalkotó által kidolgozott rendszer a lehető legkisebb számú per révén orvosolja a problémát. Ráadásul egy eltérő megoldás, amely valamennyi tag (részvényes) számára biztosítaná a károkozóval szembeni fellépés lehetőségét, megfosztaná az osztalékfizetés kérdésében való döntési jogától a társaság legfőbb szervét. Abban az esetben, ha a társaság és legalább egy tagja, részvényese is keresetet nyújt be, a perket egyesíteni kellene annak a kárnszerzésnek az elkerülése érdekében, ami óhatatlanul bekövetkezne, ha a bíróság mind a társaság mind a tagok által indított perben a keresetnek megfelelően kötelezné a károkozó személyt.

A „rövidre zárt” társasági jogi kárkötelemben csak a társaság léphet fel felperesként a vezető tisztségviselője, felügyelő bizottsági tagja, tagja ellen az általuk okozott kár megtérítése érdekében.

- Ha a gazdasági társaság nyilvántartásba vételét jogerősen elutasítják, az erről való tudomásszerzés után az előtársaság a működését késedelem nélkül köteles megszüntetni. E kötelezettség megszegésével okozott károkért az előtársaság vezető tisztségviselői a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint felelnek. [3:101. § (4) bek.]
- Felelősség terheli a képviselőt a cégbejegyzési kérelem benyújtásának elmulasztásából vagy késedelméből, valamint a hiányos vagy hibás bejelentésből eredő károkért. [3:12. § (2) bek.]
- A vezető tisztségviselő felelős az ügyvezetési tevékenysége során a jogi személynek okozott károkért [3:24. § (1) bek.]
- A felügyelőbizottsági tagok az ellenőrzési kötelezettségük elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével a jogi személynek okozott károkért a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felelnek a jogi személlyel szemben. [3:28. §]
- Ha a létesítő okirat az ügyvezetés hatáskörébe tartozó egyes döntések meghozatalát a felügyelőbizottság előzetes jóváhagyásához köti, és a felügyelőbizottság az ügyvezetés határozati javaslatát nem hagyja jóvá, de az ügyvezetés a javaslatot fenntartja, az ügyvezetés jogosult a társaság legfőbb szervének döntését kérni. Ha a felügyelőbizottság jóváhagyta az ügyvezetés javaslatát, a határozatból eredő károkért az azt megszavazó vezető tisztségviselők és felügyelőbizottsági tagok a társasággal szemben egyetemlegesen felelnek a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint. [3:123. § (2) bek.]

VI. Tendenciák a felelősség körében

- A tagsági jogviszony megszűnését az ügyvezetésnek a volt taggal közölnie kell. A vagyoni hozzájárulás teljesítésének elmulasztásával a gazdasági társaságnak okozott kárért a volt tag a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint felel. [3:98. § (2) bek.]

A társaság hitelezői a közvetlenül a társaságnak, közvetetten nekik kárt okozó személyt – főszabályként – nem perelhetik. A jogalkotó egyrészt reménykedik abban, hogy a társaság az őt ért károsodás ellenére képes lesz teljesíteni a hitelező irányába fennálló kötelezettségét, vagy, ha nem, akkor a társaságnak a károkozóval szembeni fellépése folytán a társaság teljesítési képessége helyreáll. A jogalkotó csak kivételesen alkalmazza a felelősség intézményét, a hitelező és a kárt okozó személy közötti közvetlen kapcsolatban. A kivételek között el kell különíteni a hitelező és a tagok közötti kapcsolatot a hitelező és a vezető tisztségviselő közötti kapcsolattól.

Abban az esetben, ha a betéti társaság kültagja, a korlátolt felelősségű társaság tagja és a részvénytársaság részvényese korlátolt felelősségével visszaélt, és emiatt a jogi személy jogutód nélküli megszűnésekor kielégítetlen hitelezői követelések maradtak fenn, e tartozásokat a tag vagy az alapító köteles megtéríteni a hitelező számára.²⁷ A jogalkotó „visszaélésként” nevesíti a jogsértő magatartást. A bíróságok feladata lesz eldönteni, hogy – a jogellenességen és az okozati összefüggésen kívül – vajon a felelősség többi szabálya alkalmazandó-e ebben az esetben. Az a körülmény, hogy a törvényszöveg a korlátolt felelősségével visszaélt személy kötelezettségét „helytállásnak” nevezi, arra is utalhat, hogy a jogalkotó ebben az esetben nem kívánta az előreláthatóság figyelembevételével korlátozni a megtérítendő összeget.

A társaságok olyan tagjai, akiket nem említettünk a fenti felsorolásban – felelőségi kapcsolat helyett – helytállási jellegű jogviszony keretében kötelesek megtéríteni a hitelezőnek a társaság által ki nem egyenlített követelését. A kkt. tagja és a betéti társaság beltagja annak ellenére köteles megtéríteni a társaság tartozását, hogy nem tehet a kárról, semmilyen a jog által elítélt magatartást nem tanúsított, és – értelemszerűen – okozati összefüggésről sem lehet szó. E szabály célja az, hogy a hitelező számára mindenképpen biztosítsa a követelés megtérülését.

Kivételesen nyílik csupán lehetőség arra is, hogy a hitelezők a károkozó vezető tisztségviselővel szemben is felléphessenek. A kivételek kapcsolódnak a hitelező és a társaság közötti kárkötelelemhez, vagy úgy, hogy a jog a hitelező irányában felelős társaság mellé egyetemleges kötelezettként állítja a szándékosan kárt okozó vezető tisztségviselőt [Ptk. 3:24. § (2) bek.],²⁸ vagy a társaság jogutód nélküli megszűnése folytán kieső

27 A Ptk. 3:2. § (2) bekezdése – álláspontunk szerint tévesen – a helytállás fordulatot alkalmazza („korlátlanul köteles helytállni”). Lásd részletesebben Miskolczi Bodnár Péter: Helytállás és felelősség *Glossa Iuridica* 2017. évi 1. szám

28 A vezető tisztségviselő által e jogkörében eljárva harmadik személynek okozott károkért a jogi személy felel. A vezető tisztségviselő a jogi személlyel egyetemlegesen felel, ha a kárt szándékosan okozta. [3:24. § (2) bek. – a 2016. évi LXXVII. törvény 2. §-ával megállapított szöveg 2016. 07. 01-től hatályos.]

jogalany helyett kötelezi a jogalkotó a társaság vezető tisztségviselőjét a hitelezőt ért kár megtérítésére (Ptk. 3:118. §). Atársaság vezető tisztségviselőjére vonatkozó rendelkezésnek megfelelő szabály vonatkozik az egyesület vezető tisztségviselőjére is.²⁹

2.2.7. A deliktualis felelősség körében elhelyezett normák mint mögöttes szabályok

A jogalkotó határozottan törekszik az ismétlések elkerülésére, ezért kiterjedt módon alkalmazza a mögöttes szabályok módszerét. Nem szerencsés, hogy a kontraktuális felelősségre mögöttes szabályként vonatkozó normákat a jogalkotó a deliktualis felelősség körében helyezte el, hiszen a kodifikációt követően a kétféle felelősség lényeges különbségeket mutat. Dogmatikailag megfelelőbb lett volna egy olyan megoldás, amely kiemelte volna a mindkét felelősségi alakzatra egyaránt irányadó normákat és ezeket mindkét felelősségi alakzattól elkülönítette volna.³⁰ Tudomásunk szerint volt is ilyen elképzelés a kodifikációs előkészítő munkák során.³¹ Végül a jogalkotó csak fél lépést tett előre, amikor „közös szabályok” címen összegyűjtötte az általánosíthatónak látszó normákat, de ezeket a deliktualis felelősség körében helyezte el. További „érdekesség”, hogy a Ptk. 6:144. §-a a „közös szabályok” nem mindegyikét rendeli mögöttes szabályként alkalmazni a kontraktuális normák tekintetében. A Ptk. egy meglehetősen bonyolult rendszert hoz létre, melynek alkalmazása komoly értelmező munkát igényel.

29 Ha az egyesület jogutód nélkül megszűnik, a hitelezők kielégítetlen követelésük erejéig kártérítési igényt érvényesíthetnek az egyesület vezető tisztségviselőivel szemben a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint, ha a vezető tisztségviselő az egyesület fizetéseképtelenségével fenyegető helyzet beállta után a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe. Ez a rendelkezés végelszámolással történő megszűnés esetén nem alkalmazható. [3:86. § (2) bek. – a Ptk. hatályba lépését megelőzően megállapította a 2013. évi CCLII. törvény 185. § (5) bekezdése.]

30 Fuglinszky Ádám a kétféle felelősség közös vonásaiként említi a kárigény elévülési idejének azonos hosszát, a felelősségkizárás és –korlátozás azonos szabályait, azt, hogy „még ha kisebb eltérésekkel is, de mindkét felelősségi rezsimben megtalálható az ún. előreláthatósági korlát”, és „a kontraktuális és a deliktualis alakzatok – kevés kivétellel – egyaránt kimentési jellegűek”. (Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog HVG-ORAC Budapest 2015. 65.)

31 „Az új Ptk. felelősségi rendszerének kiépítése során voltak olyan kodifikációs álláspontok is, melyek a külföldi, jog-összehasonlítási irodalomnak egy részében is kifejezésre jutottak, amelyek szerint elfogadható a „polgári jogi felelősség” általánosító fogalma, éppenséggel a szerződési és szerződésen kívüli felelősség közös nevezői miatt. (Ilyen álláspontnak tűnik az első kötelmi jogi normatív tervezet, a 2003. évi Lábady-tervezet). E doktrína értelmében, a polgári jogi felelősség kodifikációs módszere az lett volna, hogy a Ptk. tartalmazzon általános polgári jogi felelősségi szabályokat, és ezt követően, az általánostól eltérő deliktualis és szerződési felelősségi normákat, vagyis sajátosságokat. Az új Ptk. szerkesztői azonban a két felelősség külön szabályozása mellett döntöttek, nem tagadván a két felelősségi rendszer közös nevezőit. A kárfelelősségi szabályok végleges megfogalmazásánál azonban a két felelősségi rendszer közötti különbségek nagyobb nyomatókkal bírtak.” (Szalma József: Európai doktrinális hatások az új Ptk. felelősségi szabályaira)

2.2.8. A kontraktuális felelősség deliktuális felelősséget kizáró jellege

A szerződésszegéssel okozott és a szerződésen kívüli károk látszólag két olyan halmazt alkotnak, amelyek elkülönülnek egymástól. A valóságban azonban ezek a halmazok részben átfedik egymást, így előfordulhatnak olyan esetek, amikor a kontraktuális és a deliktuális felelősség alkalmazása egyaránt szóba kerülhetne. Az 1959. évi Ptk.-n alapuló magyar jogirodalom kereste az ilyen helyzetre leginkább megfelelő megoldást. Eörsi álláspontja kettős volt: a jogosult ugyan egyaránt megindíthatta a keresetet kontraktuális vagy deliktuális felelősség címén, de Eörsi szerint ebből csak az egyik volt jogilag korrekt. Ezzel magyarázható az, hogy Eörsi szerint a bíróság a keresetben foglalttól eltérően minősíthette a felelősséget.³² Novotni Zoltán a károsult választási lehetőségét olyan jogosultságként értékelte, amelyet a bíróság nem vizsgálhat felül, viszont arra az esetre szűkítette a károsult választási jogát, amikor két különböző károkozóval szemben léphet fel különböző felelősségi alapon.³³ Ezzel az állásponttal Novotni Zoltán a rekodifikáció alapján érvényesülő non-cumul elv hazai előfutárának tekintendő.³⁴

A korábbi jogirodalomban megfogalmazódott az a nézet, hogy több alkalmazható felelősségi alakzat közül a károsult védelme érdekében a szigorúbbat célszerű alkalmazni, és ettől a bíróságok sem zárkóztak el.³⁵ Az 1959. évi Ptk. alapján ez a megfontolás egyedül a veszélyes üzemi felelősségnek adott volna elsőbbséget a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséghez képest. A rekodifikáció eredményeként azonban a kontraktuális felelősség sem kevésbé szigorú, mint a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának a felelőssége. A non-cumul elv „mögött az a megfontolás húzódik, hogy a kontraktuális kártérítési felelősség az új felelősségi rendszerben annyira közel kerül az üzembentartó felelősségéhez, hogy a választásnál és a döntésnél ez a mozzanat nem jelenti a mérleg nyelvét. Egy adott káreset megítélésénél mind a kimentés, mind a megtérítendő károk tekintetében ugyanarra az eredményre lehet jutni: a kimentés feltételrendszere szinte azonos, a szerződésszegési felelősségé még szigorúbb

32 Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1966, 65. old.

33 Novotni Zoltán: A szerződésszegés és a szerződésen kívüli károkozás elhatárolása a felelősségbiztosításoknál, Biztosítási Szemle 1977. évi 7-8. szám 202-207. old és 1977. évi 9. szám 252-260. old.

34 Eörsi és Novotni álláspontját összehasonlító jelleggel bemutatja Miskolczi Bodnár Péter: A kontraktuális és deliktuális kártérítés elhatárolása különös tekintettel Novotni Zoltán álláspontjára in: In memoriam Novotni Zoltán (1931-1993) Novotni Kiadó Miskolc, 2003.

35 „A korábbi Ptk.-ban nem volt olyan norma, amely tiltotta volna ezt, szakirodalmi állásfoglalások alapján pedig úgy tűnik, hogy a bíróságok általában lehetővé tették a deliktuális igényérvényesítést szerződő partnerek között is azokban az esetekben, amikor a deliktuális felelősségi alakzat kedvezőbb volt a károsult számára.” (Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog HVG-ORAC Budapest 2015. 64.)

is, az előreláthatósági klauzula a deliktuális felelősségi rendszerben is alkalmazható az okozatossági lánc elvágására, sőt itt elvileg még a méltányosságból történő mérséklés lehetősége is nyitva áll.³⁶ Az a korábbi cél tehát, hogy több felelősségi alakzat közül a szigorúbbat alkalmazzák, a Ptk. alapján már nem indokolja a veszélyes üzemi felelősség választását a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséghez képest, és mivel a deliktuális felelősségi alakzatok közül a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség szabályai a legszigorúbbak, így a kontraktuális és a deliktuális felelősség közötti választási lehetőség fenntartása nem volt indokolható a szabályok szigorúságával. Az idézett logikai okfejtés alapján Kemenes István az ingyenes szerződés megszegése alapján fennálló kontraktuális felelősségnek nem tulajdonít a veszélyes üzemi felelőséget kizáró hatást.³⁷

A 6:145. § – francia és quebeci mintát követve³⁸ – nem teszi lehetővé a választást azonos felek közötti jogviszonyban.³⁹ Felhívjuk azonban a figyelmet arra, hogy a károsultnak a rekodifikáció után is kétféle kárigénye van olyan esetekben, amikor kárának megtérítését más károkozótól igényelheti akkor, ha szerződésszegéssel okozott károk megtérítése iránt indít pert, mintha szerződésen kívüli kárait érvényesíti a keresetlevélben. A kétféle felelősség között tehát választási lehetőség illeti a károsultat, ha más személyt perel egyik illetőleg másik esetben. Ilyen kettősség áll fenn a szavatossági alapon nem rendeződött hibás teljesítés miatt az eladóval szembeni kontraktuális felelősség és a gyártóval szembeni termékfelelősségi igény között, ahol az utóbbi egy speciális deliktuális felelősség.⁴⁰ A szűk körben fennálló választás lehetőségére azért is érdemes felhívni a figyelmet, mert a témával foglalkozó

36 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 240. old.

37 „Véleményem szerint a jogalkotói szándék ingyenes szerződések megszegésével okozott károk esetén nem irányult a párhuzamos kártérítési igények kizárására.” (Kemenes István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései Magyar Jog 2017. évi 1. szám 7.)

38 „Ezzel a törvény elfogadja a francia jogban többséginek tekinthető és a Quebec új polgári törvénykönyvében (1458. cikk) is elfogadott non-cumul elvet.” (Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 240. old.)

39 A non-cumul-elvről lásd részletesebben Pusztahelyi Réka: A veszélyes üzemi felelősség egyes kérdései az új Ptk. rendszerében Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII. (2015), továbbá nemzetközi összehasonlítás alapján a magyar szabály részletes kritikáját adja és alternatív megoldási javaslatokat is tartalmaz Pusztahelyi Réka: Igényhalmazok a szerződésszegési jogkövetkezmények rendszerében, különös tekintettel a Ptk. 6:145. §-ára, Pro Futuro. A jövő nemzedékek joga 2016. 2. 60-76.

40 „A non-cumul-elv ... a Ptk. szerint csak abban az esetben érvényesül, ha a kártérítési igény kötelezettje mindkét, kollízióba kerülő felelősségi rendszer szerint azonos személy. Mivel pedig a szerződésszegő partner és a termékfelelősség alanya különböző személy, a károsult számára meg kell engedni a választás lehetőségét: kártérítési igényt támaszt-e a termék gyártójával/importálójával szemben a termékfelelősség szabályai szerint, vagy szerződésszegési kárigényt érvényesít partnerével szemben.” (Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 240. old.)

VI. Tendenciák a felelősség körében

jelentősebb tanulmányok egy része csak a non-cumul főszabályra utal, nem említve a kivételes választási lehetőséget.⁴¹

3. A deliktuális és a kontraktuális felelősség szétválása

Ebben a pontban arra keressük a választ, hogy mire vezethető vissza és milyen célokat szolgál a kétféle felelősség szabályainak különböző volta. A rövid külföldi kitekintésen és a korábbi magyar jogtudósok álláspontjának ismertetésén túl a kodifikációs dokumentumokban és a Ptk. elfogadását követően megjelent tudományos művekben hivatkozott körülményeket is összefoglaljuk. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a szerzők és a dokumentumok az érvekre és a célokra többnyire egymással szoros összefüggésben hivatkoznak, de ebben a pontban igyekeztünk – az áttekinthetőség érdekében – külön-külön bemutatni a legapróbb elemeket is, amelyek valamilyen szereppel bírtak a rekodifikáció során. Áttekintésünkben igyekszünk hűen követni az időrendet, így bemutatjuk a mai nézetek előzményeit is.

3.1. *A szerződésszegéssel okozott károk és a szerződésen kívül károk eltérései, és az értük való felelősség különbségei*

A kontraktuális és deliktuális felelősség különbségének okára sokféle magyarázat létezik. Ezek közül az első csoportban olyan érveket említünk, amelyek arra igyekeznek választ adni, hogy mi miatt került sor a differenciálódásra.

a) A német jogirodalom álláspontja

A német jogirodalom szerint a szerződésen kívüli felelősség csupán egyfajta kötelezettséget tartalmaz, míg a szerződésszegésért való felelősség két különböző kötelezettséget.⁴² A szerződésen kívüli felelősség az – előzmény nélküli – károkozás miatti kártérítési kötelezettség. A szerződésszegésért való felelősség esetén az elsődleges kötelezettség a szerződésbe foglalt szolgáltatás teljesítése, míg a másodlagos kötelezettség a szerződésszegés esetén fizetendő kártérítés. Mindaddig, amíg a szerződő fél szerződészerűen teljesíti a szerződésből fakadó kötelezettségeit, addig nem kell kártérítést fizetnie, azaz a másodlagos kötelezettségre nem kerül sor. „Alapvető gyakorlati kérdés az, hogy a szekundáris kötelezettség teljesítése, vagyis a kártérítés mentesít-e a primáris kötelezettség teljesítése alól. A főszabály szerint a válasz az, hogy nem. Tehát a szerződésszegésből eredő kártérítés teljesítése elvben nem

41 Kemenes István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései Magyar Jog 2017. évi 1. szám 1.

42 Jansen, Struktur des Haftungsrechts (2003); Kötz, Hein – Wagner, Gerhard, Deliktsrecht, zehnte neu bearbeitete Auflage, Luchterhand, Wolters Kluwer Deutschland, München, 2006, 4. munkáját idézi Szalma József, Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban, Budapest ELTE ÁJK – Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008., 362.

mentesít a szerződési kötelezettség teljesítésének kötelezettsége alól.”⁴³

A francia jogelmélet szerint a szerződési felelősség esetében is csak egy kötelezettség létezik, mivel a kártérítés nem új kötelezettség, hanem az elsődleges kötelezettség megszegésének a szankciója.⁴⁴

Álláspontunk szerint a kártérítés mindkét esetben szankció, ráadásul a német megközelítés elfogadásából sem következne automatikusan az, hogy a szerződéses jogviszonyban korábban fennálló, megszegett kötelezettségekre tekintettel a kárkötelelem lebonyolítására ne vonatkozhatnának ugyanolyan szabályok, mint, egy előzmény nélküli kárkötelelemre.

b) Előzetes jogviszony léte, vagy hiánya

„A felek között eleve, a jogsértést megelőzően már jogviszony áll fenn a szerződésesség esetén, míg a tiltott cselekményeknél ez a mozzanat hiányzik” – írta Eörsi Gyula.⁴⁵ Ez az álláspont a német megközelítésre hajaz, és napjainkban is vannak követői.⁴⁶

Némiképp ellentmond ennek az, hogy a kontraktuális felelősség kivételesen alkalmazható akkor is, ha a felek között nem volt a károkozást megelőzően jogviszony, pl. mert nem jött létre a szerződés, vagy nem a felek között jött létre olyan szerződés, amelynek egyik szereplője egyben a kárkötelelemnek is részese.

43 Szalma József: Felelősség a szerződésességért Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII. (2015) pp. 335-353. az idézet a 348. oldalon található

44 A francia jogra nézve, ld. pl., Salleiles, La responsabilité précontractuelle, – á propos une étude nouvelle sur la matière, Revue trimestrielle de droit privé, 1907, H. et. L. MAZEAUD, Traité pratique de la responsabilité civile delictuelle et contractuelle, 4 e édition, 1957., 127-145. idézi Szalma József, Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban, Budapest ELTE ÁJK – Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008., 362.

45 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi jogi felelősség körében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1962. 18. old. Máshol így ír: „Szerződésesség esetén a felek között a károkozást megelőzően konkrét jogviszony állott fenn, amelynek keretében a felek meghatározott, körülírt kötelezettségeket vállaltak el, más károkozásfajták esetében azonban megelőzően csupán egy olyan absztrakt és latens jogviszony áll fenn, amely általában kötelez a törvény rendelkezései alapján a szocialista együttélés követelményeinek teljesítésére, és ezen belül a kármegelőzésre, kárelhárításra.» (Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1966, 66. old.)

46 „...a koncepcionális változásnak az az oka, hogy a kártérítési felelősségnek eltérőek a gyökerei a kontraktuális és a deliktuális felelősség esetében. Az eltérő kiinduló helyzetből adódik, hogy a károkozó magatartás más természetű a két területen. A döntő különbség az, hogy a kontraktuális felelősséget egy önként, tudatosan, átgondoltan vállalt szerződéses kötelezettségvállalás megszegése alapozza meg. Ez a feltétel a deliktuális felelősség esetén hiányzik.” (Bodzási Balázs: A gazdasági társaságok tagjainak felelőssége az új Ptk. alapján in: Csőd, felszámolás, válság 2013/3-4. 56-64. old.)

VI. Tendenciák a felelősség körében

c) A kötelezettség relatív vagy abszolút

Eörsi azt is különbségnek tekintette, hogy „a kötelezettségek a szerződészegőt saját vállalása, és nem közvetlenül a jogrend parancsa alapján terhelik, míg a szerződésen kívüli károkozónál erről nincs szó.”⁴⁷

Ez a megállapítás annyiban árnyalandónak látszik, hogy a szerződéses kötelemben a feleket terhelő kötelezettségek csak részben származnak a felek akaratából, mivel a jogviszonyra törvényi előírások – konkrét szabályok és alapelvei követelmények – is vonatkoznak. Ezek egy részére még lehetne azt mondani, hogy a felek – azáltal, hogy nem tértek el a diszpozitív szabályoktól – elfogadták ezeket a normákat is. A szerződésre vonatkozó imperatív és kógens szabályok azonban semmiképpen nem a felek – jogi követelményektől független – akaratát tükrözik. Ebben a részben nincs érdemi különbség a szerződéses és szerződésen kívüli kötelek között. Ráadásul a jog azt is elvárja, így jogi paranccsá teszi, hogy a szerződésben foglaltakat a felek teljesítsék.⁴⁸ Így a felek szerződése nem valaminő „magánügy”, az abban foglaltak teljesítése által a jogosult kárainak elkerülése nem kevésbé fontos, mint a deliktualis károkozástól való tartózkodás. A szerződésben rögzített előírások sem kevésbé követendők, mint a jogszabályokból közvetlenül fakadó kötelezettségek.

d) A kár bekövetkezésének és elhárításának esélye

Eörsi tesz néhány a jogalkotás szempontjából fontos – és véleményem szerint a jelenben is helytálló – megjegyzést, amikor a felek között a károkozást megelőzően létrejött konkrét jogviszonyra, a kötelezettségek vállalására tekintettel ezt írja: „Ez a körülmény növeli a jogsértések fizikai lehetőségét a szerződések területén: az érdekkörök és a tevékenységi körök itt intézményesen összekapcsolódnak. Ez megnöveli az előreláthatóságot és az elővigyázati követelményeket. Aki maga vállalkozik valamely szolgáltatásra, aki kötelezettségét maga hozza létre, akinek ennél fogva nemcsak elkerülnie kell a latensül

47 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi jogi felelősség körében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1962. 19. old.

48 „... elvben, a kötelezettnek kárért való felelősségre vonása tekintetében közömbös, hogy a kötelezettségszegés normája imperatív alapon a törvényben (a károkozási tilalom) vagy a szerződésben, önként vállalt kötelezettség. Ugyanis a szerződésalkötési szabadság a kötelezettségvállalás tekintetében elvben addig önkéntes, amíg létre nem jön a szerződés. Utána a szerződésben vállalt kötelelem a törvénnyel egyenlő, egyenértékű kötelezettség. Megszegése a szerződésben vállalt kötelezettségnek (nemteljesítés, késedelem, hibás teljesítés) felelősségre vonás szempontjából elvben a törvényi forrású károkozási tilalommal azonos jogkövetkezményekkel jár.” [Szalma József: A POLGÁRI JOGI (SZERZŐDÉSEN KÍVÜLI ÉS SZERZŐDÉSI) FELELŐSSÉG ALAPELVEI – különös tekintettel az Új Ptk. Konceptiójára (2002. november), valamint a Lábady–Javaslatra (2003. június) in: Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003-2005), (szerk. Bíró György és Szalma József) Novotni Kiadó Miskolc 2005.]

fenyegető károkozást, de céltudatosan törekednie kell valamilyen eredményre, azzal szemben nemcsak a követelmények nagyobbak, de annak nagyobbak a lehetőségei is arra, hogy ne okozza a másik fél érdeksérelmét. A károkozási lehetőségek és védekezési követelmények ilyen irányú megnövekedése mellett azonban a védekezés lehetőségei is nagyobbak. A közös megegyezéssel előre megtervezett síneken lebonyolódó jogviszony kisiklata téhat némileg más megítélést kíván, mint a több-kevesebb spontaneitással bekövetkezett másfajta károkozás.”⁴⁹

e) A szerződés tartalmának felelősséget befolyásoló lehetősége

„A szerződésszegő felelőssége a szerződés kikötéseire képest olyasmire is kiterjedhet, amire a tiltott cselekmény elkövetőjének felelőssége nem terjed ki, illetőleg olyan körülmények miatti felelősség alól is mentesülhet, amelyekért a tiltott cselekmény elkövetője helytállni tartozik.”⁵⁰ Tény, hogy a szerződő fél valóban vállalhat olyan „többlet-kötelezettséget”, amelynek a teljesítésére nem a jogszabályok kényszerítik, és ki is zárhat jogszabály által rendelt jogkövetkezményeket. Attól, hogy a fél növelheti és csökkentheti is szerződéses kötelezettségeit, még az adott szerződést meghatározó, jellegzetes kötelezettségek jogszabályi gyökereiek, így legfeljebb a szerződő fél egyes kötelezettségei tekinthetők jogszabálytól függetlennek. A főszabálytól eltérő normák alkotásának lehetőségére tekintettel valóban eltérés figyelhető meg a kétféle felelősség között, de ez önmagában nem indokolja, hogy maga a kódex „alap esetben” is különbséget tegyen a kétféle felelősségre irányadó szabályok tartalmában.

f) Tevőleges és mulasztásos magatartások

Eörsi – a többi felelősség-elhatároló körülmény mellett – azt is említi, hogy „míg a tiltott cselekmények körében a mulasztásos változat aránylag ritka eset, mert a polgári jogban ritkán fordul elő a szerződés híján is kifejezetten valamely tevékenységre kötelező jogi előírás, addig a szerződésszegés körében, éppen mert a szerződés általában valamely pozitív magatartásra kötelez, a mulasztásos változat igen gyakori eset.”⁵¹

Valamely magatartás ritkább vagy gyakoribb előfordulására aligha lehet felelősség-elhatárolást telepíteni. Ráadásul a deliktális károk jelentős része is mulasztás eredménye. A közlekedésben okozott károknak csak elenyésző része vezethető vissza szándékos magatartásra, az esetek többségében a megfelelő gondosság, figyelem elmulasztása vezet károsodásra. Az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsításának kötelezettsége nem csupán jogsértésektől való tartózkodásra, hanem tevőleges magatartásra is kötelez.

49 Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1966, 66. old.

50 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák 19. old.

51 Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák 19. old.

VI. Tendenciák a felelősség körében

3.2. A felelősségi normák eltérítését megalapozó jogpolitikai célok

a) Hatékonyabb érdekeltségi viszonyok megteremtése

Az angol esetjogban klasszikusnak számító Hadley v. Baxendale eset⁵² ítéletének indokolása szerint amennyiben a szerződészegő fél azért a kárért is felelőssé volna tehető, amelyet nem kellett előre látnia, úgy a károsult nem volna érdekelt abban, hogy az esetleges szerződészegés várható kárkövetkezményeire vonatkozóan megállapodást kössön szerződő partnerével.

b) Megelőzési cél

A Hadley v. Baxendale eset ítéletének indokolása arra is utal, hogy amennyiben a szerződészegő fél azért a kárért is felelőssé volna tehető, amelyet nem kellett előre látnia, úgy a későbbi szerződő fél nem tudná kellően kivédeni a túlzott kárkövetkezményt a felelősség megfelelő korlátozásával.

3.3. Jogirodalmi javaslatok a kétféle felelősség egymástól való eltérítésére

Az 1959. évi Ptk. előkészítése idején már felmerült az a gondolat, hogy a teljes kártérítés esetleg gátolhatja a kártérítéstől várt preventív hatást. „... a kártérítési jog preventív funkciójával is ellenkezik, ha a károkozót teherbírásán felül terheljük kártérítési kötelezettséggel, mert a túlzott joghátrány elveszti visszatartó hatását.”⁵³

Az 1977. évi Ptk. Novella előkészítése idején két – egymással igen szoros kapcsolatban álló – körülmény megfontolását vetette föl a magyar jogirodalom.

a) Világhy Miklós már 1971-ben javasolta a szerződészegéssel okozott károkért való felelősség feltételeinek szigorítását, és ezzel együtt a teljes kártérítés elvének újragondolását. Utóbbi körben lehetőségként vette számba a megtérítendő károk körének a károkozó által előrelátható károkra való szűkítését „angol és francia jog, illetőleg jogi gyakorlat inspirációján” alapulva, amely „a szerződésen alapuló csereviszonyok jellegének ... elvileg megfelel.”⁵⁴

b) A szerződészegéssel okozott károkért való felelősség alól való széleskörű mentesülési lehetőséget egyes szerzők indokolatlannak tartották. Harmathy Attila szerint „általánosan jelentkezik igény a szerződészegésért való felelősség korlátozására. Ez érthető azért, mert a szerződések megkötésekor a felek bizonyos kockázattal, az események szokásos menete mellett felmerülő károsodásokkal számolnak, és

52 1854 9 Exch 341 156 Engl. Rep. 145 (1854)

53 Benkő Gyula: A kártérítési jog elvi kérdései Jogtudományi Közöny 1955/4. 249.

54 Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv felülvizsgálatának elvi kérdései II. Magyar Jog 1971. 456. old.

ennek tekintetbe vétele mellett állapodhatnak meg a szerződések kikötéseiben.” Harmathy Attila a megtérítendő károk körének a szűkítését is célszerűnek látta. Az előreláthatóság bevezetése „van leginkább tekintettel a forgalmi szempontokra.” Harmathy Attila a szerződésszegéssel okozott károk körének szűkítését részben szubjektív, részben objektív körülményekkel magyarázta. „objektív jelleg áll fenn annyiban, hogy a kárnak az a része jön számításba, amellyel a tapasztalatok szerint az adott körülmények között számolni kellett, szubjektív pedig annyiban, hogy felöleli a kárnak azt a részét is, amelyet a tapasztalatok szerint nem lehetett ugyan várni, de a szerződésszegő a szerződéses tárgyalások, a szerződés tartalmának meghatározása során olyan adatok birtokába jutott, amelyekből az átlagost meghaladó kár előfordulásának valószínűsége következett.”⁵⁵

3.4. A kétféle felelősség eltérő gyökereire hivatkozás a rekodifikáció kapcsán

a) Előzetes jogviszony léte, vagy hiánya

A rekodifikáció során is hivatkoztak a kétféle felelősség alaphelyzetének a különbségére, mint olyan körülményre, amelyre visszavezethető a felelősségi szabályok különbsége. „Deliktuális felelősség esetében a károkozó és a károsult között a károkozó magatartást megelőzően „csak” egy abszolút szerkezetű jogviszony létezik, és egy tartózkodásra kötelező tiltó norma megsértése hozza létre a relatív szerkezetű kárkötelmet. Kontraktuális felelősség esetén viszont a károkozást megelőzően is fennáll egy relatív szerkezetű jogviszony a felek között: a szerződés, amely meghatározza a felek egymással szembeni jogait és kötelezettségeit. Itt a károkozó magatartás a szerződésben vállalt kötelezettség megszegése.”⁵⁶

b) A károkozó magatartás természete

„Az eltérő kiinduló helyzetből adódik, hogy károkozó magatartás más természetű a két területen. Deliktuális felelősségnél a károkozás általános tilalma (a neminem laedere elve) szenved sérelmet, és a magatartást éppen azt teszi jogellenessé, hogy káreredmény kapcsolódik hozzá. Kontraktuális felelősségnél viszont a károkozó magatartás egy szerződésben önként vállalt kötelezettség megszegését jelenti. ... A döntő különbség tehát az, hogy a kontraktuális felelősséget egy önként, tudatosan, átgondoltan vállalt szerződéses kötelezettségvállalás megszegése alapozza meg, ez a feltétel a deliktuális kárfelelősség esetében hiányzik.”⁵⁷ „Míg a deliktuális jogellenesség az általános károkozás törvényi tilalmából fakad, tehát általános jogi aktus megsértéséből, addig a szerződési

55 Harmathy Attila: Felelősség a közreműködőért, Budapest 1974. 243. old.

56 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 235. old.

57 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 235. old.

VI. Tendenciák a felelősség körében

felelősség a szerződésszegésből (nemteljesítés, hibás teljesítés, késedelem) ered, tehát egyedi jogi aktus megsértéséből.⁵⁸

c) A kárkötelem alanyai

„A szerződéses jogviszony a kárkötelem alanyait, a károkozó és a károsult személyét is behatárolja: a károkozó a kárt nem általában „másnak”, hanem a „másik szerződő félnek” okozza.”⁵⁹

3.5. Rekodifikációs célok a szerződésszegéssel okozott károkért való és a szerződésen kívüli felelősség szabályainak eltérítésére

Ebben a pontban olyan magyarázatokat mutatunk be, amelyek a kétféle felelősség – erőteljes – megkülönböztetésének célját keresik.

a) Nyugati minták követése

A Ptk.-nak az 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat mellékletében közzétett koncepciója (a továbbiakban: Koncepció) a kétféle felelősség szétválasztásának a háttereként az alábbiakat rögzítette: „A Koncepció – a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban alkalmazott elvet követve – szigorítja a szerződésszegő fél kártérítési felelősség alóli kimentési lehetőségét. Kimentésre csak az adna lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a kárt olyan akadály okozta, amely nem volt elhárítható, és a szerződéskötés időpontjában nem kellett az akadállyal számolnia. Az elvben teljes kártérítés korlátjaként – az elmaradt hasznok és a következménykárok megítélésénél – a Koncepció bevezetni javasolja az ésszerű előreláthatóság mértékét: a kártérítés mértéke nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződés lehetséges következményeiről a szerződéskötéskor tudott vagy tudnia kellett (előreláthatósági klauzula). ... Egyebek mellett az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló 1980. évi, Bécsben aláírt ENSZ-Egyezmény (79. cikk) is objektív követelményt támaszt a szerződésszegő fél kimentéséhez, és tartalmilag ugyanezt a kimentési feltételrendszert állítja fel az Európai Alapelvek (Art. 8.108) is.”⁶⁰

A kontraktuális és deliktuális felelősségnek a – korábbinál jóval határozottabb – megkülönböztetése a határon átnyúló kapcsolatokra irányadó modern szabályokon nyugszik, és a változás célja az újabb trendekhez való csatlakozás.

58 Szalma József, Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban, Budapest ELTE ÁJK – Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008., 340.

59 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 235. old.

60 Az új Polgári törvénykönyv koncepciója IV. Kötelmi jog 8., 11. és 12. pontok

b) Az adott helyzetben általában elvárható magatartás bizonyítása túlzottan széles kimentési lehetőséget biztosít a károkozó számára

A Konceptió szerint a Bécsi Vételi Egyezmény és az Európai Alapelvek azon a felismerésen alapulnak, hogy a kereskedelemben a szerződéses kötelezettségvállalás nem, vagy nem szerződésszerű teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye. A másik fél kártérítésre tarthat igényt akkor is, ha a szerződésszegő történetesen úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható, egyszerűen azért, mert jogos ügyleti várakozásai a szerződésszegés folytán megghiúsultak.⁶¹ Ezt a gondolatot Vékás azzal egészíti ki, hogy a „szerződéses vállalás megszegése miatt szigorúbb kimentési mércét kell alkalmazni, mert a másik fél jogos ügyleti várakozásai a szerződésszegés folytán megghiúsultak.”⁶²

c) A bírói gyakorlatban is szűkült a felelősség alóli kimentés lehetősége

„Már az 1970-es évek óta ebbe az irányba ment el a magyar bírói gyakorlat is, amely a gazdálkodó szervezetek szerződésai körében gyakorlatilag csak elháríthatatlan külső ok bizonyítása esetén ismeri el a „felróhatóság hiányát” és az emiatti mentesülést. (A kimentés „objektivizálódását” mutatják már 20 évvel ezelőtt is például a következő ítéletek: Gf. II. 30 137/1980; BH 1981/330 sz., Gf. V. 30 605/1981; BH 1982/524. sz.) A javasolt változtatás nem módosítaná tehát alapvetően az élő jogot, ellenkezőleg: lényegében a hatályos bírói gyakorlat valóságú törvényi kifejezése volna csupán.”⁶³ „A Ptk. a bírói gyakorlatban megjelent szigorító tendenciát kívánja normatív formába önteni.”⁶⁴

d) A károkozó és a károsult között jobb kockázatosztás megteremtése

A kétféle felelősség szabályainak egymástól való eltávolításával a jogalkotó a szerződéses jogviszonyokban a kockázatok jobb elosztását kívánja megteremteni a károkozó és a károsult között. „Az üzleti viszonyokra jellemző nagyszámú, egymással bonyolult kölcsönhatásban álló tényező közül eleve igen nehéz kiválasztani a releváns magatartásokat, és azok között ugyancsak problematikus értékelni az esetleges emberi hibák szerepét és súlyát. Ehelyett abból helyes kiindulni, hogy valamely tevékenység üzletszerű folytatása szükségszerű kockázatvállalást jelent, és az esetleges konfliktus feloldása nem a magatartás utólagos értékelésével, hanem a tevékenységgel együtt járó kockázat telepítése útján célszerű. A magánjogi szerződéseknél a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése tehát elsősorban kockázatosztást, és nem valamely egyéni hiba szankcionálását kell, hogy jelentse.”⁶⁵

61 Az új Polgári törvénykönyv koncepciója IV. Kötelmi jog 8., 11. és 12. pontok

62 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 236. old.

63 Az új Polgári törvénykönyv koncepciója IV. Kötelmi jog 8., 11. és 12. pontok

64 Miniszteri indokolás

65 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 236. old.

VI. Tendenciák a felelősség körében

A kérdéskörrel foglalkozó jogirodalom a károkozó és a károsult között jobb kockázatosztás megteremtését részben a kontraktuális felelősség körében meghonosított mindkét új intézménynek, részben csak a felelősség alól kimentés új szabályának tulajdonítja. Vékás Lajos már a Ptk. elfogadását követően írja, hogy a „megszigorított objektív alapú kimentés és a kártérítés nagyságának korlátozása egészséges egyensúlyi helyzetet teremt a vagyoni forgalomban a szerződő felek közötti kockázatmegosztás terén.”⁶⁶ Ugyanő fogalmazza meg azt is, hogy a „szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség alól kimentés szabályozásánál a törvénynek a kockázatok felek közötti helyes elosztását kell megoldania.”⁶⁷ Kemenes István is a kimentéshez kapcsolódóan fogalmazza meg álláspontját az új szabályoknak a szerződéssel célzott kockázatviseléshez történő jobb illesztéséről. „A károkozás előtt már létező relatív szerkezetű jogviszony ugyanis nem más, mint a szerződés, amelynek lényege: önkéntes és kölcsönös kockázatvállalás, kölcsönös előnyök reményében. A szerződő felek azt vállalják, hogy vagy teljesítik a vállalt szolgáltatást, vagy ha nem, akkor őket terheli a másik fél ebből eredő vagyoni veszteségének, kárának a megtérítési kötelezettsége. Azért vállalják a többletkockázatot, mert a másik fél is ugyanezt vállalja, kölcsönös előnyökért, kölcsönös kockázat. A kontraktuális kártérítés tehát kockázattelépítési funkciót tölt be, amely a kockázat előzetes, önkéntes felvállalásán alapul. A dilemma felvethető úgy is: ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a szerződésszegésével okozati összefüggésben bekövetkezett kár tekintetében felróhatóság nem terheli, a vagyoni hátrányt, a kár kockázatát ki viselje – a vétlen károkozó vagy a vétlen károsult. A kontraktuális kártérítés objektív jogalapra helyezése a dilemmát úgy oldja meg, hogy a vétlen károkozás kockázatát általában a károkozóra telepíti.”⁶⁸

e) Hatékonyabb érdekeltségi viszonyok megteremtése – megelőzés

Az angol *Hadley v. Baxendale* eset nyomán a Ptk. előkészítése során indokoltnak látták az olyan károk eltérő kezelését, amelyeket a károkozónak nem kellett előre látnia. Az ilyen károkért való felelősség hiányától remélték azt, hogy a károsult érdekeltté válik abban, hogy az esetleges szerződésszegés olyan kárkövetkezményeiről is tájékoztassa szerződő partnerét, amely fenyegető károk a másik fél számára nem nyilvánvalóak. „Ahhoz ugyanis, hogy a későbbi szerződésszegő fél a szerződés megkötésekor megalapozottan és tudatosan tudjon a kockázatvállalás ügyében állást foglalni, mindenekelőtt a későbbi károsultnak kell őt megfelelő ténybeli (ismeretbeli) helyzetbe hoznia. Neki kell megfelelő tájékoztatás formájában gondoskodnia arról, hogy szerződő partnere a várható károk kockázatának minél pontosabb ismeretében tudjon dönteni a kocká-

66 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 236. old.

67 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 236. old.

68 Kemenes István: A kontraktuális kártérítés egyes kérdései Magyar Jog 2017. évi 1. szám 2. old.

zat vállalásáról, a kockázatvállalás áráról, esetleg a kockázatnak biztosítással történő kivédéséről.”⁶⁹ A szerződés jogosultját mint potenciális károsultat az új szabályok arra ösztönzik, hogy tárja fel partnere előtt a szerződésszerű teljesítéshez fűződő – nem nyilvánvaló – érdekeit. Ellenkező esetben ugyanis azt kockáztatja, hogy elmaradt hasznát (annak egy részét) a szerződés kötelezette annak ellenére nem fogja megtéríteni, hogy a szerződésszegésért felelősség terheli.

A szerződésszegésért felelősséggel tartozó kötelezett mindenképpen jól jár. Abban az esetben, ha a károsult nem tájékoztatta őt a szerződésszerű teljesítéshez fűződő speciális, nem a partner számára is ismert, vagy kellő gondosság esetén megismerhető körülményekből fakadó érdekeiről, vagy nem tudja bizonyítani azt, hogy a tájékoztatást megtette, akkor a károkozó nem köteles megtéríteni az előre nem látható károkat. Tájékoztatás esetén viszont – érzékelve a nagyobb kockázatot – megpróbálkozhat az árának emelésével, és/vagy felelősségbiztosítás kötésével, esetleg a felelősség kizárására, korlátozására irányuló javaslattal élhet a szerződéskötési tárgyalások során. A szerződés jogosultja számára az a „forgatókönyv” a legkedvezőbb – és feltehetően ez lebegett a jogalkotó szeme előtt –, hogy a magasabb kockázat ismerete fokozott odafigyelésre, magasabb szintű gondosságra készíti a kötelezettet, amelynek eredményeként elkerülhető a szerződésszegés és a kár.

Lábady Tamás egy előadáson kifejtette az új kontraktuális felelősség kapcsán, hogy az „új, objektív felelősségi rendszer együttműködésre sarkall már a szerződéskötés időszakában”.⁷⁰

f) Társadalmi szintű költség-haszon elemzés

A kártérítési felelősség „a modern gazdasági döntések meghozatala során nem több kalkulálható költségtényezőnél. ... Ha a károkozással járó felelősség kockázata olcsóbb, mint a károkozás elkerülése, a szervezet szempontjából a károkozás melletti döntés és az ezzel elérhető nagyobb haszon választása a racionális magatartás.”⁷¹

A kármegelőzést, a kárelhárítást, a károk biztosítással való fedezését nem feltétlenül a károkozó képes legolcsóbban megvalósítani. A költségek és hasznok elemzése alapján egy differenciált megoldás látszik gazdaságosabbnak.

„A legszigorúbb kritikát a teljes kártérítés elve mégiscsak a szerződési jog gazdasági elemzése révén kapta. Az irányzat és az egyre általánosabb szemlélet (amely a szerződési jog kockázatosztó funkcióját helyezi előtérbe, szemben a hagyományos moralizáló felelősségelmélettel) alaptétele, hogy az a kártérítési szabályrend a leghatékonyabb, amely alkalmazása esetén a kockázatok elosztásának egyensúlyi állapota a lehető legala-

69 Vékás Lajos: Az új Polgári törvénykönyvről Jogtudományi Közlöny 2013 május 239. old.

70 Lábady Tamás 2014 január 13-i előadása a Budapesti Ügyvédi Kamarában

71 Menyhárd Attila: Kártérítés, prevenció és jogalap nélküli gazdagodás, in: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): (L)ex Cathedra et Paxi, Ünnepi Kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából, Pázmány Press, Budapest 2014. 188.

VI. Tendenciák a felelősség körében

csenyebb társadalmi összköltség mellett valósulhat meg. Így tehát olyan szabályozást kell kialakítani, amelyben annak a félnek kell lépéseket tennie a kárkockázatok elkerülése vagy biztosítása végett, aki ezt a leghatékonyabban, leggyorsabban, legolcsóbban tudja megtenni, a kockázatot a cheapest risk (vagy cost) avoidernek, a cheapest risk insurernek, végső soron pedig a cheapest risk bearernek kell magára vállalnia. Ami kontraktuális felelősség esetén azt jelenti, hogy a károkozó fél csak olyan károkért legyen felelőségre vonható a szerződés megszegése esetén, amelyekkel a szerződéskötéskor előre számolhatott, és amelyeket így a szerződés rentabilitásához kapcsolódóan az ellenszolgáltatás mértékének kalkulálásakor figyelembe tudott venni.⁷²

Látható, hogy sokféle körülmény különbözteti meg egymástól a deliktuális és a kontraktuális felelősséget, és adott impulzust a kétféle felelősség szabályainak határozottabb elkülönítésére. Önmagában talán egyik körülmény sem indokolná a rekodifikáció során bekövetkezett változást, a körülmények együttese viszont még egy ilyen jelentős fordulat alapjául is szolgálhat. Megjegyezzük, hogy az ismertetett érvek meggyőzőbbek a felelősség alóli kimentés szigorítása kapcsán, mint a megtérítendő károk körének szűkítése tekintetében. A történeti hűség kedvéért megemlítjük, hogy a kontraktuális felelősség szigorításának ellenzői is voltak a magyar jogirodalomban.

72 Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog HVG-ORAC Budapest 2015. 53.

VII. MÁS KÁROKOZÓ MAGATARTÁSÁÉRT VALÓ DELIKTUÁLIS FELELŐSSÉG

Tanulmányunk a deliktuális károkért való olyan felelősségi eseteket tekint át, amikor a károkat nem, vagy nem csak a kárt okozó személynek kell megtéríteni. Azokat az eseteket is megvizsgáljuk, ahol a jog által eredetileg felelőssé tett – a károkozótól különböző – személyt végül nem sújtja a felelősség, mert bizonyos körülmények között szabadul a Ptk. által „ráerőltetett” kárkötelemről. Csak a jogellenesen okozott károknak a károkozótól különböző személy általi megtérítésére koncentrálunk.

Az esetek áttekintésével – többek között – az a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet a régi és az új Ptk. közötti különbségekre. A hatályos szabályok alapján több szempontból is elemezzük a más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősséget.

1. Más személy

Az általunk vizsgált esetekben elkülönül egymástól a károkozó és a kárt megtérítő személy.

A címben tudatosan kerültük a „más személy által okozott károkért való felelősség” fordulatot, mivel ezt a Ptk. egy szűkebb esetcsoport megjelölésére használja. A Ptk. 6:540 – 6:543. §-ai négy esetet sorolnak a „más személy által okozott károkért való felelősség” címszó alá. A négy esetet az fűzi össze, hogy a tényleges károkozó és a „felelőssé tett” személy között valamilyen kapcsolat van, mely kapcsolat ad alkalmat arra, hogy a károkozó egy harmadik személynek kárt okozzon. Az érintettek közötti kapcsolat lehet alkalmazotti vagy tagsági viszony (Ptk. 6:540. §), lehet vezető tisztségviselői jogviszony (Ptk. 6:541. §), amely jogviszonyok a károkozót egy jogi személyhez fűzik. A megbízott és a megbízó közötti szerződéses kapcsolat (Ptk. 6:542. §) is alapul szolgálhat arra, hogy a megbízott által okozott kár megtérítésére a megbízót kötelezze a jog. Végezetül bármilyen szerződéses kapcsolat jogosultja felelőssé válhat, ha a partnere másnak kárt okoz. (Ptk. 6:543. §)

Több szempontból sem szerencsés a Ptk.-ban alkalmazott „más személy által okozott károkért való felelősség” cím. Egyfelől a négy felsorolt esetből kettő kapcsán erősen vitatható, hogy jogi értelemben más személynek minősülne a károkozó és az, akit a jog felelőssé tesz. Az alkalmazott, a tag és a vezető tisztségviselő nem feltétlenül „más személy”, mint a jogi személy, hiszen, pl. egy társaság a tőkét, a munkát és az irányítást együvé fogó szervezet. A jogi személynek nincs önálló magatartása, képviselőinek és alkalmazottainak a tevékenysége révén jelenik meg a nagyvilágban. Azért sem szerencsés a Ptk.-ban alkalmazott „más személy által okozott károkért való felelősség” cím, mert a Ptk.-ban még számos hasonló eset található. A veszélyes üzemi felelősség (Ptk. 535 – 536. §§) azt terheli, aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat [Ptk. 6:535. § (1)

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

bek.], a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának – üzemtartóknak – pedig az tekintendő, akinek érdekében a veszélyes üzem működik. [Ptk. 6:536. § (1) bek.] A tényleges kárt azonban nem minden esetben az üzemtartó, hanem esetleg valaki más – családtag, alkalmazott stb. – okozza. Ilyen esetben a veszélyes üzemi felelősség is más által okozott kárért való felelősség.

A vétőképtelen személy károkozása is olyan helyzetet teremt, amelyben valaki mást terhel a felelősség (Ptk. 544 – 545. §§). Bizonyos esetben a vétőképes kiskorú személy károkozása is vezethet a gondozó felelősségére. (Ptk. 547. §)

2. További esetek

2.1. Épületkárok

Az előző pont kapcsán felsorolt deliktuális kárkövetelmeken túl az épületkárokért való felelősség (Ptk. 560 – 561. §§) kapcsán válhat el – végleg vagy időlegesen – a károkozás és az okozott kárért való felelősség.

- Épület egyes részeinek lehullásával vagy az épület hiányosságai révén másnak okozott kárért az épület tulajdonosa felelős, kivéve, ha bizonyítja, hogy az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés vagy karbantartás során a károk megelőzése érdekében nem járt el felróhatóan. [Ptk. 560. § (1) bek.]
- Az épületen elhelyezett tárgyak leesésével okozott kárért való felelősségre is az előző szabályt kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a károsulttal szemben azt, akinek érdekében a tárgyat elhelyezték, az épület tulajdonosával egyetemleges felelősség terheli. [Ptk. 560. § (2) bek.]
- Valamely tárgynak lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért a károsulttal szemben a lakás vagy helyiség bérlője vagy egyéb jogcímen használója felelős. [Ptk. 561. § (1) bek.] Kezesként felel a bérlő vagy a használó, ha a károkozót megnevezi. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben. [Ptk. 561. § (2) bek.]
- Valamely tárgynak az épület közös használatára szolgáló helyiségeiből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért a károsulttal szemben az épület tulajdonosa felelős. Ha a tulajdonos a károkozót megnevezi, kezesként felel. [Ptk. 561. § (3) bek.]

2.2. A károsult terhére eső, más által tanúsított magatartások

A károsult oldalán is előfordulhat hasonló szituáció, hiszen a károsultat terhelő kármeelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség megszegése kapcsán a károsult terhére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős [Ptk. 6:525. § (3) bek.]. A más magatartásáért való felelősség ebben az esetben arra vezet, hogy a károsult

nem kap kártérítést az őt ért kár egy részéért, noha a kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség teljesítését ő nem mulasztotta el.

3. Változások

Tekintettel arra, hogy elsődleges célunk a más károkozó magatartásáért való felelősség elemzése, ezért az 1959. évi Ptk.-hoz képest bekövetkező változásokat nem minden részletre kiterjedően mutatjuk be, hanem a négy nagy esetcsoport kapcsán a jogalkotó által is kiemelt körülményekre hívjuk fel a figyelmet, amelyek a módosításokat vezérelték.

3.1. *Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért*

A törvény nem változtat a veszélyes üzemi felelősség főszabályán, a Ptk. 345. §-a a gyakorlatban bevált, a rendelkezés módosítása nem szükséges. A Ptk. hiányossága ugyanakkor, hogy nem határozza meg az üzembentartó fogalmát. Az üzembentartó kategóriáját az elmélet által megtagogatottan a gyakorlat alakította ki. A törvény szükségesnek tartja az üzembentartó fogalmának meghatározását, az üzembentartói minőség alapjául a törvény azt állítja, hogy kinek az érdekében működik az adott veszélyes üzem. Ez a definíció lehetővé teszi, hogy a veszélyes üzem által okozott kár esetén ne a tényleges használó, hanem az feleljen a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint, akinek érdekében a veszélyes üzem működött. Gépkocsi használatának egy-egy alkalomra történő ingyenes átengedése ez alapján nem alapozza meg az üzembentartói minőséget, míg például a vállalat által tartósan bérelt gépkocsi használata igen.¹

3.2. *Az alkalmazott, tag, megbízott károkozása*

A törvény több ponton változtat a más személy által okozott kárért való felelősség szabályain. A jogi személyekre vonatkozó szabályoknak a törvénybe történő beillesztése miatt szükségessé vált az alkalmazott, a jogi személy tagja által okozott károk megtérítésének újragondolása. A törvény bizonyos fokig egységesítette e szabályokat. A károsulttal szemben a munkáltató, illetve a jogi személy felel a munkáltató alkalmazottja, illetve a jogi személy tagja által e jogviszonyukkal összefüggésben okozott károk esetén.² Eltérő szabályt mondott ki a törvény eredeti szövege a vezető tisztségviselők esetén.²

A megbízott károkozásáért való felelősséget a Ptk. a joggyakorlat igényeihez képest

1 A Ptk. indokolása

2 A vezető tisztségviselőkkel szemben a kodifikáció során szigorúbb elvárásokat tartottak indokoltnak, így a Ptk. 6:541. §-a egyetemleges felelősséget írt elő, azaz a károsult a vezető tisztségviselővel és a jogi személlyel szemben is jogosult volt igényt érvényesíteni. A 2016. évi LXXVII. törvény 24. § c) pontja azonban 2016. VII. 1-től hatályon kívül helyezte a minden károkozásra vonatkozó egyetemleges felelősséget, amit a Ptk. 3:24. § (2) bekezdése csak a szándékosan okozott károkra tart fenn.

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

rendkívül szűken és ma már meghaladottan szabályozza. A jogalkalmazási gyakorlatban egyre többször előforduló tényállás az, amikor a megrendelő vállalkozója, alvállalkozója, fuvarozója stb. okoz harmadik személyeknek kárt. E tényálláskörökben a megbízotti felelősség és a mentesülési szabály nem alkalmazható. A törvény e tényállásokra tekintettel rendelkezik a megbízottért való felelősség körében – annak szűkebb kategóriáját kiterjesztve – arról, hogy ha valamely szerződés teljesítése során a szerződés kötelezettje harmadik személynek kárt okoz, a szerződés jogosultja tartozik e károkozásért felelősséggel mindaddig, amíg a károsult számára ismeretlen károkozó személyét meg nem nevezi.³

3.3. Vétőképtelen károkozása

A törvény lényegét tekintve átveszi a Ptk.-nak a vétőképtelen személy károkozásáért való felelősségére vonatkozó szabályait. A bírói gyakorlatban tapasztalható terminológiai zavar elkerülése érdekében a törvény meghatározza a vétőképtelenség fogalmát. Új rendelkezésként a törvény meghatározza, hogy e felelősségi alakzat tekintetében ki minősül gondozónak. A vétőképtelen helyett az felel, aki jogszabály alapján a vétőképtelen gondozójának minősül, és az is, aki a vétőképtelen személy felügyeletét ténylegesen ellátja (gondozó).⁴

3.4. Épületkárok

A Ptk.-nak az épületről lehulló tárgy által okozott kár cím alatt szabályozott felelősségi alakzatait lényegét tekintve változtatás nélkül emeli át a törvény. Míg azonban a Ptk. úgy rendelkezik, hogy az épületre kifüggesztett tárgyak leesésével okozott kárért a károsulttal szemben az felelős, akinek érdekében a tárgyat kifüggesztették, a törvény erre az esetre a tulajdonos felelősségét írja elő azzal, hogy a károsulttal szemben azt, akinek érdekében a tárgyat kifüggesztették, az épület tulajdonosával egyetemleges felelősség terheli.⁵

4. A megtérítendő károk köre

A Ptk. nem teljesen egyformán szabályozza azt, hogy a károkozó személy milyen magatartásának következményeként beálló károkat kell megtéríteni.

- a) Minden kárt meg kell téríteni a vétőképtelen személy károkozása esetén. A gondozó felelőssége tehát kiterjed minden kárra, amit a másik „okozott” [Ptk. 6:544. § (2) bek.].
- b) A fokozott veszéllyel járó tevékenységből eredő károkat kell megtéríteni [Ptk. 6:535. § (1) bek.].

3 A Ptk. indokolása

4 A Ptk. indokolása

5 A Ptk. indokolása

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

- c) Az adott jogviszonnnyal összefüggésben okozott károokra terjed ki a jogi személy felelőssége
- alkalmazott esetén a foglalkoztatására irányuló jogviszonyával összefüggésben [Ptk. 6:540. § (1) bek.],
 - a jogi személy tagja esetén a tagsági jogviszonyával összefüggésben [Ptk. 6:540. § (2) bek.],
 - a vezető tisztségviselő esetén e jogkörében eljárva [Ptk. 3:24. § (2) bek.],
 - a megbízott e minőségében [Ptk. 6:542. § (1) bek.],
 - a szerződés kötelezettje a szerződés teljesítése körében (Pt. 6:543. §).

Az egyes megfogalmazásbeli eltérések valójában nem jelentenek érdemi különbséget. A jogalkotó mindig arra az alaphelyzetre tekintettel határozza meg a megtérítendő károkat, amelyben a másáért való felelősség felmerül.

5. A felelőssé tett személy kiinduló helyzete

A felelőssé tett személy helyzete a törvény alapján kétféle lehet, nevezetesen önálló felelősség terhelheti, vagy egyetemleges lesz a felelőssége a kárt ténylegesen okozó személlyel. A Ptk. két esetben a károsultnak beavatkozási lehetőséget biztosít. A károsult kezdeményezésének eredménye az, hogy a károkozótól eltérő személy egyetemleges felelőssé válik, vagy egyetemleges felelőssége önálló felelősséggé fokozódik.

- a) A legsúlyosabb jogkövetkezmény az, amikor a felelőssé tett személy a kártérítés szempontjából a törvénytől fogva automatikusan a károkozó helyébe kerül.
- Az üzembentartót automatikusan terheli a felelősség [Ptk. 6:535. § (1) bek.],
 - A munkáltatót automatikusan terheli a felelősség alkalmazottjáért [Ptk. 6:540. § (1) bek.],
 - A jogi személyt automatikusan terheli a felelősség tagjáért [Ptk. 6:540. § (2) bek.],
 - „Más szerződés jogosultja felelősséggel tartozik a vele szerződési viszonyban álló kötelezett által a szerződés teljesítése körében harmadik személynek okozott kárért ...” (Pt. 6:543. §)
 - „A vétőképtelen helyett az felel, aki jogszabály alapján a vétőképtelen gondozójának minősül.” [Ptk. 6:544. § (2) bek.].
 - Az épület tulajdonosa felelős az épület egyes részeinek lehullásával vagy az épület hiányosságai révén másnak okozott kárért [Ptk. 6:560. § (1) bek.],
- b) A felelőssé tett személy helyzetét néha részben a Ptk., részben a károsult határozza meg. Az állandó jellegű megbízási jogviszony esetén a megbízó a törvénytől fogva automatikusan egyetemleges felel a megbízottal, de a károsult indítványára a károkozó helyébe kerül (a károsult az alkalmazottért való felelősség szabályai szerint is érvényesítheti kárigényét [Ptk. 6:542. § (2) bek.].
- c) A törvény erejénél fogva a károkozó mellett, vele egyetemleges kötelezettként szerepel a felelőssé tett személyek többsége.

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

- A kárt szándékosan okozó alkalmazott egyetemlegesen felel a munkáltatóval [Ptk. 6:540. § (3) bek.],
 - A kárt szándékosan okozó tag és vezető tisztségviselő egyetemlegesen felel a jogi személlyel [Ptk. 6:540. § (3) bek., 3:24. § (2) bek.],
 - A megbízó egyetemlegesen felel a megbízottal [Ptk. 6:542. § (1) bek.],
 - Az épületen elhelyezett tárgyak leesésével okozott kárért egyetemleges felelősség terheli azt, akinek érdekében a tárgyat elhelyezték, az épület tulajdonosával [Ptk. 6:560. § (2) bek.].
- d) Az egyetemleges felelősség nem a törvénynél fogva, automatikusan következik be, hanem csak abban az esetben, ha a károsult bizonyítja azt, hogy a kárt ténylegesen okozó személyen kívül valaki más a kötelezettségét felróhatóan megszegte. Abban az esetben, ha a vétőképes kiskorú által megkárosított személy bizonyítja, hogy a gondozó kötelezettségét felróhatóan megszegte, a gondozó az okozott kárért a károkozóval egyetemlegesen felel (Ptk. 6:547. §).

6. A felelőssé tett személy helyzetének változása

A Ptk. szerinti kiinduló felelősség megváltozhat a felelőssé tett személy magatartásának hatására. Az önálló felelősség bizonyos esetekben kezesi – tehát mögöttes – felelősségre csökkenthető.

- A lakás vagy helyiség bérlője vagy egyéb jogcímen használója a tárgynak lakásból vagy más helyiségből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért a törvénynél fogva őt egyedül terhelő felelősségé kezesi felelősségre mérsékelheti, ha megnevezi a károkozót. [Ptk. 561. § (2) bek.] (Megjegyezzük, hogy az ilyen károkért való felelősség alól mentesülési lehetőséget is biztosít a törvény – lásd 7 a) pont.)
- Valamely tárgynak az épület közös használatára szolgáló helyiségeiből való kidobásával, kiejtésével vagy kiöntésével okozott kárért az épület tulajdonosa felelős. Ha a tulajdonos a károkozót megnevezi, kezesként felel. [Ptk. 561. § (3) bek.]

7. A jogszabályon alapuló felelősség megszűnése

A Ptk. szerinti felelősség meg is szűnhet a felelőssé tett személy magatartásának hatására. Ez vonatkozik, mind az önálló, mind az egyetemleges felelősségre.

- a) A felelőssé tett személy önálló felelőssége megszűnik az alábbi esetekben:
- „Mentesül a gondozó a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a nevelés és a felügyelet ellátásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli” [Ptk. 6:544. § (3) bek.].
 - A szerződés jogosultjának felelőssége megszűnik, ha a károsult számára ismeretlen károkozót megnevezi (Ptk. 6:543. §).
 - Nem terheli az épület tulajdonosát az épület egyes részeinek lehullásával vagy az épület hiányosságai révén másnak okozott kárért a felelősség, ha bizonyítja,

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

hogy az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés vagy karbantartás során a károk megelőzése érdekében nem járt el felróhatóan. [Ptk. 560. § (1) bek.]

- Mentesül a lakás vagy helyiség bérlője, használója a lakásból vagy helyiségből kidobott, kiejtett, kiöntött tárgyak által okozott károkért való felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a károkozó jogosulatlanul tartózkodott a helyiségben. [Ptk. 561. § (2) bek.] (Megjegyezzük, hogy az épület tulajdonosa számára a Ptk. nem biztosít hasonló mentesülési lehetőséget az épület közös használatra szolgáló helyiségében jogtalanul tartózkodó személy által okozott károkért való felelősség alól. Az épület tulajdonosa kénytelen beérni azzal, hogy felelősségét kezesi felelősségre mérsékelheti.)
- b) Az egyetemleges felelősség is bizonyos esetekben kimentési lehetőséggel párosul. Sikeres kimentés esetén megszűnik az egyetemleges felelősség.
- „Mentesül a megbízó az őt a megbízottal egyetemlegesen terhelő felelősség alól, ha bizonyítja, hogy őt a megbízott megválasztásában, utasításokkal való ellátásában és felügyeletében felróhatóság nem terheli” [Ptk. 6:542. § (1) bek.].
 - Az épületen elhelyezett tárgyak leesésével okozott kárért egyetemleges felelősség terheli azt, akinek érdekében a tárgyat elhelyezték, az épület tulajdonosával. Értelmezésem szerint mindkét felelőssé tett személy mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés vagy karbantartás során a károk megelőzése érdekében nem járt el felróhatóan. Értelemszerűen az épületen a tárgy elhelyezése érdekében és az ezzel kapcsolatos karbantartás során végzett munkák bírnak elsődleges jelentőséggel. [Ptk. 560. § (2) bek.]

Itt jegyezzük meg, hogy a gondozónak a vétőképes kiskorú által okozott károkért való felelőssége kapcsán a jogalkotó nem a törvényi vélelem alóli kimentés megoldását alkalmazza, hanem eleve csak akkor teszi felelőssé a gondozót, ha a károsult rábizonyítja azt, hogy kötelességét felróhatóan megszegte.

8. A felelőssé tett személy megtérítési igénye

A bekövetkezett kárt jellemzően a jogszabály által felelőssé tett személy téríti meg. Önálló felelősség esetén ez egyértelmű, egyetemleges felelősség esetén pedig a károsult választásától függően kerülhet sor arra, hogy a jogszabály által egyetemleges felelősségre kötelezett személyek közül ki térítse meg a kárt.

Kérdés, hogy az ily módon a jogszabály által felelősségre kötelezett személy követelheti-e az általa kifizetett kártérítést, vagy annak egy részét a kárt ténylegesen okozó személytől. A Ptk. az esetek egy részében a speciális felelősségi alakzat szabályai között kifejezetten deklarálja azt, hogy a felelőssé tett személynek megtérítési igénye van, más esetekben hallgat erről.

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

8.1. Épületkárok

A Ptk. kifejezetten kinyilvánítja a felelős személy megtérítési igényét az épületkárok valamennyi esetében [Ptk. 6:560. § (3) bekezdés és Ptk. 6:561. § (4) bekezdés],

8.2. Egyéb esetek

Az épületkárokon kívül a Ptk. deliktuális felelősségi szabályai nem tartalmazzak rendelkezést a megtérítési igényről.

- a) Vélelmezhetően érvényesíthet megtérítési igényt a veszélyes üzem üzembentartója az által fizetett kártérítés esetén, hiszen – az indokolás szerint – „*Gépkocsi használatának egy-egy alkalomra történő ingyenes átengedése ez alapján nem alapozza meg az üzembentartói minőséget*”. Más kérdés, hogy míg az üzembentartó a veszélyes üzemi felelősség szigorúbb szabályai alapján volt köteles kártérítést fizetni, a kárt ténylegesen okozóval szemben (pl. akinek alkalomszerűen átengedték a gépkocsi használatát és kárt okozott) a felelősség általános alakzata alapján léphet csak fel, hiszen az üzembentartói minőség hiánya miatt az ilyen személy károkozását nem a veszélyes üzemi felelősség, hanem enyhébb szabályok alapján kell megítélni.
- b) Vélelmezhetően nincs helye megtérítési igény érvényesítésének a vétőképtelen személy által okozott kár – gondozó általi – megtérítését követően. Talán ugyanez a jogi helyzet a vétőképes kiskorú által okozott kár – gondozó általi – megtérítését követően is, minden esetre a kiskorú és gondozója közötti szoros kapcsolat tekintettel nem életszerű a megtérítési igény ilyen helyzetben.
- c) A károkozó magatartásának szándékosságára tekintettel egyetemleges kárkötelezetti helyzetbe kerülő alkalmazott, tag és vezető tisztségviselő egyetemleges felelősi pozíciója kapcsán a Ptk. hallgat a megtérítési igényről. Ezekben az esetekben a károsult jellemzően a munkáltatóval, jogi személlyel szemben érvényesít kárigényt, így az egyetemleges felelőssé tett alkalmazott és tag csak ritkán fizet kártérítést a károsultnak. Ha erre mégis sor kerülne az többnyire azt jelzi, hogy a munkáltató, jogi személy nem rendelkezik olyan mértékű vagyonnal, hogy a megtérítési igény érvényesítésének lenne racionalitása. Ezekben az esetekben sokkal valószínűbb, hogy a megtérítési igény a kárt megtérítő munkáltató, jogi személy részéről merül fel. Ilyenkor azt kell eldönteni, hogy a károkozó magatartásának szándékosságára tekintettel egyetemleges kárkötelezetti helyzetbe kerülő alkalmazott és tag köteles-e megtéríteni a munkáltató, jogi személy által kifizetett kártérítés egy részét. „A megtérítési igény attól függetlenül megilleti a munkáltatót, illetve a jogi személyt, hogy a PTK. erről kifejezetten nem rendelkezik elhagyva az 1959-es Ptk.-ban alkalmazott megoldást.”⁶
- d) Úgyszintén hallgat a megtérítési igényről a Ptk. arra az esetre vonatkozóan, amikor egy szerződéses viszony kötelezettje okoz kárt, amelyért a Ptk. – a károkozó szemé-

6 Ujváriné Antal Edit: Felelősségtan 145. oldal, Novotni Alapítvány Miskolc, 2014.

lyének megnevezéséig – a szerződés jogosultját teszi felelőssé. Ebben az esetben a Ptk. hallgatása alapvetően nem tekinthető szabályozási hiánynak. A felelőssé tett jogosult számára minden szempontból a károkozó személyének megnevezése a célszerű megoldás, mivel ezzel mentesül a felelősség alól, és így nem is kell megtérítési igénytel fellépnie. Értelmezésre szorul az a helyzet, ha a jogosult még nem ismeri a károkozó személyt, akkor, amikor vele szemben kárigényt érvényesítenek, a kártérítés kifizetése után azonban kiderül a károkozó személye (pl. több kötelezett közül csak ekkorra válik egyértelművé, hogy ténylegesen melyikük okozta a kárt). Álláspontom szerint ilyen esetben a kártérítést fizető jogosult fordulhat a kárt ténylegesen okozó kötelezettel szemben és követelheti tőle a kifizetett kár, továbbá a kamatok és költségek megtérítését.

9. A más által okozott károkért való felelősség funkciója

Megítélésünk szerint a Ptk. szabályai mögött többféle célkitűzés húzódik meg, melyek egy-egy szabály kapcsán keveredhetnek.

9.1. Kvázi közös károkozás

A jog sokszor azért tesz a tényleges károkozóval egyetemlegesen felelőssé egy másik személyt, mert annak valamilyen mulasztása vagy valamilyen aktív magatartása hozzájárult a károkozáshoz.

- a) A károkozó feletti ellenőrzés elmulasztása tekinthető olyan körülménynek, amely több tényállás kapcsán is meghúzódik a szabály háttérében.
- A megbízó egyetemlegesen felel a megbízottal. Mentesül a megbízó a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy őt a megbízott megválasztásában, utasításokkal való ellátásában és felügyeletében felróhatóság nem terheli. [Ptk. 6:542. § (1) bek.]
 - A vétőképes kiskorú gondozója egyetemlegesen felel a vétőképes kiskorúval, ha a károsult bizonyítja, hogy a gondozó kötelességét felróhatóan megszegte. (Ptk. 6:547. §) A Wellman György által szerkesztett kommentár a gyermek növekedésével és önállósodásával összekapcsolja a gondozói felelősség fordított irányú változását. „Indokolt, hogy a folyamattal párhuzamosan „csökkenjen” a gondozó felelőssége a kiskorú által okozott károkért. Míg a vétőképtelen személyért való felelősség tényállása szerint csak a gondozó felel, és a felelősség kimentési, vagyis a gondozó felróhatóságát a tényállás vélelmezi, s kimentése érdekében neki kell bizonyítania, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, addig vétőképes kiskorú károkozása esetén a gondozó a károkozóval egyetemlegesen felel, s a felróhatóságot is a károsultnak kell bizonyítania (direkt bizonyítás). A gondozói felelősség fenntartását – még ha ebben a kevésbé szigorú formában is – az indokolja, hogy

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

- a kiskorú magatartására – vétőképesége ellenére – a gondozó még jelentős befolyást gyakorol, így mulasztásának szerepe lehet abban, ha a vétőképes kiskorú másnak kárt okoz.”⁷
- Az épületen elhelyezett tárgyak leesésével okozott kárért az épület tulajdonosával egyetemleges felelősség terheli azt, akinek érdekében a tárgyat elhelyezték. [Ptk. 6:560. § (2) bek.] Ez utóbbi norma célját ugyan nem olvashatjuk ki közvetlenül a rendelkezésből, de az visszaul az előző bekezdésre, ahol a felelőssé tett személy annak bizonyításával mentesülhet, hogy az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés és karbantartás során a károk megelőzése érdekében nem járt el felróhatóan. Ez alapján levonható a következtetés, hogy az épületen elhelyezett tárgyak leesésével okozott kárért alkalmazott egyetemleges felelősség háttérében is az építkezés, karbantartás körébe tartozó valamilyen mulasztás feltételezése állhat. (Ismételten hivatkozunk arra, hogy ilyen kár esetén többféle forgatókönyv is lehetséges. Nevezetesen előfordulhat, hogy sem a kifüggesztésben érdekelt, sem az épület tulajdonosa nem tanúsított felróható magatartást, hanem a kifüggesztést végző vállalkozás, vagy az épületen később valamilyen – a kifüggesztést negatív módon érintő – változtatást végrehajtó vállalkozást terhel felelősség. Előfordulhat, hogy a kifüggesztésben érdekelt, vagy az épület tulajdonosa, felróható magatartást tanúsított, esetleg mindketten felróható magatartást tanúsítottak. Utóbbi esetben nem is beszélhetünk másért való felelősségről.)
 - b) A tényleges károkozó és egy másik – a kár megtérítésére szintén köteles – személy összekapcsolása figyelhető meg a szándékosan kárt okozó alkalmazott, tag, és vezető tisztségviselő munkáltatóval, ill. jogi személlyel egyetemleges felelőssége kapcsán. Az alkalmazott által okozott kár megtérítése körében a jog előbb nevezett meg egy önállóan felelős személyt, nevezetesen a munkáltatót (Ptk. 348. §), és csak ezt követően került sor a tényleges károkozó egyetemleges felelősségének rögzítésére szándékos károkozás esetén. A régi Ptk. alapján a szövetkezet tagja által tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek okozott kárért egyedül a szövetkezet volt felelős. Az új Ptk. ezt kiterjeszti valamennyi jogi személy tagjára és – szándékos károkozás esetén – bevezeti az egyetemleges felelősséget.

9.2. A károsult védelme

A jog sokszor azért tesz – a tényleges károkozó helyett, vagy vele egyetemlegesen – felelőssé egy másik személyt, hogy biztosítsa a károsult számára a károk megtérülését olyan esetben is, amikor a károkozóval kapcsolatos valamilyen körülmény miatt a kárt ténylegesen okozó személytől nem kaphatna kártérítést.

⁷ Havasi Péter in: Wellman György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata VI/VI., Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész, Budapest, HVG-ORAC 2013. 481. old.

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

- a) A károkozó felelősségre vonhatóságának a hiánya áll a vétőképtelen személy károkozásáért való gondozói felelősség hátterében. (Ptk. 6:544. §)
- b) A károkozó személyének ismeretlensége is akadályát képezheti a károsultat ért kár megtérülésének. Azokban az esetekben, ha van olyan személy, aki ismerheti és megnevezheti a károkozót, e személynek a felelőssé tétele egyfelől, másfelől a szükséges információ megadása esetén való mentesítése kellő biztosítékot jelent arra, hogy a károsult tudomást szerezzen a tényleges károkozó személyéről.
 - Más szerződés kötelezettje által okozott kárért a jogosult felelőssé tétele (Ptk. 6:543. §)
 - A lakásból, helyiségből, továbbá az épület közös használatú helyiségéből való kidobás, kiejtés, kiöntés esetén keletkezett károkért való felelősség esetei is ide sorolhatók. (Ptk. 6:561. §)
- c) Bizonyos helyzetekben egyaránt szerepe lehet a felelősségi helyzet jogi megkonstruálásában mind a felelőssé tett személy mulasztásának, mind annak a körülménynek, hogy a károkozó anyagi teherbíró képessége korlátozott. A 9.1. pontban említett vétőképes kiskorú személy károkozása esetén irányadó egyetemleges felelősség mögött – megítélésem szerint – mindkét szempont meghúzódik.

10. Felelősség vagy helytállás?

Kérdésként merülhet fel, hogy a más magatartásáért való felelősség vajon tényleg jogi felelősségnek tekinthető-e.

Bizonyos esetekben valódi felelősség alapján történik a más által okozott kár megtérítése. Akkor, ha a felelőssé nyilvánított személynek valamilyen mulasztása alapozza meg az ő felelősségét, akkor a mulasztás esetén mind a speciális, mind a generális prevenció szerephez juthat. Egyfelől remény van arra, hogy a jövőben maga a felelőssé tett személy is változtat magatartásán, gondosabb magatartást tanúsít és ezzel kizárja, de legalábbis nehezíti a károk bekövetkeztét, másfelől az esetről tudomást szerzőknek a jövőbeni magatartásába is beépül a tapasztalat és reményeink szerint kerülni fogják az olyan magatartásokat és mulasztásokat, amelyekről most már tudják, hogy kártérítési következménnyel járnak. A 9.1. pontban írt „kvázi közös károkozás” körébe sorolt esetek valódi felelősségi alakzatok.

Más esetekben – a Ptk. által használt elnevezés ellenére – helytállásról beszélhetünk csak. A jogalkotó a bekövetkezett és a klasszikus felelősségi szabályok felhasználásával feltehetően meg nem térülő károkat olyan személyekre telepíti, akik szorosabb kapcsolatban állnak a tényleges károkozóval. Ebbe a körbe tartozik a 9.2. pontban említett első két eset.

A vétőképes kiskorú esetén keverednek a helytállás és a felelősség mozzanatai.

11. Rendszertani problémák

A deliktuális károk megtérítésére vonatkozó szabályok között négy nagyobb csoportba tartozó tizenkét esetet tekintettünk át. Az áttekinthetőséget még nem akadályozó nagyságrendű esetekre vonatkozóan alkalmazott jogi megoldások között indokolatlan eltérés is található.

A 9.2. b) pontban említett esetekben a jogalkotói cél az, hogy a károsult tudomást szerezzen a károkozó személyéről. A közlés megtörténtehez azonban a jogszabály eltérő jogkövetkezményt kapcsol az információt szolgáltató személy oldalán. A károkozó megnevezése vezethet a felelősség megszűnésére, de lehetséges, hogy csak annyi eredménnyel jár, hogy az egyetemleges felelősség kezességre változik.

- A felelősség megszűnését eredményezi a károkozó megnevezése akkor, ha más szerződés kötelezettje okozott kárt, akit a jogosult megnevez. (Ptk. 6:543. §)
- A lakás helyiség bérlője, használója, továbbá az épület tulajdonosa viszont nem mentesül a tárgy kidobásával, kiejtésével, kiöntésével okozott károkért való felelősség alól a károkozó megnevezésével, helyzete csupán kezességre módosul [Ptk. 6:561. § (2) és (3) bekezdés].

Véleményem szerint a károkozó megnevezése mindkét szituációban eléri ugyanazt a hatást. A kétféle helyzet nem különbözik annyira, hogy eltérő jogkövetkezmény alkalmazása lett volna indokolt. A Ptk.-ban jelenleg szereplő két jogkövetkezmény közül a felelősség megszűnése – megítélésem szerint – inkább összhangban áll azzal, hogy a jogszabály által felelőssé tett személyt nem terheli mulasztás, őt a jog csak a tényleges károkozó megnevezésére kívánja rábírní, amit ekkorra már meg is tett.

12. Összegzés

Tanulmányunkban egy – a tipikustól eltérő – esetcsoportot vizsgáltunk. A jog a tipikus helyzetből indul ki, nevezetesen azt teszi felelőssé, aki a jogellenes magatartást tanúsította. Ez az alapeset a büntetőjogban („Aki mást megöl”⁸) és a polgári jogban („Aki másnak jogellenesen kárt okoz”⁹). A főszabály alól léteznek kivételek. A kivételek egy nem elhanyagolható csoportja található a deliktuális kártérítési felelősség szabályai között. Ezek áttekintését és a kodifikáció során bekövetkező változások érzékeltetését követően vizsgáltuk, hogy milyen károkra terjed ki a felelősség, kit terhel a felelősség, hogyan módosulhat és mikor szűnhet meg a más magatartásáért való felelősség.

8 Btk. §

9 6:519. § [*A felelősség általános szabálya*]

Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. (A régi Ptk. 339. §-a tartalmazott hasonló szabályt.)

VII. Más károkozó magatartásáért való deliktuális felelősség

Tanulmányunk olyan kérdéseket is vizsgált – megtérítési igény, a más magatartásáért való felelősség funkciója – amely alapján azt lehetett megállapítani, hogy a 12 eset valójában két csoportba sorolható és a két csoport számottevő különbségeket mutat.

Az egyik csoportban a tényleges aktív károkozó magatartás egy másik személy mulasztásával kapcsolódik össze és a jog azt kötelezi kártérítésre, aki mulasztott. Ezekben az esetekben a károsult védelmének elsődleges célja olyan személy kártérítésre kötelezését igényli, akit mulasztás is terhel. A jogalkalmazónak nem feladata annak vizsgálata, hogy a kár csak az aktív magatartás és a mulasztás együttes hatására következett-e be, vagy a mulasztás elmaradása önmagában a kár elmaradására vezethetett volna. Ennek a csoportnak egy sajátos szegmensét képezik azok az esetek, amikor a tényleges károkozót nevesíti a jog egyetemleges kötelezettként a felelőssé tett személlyel.

A másik csoportba tartoznak olyan esetek is, amikor a jog olyan személyt tesz felelőssé, aki maga egyáltalán nem tanúsított jogellenes magatartást, mulasztás formájában sem. Ennek ellenére nem a károkozó magatartás tanúsítóját, hanem helyette más tekintenek felelősnek, és a kárt sem az kell, hogy megtérítse, aki azt okozta.

A két esetcsoport nem különül el világosan, mivel van olyan helyzet, amelyet mindkét körülmény alátámaszt.

Hatályos jogunk egyaránt felelősségnek tekinti mindazokat az eseteket, amelyekben

- tisztán mulasztás következtében kell valakinek a kárt megtéríteni,
- bármiféle mulasztás nélkül, kizárólag a károsult védelem alapján, egy a károsult javát szolgáló magatartásra ösztönzés, illetőleg e magatartás kikényszerítése érdekében kerül sor a kártérítésre, illetőleg az azzal való „fenyegetésre”, és végül
- egy vegyes esetcsoport, amelyben bizonyos mulasztás is felismerhető a kár megtérítésére köteles személy oldalán, de alapvetően nem ez, hanem a károsult védelme indokolja az általánostól eltérő szabályok alkalmazását.

A rekodifikáció során nem vált érzékelhetőbbé ez a két – illetőleg a vegyes megoldásra tekintettel három – csoport, ezzel szemben az egyik csoporton belül indokolatlan jogkövetkezménybeli különbség jött létre két – hasonló helyzetben tanúsított – azonos magatartás között. A másért való felelősség új alakzatának megalkotása során célszerű lett volna a hasonló magatartások tanúsításának jogkövetkezményeként a felelősség megszűnését kimondani mindenütt.

VIII. AZ ADÁSVÉTEL KERESKEDELMI ÉS MAGÁNJOGI JELLEGŰ SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN

1. A történeti elemzés indokoltsága

A tételes joggal nem jogtörténeti aspektusból foglalkozók számára a hatályos normákat megelőző, korábbi szabályok jelentősége főleg kodifikációs időszakokban válik nyilvánvalóvá. Az új törvény előkészítése, szövegezése során a jogtudósok és a kodifikációval hivatalból foglalkozó köztisztviselők érdeklődése nő meg a múlt iránt, majd az új törvény megalkotását követően a gyakorló jogászok is elkezdik összehasonlítani a hatályát vesztő és a hatályba lépő törvény szabályait. Szlovákia, Magyarország és Csehország igen hasonló jogalkotási feladatokkal küzd, nevezetesen a szocialista időszakban megjelent törvénykönyvek sok-sok módosítását követően elérkezett az idő a jogi szabályozása átfogó felülvizsgálatára.¹ A három ország kodifikációs üteme közötti kisebb különbség ellenére a múltbéli szabályozások és a tervezett, vagy éppen elfogadott, illetőleg már hatályba is lépett új kódex tartalmának összevetése mindannyiunk számára aktuális feladat.

2. A kereskedelmi jogi és polgári jogi jellegű szabályozás kettőssége

Az adásvétel a tulajdonátruházó szerződések alaptípusa, és mint ilyen mind a civil szférában, mind az üzleti életben igen gyakran alkalmazzák. A jogalkotás erre mindhárom országban úgy reagált, hogy jogszabályokat alkotott, egyfelől a természetes személyek közötti tulajdonátruházásra, másfelől az olyan adásvételi szerződésekre, amelyek egyik vagy mindkét alanya kereskedő volt, kereskedő alatt nem csupán a kereskedelemmel foglalkozókat, hanem a mai fogalmaink szerinti vállalkozásokat általában értve. A kétféle szabály-rendszer értelemszerűen sok hasonlóságot mutatott, hiszen a tulajdonátruházás ténye, a szerződő felek fő kötelezettségei értelemszerűen azonosak voltak, függetlenül attól, hogy kik voltak a szerződés alanyai. A kereskedő szakértelme, az általa kötött ügyletek nagyobb száma, a kereskedővel szemben támasztott magasabb elvárások azonban különbségeket is eredményeztek az egyik, illetve a másik szférában megkötött adásvételi szerződésekre vonatkozó szabályok között. A kontinentális Európában jellemző megoldásként Polgári törvénykönyvek és Kereskedelmi törvénykönyvek születtek. A francia Code Civile és a Code du Commerce valamint a német BGB és HGB a

1 Lásd pl. Jozef Suchoza: Fenomén „rekodifikácie” – pohyb v zecerovanom kruhu? (In: Pravo – obchod – ekonomika, editori: Jozef Suchoza – Ján Husar Universita Pavla Jozefa Safarika, Kosice, 2011. 2-11. pages)

legismertebb példái az adásvétel polgári jogi és kereskedelmi jogi típusú, egyidejűleg érvényesülő kettős szabályozásának. A francia és a német, valamint az utóbbit közvetítő és erősítő osztrák jogalkotás az adásvétel kettős szabályozása tekintetében is mintául szolgált, amely alapján két törvénykönyvben, nevezetesen Polgári törvénykönyvben és Kereskedelmi/Gazdasági törvénykönyvben is szabályozták az adásvételt. Az, hogy milyen ügyletre melyik törvény szabálya vonatkozott alapvetően attól függött, hogy legalább az egyik szerződő fél kereskedőnek minősült-e, illetőleg, hogy a vétel legalább az egyik szerződő fél részéről kereskedelmi ügyletnek minősült-e.²

Magyarországon jogi értelemben egyidejűleg kétféle törvénykönyv nem volt hatályban. Ennek különböző időszakokban eltérő okai voltak:

- Az 1875-1928 közötti időszakban folyamatosan hatályban volt az 1875. évi Kereskedelmi törvény, de magyar Polgári törvénykönyv még nem létezett, a különböző törvényjavaslatokat a Parlament nem fogadta el.
- Az 1959. évi Ptk. megalkotása idején viszont a Kereskedelmi törvényt már nem alkalmazták, mivel – néhány rendelkezést leszámítva – a Kereskedelmi törvényt a szocialista időszak elején hatályon kívül helyezték a kereskedelmi jogot olyan jogágnak minősítve, amely révén „a burzsoázia a profit megszerzését és realizálását éri el”³. A szerződések kereskedelmi jogi jellegű szabályozása a szocialista korszak végéig nem került napirendre, annak ellenére, hogy a jogági tagozódást a jogtudomány a hetvenes években már valamivel árnyaltabban közelítette meg.⁴
- E tények ellenére a gyakorlatban Magyarországon is érvényesült az adásvétel kettős szabályozása 1928-tól a II. világháború végéig, mivel az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat a joggyakorlatban törvényként érvényesült. A bíróságok ítélete-

2 Nagy Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Atheneum Kiadó, Budapest 1901. 176. old.

3 „A kereskedelmi jog körében kerülnek szabályozásra azok a jogviszonyok, amelyek a burzsoázia legsajátosabb házi ügyeit fejezik ki, amelyek révén a burzsoázia a profit megszerzését és realizálását éri el. Így pl. az általános magánjogi vétellel szemben egyes jogrendszerekben ismeretes a külön kereskedelmi vétel, a kereskedelmi jog szabályozza a bizományt, a szállítmányozást, a fuvarozást stb. egyszerűen a szorosabban vett gazdasági tevékenység legfontosabb jogviszonyait. A szocialista jogrendszerben e jogviszonyok túlnyomó része – megváltozott jelleggel szintén ismeretes. Minthogy azonban a burzsoázia elvesztette hatalmát és a szocializmus építésével párhuzamosan fokozatosan megszűnik, semmi ok sincs arra, hogy ezeket a vagyoni viszonyokat elkülönítsük az egyéb vagyoni viszonyoktól, ezért a szocialista polgári jog e vagyoni jogviszonyok jogi szabályozását is magában foglalja.” Világhy Miklós – Eörsi Gyula: Magyar polgári jog, I. Kötet, Tankönyvkiadó, Budapest 1962. 18. old.

4 „...szilárdan fenn kell tartani az átfogó jogintézmények jogi kereteit és tartalmát, és e kereteken belül az egyes részelemeket kell a gazdasági folyamatokhoz jobban közelíteni. Az alapján jogintézményekben való gondolkodás a kiindulópont: ennek keretében alkalmazkodnak a részletek a gazdasági folyamatokhoz, mégpedig a szerződések terén jobban, mint a polgári jogi felelősség terén.” Eörsi Gyula: Jog – gazdaság – jogrendszer tagozódás, Akadémiai Kiadó, Budapest 1977. 55. old.

ikben sokszor szó szerint idézték az Mtj. rendelkezéseit, arra hivatkozva, hogy az tekintendő szokásjognak.

3. A kereskedelmi jogi jellegű szabályozás figyelembevétele a magyar kodifikáció során

A polgári jogi kodifikáció kezdetén három lehetőség irány közül választhatott a jogalkotó.⁵

- Az egyik lehetőség az volt, hogy a Ptk. mellett legyen egy kereskedelmi törvény is, mert olyan szerződések honosodtak meg a gyakorlati életben, amelyek jogi szabályozása időszerűnek látszott. Ezeket a szerződéseket döntően az üzleti élet kezdte alkalmazni jelentős részben nyugati minták alapján.
- A másik nézet szerint nem szükséges külön kereskedelmi törvény alkalmazni, a Ptk.-t kell bővíteni és olyanná tenni, hogy az megfeleljen az üzleti élet igényeinek is.
- A harmadik álláspont szerint még nem aktuális kódexben elhelyezni az új szerződéseket, amelyeket Magyarországon addig még jogalkotó nem próbált meg polgári-kereskedelmi jogi szempontból szabályozni. Félő ugyanis, hogy első alkalommal nem sikerülni mindenki számára elfogadható módon megfogalmazni a jogszabály szövegét, a szabályozás csak néhány módosítást követően kezd el kifejezősége. Nem célszerű egy kódex szintjén elkezdni a kísérletezést.

A jogalkotó a monista koncepció két előnyét fogalmazta meg. Az egyik, hogy nem lesznek ismétlések, ha nem lesz kétféle törvény, noha vannak olyan szerződések, amelyek egyszerre polgári jogi és egyszerre kereskedelmi jogi szerződések. Az ismétlések kiküszöbölése vagy elkerülése mellett a másik fontos érv az volt, hogy nem lesznek elhatárolási problémák, tehát nem annak eldöntésével kell kezdeni a jogalkalmazást, hogy vajon melyik kódexet kell alkalmazni.

A Kodifikációs Bizottság egy monista felépítésű Ptk. megalkotására kapott felhatalmazást. Formailag a monizmus azt jelenti, hogy a Polgári törvénykönyv mellett nem készül kereskedelmi törvénykönyv. A monizmus tartalmilag két dolgot jelent. Egyrészt, hogy a szabályozást igénylő új szerződéseket, másrészt a meglévő, eddig is szabályozott szerződéseket olyan formába kell önteni, hogy az egyidejűleg megfeleljen kétféle elvárásnak: a magánszféra és az üzleti élet igényeinek. Az utóbbi volt a nagyobb elvárás, nevezetesen, hogy olyan törvényt alkossanak, amely az üzleti élet igényeit is kielégíti, tehát a kereskedelem, az ipar, a mezőgazdaság termelő szférájának is megfeleljen, mindezt úgy, hogy egységes maradjon, azaz a magánszféra elvárásainak is megfeleljen.⁶

5 Hasonlóan értékeli a lehetőségeket Menyhárd Attila: Kereskedelmi jogi szerződés – polgári jogi szerződés (in: Polgári jogi dolgozatok Szerk.: Harmathy Attila MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 1993.) című írásában 179-180. old.

6 Lásd erről részletesebben Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Szerk.: Vékás Lajos, Complex Budapest 2008. 60. old.

A tanulmány egyik célja annak elemzése, hogy mennyire valósítja meg az új Ptk. ezt a szándékot az adásvétel tekintetében. Megjelennek-e a kereskedelmi jogi elemek az adásvétel szabályaiban? Nemleges válasz esetén arra is keresem a választ, hogy vajon hiányoznak-e?

Mit értek kereskedelmi jogi elemek alatt? A kereskedelmi jog kifejezést széles értelemben fogom használni, tehát az ismert kifejezéssel nemcsak a „B to B”, tehát a „business to business” kapcsolatrendszernek való megfelelést, hanem a „B to C”, tehát a fogyasztóvédelem szempontjainak a megfelelést is figyelemmel kísérem majd. Mindkét esetben arról van ugyanis szó, hogy az ügylet egyik alanya olyan hivatásszerűen tevékenységet folytató személy, aki ebből él, kifejezetten haszonszerzés céljából végzi ezt a tevékenységet rendszeresen. Nagyszámú szerződést köt, komoly tapasztalattal, rengeteg szakmai ismerettel. Ezek a körülmények indokolták azt a régi, kereskedelmi jogi megközelítést, hogy a kereskedővel szemben a jog magasabb elvárást támaszthat, mint a magánszemélyek közötti forgalom körében létrejött szerződések esetén. A mai fogyasztóvédelem oldaláról nézve, a fogyasztók támogatása érdekében szükséges az, hogy a fogyasztóval szerződő féllel szemben a fogyasztónak többlet jogokat biztosítson, míg a vállalkozásra további kötelezettségeket telepítsen a jogalkotó.

A vázolt célok kifejtése érdekében négy nagy témakört érintek:

- röviden bemutatom az adásvétel szabályozásának négy magyarországi csomópontját,
- néhány kiválasztott szempont alapján áttekintem a négy kódex hasonlóságait és különbségeit,
- tendenciákat próbálok felvázolni és
- érzékeltetem, hogy a fejlődés nem volt minden területen egyenes vonalú, voltak vargabetűk is.

Az összegző értékelésben visszatérek a kereskedelmi és magánjogi szabályozás kérdésköréhez.

4. Az adásvételi jog magyarországi fejlődésének csomópontjai

A Magyarországon egykor hatályos Osztrák Polgári Törvénykönyv 1861. évi hatályon kívül helyezése miatt nem tekinthető a későbbi jogfejlődés kiinduló pontjának, ezért a Kereskedelmi törvény megalkotásáig, nevezetesen 1875-ig látszik célszerűnek a visszatekintés.

Az elmúlt 135 évre visszatekintve a magyar jogban az adásvétel szabályozását illetően négy fő esemény történt:

- az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyv (KT) elfogadása
- az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat (Mtj)
- az 1959. évi Ptk. megalkotása, és
- a 2013. évi V. törvény (új Ptk.) elfogadása.

Ahhoz, hogy felmérjük, milyen hatást gyakorolt az első három joganyag a lezárult kodifikációs folyamatra, célszerű röviden bemutatni az egyes törvényeknek, illetve az 1928. évi törvényjavaslatnak az adásvételre vonatkozó részét. A szabályozás terjedelmét és főbb témaköreit kívánom itt áttekinteni.

4.1. Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyv

A német HGB-t követő, azt bizonyos részeiben szó szerint átvevő magyar Kereskedelmi törvénykönyv⁷ még „vételnek” nevezi az adásvételt, amelyet 31 §-ban szabályoz. A törvény két fejezetet szentel a vételnek: „Általában” cím alatt a valamennyi adásvételre vonatkozó közös szabályokat rögzíti, míg a „Vétel különös nemei” címet viselő fejezet három – a később említésre kerülő jogszabályokban is szereplő – speciális alakzatot tartalmazott.⁸

4.2. Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat

A Magánjogi törvényjavaslat indokolása szerint „E javaslat a polgári törvénykönyv eddigi előmunkálatainak célkitűzéseitől abban tér el, hogy határozottan a fennálló jog kodifikálására utal, és azt kívánja, hogy a törvénykönyv nem annyira reformkódex, mint inkább a fennálló magyar magánjog értékes elemeinek rendszeres egybefoglalása legyen.”⁹ A Magánjogi törvényjavaslat is „vételnek” nevezi az adásvételt, amelyet még a KT-nál is jelentősen nagyobb terjedelemben, 93 szakaszban (1353 - 1446 §§) szabályoz. A szabályozás három fejezetre bomlik, a vétel általános szabályait (1353 - 1369 §§) a szavatosság, majd a vétel különös nemeiről szóló fejezet (1408 - 1446 §§) követi. A Kereskedelmi törvénykönyvben látott és a ma szokásoshoz képest is nagy terjedelmű szabályozás döntően annak köszönhető, hogy az Mtj. önálló fejezetet szentel a szavatosságról szóló rendelkezéseknek, és e második fejezeten belül előbb a jogszavatosság (1370 - 1380 §§), majd a – mai fogalmaink szerinti – kellékszavatosság (1381 - 1404 §§) normái és a szavatosság mindkét nemére vonatkozó szabályok (1405 - 1407 §§) nyertek elhelyezést.

A vétel különös nemeiről szintén viszonylag terjedelmes (1408 - 1446 §§) fejezet szól.

7 Menyhárd Attila mutat rá Kereskedelmi szerződés – polgári jogi szerződés c. tanulmányában (in: Polgári jogi dolgozatok általánosság tétele MTA Állam és Jogtudományi Intézet – ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Budapest, 1993. 137-182. old.), hogy a magyar Kereskedelmi törvénykönyv vegyes rendszerűnek minősül a tisztán szubjektív némethez képest. A magyar jogalkotó tehát nem mindenben követte a német mintát.

8 Lásd. Kuncz Ödön – Nizsalovszky Endre: A Kereskedelmi törvény és joggyakorlata (Grill, Budapest 1942. 545- 649. old.), Fehérváry Jenő: Magyar Kereskedelmi jog rendszere (Grill, Budapest 1944. 366- 408. old.)

9 Az indokolást idézi Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998., 87. old.

Azt, hogy az Mtj. nem kívánt a KT szabályaival konkurálni és nem akarta a gazdasági forgalomban érvényesülő tulajdonátruházást is szabályozni több dolog is mutatja:

- „Áruk vagy értékpapírok szállítására szóló oly szerződést, amelyről tekintettel különösen a felek foglalkozására, vagyoni és egyéb viszonyaira megállapítható, hogy a felek ügyleti szándéka kizárólag az árkülönbözetre irányul, játékügyletnek kell tekinteni.”¹⁰
- „Ha termelő mint eladó oly vételi szerződést köt, amellyel termények meghatározott mennyiségének szolgáltatására kötelezi magát, kétség esetében azt kell tartani, hogy az eladó csupán a saját termésére vonatkozóan kívánt kötelezettséget vállalni.”¹¹
- „A visszavásárlási ár kétség esetén annyi, mint az eladási ár a vevő által viselt átruházási illetékekkel együtt.”¹²

4.3. Az 1959. évi Ptk.

A szocialista korban született 1959. évi Ptk. megalkotása során a jogalkotó „becsempézett” a törvényszövegbe számos olyan rendelkezést, amely a KT-ben, vagy az Mtj-ben azonos, vagy nagyon hasonló szöveggel már szerepelt. A szocialista ideológia által ihletett más alatt számos olyan rendelkezés húzódott meg, amely a törvény elfogadását követő fél évszázad múltán, a rendszerváltást követően, piaci viszonyok között is használhatónak bizonyult. Különösen igaz ez az egyes szerződések döntően szakjogi jellegű világára, ezen belül is az adásvételi szerződésre. Úgy érzem, hogy bátran kijelenthető, hogy az adásvétel 1959. évi szabályai egy magántulajdonon alapuló világban is működőképeseek lettek volna. Ehhez az értékítélethez azonban szorosan hozzátartozik az a tény, hogy az eredeti Ptk. adásvételi szabályai többnyire csak a természetes személyek egymás közötti viszonyrendszerében jutottak szerephez, a gazdaságban a forgalom más szerződéstípusok segítségével bonyolódott. Az magyar sajátosságnak tekinthető, hogy ezeknek a szocialista korszakban a gazdaság számára kialakított szerződéseknek a szabályait szintén a Ptk.-ban helyezték el. A jogalkotó a tervszerződésekre, szállítási szerződésekre és mezőgazdasági termékértékesítési szerződésekre fókuszált, és az ideológia elégedetten vehette tudomásul, hogy egy új, szocialista Polgári törvénykönyv született. Tekintettel arra, hogy Magyarországon korábban még nem alkottak polgári törvénykönyvet, így „méricskélni” sem kellett a különbségeket. A jogtudomány és jogalkotás korábbi eredményeinek ismerete és tisztelete, – egy eléggé nem dicsérhető – jogalkotói szakmai karakánssal párosulva olyan szabályozást eredményezett, amely az adásvétel (és számos más hagyományos szerződéstípus) tekintetében nemzetközi viszonylatban is korszerűnek volt tekinthető. Egy a piacot tagadó ideológiában, az állami tulajdon mindenhatóságán alapuló gazdasági rendben, az állami vállalatok közötti forgalom körében még a tulajdonváltás bekövetkezését is tagadó jogi környe-

10 Mtj. 1368. §

11 Mtj. 1369. §

12 Mtj. 1412. §

zetben szinte hihetetlen, hogy tulajdonátruházás alapintézményének, az adásvételnek a szabályozását – mint egyfajta zárványt – sikerült megtartani. Úgy vélem az 1959. évi Ptk. adásvételről szóló 21 §-ának értékét főleg az előbb kifejtettek adják.¹³ Nem lenne helyénvaló azon fanyalogni, hogy milyen rendelkezések hiányoznak a Ptk.-ból, amelyek az Mtj-ben szerepeltek. A terjedelmi különbség egy jelentős része egyébként is abból fakad, hogy a kellékszavatosság kérdéskörét a jogalkotó nem az adásvételnél, hanem a szerződésekre vonatkozó közös szabályok körében helyezte el.

Az 1959. évi Ptk. szabályozta továbbá az adásvétel egyes különös nemeit.

4.4. A 2013. évi V. törvény

Az új Ptk. 19 § terjedelemben szabályozza a valamennyi adásvételre irányadó általános szabályokat és a speciális adásvételeket. Ez utóbbi témakört két csoportra osztja. Az adásvétel egyes különös nemeiként szabályozza azokat a helyzeteket, amikor valamelyik félnek valamilyen speciális joga van, továbbá a sajátos módon létrehozott adásvételeket. Az adásvételi szerződés altípusai körében olyan szerződések kaptak helyet, amelyekben a vétel speciális tárgyra vonatkozik és ehhez a feleknek, vagy egyiküknek speciális kötelezettsége is kapcsolódik.

5. A négy törvény összehasonlítása

Az egyes törvények egyenkénti rövid bemutatását követően fejlődésében tekintem át az adásvétel szabályozásának néhány alapvető kérdését, röviden felvillantva az egyes időszakok szabályozása közötti eltéréseket, változásokat.

5.1. Mi lehet a szerződés tárgya?

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyv nem tartalmazott semmilyen meghatározást vagy korlátozást a vétel tárgyára vonatkozóan.

13 Az 1959. évi Ptk.-nak az 1977. évi I. novellával módosított szövegét részletesen magyarázza – többek között A Polgári Törvénykönyv magyarázata (Szerk.: Gellért György, Negyedik bővített és átdolgozott kiadás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1998. 1071-1116. old.), és az alábbi egyetemi tankönyvek, jegyzetek: Eörsi – Kemenes – Sárándi – Világhy: Kötelmi jog Különös rész (Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 13-39. old.), Magyar polgári jog Kötelmi jog Különös rész (Szerk. Novotni Zoltán, Tankönyvkiadó, Budapest 1988. 12-28. old.), Magyar polgári jog Kötelmi jog Egyes szerződések és az értékpapírok joga (Szerk. Novotni Zoltán Tankönyvkiadó, Budapest 1993. 15-32. old.), Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit: A szerződések jogának vázlatja (Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2001. 158-172. old.), Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit: Kötelmi jog (Szent István Társulat, Budapest 2004., 199-211. old.), Előadásvázlatok a Kötelmi jog Különös részéből (Szerk.: Sándor István Patrocinium, Budapest 2012. 27-35. old).

- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat szerint a vétel tárgya dolog vagy jog lehet.¹⁴
- c) Az 1959. évi Ptk. csak a dolgot említi a tulajdonátruházás tárgyaként.¹⁵
- d) A 2013. évi V. törvény is alapvetően a dolgokat említi az adásvétel tárgyaiként,¹⁶ de a dolgok adásvételére vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazását rendeli arra a szerződésre is, amelyből jog vagy követelés átruházására vonatkozó kötelezettség fakad.¹⁷

5.2. Milyen esetekben kötelezettsége az eladónak a birtokbaadás?

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyv kifejezetten nem rögzíti az átadást az eladó kötelezettségeként, de néhány rendelkezésből (nevezetesen, hogy az átadással, különösen a méréssel és mérlegeléssel kapcsolatos költségeket a KT az eladóra telepíti¹⁸ és „az átadás megtörténtéig az eladó a dolgot a rendes kereskedő gondosságával megőrizni tartozik”¹⁹) ilyen kötelezettség létrehozható.
- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat különbséget tett attól függően, hogy a vétel tárgya dolog vagy jog. A dolgot mindig át kellett adni, a jog átruházása kapcsán átadás csak akkor képezte az eladó kötelezettségét, ha a jog dolog birtoklására jogosít, ekkor ezt a dolgot kellett átadni.²⁰
- c) Az 1959. évi Ptk. csak a dolgot tekintette az adásvétel tárgyának, és ennek birtokbaadását is az eladó kötelezettségeként rögzítette.²¹
- d) A 2013. évi V. törvény a dolgok tulajdonjogának átruházása kapcsán az átadást nem említi, így az átadás csak akkor minősül az eladó kötelezettségének, ha az adásvétel tárgya ingatlan.²² Az új Ptk. – korábban már említett – azon rendelkezéséből, hogy a dolgok adásvételére vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell arra a szerződésre is, amelyből jog vagy követelés átruházására vonatkozó kötelezettség fakad,²³ akár az is következhetne, hogy ingatlanra vonatkozó jog, vagy kötelezettség esetén birtokba kelljen adni magát az ingatlant. Ez azonban

14 „Vételi szerződésnél fogva az eladó köteles az eladott dolgot a vevő tulajdonába bocsátani és neki átadni, az eladott jogot pedig a vevőre ruházni, és ha e jog dolog birtoklására jogosít, a dolgot neki átadni.” (Mtj. 1353 §)

15 „... az eladó köteles a dolog tulajdonját a vevőre átruházni ...” [365. § (1) bek.], „Adásvétel tárgya lehet minden dolog, amely nincs kivonva a forgalomból” [365. § (3) bek.]

16 „... az eladó dolog tulajdonjogának az átruházására köteles ...” [6:215. § (1) bek.]

17 6:215. § (3) bek.

18 KT 341. §

19 KT 342. §

20 „Vételi szerződésnél fogva az eladó köteles az eladott dolgot a vevő tulajdonába bocsátani és neki átadni, az eladott jogot pedig a vevőre ruházni, és ha e jog dolog birtoklására jogosít, a dolgot neki átadni.” (Mtj. 1353 §)

21 „... az eladó köteles a dolog tulajdonát a vevőre átruházni és a dolgot a vevő birtokába bocsátani” [365. § (1) bek.]

22 6:215. § (2) bek.

23 6:215. § (3) bek.

– álláspontom szerint – helytelen következtetés lenne, hiszen az adott jognak az ingatlannyilvántartásban való feltüntetése szükségtelenné tesz azt, hogy az ingatlant magát a jogosult birtokába adják. A látszólagos ellentmondást az oldja fel, hogy az új Ptk. idézett rendelkezése a mögöttes szabály „megfelelő” alkalmazását rendeli.

5.3. Hasznok szedésének és a terhek viselésének a kezdete

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvben nem találunk erre vonatkozó rendelkezést.
- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat a kárveszély átszállásának napjához (lásd 5.4. pont) kötötte azt, hogy mikortól szedheti a vevő a megvásárolt dolog hasznait és mikortól viseli ő a terheket.²⁴
- c) Az 1959. évi Ptk. egyetlen esetet szabályozott, nevezetesen azt a helyzetet, amikor az ingatlan vevője a tulajdonjog bejegyzése előtt birtokba lép. Ebben az esetben birtokba lépés napjától kezdve szedheti a dolog hasznait és viseli annak terheit.²⁵
- d) A 2013. évi V. törvény gyakorlatilag a régi Ptk.-val azonos szabályt tartalmaz, annyi különbséggel, hogy a vevő birtokba lépésének napja helyett a birtokátruházás napja releváns. A két időpont az esetek többségében egybeesik, hiszen a vevő többnyire azon a napon birtokba is lép, amikor az eladó ezt lehetővé teszi számára. Elképzelhető azonban olyan helyzet, hogy a vevő csak később értesül a birtokátruházásról, vagy nincs módjában azonnal birtokba venni az ingatlant. A jogalkotó nem akarja az eladóra terhelni az olyan károkat, amelyek abból fakadó időszakban keletkeznek, hogy a vevő – a saját döntése alapján, vagy az ő érdekkörében felmerülő okból – nem azonnal használja ki a birtokbavétel lehetőségét.

5.4. A kárveszélyviselés átszállásának időpontja

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyv abban az esetben tartalmaz a kárveszély átszállásának időpontjára vonatkozó szabályokat – főszabályt, kivételt és pontosító szabályt –, amikor harmadik személy működött közre az árunak a vevőhöz való eljuttatásában. A kárveszély ilyen esetekben főszabály szerint a harmadik személynek – szállítmányozónak, fuvarozónak, vagy a fuvarozásra egyébként kijelölt személynek – való átadás időpontja.²⁶ A fuvarozás alatt is az eladót terheli azonban a kárveszély, ha a – mai fogalmaink szerinti – célállomás egyben teljesítési helynek is minősül. A – harmadikként említett – pontosító szabály arra az esetre vonatkozott, amikor a vevő az elküldésre nézve különös utasítást adott, de az eladó attól sürgős ok nélkül eltért. Ilyenkor az eltérésből eredő kárért az eladó volt felelős.

24 Mtj. 1358. §

25 371. §

26 KT 344. §

- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat az alapesetet is rögzíti, nevezetesen, hogy a kárveszély az eladott dolognak a vevő részére történő átadásával átszáll a vevőre. Az Mtj. – a KT-hoz hasonlóan – úgy szabályoz, hogy a harmadik személynek a teljesítési helyről különböző helyre történő elküldés céljából való átadás a kárveszély átszállását eredményezi.²⁷ Ingatlanok tekintetében is van egy speciális szabály: ha a vevő tulajdonjogát már az átadás előtt bejegyzik a telekkönyvbe, akkor – a casus nocet domino elvvel összhangban – a bejegyzés hatályosságától a vevő viseli a kárveszélyt.²⁸
- c) Az 1959. évi Ptk. a kárveszélyviselés átszállásának kezdetét ugyanabban az esetben és ugyanúgy szabályozza, mint a hasznok és terhek viselésének kezdetét. Ha az ingatlan vevője a tulajdonjog bejegyzése előtt birtokba lép, a birtokba lépés napjától kezdve ő viseli a kárveszélyt, noha az még nincs a tulajdonában az erre vonatkozó ingatlannyilvántartási bejegyzés hiányában.
- d) A 2013. évi V. törvény alapján a kárveszélyviselés átszállásának napja – a hasznok szedésének és a terhek viselésének kezdőnapjával azonos módon – a birtokátruházás napja. A fogyasztói adásvétel esetén a fuvarozó igénybevétele kétféle eredményre vezet a kárveszély átszállása tekintetében. Főszabályként a dolog fuvarozónak történő átadásával még nem száll át a kárveszély, amely egészen a fogyasztónak, vagy általa kijelölt személynek történő átadásig az eladót terheli. Kivételesen azonban a dolog fuvarozónak való átadásával átszáll a vevőre a kárveszély, ha a fuvarozót a vevő bízta meg, feltéve, hogy a fuvarozót nem az eladó ajánlotta.²⁹

5.5. Milyen speciális vételeket szabályoz?

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvnek a „Vétel különös nemei” címet viselő fejezete az alábbi jogintézményeket szabályozta:
- vétel megtekintésre vagy próbára és
 - a mustra szerinti vétel (ez utóbbi a mai minta szerinti vételre hajaz).

A második fejezetben található volt továbbá egy érdekes jogintézmény, amely a „visszalépési jog” nevet viselte. A vételnek ez a speciális neme, két okból sem azonosítható a mai tulajdonjog fenntartással, egyrészt mert gyakorlásához a KT azt a következményt fűzi, hogy a „vétel joghatályát veszti”, másrészt mert a vevő javára is kiköthető. A „visszalépési jog” tehát a mai elállási és felmondási joggal áll rokonságban, de nem azonosítható egyikkel sem, mert egyrészt jogszabályi korlátok és előfeltételek nélkül volt gyakorolható, másrészt a KT az ilyen esetre úgy rendelkezett, hogy a vétel felbontó feltétel alatt kötöttnek minősül. Az eladó nyilatkozata a visszalépésről, tehát azt eredményezte, mintha egy a feleken kívüli körülmény – mint bontó feltétel – hatására vált volna hatálytalanná a szerződés.

27 Mtj. 1356. §

28 Mtj. 1356. §

29 6:219. §

A jogalkotó láthatóan az eladóra gondolt a visszalépési jog gyakorlójaként, de a vételről szóló rész utolsó szakasza lehetővé teszi azt, hogy – bizonyos feltételek teljesülése esetén – a visszalépési jogot a vevő javára is kikössék.

- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat a vétel speciális nemeiként az alábbi jogintézményeket szabályozta:
- vétel megtekintésre vagy próbára
 - minta szerinti vétel
 - visszavásárlás
 - vételi jog
 - elővásárlás és
 - örökség vétele.

Az elővásárlási jog kapcsán az Mtj. speciális szabályokat tartalmazott a végrehajtási eladásra.

- c) Az 1959. évi Ptk. az adásvétel egyes különös nemei címszó alatt
- a megtekintésre vagy próbára vételt,
 - a minta szerinti vételt,
 - az elővásárlási,
 - visszavásárlási és
 - vételi jogot említi.

- d) A 2013. évi V. törvény

Az új Ptk. az adásvétel egyes különös nemei címszó alatt

- az elővásárlási jogot,
- visszavásárlási jogot,
- vételi és eladási jogot,
- a részletvételt
- a megtekintésre vételt,
- a próbára vételt,
- a minta szerinti vételt említi.

Az adásvételi szerződés altípusai címszó alatt három speciális adásvétel szabályozása kapott helyet:

- a fajta és mennyiség szerint meghatározott dolog határidős adásvétele,³⁰
- a saját termelésű mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződés,³¹
- a vevő közreműködésével előállított mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződés.³²

Az adásvétel általános jogintézményei, nevezetesen a kárveszély átszállása és az eladó késedelme kapcsán az új Ptk. az általánostól eltérő jogkövetkezményeket határoz meg

30 6:231. §

31 6:232. §

32 6:233. §

a fogyasztói adásvételre, ezzel az Európai Unió jogából átvett fogyasztói adásvétel, ha elhelyezésében nem is, de tartalmában speciális adásvételnek minősül.

5.6. Piaci ár és tőzsdei ár fogalmának használata

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvben szerepel a piaci ár és a tőzsdei ár³³ mint egyéb megállapodás hiányában a teljesítés helyén és idejekor jegyzett középár.
- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatban is mindkét fogalom szerepel, akként, hogy amennyiben ilyen árat kötöttek ki, akkor kétség esetén a jogszabály szerinti középár érvényesül.³⁴
- c) Az 1959. évi Ptk.-ban csak a piaci ár szerepel.³⁵
- d) A 2013. évi V. törvény egyik fogalmat sem használja.

6. Az áttekintett szempontok alapján a változások megítélése

Az egymást követő időszakokban hozott jogszabályok között szeretünk egyfajta fokozatos előrelépést, kedvező irányú változást látni. Az adásvétel általam kiválasztott és az előadás során bemutatott jogintézményei vegyes képet mutatnak, a vizsgált témakörökben nem mindig látunk egyenes vonalú fejlődést, a szabályok nem mindig adnak alkalmat az elégedett múltba nézésre.

A hasznok szedésének és terhek viselésének kezdő napja, valamint a kárveszély viselésének átszállása tekintetében a II. világháborút követő időszak jogi szabályozása egyfelől koherensnek mutatkozik, másfelől egy kisebb – az időpontot illető – pontosítás révén némi fejlődés is kimutatható. A fogyasztói adásvétel esetén a kárveszélyviselés vevőre kedvezőbb szabályozása az európai fogyasztóvédelmi jogban gyökerező norma beépítése által korszerűbbé teszi a szabályozást. Az eladási jog 2013-ban történő nevesítése jelenti az adásvétel speciális fajtáinak gazdagodását, egyben az értékpapírjogban és a részvénytársasági jogban meghonosodott kereskedelmi jogi intézménynek a polgári jogba történő beillesztését.

A többi vizsgált szabályozási területen azonban a fejlődés nem egyenes vonalú, megtorpanások, visszalépések is megfigyelhetők.

- Az adásvétel tárgyai tekintetében az 1959. évi Ptk. jelentett visszalépést, arra tekintettel, hogy a jogok átruházására az engedményezést, mint módszert szabályozta az általános részben, megfeledkezve arról, hogy a leggyakoribb jogcímet is rögzítenie

33 „Ha vételárként a piaci vagy tőzsdei ár kötött ki, egyéb megállapodás hiányában a teljesítés helyén és idejekor jegyzett középár értendő. Árjegyzés nem létében a teljesítés helyéhez legközelebb eső piacon jegyzett középár szolgál irányadóul.” (339. §)

34 „Ha vételárként a piaci vagy a tőzsdei ár kötött ki, kétség esetén azt a középárt kell érteni, amely a teljesítés helyre irányadó piacon vagy tőzsdén a teljesítési időben kialakult.” (1363. §)

35 „Ha vételárként a piaci árat kötöttek ki, a teljesítés helyének megfelelő piacon a teljesítési időben kialakult középárat kell megfizetni.” (367. §)

- kellene. Szerencsére az új Ptk. – véleményem szerint – korigálja ezt a hiányosságot.
- A birtokbaadás tekintetében egyetlen olyan rendelkezés sincs, amely azonos módon szerepelne a négy törvényben. Értelmezés útján csak azt rögzíthetjük, hogy az ingatlanok adásvétele esetén mindegyik jogszabálynak legalább a szelleméből az ingatlan átadásának kötelezettsége következik. A jogok és követelések átadása tekintetében egyedül az Mtj. tartalmaz egyértelmű szabályt, az új Ptk.-nak a mögöttes szabály megfelelő alkalmazására vonatkozó rendelkezése nem könnyen megoldható értelmezési feladatot jelent a gyakorló jogászok számára. Az ingó dolgok tekintetében az átadási kötelezettség mellőzésével az új Ptk. gyökeresen szakít a korábbi hagyományokkal. Ezt a lépést nehéz látványos előrelépésként értékelni annak fényében, hogy a birtokátruházás költségeiről viszont rendelkezik, azokat – a hagyományos megoldást követve – az eladóra telepítve.³⁶
 - A régi Ptk. nem tartalmazta a tőzsdei árat, az új Ptk., pedig a piaci árat sem.

7. Tendenciák

Négy, egymást mintegy 50-50 évvel követő, különböző korszakokban megszületett törvényt szemlélve nem könnyű tendenciákról beszélni, már csak azért sem, mert az időben egymást követő törvények közül csak a negyedik, az új Ptk. készítése során volt hivatalos célkitűzés az előző kódex jobbítása, meghaladása. (Az Mtj. célként sem tűzte ki a KT „leváltását”, hiszen hatályba lépése esetén más szférában lett volna zsinórmérték, az 1959. évi Ptk. pedig egy önmagát újnak hirdető társadalom vadonatúj alkotása kívánt lenni.) Mégis megkockáztatom, hogy a 135 éves időszakban kimutathatók bizonyos tendenciák.

7.1. A szabályok általánosabbá válása, „magasabb” szintre kerülése

A KT és az Mtj. rendelkezéseit olvasva számos olyannal találkozunk, amelyek ismerősnek tűnnek, de sem az 1959. évi, sem az új Ptk. adásvételről szóló szabályai között nem találjuk meg ezeket. Ennek az a magyarázata, hogy a szabályok, vagy azokra erősen emlékeztető utódaik nem az egyes szerződésekre vonatkozó szabályok, azon belül is az adásvételre irányadó rendelkezések között, hanem a valamennyi szerződésre irányuló normák között kerültek elhelyezésre. A jogalkotók konzekvensen törekednek arra, hogy rövidebbé és egyszerűbbé tegyék a kódexeket. A többféle szerződésre is irányadó szabályokat nem célszerű szerződésenként újra és újra kimondani. Egyszerűbb az egyes szerződéseket megelőzően, a követelményt mintegy „előre bocsátva” rögzíteni.

- Így a KT azon szabálya, hogy „A vételárat készpénzben kell megállapítani”³⁷ a készpénzben fizetés tekintetében ugyan már régen elavult, de a pénzteljesítés mi-

36 6:218. § (1) bek.

37 Kt. 338. §

kéntjére nézve meghozott normák sokaságát találjuk a szerződésekre vonatkozó általános szabályok között már a régi Ptk.-ban is. Az új Ptk.-ban pedig a kötelekre vonatkozó még általánosabb szabályozási szintre kerültek a pénztartozás teljesítésének a szabályai,³⁸ amelyek nem csupán a szerződésekre, de valamennyi kötelelemre irányadó normává váltak.

- Az Mtj-nek az a rendelkezése, mely szerint „az eladó köteles a vevőnek a vétel tárgyára vonatkozó jogviszonyokról ... szükséges felvilágosítást megadni,”³⁹ a későbbi törvényekben nem csupán az adásvétel eladóját, hanem mindenfajta szerződés kötelezettjét terheli, sőt a másik félre is vonatkozik és nem csupán a szerződés előkészítése, hanem megkötése fennállása és megszűnése során is irányadó.⁴⁰
- További példák említése helyett jelezni kívánom, hogy olyan nagy anyagrészek is „kiszakadnak” a vételi jogból és átkerülnek a szerződések közös szabályai közé,⁴¹ mint a kellékszavatosság, amely a KT-ben ugyan még csak három szakasznyi terjedelemben⁴² szerepelt, de az Mtj-ben már több mint 20 §-t tett ki.⁴³ A szavatossági szabályok közül az 1959. évi Ptk. adásvételről szóló fejezetében csak a jogszavatosság és kellékszavatosságnak az állatok adásvétele esetén érvényesülő speciális szabályai maradtak meg,⁴⁴ 1977-ben a Ptk. első novellája ezeket tovább rövidítette, az új Ptk. adásvételre vonatkozó szabályai között pedig már egyáltalán nem találunk szavatossági tárgyú normákat.

A kellékszavatossági szabályok elhelyezésének a megváltozását az adásvétel szempontjából sem kell negatívumként értékelni. A kellékszavatossági szabályoknak a Ptk. kötelmi jog általános részében való elhelyezése jelentős előrelépés a többi szerződéstípus szempontjából, amelyekre az 1959. évi Ptk. kiterjesztette a kellékszavatosság hatályát. Ne felejtjük el, hogy az általános áruhiány közepette a kijavítás, kicserélés kötelezettsége sokszor jobban szolgálta a jogosultak érdekét, mint egy pénzben kapott kártérítés, amelyért esetleg nem lehetett másik hibátlan terméket vásárolni.

38 6:42-6:48. §§

39 Mtj. 1355. §

40 Új Ptk. 6:62. § „A felek kötelesek a szerződéskötési tárgyalások alatt, a szerződés megkötésénél, fennállása alatt és megszüntetése során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről.”

41 új Ptk. 6:159-6:167, §§

42 KT 348-350. §§

43 Mtj. 1381-1404 §§

44 Annak ellenére, hogy a szavatossági szabályok átkerültek a szerződések közös szabályai közé, a szavatosságot feldolgozó könyv – Szavatosság, jóállás és fogyasztóvédelem, Szerk.: Petrik Ferenc, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1995. III. fejezet 90-146. old. – 13 féle speciális szavatosságot említ, köztük hét olyat, amely valamilyen speciális szerződéshez (vállalkozás, építési szerződés, szerelési szerződés, tervezési szerződés, utazási szerződés, mezőgazdasági termékértékesítési szerződés) kapcsolódik. A szavatossági szabályokat tehát – bár az adásvételtől elszakították – a régi Ptk.-ban még nem sikerült valóban általánossá, azaz minden szerződésre nézve közössé tenni.

7.2. Mezőgazdasági tárgyú részletszabályok visszaszorulása

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvben nem találunk mezőgazdasági tárgyú vételekre vonatkozó rendelkezéseket
 - b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat több helyen is tartalmaz mezőgazdasági tárgyú vételekre vonatkozó rendelkezéseket, amelyek jellemzően az egyébként irányadó szabályoktól való eltérést rögzítik.
 - mezőgazdasági jószág felszerelésére nem vonatkozik az a szabály, hogy kétség esetén a dologgal a tartozékát is eladottnak kell tekinteni,⁴⁵
 - „Ha termelő mint eladó oly vételi szerződést köt, amellyel termények meghatározott mennyiségének szolgáltatására kötelezi magát, kétség esetében azt kell tartani, hogy az eladó csupán a saját termésére vonatkozóan kívánt kötelezettséget vállalni.”⁴⁶
- Az állatforgalmi szavatosságra külön törvény vonatkozott.⁴⁷
- c) Az 1959. évi Ptk. eredeti szövege mindössze 3 §-t szentelt az állatszavatosság kérdésének és az 1977. évi novella ezt is tovább csökkentette, kizárólag az állatszavatosság határideje tekintetében tartalmazott eltérő rendelkezést-
 - d) A 2013. évi V. törvény az adásvétel általános szabályai között egyáltalán nem tartalmaz mezőgazdasági tárgyú rendelkezéseket, az adásvétel altípusai között azonban több ilyen is található. [lásd 5.5. d) pont]

7.3. Indokolatlan korlátok mellőzése – a felek akaratának nagyobb érvényesülése

7.3.1. Visszavásárlási jog

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvben nem találunk a visszavásárlási jogra vonatkozó rendelkezést, így értelemszerűen határidőt sem.
- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat szerint a visszavásárlási jogot csak a jogosult haláláig, vagy 32 évet meg nem haladó időre lehet kikötni.
- c) Az 1959. évi Ptk. szerint a visszavásárlási jogot legfeljebb 5 évre lehet kikötni, az ezzel ellentétes megállapodás semmis.⁴⁸
- d) A 2013. évi V. törvényben nem szerepel határidő, így a visszavásárlási jog a felek közös akaratelhatározásával meghatározott időpontnál korábban csak a dolog – kötelezettek fel nem róható okból történő – megsemmisülése esetén szűnik meg.⁴⁹

45 Mtj. 1355. §

46 Mtj. 1369. §

47 1923:X. törvénycikk

48 Ptk. 378. § (3) bek.

49 6:226. § (5) bek.

7.3.2. Vételi jog

- a) Az 1875. évi Kereskedelmi törvénykönyvben nem találunk a vételi jogra vonatkozó rendelkezést, így értelemszerűen határidőt sem.
- b) Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat diszpozitív szabálya szerint a vételi jog a szerződés megkötésétől számított három hónap elteltével megszűnik.⁵⁰
- c) Az 1959. évi Ptk. szerint a határozatlan időre kikötött vételi jog hat hónap elteltével megszűnik, az ezzel ellentétes megállapodás semmis.⁵¹
- d) A 2013. évi V. törvényben nem szerepel határidő, így a vételi jog a felek által közösen meghatározott időpontnál korábban csak a dolog – kötelezettnek fel nem róható okból történő – megsemmisülése esetén szűnik meg.⁵²

8. Viszonyulás a vegyes szerződésekhez – vargabetű

a)-b) A KT és az Mtj. igyekszik a szabályozás hatályát az olyan szerződésekre korlátozni, amelyek tisztán tulajdonátruházásra irányulnak, és amelyekben a vételárát valóban pénzben fizetik meg. Nem feltétlenül minősült adásvételnek a mai jogunkban nem ritka adásvétellel vegyes csereszerződés, vagy az olyan tulajdonátruházás, amely kapcsán az ellenértéket részben ledolgozza a vevő, vagy valamilyen szolgáltatást nyújt pénzben fizetett vételár, vagy annak egy része helyett. („Ha pénz mellett egyéb teljesítések köttetnek ki, s ezek értéke a készpénzt meghaladja vagy azzal egyenlő, az ügylet vételnek nem tekintetik” – tartalmazta a KT.⁵³ „Nem vétel az, ha a megállapított pénzbeli szolgáltatáson felül másnemű szolgáltatást is kikötöttek és ennek értéke a pénzbeli szolgáltatást meghaladja” – mondta ki az Mtj.⁵⁴).

c) Az 1959. évi IV. törvény ugyan nem tartalmaz a KT. és az Mtj. szabályához hasonló negatív elhatároló szabályt, de a régi Ptk. is tartózkodott attól, hogy az adásvételen belül szabályozzon adásvétellel vegyes szerződést. Az ilyen szerződések – ha egyáltalán szabályozást nyertek – kétféle módon szerepelhettek a törvényben. Az egyik megoldás az, hogy a tulajdonátruházással kapcsolatos rendelkezések a vegyes szerződés másik eleme kapcsán található meg a Ptk.-ban (pl. a vállalkozási szerződés keretében a vállalkozó által felhasznált anyagok tulajdonának átruházására kerül sor, vagy a bizományos által megvalósított tulajdonátruházás eladási bizomány esetén, ill. tulajdonszerzés vételi bizomány körében). A másik megoldás során a vegyes szerződést önálló szerződéstípusként szabályozza a Ptk. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés körében az önálló típusú minősítés mellett szólt az is, hogy ennek a szerződéstípusnak a vállalkozással vegyes alakzata is létezik. A tulajdonátruházás mozzanata

50 Mtj. 1421. §

51 Ptk. 380. § (2) bek.

52 6:226. § (5) bek.

53 KT 338. § 2. mondat

54 Mtj. 1362. §

mellett ugyanis vállalkozási eleme is van a szerződéses kapcsolatnak.

d) Az új Ptk. megszünteti a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés önálló szabályozását, ehelyett az adásvételi szerződés altípusaként említ két olyan helyzetet, amelyek korábban az önálló mezőgazdasági termékértékesítési szerződésre vonatkozó szabályozás hatálya alá tartoztak volna. Egyrészt a saját termelésű mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződést,⁵⁵ másrészt a vevő közreműködésével előállított mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződést.⁵⁶

- Az elsőként említett altípus, a saját termelésű mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződés keretében az eladónak formálisan csak a szerződéskötéshez képest későbbi időpontban történő tulajdonátruházás képezi a kötelezettségét, de mivel nem fajlagos, hanem zártfajú szolgáltatással tartozik, nevezetesen magatermelte termény, termék, saját nevelésű, vagy hizlalású állat tulajdonát kell átruháznia, a szerződés szerű teljesítés érdekében valójában vállalkozásszerű tevékenységet, mezőgazdasági munkát kell végeznie, melynek eredményét kell a vevő tulajdonába adnia.
- A vevő közreműködésével előállított mezőgazdasági áru szolgáltatására kötött adásvételi szerződésben mindkét félnek van a tulajdonátruházáson és birtokba adáson/birtokba vételen kívüli – szintén vállalkozási jellegű – egyéb kötelezettsége. A vevő a teljesítést elősegítő szolgáltatást nyújt és ehhez kapcsolódó tájékoztatást ad az eladónak, az eladó pedig köteles ezt a szolgáltatást a tájékoztatásnak megfelelően igénybe venni.

9. Összegző értékelés

Az új Ptk. adásvételre vonatkozó szabályozása valamennyi – előzményként bemutatott – törvéynél, ill. törvényjavaslatnál rövidebb, a KT-hoz hasonlóan nagyon kevés korlátozást tartalmaz, ezáltal az Mtj.-nél és a régi Ptk.-nál több teret biztosít a felek akaratának kibontakozásához.

Alig találhatunk olyan – korábban szabályozott, vagy szabályozni tervezett – jogintézményt, normát, amely az új Ptk.-ból hiányozna. Személy szerint szívesen láttam volna a tőzsdei ár említését, de ezt leszámítva sem a Kereskedelmi Törvényben, sem a Magánjogi törvénytervezetben nincs olyan szabály, amelyről azt állíthatnánk, hogy kifejezetten hiányzik az új Ptk. adásvételi szabályai közül.

Az igazsághoz azonban az is hozzá tartozik, hogy ez a pozitív helyzet döntően nem a rekodifikáció eredményeként állt elő, hanem azért, hogy már az 1959. évi Ptk. is tartalmazott minden lényeges szabályt, a nélkülözhető, sőt kifejezetten visszahúzó normákat pedig fokozatosan hatályon kívül helyezték.

55 6:232. §

56 6:233. §

VIII. Az adásvétel kereskedelmi és magánjogi jellegű szabályozása ...

A szűk értelemben vett adásvétel tekintetében tehát a rekodifikáció monista koncepciója nem bizonyult helytelennek, az új Ptk. adásvételi szabályai mellett nem merül fel a tulajdonátruházás tekintetében egy kereskedelmi jogias szabályozás igénye. Egy esetleges kereskedelmi jogi kódex, vagy az üzleti élet szabályait kereskedelmi szempontból szabályozó törvény léte esetén az adásvétel kereskedelmi jogi és magánjogi normái nagyfokú azonosságot mutatnának, sok esetben ténylegesen kettőződnenek a szabályok.

Ez az értékelés azonban nem jelenti azt, hogy a dualista koncepció egészének helytelensége bizonyítást nyert volna, hiszen számos más szerződéstípus szabályai kapcsán is el kell végezni egy hasonló összevetést. Az adásvételnek az új magyar Ptk.-ban megvalósuló szabályozásának dicsérete, különösen nem jelenti azt, hogy megkérdőjelezném a szerződések két törvényben való szabályozásának cseh és szlovák útját. Éppen ellenkezőleg hipotézisem az, hogy – minden potenciális hátrány (ismétlés és jogválasztási feladat) ellenére – a kereskedelmi és a magánjogi szabályozás párhuzamossága biztosítja a hatékonyabb szabályozást az üzleti szerződések egészére nézve.

IX. VERSENYJOGSÉRTÉSSEL OKOZOTT KÁROK MEGTÉRÍTÉSE

EGY, A MAGYAR JOG SZÁMÁRA IRÁNYMUTATÓ IRÁNYELV ÁTÜLTETÉSE¹

1. A verseny korlátozó magatartások károkozó hatása

A verseny a gazdaság éltető eleme és a fogyasztói jólét biztosítója. A verseny nem érvényesül automatikusan, a kartellek és a gazdasági erőfölényben lévők visszaélései veszélyeztetik a versenyt. A vállalkozások kartell megállapodásai számukra kedvező megoldásokkal helyettesítik a piac törvényszerűségeit, kizárva vagy korlátozva a versenyt. A gazdasági erőfölényben lévők visszaélésnek minősülő magatartásai kiszoríthatják a kisebb versenytársakat, és akadályt gördíthetnek új szereplők piacra lépése elé. A vázolt negatív jelenségek nem csupán a versenyre és ezen keresztül a gazdaságra és a fogyasztói jólétre gyakorolnak kedvezőtlen hatást. A kartell és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés alkalmas a jövedelmek átcsoportosítására. Nevezetesen a kartell tagjainak összejártsága és a gazdasági erőfölényben lévők visszaélése folytán náluk jelentkező extraprofit a piac többi szereplőjének a jövedelmét csökkenti. A kartellek tagjai és a gazdasági erőfölényben lévők olyan nyereséghez jutnak, amelyet nem innovációs tevékenységgel, vevők igényeinek jobb kiszolgálásával, a költséghatékonyság növelésével, vagy más pozitív magatartással értek el.

2. A jogágak szerepe a verseny védelmében

Ebben a helyzetben a jogalkotásnak teendője van, védeni kell a versenyt a már bekövetkezett káros hatásokkal és jövőbeni ismétlődésükkel szemben. A gazdaságra veszélyes helyzet több jogág együttműködését igényli. Jelen tanulmány elsősorban a közigazgatási jog és a magánjog lehetséges szerepét elemzi a vázolt probléma megoldásában.

1 A tanulmány a Nemzeti Közszerzői Egyetem által szervezett, „A versenyjog legújabb fejleményei – Európai kitekintéssel” címmel 2016 november 18-án megrendezett konferencián „A magánjogi jogérvényesítés aktuális kérdései” címmel megtartott előadás átdolgozott és kibővített változata. Az előadás idején még csak a versenytörvény módosításának tervezete létezett. Jelen tanulmány már a 2016 december hónapban elfogadott 2016. évi CLXI. törvényre épül.

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

2.1. Versenyvédelem közigazgatási úton

A versenyjog és azon belül is az elsősorban közigazgatási jogi jellegű versenykorlátozások joga a kartellek és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tiltásával, az ilyen magatartást tanúsítókkal szembeni fellépéssel, közigazgatási jellegű szankciók alkalmazásával igyekszik rövid- és hosszútávon védeni a versenyt. A verseny rövidtávú védelme a magatartás abbahagyására kötelezés és a folytatástól való eltiltás útján valósul meg. A közigazgatási eljárásnak és a magatartás szankcionálásának hosszútávú hatása is van. A piaci verseny többi szereplője is ráébred arra, hogy a jogalkalmazó szervek vele szemben is fellépnének, ha a jövőben hasonló versenykorlátozó magatartást tanúsítana. Ez a felismerés – remélhetőleg – visszatartó erővel bír.

2.2. Versenyvédelem magánjogi úton

A magánjog és ezen belül is elsősorban a kártérítési jog hatása is két idősíkon jelentkezik. Rövidtávú beavatkozással a magánjog az üzleti élet azon szereplőit és az olyan fogyasztókat védi, akik kárt szenvedtek a kartellek és a gazdasági erőfölényben lévők visszaélései folytán. Azáltal, hogy a kartellek tagjait és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélőket az okozott károk megtérítésére kötelezi, a kártérítés reparációs eszközként visszaállítja az eredeti vagyoni helyzetet. A károsultak olyan helyzetbe kerülnek, mintha a károkozó magatartásra nem is kerül volna sor, a fizetendő kártérítés pedig a kartellek tagjait és a gazdasági erőfölényben lévőket megfosztja az általuk elért indokolatlan nyereségtől és azt visszajuttatja azokhoz, akiktől származott. A fizetendő kártérítés – figyelemmel a károknak az értékesítési láncolatban végiggördülő „hólabda hatására”, nagy valószínűséggel meghaladja a károkozóknál jelentkező előnyt. A kártérítés hosszútávú hatásként visszaszorítja a károkozó magatartásokat. Prevenációs hatást fejt ki annak a tudata, hogy a jogellenes magatartással okozott károkat meg kell téríteni, nevezetesen elősegíti annak felismerését, hogy nem éri meg kartellezni és a gazdasági erőfölénnyel visszaélni.

2.3. A közigazgatási és a magánjogi versenyvédelem eltérő súlya

A közigazgatási jogi jellegű versenykorlátozások joga és a tisztán magánjogi jellegű kártérítési jog eltérő fontosságú szerepet játszik az egyes országokban.

- a) Az európai kontinens országaiban a közigazgatási jogi jellegű versenykorlátozások joga tölt be vezető szerepet a verseny védelmében, a kártérítés inkább csak elvi lehetőség, mintsem a gyakorlatban alkalmazott jogvédelmi eszköz. A versenyjogi jogsértések károsultjainak többsége Európában nem lép fel jogi úton annak érdekében, hogy kárai megtérüljenek. A bírósági keresetek elmaradása több körülményre is visszavezethető. Sokakban nem is tudatosul az, hogy kárt szenvedtek

és káruk egy versenyjog által tiltott magatartásra vezethető vissza. A kartellek többnyire titkosak, így a kartelltagokkal üzleti kapcsolatban állók és – végső soron – a fogyasztók nem rendelkeznek arra vonatkozó információval, hogy az általuk megvásárolt termék, vagy igénybe vett szolgáltatás azért drágább, mert a termelési-értékesítési láncolatba valahol beékelődött egy kartell, amely megemelte az árakat, amelyek végiggyűrűzve eljutottak a végső felhasználókig. A versenyfelügyeleti eljárás során a Gazdasági Versenyhivatalnak (a továbbiakban: GVH) is nehézséget okoz a jogellenes magatartás bizonyítása, pedig a hatóság komoly szakértelemmel bíró dolgozói számítástechnikai eszközök arzenáljával felvértezve a rendőrséget is meghaladó jogosítványokkal rendelkeznek annak érdekében, hogy felderítsék a történeteket. A kartellek és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélések áldozatai szinte eszköztelenek, de a bizonyítási teher az ő vállukon nyugszik. Nekik kell bizonyítaniuk azt, hogy kárt szenvedtek, azt, hogy a káruk okozati összefüggésben áll a kartellel vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaéléssel, továbbá azt is, hogy milyen összegű kár érte őket. Ez utóbbi körülményt különösen nehéz bizonyítani piaci körülmények között, ahol a termékek és szolgáltatások ára folyamatos mozgásban van. Nagyon sokféle körülmény játszik szerepet az árváltozásokban, amelyeknek a kartell és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés csak az egyike. Az időmúlás és az értékesítési lánc hosszúsága tovább fokozza a bizonytalanságokat. Még abban az esetben is, ha egyértelmű bizonyítékot lehet találni arra, hogy a kartell résztvevői megegyezésük alapján január elsejétől 10%-kal növelték az árat, kérdés lehet, hogy a változatlan ár decemberben még mindig 10% extra hasznot tartalmaz-e, vagy a körülmények hatására is emelkedtek volna valamennyit az árak az év során. Különösen nehéz az értékesítési lánc végén, több értékesítést követően bizonyítani azt, hogy egy bizonyos alkatrész árának 10%-os emelése miatt mennyivel nőtt az alkatrészt tartalmazó félkész termék, majd a félkész terméket tartalmazó végtermék ára. További bizonytalanságot jelent, hogy a különböző szintű kereskedők vajon az általuk drágábban megvásárolt termékre a korábbival egyező mértékű haszonkulcsot számítottak-e fel. (Megjegyezzük, hogy változatlan százalékos mértékű haszonkulcs esetén is nő a vevő által fizetendő ellenérték, ha a termék ára a versenyjogba ütköző magatartás miatt eleve nagyobb lett.) A károsultak minderről nem rendelkeznek információval, így nem látják értelmét egy bizonytalan kimenetelű bírósági eljárás megindításának.

- b) Az Amerikai Egyesült Államokban a kártérítés játszik fontosabb szerepet, a versenyjogi ügyek 90%-a tilos antitröszt magatartással okozott károk megtérítése érdekében indul. Ebben a hagyományokon és az ügyvédi szerepfelfogáson túl kiemelkedő szerepet játszik a „büntetőkártérítés” lehetősége – amely az elszennvedett kár kétszerese, sőt háromszorosa is lehet –, a tényállás bizonyításával kapcsolatos sajátos szabályok és a csoportos keresetek lehetősége.

3. A versenyjogsértéssel okozott károk megtérítését célzó irányelv előkészítése és elfogadása

Mint láttuk mind a versenykorlátozások jogához, mind a kártérítési joghoz fűződik prevenciós hatás, külön-külön is alkalmazhatóak a verseny védelmére. Európában fontolgatták, hogyan lehetne a két jogterület együttes igénybevitelével fokozni a jogi fellépés hatékonyságát a verseny érdekében.

Az Európai Bizottság érzekelte azt, hogy a versenyjogi jogsértések károsultjainak többsége Európában nem lép fel jogi úton annak érdekében, hogy kárai megtérüljenek, noha az ilyen károk nagyságát évente több milliárd euróra becsülik. A károsultak kedvezőtlen helyzetén túlmenően az Európai Bizottság azt is nehezményezte, hogy a kártérítések elmaradása miatt nem érvényesül a kártérítés prevenciós hatása, a verseny védelme döntően a közigazgatási jellegű versenykorlátozások jogára és a versenyfelügyeleti eljárásra hárul. Az Európai Bizottság régóta törekszik arra, hogy növekedjék a kártérítési jog szerepe a verseny védelmében. Ennek érdekében elkezdték egy irányelv kidolgozását. A folyamat főbb állomásaként megalkották az ún. Zöld könyvet,² majd a Fehér könyvet,³ végül számos konzultációt követően 2014. november 26-án elfogadták a 2014/104/EU irányelvet⁴ (a továbbiakban: Irányelv). Érdeemes lenne részletesen bemutatni azt hogyan változott az Európai Bizottság szemlélete. Az Európai Bizottság kezdetben a magánjogban nem látott többet, mint a verseny és a versenyjog érvényre juttatását segítő eszközt, amelynek immanens tulajdonságai (pl. a káronszerzés tilalma, a büntető kártérítés elutasítása) eredetileg a cél érdekében mellőzhetőnek látszottak. A jogintézmény máig használatos elnevezése – magánjogi igényérvényesítés – is utal arra, hogy eredetileg a versenyjogba ütköző magatartásokkal okozott károk megtérítését elsősorban nem a károsultak helyzetének javítása, hanem a károkozók – kartellezők, erőfölénnyel visszaélők – szankcionálása érdekében, és a jogsértések ettől várható visszaszorulásának reményében forszírozták. Az Irányelv elfogadásának idejére azonban elfogadottá vált az a szemlélet, hogy a kártérítés a közigazgatási úttól eltérő, önálló jogterület, a magánjog nem alárendeltje a közigazgatási jognak, a kártérítéstől nem azt kell várni, hogy közjogi páncélt öltve álljon csatasorba, hanem azt – amire hivatott és képes, nevezetesen –, hogy saját eszközeivel és módszereivel fellépve egy újabb „frontot” nyit a versenyt elkerülőkkal szemben.

2 Green Book COM 672, 2005. 12. 19. Green Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules

3 White Book 2. 4. 2008 COM (2008) 165 final White Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules

4 European Parliament and Council Directive 2014/104/EU on antitrust damages actions

4. Az irányelv tartalma

4.1. *Elvi tételek az irányelvben*

Az Irányelv lefektet bizonyos elveket, így deklarálja a teljes kártérítéshez való jogot, és elvárásként fogalmazza meg a tagállamokkal szemben, hogy a nemzeti szabályozás tegye lehetővé a kártérítés tényleges érvényesülését, továbbá biztosítsa a tagállami és az európai versenyjog megsértésével okozott károk egyenértékű megtérülését.

4.2. *Az Irányelvben szereplő, a tagállami jogba átültetendő megoldások csoportosítása*

Az Irányelv számos jogi megoldás bevezetését szorgalmazza. Ezek többféleképpen csoportosíthatók. Megkülönböztethetünk anyagi és eljárásjogi jogintézményeket, és – legalábbis első ránézésre – a károsultak érdekét védő normák (4.3. pont), elsősorban a károsultak javát szolgáló rendelkezések (4.4. pont), valamint bizonyos károkozók érdekében hozandó normák (4.5. pont) is elkülöníthetőnek látszanak. Tanulmányunkban inkább ezt a második csoportosítást követjük, előre bocsátva azt a végső értékelést, hogy a közvetlenül károkozók érdekében hozott normák egy részéről kiderül majd, hogy áttételesen a károsultak javát is szolgálják.

4.3. *A károsultak érdekét védő szabályok*

4.3.1. A versenyhatósági határozatok perbeli szerepe

Az Irányelv rendezni igyekszik a versenyhatósági döntéseknek a kártérítési perben betöltött szerepét. Említettük, hogy a károsult számára nehézséget okoz a jogsértés bizonyítása. Az Irányelv megalkotói úgy gondolják, hogy nincs szükség arra, hogy a kártérítés iránti perben az alperes újra vitathassa azt, hogy magatartása a versenyjogba ütközött, ha ezt már a versenyhatóság megállapította az általa lefolytatott versenyfelügyeleti eljárásban.⁵ Megjegyezzük, hogy a vázolt megoldás nem csupán a károsult felperes bizonyítását könnyíti meg, de pergazdaságossági szerepe is van, mivel a bíróságokat megkíméli egy olyan kérdés tárgyalásától, amit korábban egy másik eljárásban már tisztáztak. Elsőre talán aggályosnak látszik, hogy egy közigazgatási szerv döntése kötelező erővel bírjon a bíróságokra nézve, de nem szabad elfelejteni azt, hogy a versenyhatósági határozatok bíróság előtt megtámadhatóak, és ebben az esetben már a közigazgatási döntést elbíráló bíróság ítélete lesz kötelező a másik bíróságra. (Amikor közigazgatási döntést említünk ebben a pontban, akkor ezen mindig értjük egyfelől a versenyhatóság bíróság előtt nem vitatott határozatát, másrészt a közigazgatási határozat megtámadása folytán hozott jogerős bírósági ítéletet.) A megoldás mellet szól továbbá az is, hogy ezáltal

5 Irányelv 9. cikk (1)

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

elkerülhető az a nem kívánt helyzet, mely szerint ugyanazt a tényállást a hatáskörrel rendelkező különböző szervek eltérően ítélik meg. Azokban a tagállamokban, ahol a versenyjogot sértő magatartásokkal okozott károk elbírálását nem bízzák speciális bírói szervekre, a versenyhatósági határozatok kötőereje a jogbiztonság, a jogegység tekintetében is praktikus megoldás. Tekintettel arra, hogy a magatartást versenyjogi szempontból megítélő állami szervek – versenyhatóságok, és a határozataikkal szembeni keresetek kapcsán eljáró bíróságok – koncentráltabbak, mint a kártérítési ügyek elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságok, így a magatartások megítélése egységesebb, mintha versenyjogi jogsértésekkel csak ritkán találkozó, a kártérítésekre koncentráló bíróságoknak kellene megítélnie azt is, hogy megvalósult-e a kartell, történt-e gazdasági erőfölénnyel való visszaélés.

Megjegyezzük, hogy az Irányelv azt várja el, hogy a tagállamok a versenyjogi jogsértést megállapító versenyhatósági döntésekre vonatkozóan rögzítsék azok kötelező erejét. Nem vonatkozik ez az elvárás a többi versenyhatósági határozatra, nincs tehát olyan követelmény, hogy a versenyjogi jogsértés hiányát kimondó, vagy az eljárást bizonyítottság hiányában megszüntető versenyhatósági döntéseket is kötelező lenne a kártérítési keresetet tárgyaló bíróságnak elfogadni.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a versenyjogi jogsértést megállapító versenyhatósági döntések kötelező ereje tekintetében különbség van az egyes versenyhatóságok között. A kötelező erő az Európai Bizottság mint versenyhatóság és az eljáró bírósággal azonos tagállamban tevékenykedő nemzeti versenyhatóság döntéseire vonatkozik. Más tagállam versenyhatóságának határozata a bíróságra nem kötelező, ezekkel kapcsolatosan csak az az elvárás, hogy az ilyen döntésekre a bíróság előtt a versenyjogi jogsértés megtörténtének „prima facie” bizonyítékeként lehessen hivatkozni, és azt a felek által előterjesztett egyéb bizonyítékokkal együtt meg lehessen vizsgálni.⁶

Nem támaszt elvárást az Irányelv a kártérítési perben a versenyhatóság által kifejtett álláspont kötelező figyelembevételét illetően, tehát a kötőerővel a versenyhatóságnak csak a lefolytatott, lezárult versenyfelügyeleti eljárásban meghozott és jogerőssé vált közigazgatási határozata kell, hogy rendelkezzen, feltéve, hogy versenyjogsértést állapít meg.

4.3.2. Károsultra kedvező elévülési szabályok

Az Irányelv szorgalmazza a kártérítési igény elévülésére vonatkozó olyan szabályok bevezetését, amelyek kedvezőek a károsultra. Ilyen pl. az elévülés kezdő időpontjának meghatározása,⁷

⁶ Irányelv 9. cikk (2)

⁷ Az Irányelv 10. cikk (2) szerint az elévülési idő nem kezdődhet meg azelőtt, hogy a versenyjogi jogsértés megszűnt volna és a felperesnek tudomása lenne, vagy ésszerűen várható módon tudnia kellene a következőkről:

- a szóban forgó magatartásról és annak tényéről, hogy az versenyjogi jogsértésnek minősül,
- arról a tényről, hogy a versenyjogi jogsértés számára kárt okozott, valamint
- a jogsértő kilétéről.

az elévülés legalább öt éves időtartama,⁸ vagy az a szabály, hogy az elévülés nyugszik a versenyhatóság eljárása alatt, vagy félbeszakad olyan esetben, amikor a versenyhatóság egy folyamatban lévő kártérítési per közben indít versenyhatósági eljárást.⁹

4.3.3. A kár mértékének megállapítása

A bevezetőben jelzett körülmények miatt a versenyjogi jogsértéssel okozott kár pontos összegének megállapítása jóval nehezebb, mint más károk esetén. Az Európai Bizottság egyrészt segítséget nyújt a kár mértékének megállapításához, amikor közleményt bocsát ki az európai versenyjogba ütköző magatartásokkal okozott károk könnyebb számszerűsítése érdekében,¹⁰ és egy ajánlást is készített ugyanebből a célból. Másrészt elvárásként fogalmazza azt meg, hogy a bíróságok becsléssel is megállapíthassák az ilyen károkat. Harmadrészt az Európai Bizottság felhívja a figyelmet arra, hogy a tényleges káron kívül a magasabb árak miatti forgalomcsökkenés következtében elmaradt haszon jellegű károk is keletkeznek, és a tagállamok ne feledkezzenek meg a kamatok érvényesítéséről sem a károkozás és a kártérítés megfizetése közötti időszakra vonatkozóan.

4.4. *Elsősorban a károsultak érdekét védő szabályok*

Ebben a pontban olyan irányelvi normákat tekintünk át, amelyek elsősorban a károsultak érdekét szolgálják, de bizonyos helyzetekben a károkozók helyzetét is kedvezően befolyásolják, például akkor, ha a felperesek káronszerzésére hivatkoznak. A bizonyítási teher általánosan jellemző szabályozása alapján a perben mindkét félnek a saját állításait kell bizonyítani. Ez sok esetben komoly nehézségekbe ütközik, mivel a szükséges dokumentumok nincsenek a bizonyításra köteles fél birtokában. Az Irányelv az amerikai joggyakorlatban jól bevált bizonyítékfeltárás gyakorlatát kívánja meghonosítani a tagállamok jogában. A bizonyítékfeltárás lényege az, hogy a kártérítés szempontjából lényeges, de a bizonyításra köteles fél ellenfelének, vagy harmadik személynek a birtokában lévő dokumentumok kiadását elrendelheti a bíróság a bizonyító fél kérelmére. A bíróság bizonyítékok feltárására kötelező végzésének előfeltétele az, hogy a felperes a kárigény elfogadhatóságának alátámasztásához elegendő, az észszerűen rendelkezésre álló tényeket és bizonyítékokat tartalmazó, megalapozott kérelmet nyújtson be,¹¹ vagy éppen az alperes terjesszen elő ugyanilyen megalapozott kérelmet a kár továbbhárításán alapuló védekezésének az alátámasztása érdekében.¹²

8 Irányelv 10. cikk (3)

9 Irányelv 10. cikk (4)

10 A Bizottság 2013/C 167/07 közleménye az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben a károk számszerűsítéséről

11 Irányelv 5. cikk (1)

12 Irányelv 13. cikk

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

Az Irányelv aprólékosan szabályozza a bizonyítékok feltárására kötelezés feltételeit,¹³ a felek ezzel kapcsolatos érdekeit,¹⁴ külön figyelmet szentelve a bizalmas iratoknak,¹⁵ és a versenyhatósági eljárásban keletkező dokumentumoknak,¹⁶ melyek körében kivételeket is javasol a tagállamok számára a bizonyítékfeltárás alól.¹⁷ Az Irányelv felhívja a nemzeti jogalkotó figyelmét az érdekek mérlegelésére, a bizonyítékok feltárására kötelezés előtt az érintett meghallgatására, és az arányosságra. A versenyfelügyeleti eljárással kapcsolatos egyes iratok csak az eljárás lezárását követően vehetőek figyelembe, a kivételek körébe tartozó dokumentumok még akkor sem használhatók fel, ha azokhoz valaki hozzáfért volna.¹⁸ Az Irányelv alapján a tagállamok szankciókat kell, hogy életbe léptessenek a bizonyítékokat késve feltárókkal, a feltárást megtagadókkal, a bizonyítékok megsemmisítőivel szemben, valamint a bizalmas információ védelmére és a bizonyítékok felhasználására vonatkozó szabályokat megszegőkkel szemben.¹⁹

4.5. Bizonyos károkozók érdekében hozandó normák

Az Irányelv egyes részei a károkozókat védik. Ez csak látszólag áll ellentétben azzal, hogy az Európai Bizottság célja egyértelműen a versenyjogba ütköző magatartások visszaszorítása azáltal, hogy elhárítják a jogsértések kárkövetkezményeinek orvoslása előtt tornyosuló akadályokat. A kártérítés logikus rendszert alkot. A folyamatból nem szabad egyes elemeket kiragadni. Az Európai Bizottság egyrészt valamennyi károsult érdekeit nézi, és erre tekintettel igyekszik elkerülni azt, hogy az értékesítési láncolatban a versenyjogot sértve károkozóvá váló személyekkel közelebbi kapcsolatban lévő károsultak kedvezőbb helyzetbe kerüljenek azokhoz a károsultakhoz képest és az ő rovásukra, akik a károkozótól a láncban távolabb állnak (lásd 4.5.1. pont). Az Európai Bizottság másrészt azáltal is valamennyi károsult érdekét szolgálja, hogy a versenyfelügyeleti eljárás eredményességét előmozdító károkozót preferáltan kezeli, azáltal, hogy őt mentesíti bizonyos körben az egyetemleges felelősség alól. (lásd 4.5.2. pont) Végezetül vannak olyan károkozók, akiket úgy mentesít az egyetemleges felelősség alól, hogy ez a lépés nem tekinthető közvetlenül a károsultak javát szolgáló intézkedésnek. (lásd 4.5.3. pont)

4.5.1. A kár továbbhárításán alapuló védekezés lehetősége

Az Európai Bizottság egyrészt valamennyi károsult érdekeit nézi. Az Irányelv miközben a teljes kártérítés elvén nyugodva azt próbálja elérni, hogy semmilyen kár ne maradjon

13 Irányelv 5. cikk (2)

14 Irányelv 5. cikk (3), (5)

15 Irányelv 5. cikk (4)

16 Irányelv 6. és 7. cikk

17 Irányelv 5. cikk (6), és Irányelv 6. cikk (5) és (6)

18 Irányelv 7. cikk (1)

19 Irányelv 8. cikk

kompenzálatlanul, azt sem tarthatja elfogadhatónak, hogy egyes károsultak az őket ténylegesen sújtó kárnál nagyobb kártérítést kapjanak. A káronszerzés megengedése ugyanis nem csak a károkozóval szemben lenne méltánytalan, hanem más károsultakkal szemben is. Viszonylag kicsi az esélye annak, hogy egy horizontális kartell közvetlenül a végfelhasználókat sújtja, mivel a velük kapcsolatban álló kiskereskedők túl sokan vannak a kartellezéshez. Az értékesítési lánc korábbi részéhez kapcsolódó kartellek által kiváltott áremelkedés viszont lehetőséget teremt a kartelltagok – magasabb vételár megfizetésére kényszerülő – közvetlen vevőinek arra, hogy az általuk fizetendő magasabb árat beépítsék saját eladási áraikba. Így lehetséges, hogy a közvetlen vevők helyzete kevésbé nehezül el, mert káraik egy részét továbbhárítják saját üzleti partnereikre, akik a kartelltagok közvetett vevői. A közvetett vevők ugyanígy járhatnak el, és az árhullám tovagyűrűzhet egészen a végső felhasználóig, akik fogyasztóként már nem tudják másra áthárítani beszerzési áraik növekedését. Más kérdés, hogy az értékesítési lánc minden olyan tagja, aki részben vagy egészben képes saját vevőire áthárítani a költségnövekedést, valószínűleg kénytelen elszenvedni bizonyos fokú forgalomcsökkenést, ami elmaradt haszon formájában jelentkező károkat eredményez nála.

Az Irányelv alapján a tagállamok olyan kártérítési rendszert kötelesek működtetni, amelyben az alperes károkozó jogosult azzal védekezni, hogy a versenyjogsértő magatartás eredményeként jelentkező kárt a felperes valójában továbbhárította a saját vevőire. A konkrét perben az áthárítás bizonyítása esetén az alperes részben mentesül a keresetben érvényesített követelések egy részének megtérítése alól. A megemelkedett beszerzési árak teljes áthárítása esetén is marad megtérítendő kár, egyrészt a közvetlen vevőnél jelentkező forgalomcsökkenés miatti elmaradt haszon, másrészt az a kamatvesztés, ami a megemelkedett beszerzési árak és az áthárított eladási árak időbeli különbsége miatt jelentkezik.

A károk továbbhárításával való védekezés lehetősége másfelől megnyitja az utat azelőtt, hogy a kartelltagok közvetett vevői is kárigénnyel lépjenek fel. Abban az esetben, ha az értékesítési lánc valamennyi tagja fellép a károkozó kartelltaggal szemben a láncon végiggyűrűző áremelkedés miatt, akkor – a százalékos nyereségkulcsok miatt – „hólabda hatás” is előfordulhat, tehát a versenyjogsértő károkozó összességében nagyobb kártérítés megfizetésére lesz köteles, mintha a közvetlen vevőt ért kárt kellene megfizetnie a továbbhárításra alapított védekezés lehetősége nélkül. Belátható időn belül aligha valószínű, hogy az értékesítési lánc valamennyi tagja kárigényt érvényesítsen a kartelltaggal szemben a láncon végiggyűrűző áremelkedésre tekintettel, de e lehetőség nyitva hagyása mégis inkább szolgálja a közvetett vevők, mint a károkozó érdekét.

4.5.2. Az egyetemleges felelősség alóli kivételek a közös károkozók egyes csoportjai tekintetében

Többek károkozása esetén – ami kartellek esetén mindig, gazdasági erőfölénnyel való visszaélés esetén viszont csak kivételesen előforduló helyzet – az Irányelv a károkozók

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

egyetemlegesen felelősségének alkalmazását várja el főszabályként a tagállamoktól. Az Európai Bizottság azonban bizonyos kivételeket is indokoltnak tart az egyetemleges felelősség főszabálya alól.

a) Az engedékenységi mentesülő felelőssége

A jellemzően titkos kartellmegállapodások felderítését és a kartellek megszüntetését nagymértékben megkönnyíti az, hogy a jog azt ígéri a kartellezésre megfelelő bizonyítékot szolgáltató kartelltag számára, hogy a rá váró bírságot a versenyhatóság elengedi. Az engedékenységi politika jelentős mértékben hozzájárul a kartellek lelepleződéséhez. Csökkenti azonban az engedékenységi kérelem benyújtásának az esélyét az a tény, hogy a kartellt leleplező kartelltag csak a versenyjogi következmény alól mentesül, a kártérítés alól nem. Mindaddig, amíg a kártérítés fizetése inkább csak elvi, mintsem valós veszélyt jelentett, a bírságfizetés alóli mentesülés kellő ösztönző erővel bírt. Az Irányelv azonban számol azzal, hogy a jövőben a kartellezők a kártérítés fizetésének reális veszélyével néznek majd szembe, ami – miközben remélhetőleg sokakat visszatart a kartellektől – akadályozni fogja a már működő és a jövőben mégis létrejövő kartellek engedékenysége révén történő leleplezését. Annak érdekében, hogy a kártérítés veszélye ne riassza el a kartellezéssel felhagyni készülő, és a kartellezésre bizonyítékot szolgáltatni hajlandó kartelltagot, az Európai Bizottság kedvezőbb helyzetet kíván biztosítani a hatósággal együttműködő károkozónak. A kedvezmény a közös károkozókat terhelő egyetemleges felelősség körében érvényesül és érinti a károkozó és a károsultak közötti kapcsolatot épp úgy, mint a károkozók egymás közötti belső viszonyát. A közös károkozókat terhelő egyetemleges felelősség a külső viszonyban azt jelenti, hogy valamennyi károsult bármelyik károkozótól követelheti kárának megtérítését mindaddig, amíg kárát teljes mértékben meg nem térítették.²⁰ A károkozók belső viszonyában az a károkozó, aki nagyobb összegű kártérítést fizetett a károsultak követelésének rá eső részénél, a különbözetet követelheti a többi károkozótól. Az Irányelv alapján a nemzeti jogok a versenyfelügyeleti bírság alól mentesülő engedékenységi kérelmezőt enyhébb szabályok szerint terhelik egyetemleges felelősséggel. A károsultak két csoportját kell elkülöníteni. A sikeres engedékenységi kérelmező csak a saját közvetlen és közvetett vevői és beszállítói által elszenvedett kárt köteles megtéríteni. Az egyéb károsult felekkel szemben csak akkor terheli felelősség, ha az ugyanazon versenyjogi jogsértésben részt vevő többi vállalkozástól a teljes káruk megtérítésére nincs lehetőség.²¹ Az Irányelv mindkét károsulti csoporttal szembeni felelősséget egyetemleges felelősségnek nevezi, de az engedékenységi mentesülőt a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak a körén kívüli károsultak irányába terhelő felelősség valójában egy mögöttes helytállás. Ezekkel a károsultakkal szemben a versenyfelügyeleti bírsággal nem sújtott engedékenységi kérelmezőt főszabály szerint

20 Irányelv 11. cikk (1)

21 Irányelv 11. cikk (4)

felmentik a közös károkozókat egyébként terhelő felelősség alól, ugyanis kártérítést ebben a körben csak akkor kell fizetnie, ha az összes többi károkozóról kiderül, hogy nem voltak képesek kiegyenlíteni az okozott kárt.

A károkozók egymás közti belső viszonyukban főszabályként az okozott kárért fennálló felelősségükhöz igazodó összeget igényelhetnek egymástól. A sikeres engedekenységi kérelmező a főszabályban foglaltnál kedvezőbb helyzetbe kerül a károkozókhoz fűződő belső viszonyban is. Az általa fizetendő "hozzájárulás" összege nem haladhatja meg a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak okozott kár összegét. Másként megfogalmazva, a sikeres engedekenységi kérelmező nem csupán mentesül attól a teheről, hogy a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak körén kívüli károsultak kárigényét teljesítse, ha a kárt egy másik károkozó megtéríti, de ennek a – károsultak kárát megtérítő – károkozónak a vele szembeni követelésével szemben is kedvező helyzetben van, mert megtérítési kötelezettsége nem haladhatja meg annak a kárnak az összegét, amit a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak okozott.²² Az Európai Bizottság vélhetően azt a helyzetet tartotta szem előtt, amikor az engedekenységi mentesülő megtéríti a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak okozott károkat, de elhárítja más károsultak igényét, majd azzal a károkozóval szemben, aki kifizette ezeknek a károsultaknak a követelését sikerrel védekezhet arra hivatkozva, hogy a saját közvetlen és közvetett vevőinek és beszállítóinak okozott kár megtérítésével ő már elérte felelőssége maximumát.

b) Az önkéntes vitarendezés keretében egyezséget kötő károkozó felelőssége

Speciális helyzetbe kerül a károsult fennmaradó kára tekintetében az olyan versenyjogi károkozó, aki önkéntes vitarendezés keretében egyezséget köt a károsulttal. Főszabályként nem felel ezekért a károkért. Kivételesen mégis meg kell, hogy térítse az ilyen károkat is, ha a többi károkozótól nem térülne meg a károsult kárának ezen része. Az egyezségben azonban kizárhatja ezt a megtérítési jellegű helytállást.²³ A károkozók egymás közötti kapcsolatukban megtérítést követelhetnek. Ennek során a nemzeti bíróságoknak kellőképpen figyelembe kell venniük az érintett jogsértő részvételével korábban önkéntes vitarendezés keretében létrejött egyezség alapján fizetett kártérítést.²⁴

c) A kis- vagy középvállalkozás felelőssége

A kis- vagy középvállalkozás – az engedekenységi kérelmezőre vonatkozó főszabályhoz hasonlóan – nem kell, hogy helyt álljon a kartell összes károsultjával szemben, hanem csak a saját közvetlen és közvetett vevőinek, beszállítóinak a kárát kell, hogy megtérítse.

22 Irányelv 11. cikk (5)

23 Irányelv. 19. cikk (1) – (3)

24 Irányelv. 19. cikk (4)

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

Az egyetemleges felelősségtől való eltérésnek azonban feltételei vannak, és az Irányelvben meghatározott kivételekre is tekintettel kell lenni.²⁵ A kis- vagy középvállalkozás esetén az egyetemleges felelősség – úgy tűnik – nem csupán főszabályként nem érvényesül, hanem teljesen mellőzendő. Az Irányelvben nem található olyan kifejezett szabály – mint az engedékenységi kérelmezőre vonatkozó kivétel – mely szerint a kkv. köteles lenne a közvetlen és közvetett vevőinek, beszállítóinak körén kívül eső károsultak kárainak megtérítésére akkor, ha azok más károkozótól nem térülnének meg. Az Irányelv azon fordulata, mely szerint az ismertetett szabály a teljes kártérítéshez való jog sérelme nélkül érvényesül, alapul szolgálhat a mögöttes helyállás létezésének megindoklására.

A három bemutatott eset közül az első kettő mögött könnyen felismerhető a károsult érdekeltsége. Az engedékenységi kérelmezőt terhelő egyetemleges felelősség enyhítése nélkül nem kerülnének elő olyan bizonyítékok, amelyek hiányában valószínűleg nem lenne megállapítható a versenyjogi jogsértés, így az összes károsult sokkal rosszabb helyzetbe kerülne. Az önkéntes vitarendezés keretében történő egyezségkötés a károk egy részének gyors és kevés költséggel járó megtérülését eredményezi. A károsult mérlegelésétől függ, hogy erre tekintettel az őt illető kárigény mely részéről mond le, illetve teszi kockázatosabbá későbbi megtérülésüket.

A harmadikként bemutatott eset azonban sajátos annyiban, hogy a közös károkozók egyetemleges felelősségétől itt úgy kíván eltérni az Irányelv, hogy semmilyen szempontból nem hozza kedvezőbb helyzetbe a károsultakat. Az Európai Bizottság itt kizárólag a kkv. megmentése érdekében tesz kivételt. A megoldás – bár beleillik a kkv-ket kedvezőbb helyzetbe hozó európai intézkedések sorába – ellentétes az Irányelv meghirdetett céljával, nevezetesen a károsultak védelmével. Arra tekintettel, hogy a kedvező elbánás nem illeti meg az olyan kkv-ket, amelyek már követtek el versenyjogi jogsértést, így még ez a kkv-ra kedvező felelősségi norma is segíti a kkv-k elrettentését a jövőbeni jogsértéstől.

5. A magyar jog helyzete az Irányelv megalkotására irányuló munka kezdetén

A magyar jog néhány kérdésben eleve összhangban volt azokkal a követelményekkel, amelyeket a később megalkotott Irányelv is tartalmaz.

5.1. A versenyjogsértéssel okozott károk megtérítésének lehetősége

A magyar jogban elvi lehetőség nyílt a versenyjogsértéssel okozott károk megtérítésére. A kárigény valójában a polgári jogon alapul. A károsult a polgári jogi joggyakorlat szerint²⁶ jogosult kárainak megtérítését követelni olyan esetben is, amikor a károkozó magatartás jogszabályba ütközését jogszabály kifejezetten nem deklarálja.

25 Irányelv 11. cikk (2), (3)

26 Az új Polgári törvénykönyv 6:579. §-a ezt később kifejezetten deklaráta is.

A versenytörvény módosítása később kifejezetten nevesítette a versenyjogsértéssel okozott károk megtérítésére vonatkozó jogot előbb a kartelltilalmat és gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmát kimondó európai versenyjogi szabályok,²⁷ majd a magyar normák kapcsán is.²⁸ Az általános felhatalmazás mind az ún. follow-on mind a stand-alone eljárásokat lehetővé tette, azaz a versenyfelügyeleti eljárás befejezését követő és a versenyfelügyeleti eljárástól függetlenül azzal párhuzamosan, vagy azt megelőzően is kártérítési pert lehetett kezdeményezni.²⁹ Volt azonban egy időszak a magyar jogban, amikor a kártérítési per bíróságának nem volt hatásköre annak eldöntésére, hogy a kárt okozó magatartás vajon kartellnek minősül-e, illetőleg tekinthető-e gazdasági erőfölénnyel való visszaélésnek. E kérdések eldöntése a Gazdasági Versenyhivatal hatáskörébe tartozott, így a kártérítési pert a döntés meghozataláig fel kellett függeszteni.³⁰ 2005-től a helyzet megváltozott, mivel a magyar bíróságok is jogosultak mind az európai, mind a magyar normák szerint a kartell és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés megítélésére.

5.2. Teljes kártérítés

A magyar Polgári törvénykönyv a teljes kár megtérítését tekinti főszabálynak, és csak kivételesen, bírói mérlegelés alapján enged ettől eltérést. A kár részeiként a tényleges kár (*damnum emergens*) és az elmaradt haszon (*lucrum cessans*) mellett a magyar jog a kárenyhítés költségeit is említi, mely utóbbi tétel nem szerepel az Irányelvben.³¹ Tételes jogi nevesítés nélkül sem hiányzott a magyar jogból a kár bekövetkezése és a kártérítés megfizetése közötti időszakra járó kamat, mert ennek megfizetését a joggyakorlat – az Irányelvhez hasonlóan – a károkozó kötelességének tekinti. Büntető kártérítésnek nem volt helye a magyar jogban. A kár mértéke tekintetében a kártérítés magyar szabályai tehát eleve összhangban voltak a későbbi Irányelv szemléletével.³²

27 A Római szerződés 81. és 82. cikkébe ütköző magatartásokkal okozott károk megtérítésére vonatkozó jogot a versenytörvény 2003. évi módosítása deklarálta, mely szabály 2004. május 1. napján lépett hatályba.

28 A Tpv-t-t módosító 2005. évi LXVIII törvény 2005. november 1. napján lépett hatályba és a 88/A § beiktatásával a versenyjogi jogsértéseknek a későbbi Irányelvben rögzített eseteinél tágabb körben deklarálta a károsultak azon lehetőségét, hogy a versenyfelügyeleti eljárástól függetlenül bírósághoz fordulhassanak.

29 A nemzetközi versenyjogi irodalomban stand-alone eljárásként ismert fellépés lehetőségét a Tpvt. 2005. évi módosítása deklarálta.

30 Legfelsőbb Bíróság Pf. IV 2000 24.909/2000/1 (BH 2004 151)

31 Peter Miskolczi Bodnár: Indemnification and harm caused by infringement of Antitrust rules from Private Law point of view 26-40 p. in Recent Developments in European and Hungarian Competition Law (ed. András Osztovits) Karoli Gaspar University of the Reformed Church in Hungary, Budapest 2012.

32 András Osztovits: Quantifying Harm in Action for Damages Based on Breaches of Article 101 or 102 of the Treaty on the Functioning of the European Union – Some remarks on the Draft Guidance Paper of the European Commission 41-54 p. in Recent Developments

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

5.3. Elévülés

Kártérítési jogunkban a kárigény elévülésére vonatkozó szabályok közül néhány³³ eleve megfelelt az Irányelv előkészítése során szorgalmazott követelményeknek. A kárigény elévülési ideje főszabályként ötéves, bűncselekménnyel okozott károk esetén ennél hosszabb időtartamú is lehet,³⁴ Az elévülés nyugvására³⁵ vonatkozó szabály is megfelelőnek látszott.

5.4. Az okozott kár becléssel történő megállapításának lehetősége

A kár pontos összegének megállapítása nincs mindig mód. A magyar kártérítési jog ismeri az általános kártérítés³⁶ lehetőségét, ami hasonló az Európai Bizottság által szorgalmazott lehetőséghez, hogy a bíróságok becléssel is megállapíthassák a versenyjogi jogsértő magatartással okozott károk mértékét.

5.5. Többes károkozók egyetemleges felelőssége

Hazai polgári jogunk hagyományos álláspontja, hogy abban az esetben, ha többen okoznak kárt, akkor az ilyen károkozókat egyetemleges felelősség³⁷ terheli, a károsult bármelyiküktől akár a teljes kárának megtérítését követelheti, mindaddig, amíg ahhoz hozzá nem jutott. A bíróság csak a Ptk.-ban taxatív felsorol kivételes esetekben mellőzheti az egyetemleges felelősség megállapítását.³⁸

6. Az Irányelvalkotás folyamata során a magyar jogban bekövetkező változások

A magyar jogalkotó folyamatosan nyomon követte az Irányelv megalkotására irányuló európai jogalkotási előkészületeket, és a Zöld Könyv, majd a Fehér Könyv tartalmát. A Zöld Könyv 2005 decemberi megjelenését követően a Tpv-t többször kiegészítették és módosították. E változások egy részére annak érdekében került sor, hogy hazai jogunk már az Irányelv elfogadását megelőzően is közelebb kerüljön a brüsszeli célkitűzések valóra váltásához a versenyjogi jogsértések károsultjai számára kedvezőbb

in European and Hungarian Competition Law (ed. András Osztoivits) Karoli Gaspar University of the Reformed Church in Hungary, Budapest 2012.

33 Nem tartozott ezek közé az elévülés kezdő időpontjának meghatározása, amely a magyar jogban a kár bekövetkeztéhez kötődik, tehát korábbi, mint, amit az Irányelv legkorábbi kezdő időpontként szorgalmaz.

34 A Ptk. 6:533. § (1) bekezdése

35 Ptk. 6:24. § (2) bek.

36 Régi Ptk. 359. § Ptk. 6:531. §

37 Régi Ptk. 344. § (1) bek, Ptk. 6:524. § (1) bek.

38 Régi Ptk. 344. § (3) bek, Ptk. 6:524. § (2) bek.

jogi környezet biztosításával és ezáltal a jogsértések megakadályozása érdekében újabb hatékony prevenció eszköz létrehozásával.

6.1. Vélelem a kartell árnövelő hatásáról

2009. június 1. napján lépett hatályba a Tpv.-nek a 2009. évi XIII. törvénnyel beiktatott 88/C §-a, amely szerint a versenytársak közötti bizonyos kartellek³⁹ esetén – az ellenkező bizonyításáig – úgy kell tekinteni, hogy a jogsértés az árat 10%-nyi mértékben befolyásolta. A vélelem mind a magyar, mind az európai kartellekre vonatkozott. A vélelem bevezetésével a magyar jogalkotó a károsult vállán nyugvó bizonyítási terhen kívánt könnyíteni, abban a reményben, hogy így elhárítja a kártérítési perek útjából a legnehezebb akadályt. A 10%-os áremelkedési vélelem nem tette – és ma sem teszi – szükségtelemmé azt, hogy a károsult bizonyítsa azt, hogy az őt ért kár a kartelltilalom, vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést tiltó normába ütköző magatartás következménye. Ha a felperes legalább annyit bizonyítani tud, hogy őt kár érte, akkor ezzel a polgári jogi szabályok alapján megalapozza a magatartás jogsértő jellegét. Az áremelkedés vélelme azonban még nem jelentette – és ma sem jelenti – azt, hogy a jog egyben a kár mértékét is vélelmezné.⁴⁰

6.2. A bírságelengedésben részesülő engedékenységi kérelmező felelőssége

A GVH 2003 óta rendelkezik – kezdetben közleményben⁴¹ részletezett – engedékenységi politikával.⁴² Az engedékenység 2009-ben a Tpv.-ben is rögzítésre került.⁴³ A Tpv. 2009. június 1. napjától hatályos 88/D. §-a a bírságelengedésben részesült engedékenységi kérelmezőt feljogosította arra, hogy mindaddig megtagadja a Tpv. 11. §-ába, vagy az EK-Szerződés 81. cikkébe⁴⁴ ütköző magatartásával okozott kár megtérítését, amíg a

39 Az eladási árak közvetlen vagy közvetett meghatározására, a piac felosztására, termelési kvóták meghatározására irányuló kartellekhez kapcsolódott a vélelem.

40 Csongor István Nagy: The new Hungarian rules on damages caused by horizontal hardcore cartels: presumed price increase and limited protection for whistleblowers – an analytical introduction [2011] E.C.L.R., issue 2

41 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a GVH Versenytanácsa elnökének 3/2003. számú közleménye a kartellek feltárását segítő engedékenységi politika alkalmazása címet viseli. A közlemény 29. pontja még a 2006. évi módosítást követően is azt tartalmazta, hogy „A GVH az engedékenységi politikát a versenyfelügyeleti eljárásokban gyakorolja, annak alkalmazása nem biztosítja a vállalkozás részére sem a jogsértéshez kapcsolódó esetleges polgári jogi jogkövetkezmények, sem más (külföldi) versenyhatóságok által kiszabható bírság alóli mentesülést.”

42 Lásd Kaszás Ágnes Roxán: A kartellezők „jussa” hazánkban és az Európai Unióban Jogtudományi Közlöny 2010. november 560-568. old.

43 A 2009. évi XIV. törvény a Tpv. 78/A és 78/B §-aiként iktatta be az engedékenységre vonatkozó normákat.

44 Ma EUMSZ. 101. cikk

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

követelés az ugyanazon jogsértésért felelős másik károkozótól behajtható. A kártérítési pert fel kell függeszteni a Gazdasági Versenyhivatal jogsértést megállapító határozatának felülvizsgálata iránti közigazgatási per jogerős befejezéséig.

6.3. Bizonyítékfeltárássra kötelezés

A Tpv. 2009. évi módosításával⁴⁵ meghonosodott a magyar jogban az az újfajta bizonyítási lehetőség, amit az Irányelv is szorgalmaz, nevezetesen, hogy a bíróság bizonyos versenyjogi jogsértések⁴⁶ esetén a bizonyító fél kérelmére az ellenfelet kötelezheti a birtokában lévő okirat és egyéb tárgyi bizonyíték bemutatására, valamint a szemle lehetővé tételére és banki, pénzügyi és kereskedelmi adatok közlésére, illetve a birtokában lévő ilyen iratok bemutatására. Az ellenfél kötelezésének előfeltétele az, hogy a bizonyító fél tényállításait már elvárható mértékben valószínűsítette. Bizonyításra kötelezésnek nem csupán a per során, hanem a per megindítása előtt is helye lehetett, ha az érdekelt fél a Tpv. 4. vagy a 6. §-ába ütköző magatartást – üzleti titoksértés és jellegbitorlás – tényét vagy annak veszélyét elvárható mértékben valószínűsítette.

Az idézett rendelkezések nem állnak közvetlen előzmény kapcsolatban az Irányelv által szorgalmazott bizonyítékfeltárással, hiszen nem kartell vagy gazdasági erőfölénnyel való visszaélés esetén, hanem két olyan magatartással kapcsolatban kerülhettek alkalmazásra, amelyek a tisztességtelen verseny tényállásai közé tartoznak. Látható azonban, hogy 2009-ben a magyar versenyjogsértések alapján induló polgári jogi igények érvényesítése kapcsán elkezdődött egy folyamat, amely kétféle tekintetben is kapcsolódik az Irányelvhez. Alighanem az Irányelv előkészítésének folyamata során megalkotott Zöld Könyv és Fehér Könyv „ihlette” az újfajta bizonyítási szabályok megalkotását. A tisztességtelen versenycselekmények bizonyítása bizonyos mértékben az Irányelv átültetéséhez is kapcsolódik. A magyar jogalkotó ugyanis a versenyjogi jogsértéseknek az Irányelvben írtnál szélesebb körét illetően léptetett hatályba új rendelkezéseket.

6.4. Versenyfelügyeleti határozatok kötőereje

A 2013. évi CCI. törvény előírta, hogy a GVH keresettel nem támadott határozatának, illetve, ha a határozat felülvizsgálatát kérték, akkor a GVH határozatát felülvizsgáló bíróság határozatának a versenyjogi jogsértést megállapító részéhez a bíróság kötve van.⁴⁷

45 A 2009. évi XIV. törvény a Tpv. 88. §-át új (6) és (7) bekezdéssel egészítette ki.

46 A Tpv. 4. és 6. §-a esetén lehetett alkalmazni az új bizonyítási szabályokat.

47 A Tpv. 88/B §-ának a 2013. évi CCI. törvénnyel beiktatott (6a) bekezdése.

7. A magyar jogirodalom álláspontja a magánjogi jogérvényesítésről

A magyar jogirodalom folyamatosan nyomon követte részben a brüsszeli jogalkotási fejleményeket, részben a versenyjogi kártérítéssel kapcsolatos különböző bírósági döntéseket. A jogi cikkek, tanulmányok egyöntetűen támogatták a magánjogi jogérvényesítés könnyítését.⁴⁸

8. Helyzetértékelés

Az 5. és a 6. pontban bemutattuk, hogy a magyar kártérítési jog – mint mindenfajta károkozó magatartás esetén – eleve nyitott volt a versenyjogi jogsértések által okozott károk megtérítésére, majd ennek lehetőségét a Tpv. kifejezetten deklarálta is. A magyar kártérítési jog néhány hagyományos szabálya és az Irányelv készítése során elfogadott kiegészítések és módosító rendelkezések közelítették a magyar jog helyzetét az Európai Bizottság által elérni kívánt állapothoz. A jogirodalom is szorgalmazta a magánjogi jogérvényesítés könnyítését és folyamatosan tudósított a joggyakorlat legújabb fejleményeiről. Mindezek ellenére nagyon ritkán nyújtottak be olyan kártérítési kereseteket, amelyek versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítését igényelték, és ezek a perek sem jártak sikerrel.⁴⁹ Ezek alapján nem volt kérdéses, hogy az Irányelv átültetésére szükség van.

48 Boytha Györgyné (szerk.) *Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2008., Nagy Csongor István: *Kartelljogi kézikönyv* HVG-ORAC, Budapest 2008. (különösen a 720-746. oldalak), Csépai Balázs: *A versenykorlátozási tilalom magánjogi érvényesítésének lehetőségei az európai és a magyar jogban* 53-100. old. in: Vörös Imre (szerk.): *Az európai közösségi és a magyar versenyjog fejlődési irányai* MTA Jogtudományi Intézet, Budapest 2008, Hegyemegi Barakonyi Zoltán: *Az engedékenységi politika és a magánjogi jogérvényesítés viszonya a modern versenyjogban* 101-142. old. in: Vörös Imre (szerk.): *Az európai közösségi és a magyar versenyjog fejlődési irányai* MTA Jogtudományi Intézet, Budapest 2008., Prof. Dr. Jürgen Kessler: *Magánjogi jogérvényesítés – Deliktuális szempontból időszerűvé tétele a német és európai kartelljognak a fogyasztóvédelem szempontjából* in: Vörös Imre (szerk.): *Az európai közösségi és a magyar versenyjog fejlődési irányai* MTA Jogtudományi Intézet, Budapest 2008, Hegyemegi Barakonyi Zoltán – Horányi Márton: *A Bizottság versenyjogi jogsértéseken alapuló kártérítési perekre vonatkozó irányelvtervezete* *Versenytükkör* 2013/2., Kuritár Dávid: *Az Európai Bizottság kettős szerepe a magánjogi jogérvényesítésben* *Versenytükkör* 2013/1, Muzsnay Ágnes: *A kár áthárítása a kartellkártérítések során* *Versenytükkör* 2011/2., Szabó Péter: *A versenyjog megsértésén alapuló kártérítési igények érvényesítésének néhány időszerű kérdése* *Versenytükkör* 2015/2., Zavodnyik József: *Egyensúlyteremtés. A versenyjogi kártérítési irányelv átültetésének egyes kérdései* *Versenytükkör* 2016. Különszám

49 Pál Szilágyi: *Private Enforcement of Competition Law and Stand-alone Actions in Hungary*, [2013] *G.C.L.R.*, Issue 3, p. 141.

9. Az Irányelv átültetésének folyamata

Az Igazságügyi Minisztérium az Irányelv átültetése érdekében olyan tervezetet készített, amely szerint a Tpvt.-be iktatnak be új rendelkezéseket és kisebb szövegmódosításokat hajtanak végre a verseny törvény szövegén.⁵⁰ 2016. október 25-én a Minisztertanács által elfogadott tervezetet megküldték a Parlamentnek. A T/12718 számú javaslatot⁵¹ az illetékes bizottságok megvizsgálták és – leszámítva néhány technikai jellegű kiegészítést – elfogadását javasolták. A tervezet elsősorban a Tpvt. 88/A-88/D §§-it módosítja, és további szakaszokat iktat be a Tpvt.-be.⁵² A Parlament 2016. december 16.-án 2016. évi CLXI. törvényként fogadta el a javaslatot, így Magyarország betartotta az átültetésre 2016. december 27-ig rendelkezésre álló határidőt. A kártérítéssel kapcsolatos rendelkezések⁵³ a kihirdetést követő harmincegyedik napon léptek hatályba.

10. A hatályos magyar jog és az Irányelv összehasonlítása

10.1. Összhang

A 2016. évi CLXI. törvény olyan rendelkezéseket iktatott be a Tpvt.-be, amelyek összhangban álltak az Irányelvben foglaltakkal. A magyar jog a Tpvt. 2016 decemberi módosítását követően – figyelemmel a versenyjog és a kártérítési jog kiinduló helyzetére és a 2005-2016 közötti módosításokra is – megfelel az Irányelv elvárásainak. A versenyjogi jogsértésekkel okozott kár teljes mértéke igényelhető a szerződésen kívüli károkozás Ptk.-beli szabályai szerint, de nem lehet büntető kártérítést követelni. Függetlenül attól, hogy a GVH megállapította-e a versenyjogsértést, minden károsult, így a közvetett károsultak is jogosultak káraik megtérítésére. A kárral kapcsolatos Tpvt.-be iktatott vélelmek javítanak a károsultak helyzetén. Differenciált bizonyítási rend lépett életbe, amely úgy könnyít a felperes károsult vállán nyugvó bizonyítási terhen, hogy közben figyelembe veszi a versenyhatóságok, az engedékenységi kérelmezők, az egyezséget

50 A Tpvt. módosítása több szempontból is könnyebben megvalósítható volt, mint a Ptk. kártérítési szabályainak kiegészítése. A verseny törvényben nem okozott gondot a nagyobb terjedelmű joganyag beépítése, míg a Ptk.-ban az Irányelvnek megfelelő részletességű új felelősségi alakzat kialakítása aránytalanságokat eredményezett volna. A verseny törvényben eleve vannak eljárásjogi rendelkezések, így az Irányelv eljárási normái itt nem ütöttek el az anyagi jogi szabályoktól. Ráadásul az Irányelv előkészítése során már néhány rendelkezés bekerült a Tpvt.-be, így a 2016. évi módosítás egy megkezdett folyamat újabb – bár kiemelkedő jelentőségű – állomását jelentette, míg a jogalkotás meglehetősen tartózkodó az új Ptk.-t érintő módosítási elképzelésekkel kapcsolatban.

51 A törvényjavaslatot bemutatja Tóth András: Versenyjog és határterületei A versenyszabályozás jogági kapcsolatai (különösen 191-210. old.), HVG-ORAC Budapest 2016.

52 88/E – 88/U §§

53 A törvény a vállalkozások összefonódására vonatkozó normákat is tartalmazott és módosított bizonyos fogyasztóvédelmi szabályokat.

kezdemenyezők és a bizalmas adatokat tartalmazó dokumentumokkal rendelkezők érdekeit, és a kár áthárításán nyugvó védekezést előterjesztő károkozó számára is rendelkezésre áll. A GVH határozatának⁵⁴ jogsértést megállapító rendelkezését, vagy a határozatot felülvizsgáló bíróság ítéletének jogsértést kimondó részét a kártérítési perben a bíróság nem teheti vita tárgyává. A kárigény elévülési idejének kezdő pontja kedvezőbbé vált. A magyar jogalkotó tett egy lépést az önkéntes vitarendezés szorgalmazása irányába, amikor az egyezséget kötő károkozót egyébként terhelő egyetemleges felelősségen könnyített.

10.2. A korábbi módosítások megfelelése

A magyar jogalkotó az Európai Bizottság céljainak ismeretében az Irányelv előkészítése során két olyan szabályt is bevezetett, amelyek az Irányelv átültetését követően kérdéseket vetnek fel.

10.2.1. Áremelkedési vélelem

Az Irányelv átültetését követően is hatályban maradt az a rendelkezés,⁵⁵ amely szerint a versenytársak közötti bizonyos kartellek⁵⁶ esetén – az ellenkező bizonyításáig – úgy kell tekinteni, hogy a jogsértés az árat 10%-nyi mértékben befolyásolta.⁵⁷ A vélelem bevezetésével a magyar jogalkotó a károsult vállán nyugvó bizonyítási terhet kívánta könnyíteni, abban a reményben, hogy így elhárítja a kártérítési perek útjából a legnehezebb akadályt. A 10%-os áremelkedési vélelem azonban ellentétben állónak látszik az Irányelv preambulumaának 47. bekezdésével, amely csak a kár bekövetkezésére vonatkozóan látja indokoltnak vélelem alkalmazását. A kár mértékével kapcsolatban az Irányelv preambulumaának 47. bekezdése nem vélelmek felállítását, hanem a kárszámítás megkönnyítését szorgalmazza, igaz, hogy végső soron akár a becslés alkalmazását is megengedhetőnek tekinti. Tekintettel arra, hogy a magyar vélelem megdönthető, nem kifejezetten a kár mértékre, hanem annak egy előkérdésére⁵⁸ vonatkozik, továbbá

54 Ugyanez irányadó az Európai Bíróság jogsértést megállapító határozatára is, de más tagállamok versenyhatóságának ilyen határozata – összhangban az Irányelv követelményével – csak bizonyítéknak minősül.

55 2009. június 1. napján lépett hatályba a Tpv-t-nek a 2009. évi XIII. törvénnyel beiktatott 88/C §-a

56 Az eladási árak közvetlen vagy közvetett meghatározására, a piac felosztására, termelési kvóták meghatározására irányuló kartellekhez kapcsolódott a vélelem.

57 A vélelem mind a magyar, mind az európai kartellekre vonatkozik.

58 Az áremelkedés egy részét a károsult továbbháríthatja, ezáltal csökkenhet a *damnum emergens* típusú károsodása, de az áthárítás miatti forgalomcsökkenéssel *lucrum cessans* típusú kára keletkezhet. A kár tehát csak abban az esetben azonos a beszerzési árak vélelmezett 10%-os növekedése miatti költségnövekedéssel, ha abból a kartelltag vevője semmit sem hárít át saját vevőire azáltal, hogy megnöveli eladási árait.

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

a magyar norma széles körben ismertté vált és – legalábbis eddig – nem váltott ki brüsszeli kritikát, így lehet érvelni a norma és az Irányelv összeférhetősége mellett. Az aligha lehet vitás, hogy a magyar jogalkotó célja is a károsultak védelme, a bizonyítás megkönnyítése volt. A magyar vélelem valójában olyan, mintha a jogalkalmazó helyett a jogalkotó tett volna egy becslést az árak kartell miatti emelkedésének mértékére. Az Európai Bizottság által az EUMSZ 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben a károk számszerűsítéséről kiadott közlemény⁵⁹ (a továbbiakban: Kárszámszerűsítési közlemény) 8. pontja kifejezetten említi azt, hogy a nemzeti jog – többek között – megdönthető és megdönthetetlen vélelmeket állíthat fel. Más kérdés, hogy a 10%-os mérték erősen visszafogottnak tekinthető. Konzervatív becslés alapján a 10% az áremelkedés alsó határának minősül. Közgazdasági becslések szerint a kartellek többnyire 20%-os, vagy azt is meghaladó áremelkedést indukálnak.⁶⁰ A vélelemre vonatkozó szabály megőrzésével alighanem okozati összefüggésbe hozható az, hogy a jogharmonizációs folyamatban Magyarországon valamelyest héttérbe szorult a kár könnyebb és pontosabb számszerűsítése érdekében az Európai Bizottság által végzett munka figyelemmel kísérése.

10.2.2. A bírságelengedésben részesülő engedékenységi kérelmező felelőssége

A Tpv. 2009. június 1. napjától hatályos 88/D. §-a a bírságelengedésben részesült engedékenységi kérelmezőt feljogosította arra, hogy mindaddig megtagadja a Tpv. 11. §-ába, vagy az EK-Szerződés 81. cikkébe⁶¹ ütköző magatartásával okozott kár megtérítését, amíg a követelés az ugyanazon jogsértésért felelős másik károkozótól behajtható. A 2016. decemberi módosítástól a bírságelengedésben részesült engedékenységi kérelmezőt ez a kedvezmény nem illeti meg a saját közvetlen és közvetető vevőinek és szállítóinak okozott károk tekintetében, kedvező helyzete csak az egyéb személyeket ért károk tekintetében érvényesülhet. Miközben a kartellek leleplezése érdekében mind az Európai Bizottság, mind a magyar jogalkotó kedvezőbb helyzetbe kívánja hozni a megfelelő bizonyítékok feltárásával elsőként jelentkező engedékenységi kérelmezőt, Magyarországon 2017-től ez az ösztönző hatás nem érvényesül, mivel – a korábban bevezetett és az Irányelv fényében túlzottan liberálisnak látszó szabályhoz képest – nehezedik az engedékenységi kérelmező helyzete. További hátrányos változás, hogy nem alkalmazható a Ptk. 6:524. § (3) bekezdése, amely alapján a bíróság mellőzhetné az egyetemleges felelősséget három esetben. Míg az Irányelvet átültető más országokban az engedékenységi kérelmek számának növekedése, ennek következtében a kartellek

59 A Bizottság 2013/C 167/07 közleménye az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben a károk számszerűsítéséről

60 Nagy Zoltán: A Gazdasági Versenyhivatal kartellek elleni fellépése – előadás a „Fellépés a kartellekkel szemben” c. konferencián 2007. február 16-án.

61 Ma EUMSZ. 101. cikk

hatékonyabb felderítése várható, addig Magyarországon az engedékenységi kérelmek mennyiségének stagnálására, rosszabb esetben visszaesésére lehet inkább számítani. Félő, hogy ezek a változások a közeljövőben ösztönzés helyett fékezőleg hatnak a kartellek engedékenységi kérelmek révén történő felderítésére.

10.3. Szélesebb körű szabályozás

A magyar jogalkotó nem törekedett arra, hogy az Irányelvben foglaltakat a lehető legszűkebb körben vegye csak át.

- a) Versenyjogi jogsértésen nem csupán az EUMSZ 101. és 102. §-ban foglalt tilalom megsértését, hanem a Tpv. IV. és V. fejezetében foglalt rendelkezések megsértését is érti, tehát az európai és a magyar versenyjog megsértéséhez azonos következményeket kapcsol, és ezáltal egyformán védi mindkét versenyjogot.
- b) A módosított Tpv. nem szűkíti le a kártérítésre a versenyjogi jogsértések következményeit, hanem szabályai mindenfajta polgári jogi igényre vonatkoznak.
- c) Bizonyos szabályok az üzletfelek üzleti döntéseinek tisztességtelen befolyásolására is vonatkoznak, tehát a szabályok tárgyi hatálya túllép a kartelleken és a gazdasági erőfölényen való visszaélésen.

10.4. A károk számszerűsítése

Miközben az Irányelv átültetéséről döntően pozitív képet kapunk, nem ennyire kedvező a helyzet a versenyjogi jogsértéssel okozott károk számszerűsítése kapcsán. Az Európai Bizottság Kárszámszerűsítési közleményt adott ki, és egy gyakorlati útmutatót is készített a károk mértékéről az EUMSZ 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben. Bár a gyakorlati útmutatóról maga a Közlemény állapítja meg, hogy az pusztán tájékoztató jellegű, a nemzeti bíróságokra és a felekre nem kötelező, ennek ellenére megjegyzést érdemel, hogy a Tpv. 2016. évi módosítása nem hivatkozik sem a közleményre, sem a gyakorlati útmutatóra.

10.5. Csoportos keresetek

Az Európai Bizottság ajánlást adott ki a kollektív jogorvoslatokra vonatkozóan⁶² (a továbbiakban: Ajánlás). Kollektív jogorvoslaton az Ajánlás olyan mechanizmust ért, amellyel megelőzhető vagy megszüntethető a felperesek egy csoportját érintő jogellenes üzleti gyakorlatok, valamint amelyek biztosítják azt, hogy az e gyakorlatokból eredő kár esetén kártérítéshez lehessen jutni. Csoportos kollektív keresetnek pedig az Ajánlás a felperesek csoportja által indított keresetet tekinti. Tanulmányunk témájához a

62 Az Európai Bizottság 2013/396/EU ajánlása a jogsértések megszüntetésére és a kártérítésre irányuló uniós kollektív jogorvoslati mechanizmusok közös elveiről

IX. Versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése

kártérítésre irányuló jogorvoslatok kapcsolódnak. Az Európai Bizottság előnyösnek ítéli az amerikai class action intézményét, de visszaélészerűnek minősíti és elkerülendőnek tartja – többek között – a büntető kártérítést és az ügyvédnek fizetendő sikerdíjat. A felpereseket képviselő szervek csak nonprofit jellegűek lehetnek.

Úgy tűnt, hogy a Polgári peres eljárás reformja megoldja a versenyjogi jogsértéssel okozott károk tekintetében a kollektív igényérvényesítés problémáját. A Tpvt. módosításával párhuzamosan zajló kodifikáció⁶³ során szóba került az, hogy az – Ajánlásban foglalt elvárásoknak megfelelő – társult per versenyjogi jogsértéssel okozott károk esetén is igénybevehető eljárási út lesz. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 583. § (2) bekezdése azonban csak fogyasztói szerződésekből eredő követelések esetén, munkaügyi perben és környezeti károk megtérítésére engedi a társult per igénybevételét.

Összegzőként azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar jogalkotás korrekt módon, sőt bizonyos mértékben a feladatot túlteljesítve ültette át az Irányelvet a magyar verseny törvénybe, de meglehetősen visszafogottságot tanúsított a Kárszámszerűsítési közlemény, a gyakorlati útmutató és az Ajánlás tekintetében. Ez utóbbi körben kiemelendő, hogy nem is a verseny törvény feladata lenne a károk számszerűsítésével és a csoportos keresetek kérdésével részletekbe menően foglalkozni. A verseny jog így is erőn felül vette ki a részét a jogalkotási munkából, hiszen a 2016-ban a Tpvt.-be beiktatott szabályok túlnyomó többsége magánjogi jellegű, döntően eljárási jogi, kisebb részben a kártérítéshez kötődő anyagi jogi norma.

63 Az Igazságügyi Minisztérium által 2016. szeptember 2-án benyújtott T/11900 számú törvényjavaslat kétféle pert kívánt szabályozni a Pp-nek a kollektív igényérvényesítéssel kapcsolatos perekéről szóló nyolcadik részében: a közérdekből indított pert és a társult pert.

X. TÖPRENGÉS AZ EGYSÉGES FIZETÉSKÉPTELENSÉGI ELJÁRÁS MAGYARORSZÁGI BEVEZETÉSÉRŐL

1. Az egységes fizetéképtelenségi eljárás előnyei

A magyar jogalkotás számára mintaként szolgáló német nyelvű országok legújabb fejleményei alapján az egységes fizetéképtelenségi eljárás bevezetése mellett lehet érvelni. Az egységes eljárás számos előnye közül hadd emeljük ki néhányat:

- Nincs idővesztés a sikertelen reorganizáció és a likvidációs tevékenység között. A hatályos magyar jog szerint nem történik semmi abban az esetben, ha a reorganizációs eljárás egyezségkötés nélkül zárul. Ilyen esetben meg kell várni, amíg az adós, vagy a hitelezők valamelyike felszámolási eljárást kezdeményez, ennek nyomán vizsgálni kell az adós fizetéképtelenségét és csak ezek nyomán – jellemzően hónapokkal a reorganizációs eljárás sikertelen lezárulását követően – indul csak meg az adós likvidációját eredményező eljárás. Ez a fölösleges idővesztés igen nagy veszélyt rejt magában. A vagyonvesztés ilyenkor felgyorsul. Az adós látja, hogy nem számíthat hitelezői segítségre, a „talpra álláshoz” ilyenkor már maga sem fűz reményeket. Többnyire ilyenkor „menekítik ki” a vagyont, illetőleg másik részét egyszerűen felélik, pl. fizetik a dolgozókat, akik már nem végeznek munkát, fizetik a bérleti díjakat, rezsit, fenntartják a termelési eszközöket, noha a leépülő termelés ezt már nem indokolja, sokszor az árbevétel nem is fedezi. A reorganizáció és a likvidáció egyetlen eljárásba történő „összegyúrása” tehát jelentősen gyorsítja a folyamatokat. Kiiktat egy szükségtelen és ráadásul igen veszélyes időszakot.
- Ugyanaz a személy, a tömeggondnok jár el mind a reorganizáció, mind a likvidáció során. Mindenképpen gyorsabb az egységes fizetéképtelenségi eljárás, mint a jelenlegi magyar megoldás, amely szerint a reorganizációs eljárás vagyonfelügyelője átadja a helyét a likvidációs eljárásban kirendelésre kerülő felszámolónak. A gyorsaság mellett az is fontos szempont, hogy a bíróságnak nem kell kétszer eljárni. Az egységes fizetéképtelenségi eljárásban a tömeggondnok hamarabb megismeri az adós ügyeit, körülményeit, hiszen már a reorganizációs szakaszban is ő vett részt.
- A magyar jog számára speciális előnyt jelentene az egységes fizetéképtelenségi eljárás bevezetése terminológiai szempontból. A teljesen helytelenül a reorganizációs folyamatra alkalmazott „csődeljárás” elnevezés már annyira meggyökeresedett újabb magyar jogunkban, hogy igen nehezen lenne mással helyettesíthető.¹ Az

1 A szerző a Csődtörvény 1996-os módosításának előkészítő folyamatában fölvetette, hogy – osztrák mintára – használják az „előzetes eljárás” elnevezést a helytelen „csődeljárás” helyett, de javaslatát már akkor arra hivatkozással utasították el, hogy a csődeljárás elnevezés megszokottá vált.

egységes fizetéseképtelenségi eljárás a „csődeljárás” mellett a „felszámolási eljárás” terminus technicus-t is jogtörténeti emlékké tenné. Ez utóbbi elnevezés – bár korántsem annyira rossz, mint a csődeljárás – szintén okoz némi értelmezési zavart az osztrák joggal való összehasonlításban, ahol a felszámolás a fizetési problémával nem küzdő cég önkéntes megszüntetésének folyamatát takarja, tehát a magyar végelszámolásnak felel meg.

- A terminológiai problémák kiküszöbölése nem csupán a régi magyar és a mai magyar jogirodalom összevetését és a külföldi jogszabályok és jogirodalom átültetését, a nemzetközi jogösszehasonlítást könnyítené meg, de egy kedvező pszichikai hatással is járna. A reorganizációs eljárások ritka kezdeményezésében – sok más ok mellett – az is közre játszik, hogy Magyarországon másfél évszázadon keresztül beívódott az emberek tudatába, hogy a csőd rossz dolog, a csőd az maga a vég. Hiába tudják a jogászok és a közgazdászok, hogy a hatályos magyar szabályok alapján a csődeljárás az adós megmentésére hivatott, ha a közvéleményben a cég good-will-jének zuhanásszerű csökkenését váltja ki az a hír, hogy csődeljárás indult. A magyar nyelvben nem is lehet másként kifejezni csak úgy, hogy csődeljárás indult az adós ellen, vagy az adóssal szemben,² noha tartalmilag éppen az ő érdekében indul az eljárás.
- Az egységes fizetéseképtelenségi eljárás bevezetésének – álláspontom szerint – az lenne a legnagyobb előnye a magyar jog számára, hogy szükségképpen megkísérelnék az adós cég reorganizációját. Az egyezségkötés lehetősége ugyan a magyar likvidációs eljárásban is adott, szabályai kidolgozottak, mégsem kerül sor egyezségkötésekre a likvidációs eljárásokban. Figyelemmel arra is, hogy a reorganizációs eljárást csak az adósok kezdeményezhetnék, de ők nem élnek ezzel a joggal, megállapítható, hogy a magyar joggyakorlatban a reorganizáció nem él, az csupán elvi lehetőség. Ehhez képest jelentős előre lépés lenne az egységes fizetéseképtelenségi eljárás, amelyen belül – a német minta szerint – mind az adós, mind a hitelezői választmány kezdeményezhetné a reorganizációs terv³ kidolgozását. Egész pontosan az adós előterjeszthet reorganizációs tervet, a hitelezői választmány pedig megbízást adhat a tömeggondnoknak arra nézve, hogy terjesszen elő reorganizációs tervet. Magának a tömeggondnoknak önálló jogosultsága, hogy előterjeszsen reorganizációs tervet, tehát a hitelezői választmány fellépése nélkül, önállóan is eljárhat a reorganizáció érdekében.

2. Megfontolásra ajánlott érvek

Az egységes fizetéseképtelenségi eljárás mellett szóló pozitív hatások egy részét más módon is el lehet érni, másrészt az új eljárással szemben is felhozhatóak bizonyos érvek.

2 A nyelv konzekvensebben őrzi a csőd eredeti jelentéstartalmát, mint a jog.

3 Az InsO 218. §-a az „Insolvenzplan” kifejezést használja, amelyet „fizetéseképtelenségi terv” helyett – tartalmának lényegét (leíró rész, érdemi rész, mellékletek InsO 219. §) talán jobban kifejező és a magyar jogirodalomban is megszokottabb – „reorganizációs terv” elnevezéssel magyaráztunk.

- Az egységes fizetésképtelenségi eljárás mellett szóló érvek között említettük, hogy nincs idővesztés a sikertelen reorganizáció és a likvidációs tevékenység között. Ez az előny csak a módosított magyar joghoz képest tűnik olyan nagyknak. Korábbi jogunkban a reorganizációs eljárás sikertelen befejezéséről szóló bírósági döntés egyben a likvidációs eljárás megnyitására is lehetőséget biztosított. A hatályos magyar jogban is előfordulhat, hogy a kétféle eljárás között nem telik el jelentős idő. Abban az esetben ugyanis, ha eljárás iránti kérelmet is benyújtottak, a bíróság ennek a kérelemnek az elbírálását felfüggeszti⁴ a reorganizációs eljárás befejezéséig. Abban a pillanatban, ahogy a bíróság számára kiderül, hogy sikertelen volt a reorganizáció, a likvidációs eljárás iránti kérelem – eddig felfüggesztett – elbírálására haladéktalanul sor kerül. Problémát tehát csak azok az esetek jelentenek, ahol nem érkezett formális kérelem az adós cég likvidációjára. Elvben a jogalkotó feljogosíthatná a bíróságot arra, hogy hivatalból is megindítsa a likvidációs eljárást a reorganizáció sikertelenségére tekintettel. Ennél mégis célszerűbbnek látnám, ha a reorganizációt kezdeményező személyt, esetleg a hitelezők összességét nyilatkoztatnák a reorganizációs eljárás során, arra nézve, hogy a reorganizáció sikertelensége esetére kívánják-e, hogy likvidációs eljárás induljon. A hitelezők vélhetően igent mondanak minden olyan esetben, amikor az adós fizetésképtelensége – jogi értelemben – fennáll, azaz a likvidációs eljárás megindításának nincs akadálya. Ezzel a nyilatkozattal ugyanis jobban ösztönzik az adóst érdemi magatartásra a reorganizáció során.
- Az egységes fizetésképtelenségi eljárásban ugyanaz a személy jár el mind a reorganizáció, mind a likvidáció során. Ezt az előnyt a magyar joggyakorlat is megvalósította. Az esetek döntő többségében ugyanis a korábban a reorganizációs eljárásban eljáró vagyonfelügyelőt nevezik ki felszámolóknak. Ennek lehetőségét az teremti meg, hogy a vagyonfelügyelőt eleve a felszámoló névjegyzékéből lehet kijelölni.
- Az egységes fizetésképtelenségi eljárás bevezetése jelentené a legegyszerűbb megoldást a magyar jogban uralkodó terminológiai zűrzavar orvoslására. Elképzelhető azonban egy olyan megoldás is, amely több különálló eljárás esetén is valós, a tartalomnak megfelelő elnevezést alkalmaz valamennyi eljárásra. A legegyszerűbb megoldás a „reorganizációs eljárás” elnevezés bevezetése lenne, a magyar jogban jelenleg „csődeljárásnak” nevezett eljárásra. A „reorganizációs eljárás” és a „felszámolási eljárás” elnevezések – többé kevésbé – korrekt módon fejezik ki az adott jogi folyamatok lényegét. Más kérdés, hogy abban az esetben, ha további eljárások bevezetésére kerülne sor, akkor már ismételt problémát okozhat a névadás ezen az új eljárások számára.
- A reorganizáció – szinte szükségképpen – megkísérlése a német egységes fizetésképtelenségi eljárás nagy előnye. Különböző eljárásokból álló rendszerben nehéz

4 A magyar csődtörvény – következetlenül – egyszer a likvidációs eljárás iránti kérelem elbírálásának felfüggesztését teszi kötelezővé, máskor a likvidációs eljárás felfüggesztését, ha a reorganizációs eljárás megindítása iránti kérelem hamarabb, vagy egyidejűleg érkezett a bíróságra. Az első megoldás a helyes.

X. Töprengés az egységes fizetésképtelenségi eljárás magyarországi ...

ezzel egyenértékű megoldást megvalósítani. A következő 4. pontban kísérletet teszek egy olyan rendszer elvi kialakítására, amely hatásában megközelíti a német megoldást.

3. Ellenérvek az egységes fizetésképtelenségi eljárással szemben

Abban az esetben, ha két funkciót (reorganizációs és likvidáció) „zsúfolok” egy eljárásba, szükségképpen felmerülnek bizonyos konfliktusok a két cél elérését szolgáló eszközök választása során, amelyeket valószínűleg csak bizonyos kompromisszumok árán lehet feloldani.

- A legnyilvánvalóbb ellentmondás, hogy a reorganizációs eljárást korábban célszerű megkezdeni, mint a likvidációs eljárást. Ahhoz, hogy a cég megmentésére jó esélyek legyenek még nem szabad, hogy túl nagyok legyenek a fizetőképességi problémák. A megszüntető eljárást sem szabad túl későn megindítani, mert ez újabb hitelezők károsodását, és alacsonyabb kielégítési hányadot eredményez. A likvidációs eljárásnak azonban a túl korai megindítása is veszélyeket rejt magában. Nevezetesen olyan céget is kiiktathatnak a gazdaságból, amelynek a reorganizációja lenne indokolt. Abban az esetben, ha valamely okból a reorganizáció sikertelen, folyik tovább a likvidációs eljárás, egy olyan céggel szemben, amellyel szemben különálló eljárások esetén a likvidációs eljárás még meg sem kezdődhetett volna.
- Eltérő mértékű beavatkozás indokolt a reorganizációs és a likvidációs eljárásban. Utóbbiban szükségképpen ki kell venni a vagyon fölötti rendelkezés jogát az adós kezéből, míg a reorganizációs szakban elegendő lehet az adós tevékenységének ellenőrzése és/vagy bizonyos fokú korlátozása. Egységes fizetésképtelenségi eljárás esetén a tömeggondnoknak olyan jogosítványai is lehetnek, amelyek gyakorlásával akadályozza a reorganizációt.
- Az adósok jobban tarthatnak egy olyan egységes fizetésképtelenségi eljárástól, amely megszüntetésükkel is fenyeget, mint egy tisztán reorganizációs eljárástól. Magyarországon ma viszonylag kicsi az esély arra, hogy a reorganizációs eljárás likvidációs eljárásként folytatódjon. Az adósok ennek ellenére nem kezdeményeznek reorganizációs eljárást. Azt kellene elérni, hogy legyen reorganizáció. Félő, hogy a két eljárás egybeolvasztása éppen a kívánt célokkal ellentétes érzelmi hatást váltana ki az adósokból, akik – minden „kedvcsináló” módosítás ellenére – éppen a megszüntetés lehetősége miatt nem kezdeményeznék az egységes fizetésképtelenségi eljárást.

4. A reorganizáció lehetőségeinek bővítése a magyar jog adottságai között

Korábban kifejtettem, hogy az egységes fizetésképtelenségi eljárás legnagyobb előnyének azt tartom, hogy igen széles körben teszi lehetővé a reorganizációt. Ebben elsősorban az játszik szerepet, hogy gyakorlatilag az eljárás minden szereplője előterjesztheti, vagy kezdeményezheti a reorganizációs terv kidolgozását. A magyar jog hagyományos tagolt

struktúrájának (elkülönülő reorganizációs és felszámolási eljárás) a fenntartása csak akkor képzelhető el, ha ugyanolyan (közel ugyanolyan) lehetőséget biztosít a reorganizáció számára, mint az egységes fizetéképtelenségi eljárás. Ezt azt jelenti, hogy mind az adósoknak, mind a tömeggondnoknak biztosítani kell a reorganizációs terv elkészítésének lehetőségét, és a hitelezőknek is lehetőséget kell adni ilyen terv kezdeményezésére.

4.1. *A hitelező által kezdeményezett reorganizáció*

Mindenképpen lehetőséget kell biztosítani a hitelezőknek, vagy a hitelezői választmányoknak, hogy reorganizációt kezdeményezhessen.

4.1.1. Reorganizáció az egységes fizetéképtelenségi eljárásban

Abban az esetben, ha jogunkba bevezetésre kerül az egységes fizetéképtelenségi eljárás, akkor a reorganizáció kezdeményezési jogát illetően sem látom indokát a német megoldástól való eltérésnek. A hitelezői választmányt kell feljogosítani, hogy a tömeggondnok számára adjon megbízást reorganizációs terv előterjesztésére.

4.1.2. Hitelező által kezdeményezett reorganizáció a differenciált rendszerben

Akkor, ha megmarad a differenciált rendszer (külön reorganizációs és likvidációs eljárás), minden egyes hitelezőnek jogot kell biztosítani arra, hogy reorganizációs eljárást kezdeményezzen.

- a) Első lehetőségként a magyar jogban jelenleg hatályos reorganizációs eljárás kezdeményezésének jogát biztosíthatja az új törvény a hitelezők számára. Ez a megoldás kisebb változást jelentene, egyszerűbben megvalósítható és végrehajtása, alkalmazása is könnyebb lenne. Azt kell tisztázni, hogy milyen körülmények esetén élhet ezzel az eljárás-kezdeményezési joggal a hitelező, és szükség van-e a hitelezők gyűlésének összehívására ahhoz, hogy moratóriumot kapjon az adós.
 - Míg az adós által kezdeményezett reorganizációs eljárásnak az a gazdasági feltétele,⁵ hogy az adós tartozását az esedékességkor nem tudta, vagy előreláthatóan nem tudja teljesíteni. A hitelező számára csak az első körülmény lehet nyilvánvaló, arra nézve, hogy hogyan alakul a partner gazdálkodó szervezet jövőbeni fizetőképessége, a hitelezőnek legfeljebb sejtése lehet. Ilyen körülmények között az látszik logikusnak, hogy csak a már elmulasztott fizetési határidő esetén élhessen eljárás-kezdeményezési joggal a hitelező.

5 Ekkor minősül adósoknak a személy a Cstv. 3. § (1) bek. c) pontja alapján és csak adós kezdeményezheti a reorganizációs eljárást a Cstv. 7. § (2) bek. és a 8. § (3) és (4) bekezdésében foglaltak alapján (bár a 7. § (1) bekezdése ennek az értelmezésnek ellentmondva a gazdálkodó szervezet megjelölést használja az adós helyett).

- Megválaszolando kérdésként merül fel az is, hogy szükség van-e a hitelezők gyűlésének összehívására ahhoz, hogy moratóriumot kapjon az adós. Álláspontom szerint a jogalkotónak a hitelező által kezdeményezett reorganizációs eljárásban is alkalmaznia kell a hitelezők gyűlésének és szavazásának intézményét. Ebben az esetben nem az eleve reménytelen reorganizáció kiszűrése lenne az összefüggés elsődleges célja. Véleményem szerint az egyes hitelezői kategóriáknak az ő oldalukról kezdeményezett eljárásban is lehetőséget kell biztosítani álláspontjuk kifejtésére. Ebben az esetben az eljárás iránti kérelemnek a bíróságra történő benyújtásától számított 45 napon belül kellene megtartani a hitelezők gyűlést, amit szintén az adós hívna össze a jelenleg hatályos magyar szabályok szerint. Az adósnak a hitelezői gyűlés időpontjára mindazon iratokat elő kellene terjesztenie (ideértve a mérleget is), amelyet az általa kezdeményezett reorganizációs eljárásban a kérelemhez csatol. A hitelezői gyűlésen dönteni kellene arról, hogy mikorra készüljön el a reorganizációs terv (amelyet a vagyonfelügyelő, ennek hiányában az adós köteles elkészíteni).

A hitelezői gyűlés összehívását azért is fontosnak tartom, mert ezen kellene nyilatkozni az adóson és hitelezőkön kívüli egyéb érdekelteknek – mindenekelőtt az adós cég tulajdonosainak, a költségvetés, a helyi önkormányzat képviselőinek, az adós szerződéses partnereinek, hogy milyen módon kívánják támogatni az adós reorganizációját. (Ezt a funkciót az adós által kezdeményezett hitelezői gyűlésnek is be kellene tölteni. A reorganizáció egyéb érintettjei legfeljebb akkor mentesíthetők a megjelenés és nyilatkozattétel alól, ha az adós eleve alku-javaslatot terjeszt elő. Jelenlétük azonban még ilyenkor is szerencsés lenne, pl. megakadályozhatná azt, hogy a hitelezők gyorsan elutasítsák a javaslatot és ezáltal megrekedjen a reorganizáció folyamata.)

- b) Második lehetőségként egy olyan hitelező által kezdeményezett reorganizáció is kialakítható, amely lényeges vonásaiban különbözik a magyar jogban jelenleg szabályozott reorganizációs eljárástól. Csőke Andrea javaslata szerint az adósok és a hitelezők által kérelmezett eljárás részben eltérő szabályok szerint zajlana. A hitelezők által is indítható reorganizációs eljárásban az adós kisebb szabadságot élvezne. Mindenképpen egyetértek azzal a megközelítéssel, hogy az adós és a hitelezők által kezdeményezett reorganizációs eljárás szabályai különbözzenek egymástól. Azzal is egyetértek, hogy a hitelezők kezdeményezésére induló eljárásnak az adósra nézve szigorúbb szabályok alapján kell lezajlania. Ez jelenthet ösztönzést az adósoknak arra, hogy ők maguk kezdeményezzék a reorganizációs eljárást, megelőzve a hitelezőket. Azt gondolom, hogy a hitelezői kezdeményezés lehetőségét az adós reorganizációt kezdeményező aktivitásának fokozására is fel lehet használni. Két eltérő szigorúságú eljárás kiépítésére többféle módon kerülhet sor. Legkönnyebbnek az a módszer látszik, hogy a jelenlegi reorganizációs szabályokat tekintik bázisnak, nevezetesen az adós szerződés-kötési tevékenységét egy külső szakember kontrollja

alá helyezik, de fő vonásaiban meghagyják az adós önállóságát. A kérdés az, hogy az adós, vagy a hitelező által kezdeményezett eljárásnak legyen ez a modellje.

ba) Egyszerűbbnek látszik az a megoldás, hogy az adós által kezdeményezett reorganizáció szabályait meghagyva az új eljárást – a hitelező kezdeményezte reorganizációt – működtetnék az adósra nézve szigorúbb normákkal. A szigorítás többféle módon képzelhető el.

- Elsősorban a vagyonfelügyelő jogkörét lehetne bővíteni. Elképzelhetőnek találok, hogy a vagyonfelügyelő ne csupán ellenjegyzési jogot kapjon az adós által megkötendő szerződésekhez, hanem jogosítsa őt fel az új jogszabály a szerződések megkötésére, a már megkötött szerződések felmondására, az azoktól való elállásra, egyidejűleg ennyiben csökkentve az adós vezető tisztségviselőinek jogkörét.
 - A másik jogkörbővítési lehetőség, hogy a vagyonfelügyelőt felruházzuk a reorganizációs terv elkészítésének jogával. A vagyonfelügyelői jogkör egészen odáig növelhető, hogy a külső szakértő személy jogállása már a likvidációs eljárásban főszerepet játszó tömeggondnok jogállásához kezdjen hasonlítani. A vezető tisztségviselők kezéből egy bíróság által kijelölt személy kezébe kerülne az adós cég irányítása. Ez a kívülálló személy nem egyszerűen felügyelné az adós gazdálkodását, hanem – a likvidációs eljárás csődbiztosához hasonlóan – átvinné a vezető tisztségviselők jogkörét. Az adós által kezdeményezett reorganizációs eljárástól tehát – Csőke Andrea javaslata alapján – annyiban különbözne a hitelező által kezdeményezett reorganizációs eljárás, hogy míg az elsőben vagyonfelügyelői kontroll érvényesülne, a másodikban „csődbiztos” rendelkezne az adós vagyonával.⁶
 - Több kötelezettséget lehetne az adósra róni. A hitelező kezdeményezte eljárásban az adósnak reorganizációs terv készítési kötelezettsége lenne akkor, ha ilyen feladatot mégsem telepítene a jogalkotó a vagyonfelügyelőre. Minden egyéb esetben az adós jogosult lenne reorganizációs tervet készíteni. A hitelezők ilyenkor – a vagyonfelügyelő és az adós által készített reorganizációs tervek valamennyi fél jelenlétében történő megvitatását követően – egyszerű többséggel választanának a két terv közül. Arra is fel kellene jogosítani a hitelezőket, hogy az adós és a vagyonfelügyelő kötelezettségévé tegyék egy új, harmadik reorganizációs terv elkészítését a két korábbi terv meghatározott elemeinek a felhasználásával.
- ab) A két eljárásban alkalmazott eszközök fokozatossága másként is megvalósítható.
- Az is megoldást jelenthet, hogy a magyar jogban jelenleg ismert vagyonfelügyelő kontrollt alkalmazza a jogalkotó a hitelező által kezdeményezett reorganizációra,

6 A különbség a gyakorlatban a moratórium miatt nem lenne túl nagy, csupán a moratórium alól kivett követelések tekintetében eredményezne a gyakorlatban is eltérő döntési hatáskört a kétféle eljárásban.

és ennél enyhébb szabályokat konstruál az adós által kezdeményezett reorganizációra. Egy ilyen enyhébb szabályozás keretében csökkenthetőek a vagyonfelügyelő jogosítványai. Akár az is elképzelhető, hogy az adós által kezdeményezett eljárásban egyáltalán ne szerepeljen vagyonfelügyelő. Ez a módszer további ösztönzést jelenthetne az adósok számára, akik semmiféle hátrányt nem kellene, hogy elszenvedjenek az általuk kezdeményezett reorganizációs eljárás miatt. Különösen indokolt lehet ez a megoldás, ha az adós, még a fizetőképtelenségének beállta előtt, tehát olyan időben kezdeményezi az eljárást, amikor a valódi reorganizációra, a hatékony működés kialakítására még komoly lehetőségek állnak fenn.

- A kétféle kezdeményezésű reorganizációs eljárás közötti szigorúságbeli különbség kialakítását Csőke Andrea egy, a jelenleginél az adósra szigorúbb megoldással kívánja megvalósítani. Le kell szögezni, hogy ez a megoldás megvalósítható, fő vonásaiban helyeselhető. Járhatónak látszik azonban az általam megfogalmazott másik megoldás is. Az első inkább szolgálja a hitelezők védelmét, a második megoldás talán előnyösebb a reorganizáció elterjedése szempontjából. Úgy vélem ugyanis, hogy az adósok számára nem lenne népszerű egy olyan eljárás, amelyben megmaradna a magyar jogban jelenleg alkalmazott vagyonfelügyelői rendszer. Ennél valószínűleg könnyebben választanának egy olyan megoldást, ahol az adós csorbítatlanul megőrizné rendelkezési jogát vagyona felett.

4.2. Az adós által kezdeményezett reorganizáció

A hatályos magyar jogban is lehetőség nyílik arra, hogy az adós reorganizációs eljárást kezdeményezzen. Természetesen szükség van változtatásokra. A reorganizációs eljárás nagyobb számú kezdeményezését eredményező eszközök között szóba jöhetnek olyanok, amelyek ösztönző, illetve, amelyek kényszerítő jellegűek.

4.2.1. A reorganizáció ösztönzése

Piacgazdasági körülmények között elsődlegesen az adóst ösztönző megoldások kiépítése, erősítése lehet a jogalkotás elsődleges célja.

- a) A hatályos magyar szabályok szerint a moratórium túlságosan sokféle követelés kiegyenlítése alól nem ad időleges mentességet az adós számára. A magyar jogirodalomban van olyan felvetés, mely szerint érdekeltté teheti az érintett adósokat a reorganizációban a moratórium tárgyi hatályának kiterjesztése. Álláspontom szerint nem indokolt a szakképzési hozzájárulási kötelezettség, valamint a víz és csatornadíj kivétele a moratórium alól. A Cstv. 12. § (1) bekezdésében felsorolt többi tartozás azonban részben megélhetést biztosító kifizetés, részben olyan pénzüsség, amit az adós csak levon a munkavállalónak járó bérből. Ezek döntő

többségét nem lenne célszerű a moratórium alá sorolni, mivel veszélyeztetné a jogosultak megélhetését, illetőleg az adós jogalap nélküli gazdagodására vezetne, ha a dolgozók béréből a költségvetést ill. különböző alapokat megillető összeg az adósnál maradhatna. A moratórium tárgyi hatályának növelésére irányuló javaslat, tehát nem alkalmas az adósnál maradó pénzeszközök látványos növelésére, és ezáltal aligha teszi kívánatosá a reorganizációs eljárást az adós szemében.

- b) Az adósok számára az jelenthet valódi ösztönzést, ha a jogalkotó az eljárásba „becsatornázza” mindenkit, aki érdekelt az adós megmentésében. Ennek érdekében elő kellene írni, hogy az adós hívja meg a hitelezői gyűlésekre a költségvetés, különböző alapok, a helyi önkormányzat képviselőit, továbbá azokat a szerződő partnereit is, akiknek (még) nem tartozik. A jogszabálynak ki kellene jelölni, hogy milyen szinten valósuljon meg az állami, önkormányzati képviselő, és milyen jogkörrel rendelkezhetnek a képviselők. Megfontolandó, hogy ezek a képviselők mindazokban a kérdésekben döntési jogkörrel rendelkezhetnének, amelyek egy valódi reorganizáció során felmerülnek (pl. átütemezés, kamatelengedés, követelések részbeni elengedése, a követelés tulajdonra váltása, kölcsön folyósítása az adósnak stb.)

4.2.2. A reorganizáció kikényszerítése

Ismételten leszögezzük, hogy elsősorban az adós érdekeltségének megteremtése által kell a reorganizáció folyamatát erősíteni. A fizetési képtelenségi jog és más jogterületek (társasági jog, végrehajtási jog stb.) egymásra tekintettel történő szabályozása során azonban meg lehet fontolni az adósról történő bizonyos nyomásgyakorlás bevezetését is.

4.2.3. Szükségképpen reorganizáció

A kötelezettség enyhébb formában azt is jelenthetné, hogy a reorganizáció megkísérlése szükségképpen része lenne az eljárásnak.

- a) Ez történhet – a német modell szerint – egy egységes fizetési képtelenségi eljárás bevezetésével, melynek első része az adós megmentését szolgálja, és csak ennek sikertelensége esetén lenne helye a likvidációra irányuló cselekményeknek.
- b) Elképzelhető azonban egy olyan megoldás is, hogy a likvidációt célzó eljárás elején, ha a körülmények még lehetővé teszik, áttérjenek a reorganizációs eljárásra, és csak ennek sikertelensége esetén folytatódhatna a likvidáció folyamata.
- c) Megvalósítható egy köztes megoldás is, amely a likvidációs eljárás keretében erősítené – a hatályos magyar jogban is rendelkezésre álló – reorganizációt.

A három lehetséges megoldás közül a harmadikként említett tűnik számomra a leghatékonyabbnak. A likvidációs eljárástól független reorganizációs eljárást – véleményem szerint – nem megszüntetni kellene, hanem felbreszteni „csipkerózsika

álmából.” A likvidációs eljárás kezdetét követően azért nem volna szerencsés reorganizációs eljárásra térni, mert ez a lehetőség nagyban csökkentené az érdekeltek motivációját arra vonatkozóan, hogy maguk kezdeményezzenek reorganizációs eljárást. Ezzel szemben a likvidációs eljárásban jelenleg „tetszhalotti állapotban” létező egyezségi eljárásba „lelket lehetne lehelni”. Ennek az eljárásnak az újraszabályozása során nagymértékben támaszkodni lehetne a német fizetéseképtelenségi törvény szabályaira, nevezetesen a fizetéseképtelenségi (reorganizációs) terv elkészítésével, ellenőrzésével, megvitatásával kapcsolatos szabályokra (InsO 218 – 260 §§).

4.3. Reorganizáció a likvidációs eljárásban

A jelenlegi magyar megoldás a reorganizációs eljárás mellett egy olyan felszámolási eljárást ismer, amelyet csak tanulmányunkban nevezünk likvidációs eljárásnak, valójában reorganizációs elemeket is tartalmaz. Javasolom, hogy az új jogszabály is őrizze meg az adós és a hitelezők közötti egyezség megkötésének lehetőségét a likvidációs eljárásban. Abban az esetben is megtartanám a reorganizáció lehetőségét, ha a jogalkotó elfogadja a 4.1. és 4.2. pontokban szereplő javaslatokat a kifejezetten reorganizációs célú eljárások körének bővítésére és feltételeinek átalakítására vonatkozóan. Erre a reorganizációra fő vonalaiban a német InsO 218-268. §-ában foglaltakat lehetne alkalmazni a magyar jogban is. Különösen szükség volna e megoldás átvételére, ha a hitelező által kezdeményezett reorganizációs eljárásban a vagyonfelügyelő jogkörét nem bővítené ki az új magyar jogszabály a reorganizációs terv elkészítésének lehetőségével ill. kötelezettségével.

Az ebben a pontban bemutatott megoldás nem alternatívája a 4.1. és 4.2. pontokban vázolt reorganizációs eljárás megindítását ösztönző eszközöknek. A likvidációs eljárásban alkalmazott reorganizáció működhetne akkor is, ha a likvidációs eljárást megelőzte – egy sikertelen – reorganizációs eljárás, de alkalmazható akkor is, ha korábban nem kísérelték meg a reorganizációt. Igazi haszna elsősorban itt jelentkezhetne. Ezzel szemben kritizálható a megoldás a külön reorganizációs eljárások és a likvidációs eljárásba beépített reorganizáció párhuzamossága miatt. Ezt a kritikát – részben – azzal lehet kivédeni, ha a külön reorganizációs eljárások a likvidációs eljárásba beépített reorganizációtól eltérő szabályok szerint folynának. Erre is tekintettel az adós által kezdeményezett reorganizációból még a vagyonfelügyelői kontrollt is mellőzném, a hitelező által kezdeményezett reorganizációs eljárásban érvényesülne a vagyonfelügyelői ellenőrzés, a likvidációs eljárásban viszont a reorganizációs tevékenység idején is a tömeggondnok rendelkezne az adós vagyona felett.

Összegzés

A német fizetéseképtelenségi törvényben szabályozott egységes fizetési eljárás megismerése – talán első látásra furcsa módon – a reorganizáció és likvidáció kettősségének

fenntartására, sőt a magyar szabályozás további differenciálását célzó javaslat megtételére ösztönzött. A sajátos magyar viszonyok között úgy érzem, hogy még több esélyt kell biztosítani a reorganizációnak. Ezért a javaslatnak több síkon kell mozognia.

- A magyar likvidációs eljárásba – csekély változtatásokkal – beépítésre kerülne az InsO fizetéképtelenségi eljárása.
- Emellett némi változtatásokkal megőrizni javaslom az adós által kezdeményezett reorganizációs eljárást.
- Kialakítani javaslom a hitelezői kezdeményezésű reorganizációs eljárást.

A reorganizáció három fajtájára, három eltérő időpontban kerülhetne sor: az adós már akkor is kezdeményezhetné a reorganizációt, amikor még nincs késelemben, a hitelező csak követelésének lejártát követően nyújthatna be kérelmet, a likvidációs eljárás pedig csak az adós fizetéképtelensége esetén indulhatna, így csak a rosszabb vagyoni-pénzügyi helyzetben lévő adósok megmentését szolgálhatná.

A háromféle reorganizációban az adós eltérő helyzetben működik és ennek megfelelően az egyes eljárások során az adós háromféle jogi helyzetben lenne, eltérő szintű beavatkozást kellene elviselnie: az adós által kezdeményezett reorganizációs eljárás szinte nem korlátozná jogait, a hitelezői kezdeményezésű reorganizáció során vagyonfelügyelő kontroll alatt működne, a likvidációs eljárásban a vagyon kezelése a tömeggondnokot illetné.

A különálló reorganizációs eljárások, illetőleg az abban az adós számára biztosított moratórium hossza, megadásának automatikussága, függhetne attól, hogy az adós hajlandó-e gazdálkodását valóban átszervezve, nyereséges működés kialakítását célul kitűzni, vagy csupán a hitelezőktől kapott engedmények révén kívánja pillanatnyi fizetőképességét helyreállítani.

Szükség lenne az adós vagyonában való tulajdonszerzés szabályainak átgondolására. A likvidációs eljárásba beültetni javasolt német módszer, kisebb-nagyobb változtatásokkal az adós és a hitelező által kezdeményezett reorganizációs eljárásokban is alkalmazhatónak látszik.

A reorganizáció újraszabályozásában az jelenti a legnagyobb kihívást, hogyan lehet a hitelezőkön kívül másokat, mindenekelőtt az adós tulajdonosait, szerződő partnereit, a költségvetést, a helyi önkormányzatokat és különböző alapokat bevonni a reorganizáció folyamatába. Ebből jogalkotási feladat annak megteremtése, hogy ezek a személyek is értesüljenek az eljárás megindulásáról, kapjanak meghívót a hitelezők gyűlésére. Politikai és közgazdasági szemléletváltásra is szükség van és megfelelő pénzforrások biztosítására annak érdekében, hogy ezek a személyek érdemben támogatni is tudják az adós reorganizációját, pl. a központi és helyi adók befizetésére adott haladékkal, a fizetési kötelezettségek átütemezésével.

XI. KODIFIKÁLHATÓ-E A FOGYASZTÓVÉDELEM?

1. A fogyasztóvédelmi kodifikáció nehézségei

A címben provokatív módon megfogalmazott kérdéssel valójában az volt a célom, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a Ptk. fogyasztóvédelmi szabályainak értékelése során számolni kell a törvényalkotók előtt álló speciális nehézségekkel. A Ptk. fogyasztóvédelemre vonatkozó szabályainak megalkotása során mindenképpen tekintetbe veendő körülményeket három csoportba sorolom. Nehezítik a kodifikációt a fogyasztóvédelmi jog egyes sajátosságai. Sok tekintetben meghatározza a kodifikációs munkálatokat az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotása. Akadályozó tényezőként említem azt aényt, hogy a magyar kodifikáció egy monista Ptk. megalkotását tűzte ki célul.

1.1. *A fogyasztóvédelmi jogban rejlő körülmények, amelyek nehezítik a kodifikációt*

1.1.1. A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogág jellege

A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogág, amely nem csupán a polgári jogba, hanem a közigazgatási jogba, a versenyjogba, sőt a büntetőjogba is tartozik, az eljárásjogokról nem is beszélve. Ebből az következik, hogy a fogyasztóvédelem egészét egyetlen jogág sem szabályozhatja teljeskörűen, így a polgári jog sem. Ezt azért is tartottam fontosnak előre bocsátani, mert az ELTE-n 2017 augusztusában megrendezett „Ptk.-n kívüli fogyasztóvédelem” című konferencia hivatalos megnyitóján ezzel kapcsolatban bizonyos rácsodálkozás volt megfigyelhető. Célszerűnek látom tehát leszögezni azt, hogy a Ptk. kodifikálásától sem volt elvárható a fogyasztóvédelem egészének a kodifikálása.

1.1.2. A fogyasztóvédelmi jogi normák történeti kettőssége

Sajátossága a fogyasztóvédelmi jognak a kettősség. Léteznek egyfelől olyan szabályok, amelyek korábban keletkeztek, mint ahogy a fogyasztóvédelem gondolatát zászlóra tűzték volna. Másfelől léteznek kifejezetten fogyasztóvédelmi céllal megalkotott normák.

Éppen a kodifikáció jelenti azt az alkalmat, amikor a jogalkotónak lehetősége nyílik a különböző jogszabályokban rögzített, de tartalmilag kapcsolódó normák összevonására.

1.2. *A fogyasztóvédelmi jogalkotás és az Európai Unió*

Az Európai Unió sokat tett és tesz a fogyasztóvédelmi jog fejlesztése érdekében. A fogyasztóvédelmi jogalkotás közelmúltjában az Európai Unió meghatározó szerepet

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

játszott. Kodifikációs szempontból ez részben előny, részben nehezítő körülmény. Mindenképpen előnynek tekintem, hogy létezik egy korszerű, a tagállamok konszenzusán alapuló, irányelvekben rögzített és rendszeresen felülvizsgált joganyag. A Ptk. kodifikációja során más területeken ez nem volt elmondható. A magyar jogalkotás számára a holland módszer, a könyvenként történő kódexkészítés volt a minta, melynek eredményei jelentős részben 15 évnél régebbi szabályok. (A közép és kelet európai országok kodifikációs törekvései és viszonylag új eredményei jórészt figyelmen kívül maradtak). A szabályozandó területeken – talán az adásvétel területét leszámítva – az új Ptk. előtt nem volt egy olyan aktuális külső joganyag, amit mintaként lehetett volna használni. Ehhez képest az EU fogyasztóvédelmi jogfejlesztő tevékenysége jelentősen könnyíthette (volna) a fogyasztóvédelmi kodifikációt.

Volt azonban néhány olyan körülmény, amely bizonyos részben nehezítette a magyar kodifikációt a fogyasztóvédelem területén.

1.2.1. Az Európai Unió jogalkotásának meghatározó szerepe

A Ptk. kodifikálása során azzal a speciális helyzettel kellett szembesülni a magyar jogalkotónak, hogy az európai irányelvek sora kijelölte a tagállamok számára a jogalkotási teendőket. A kodifikátorok számára – más jogterületekhez képest – számottevően kisebb mozgástér adódott.

1.2.2. Egységes belső piac és bizonyos területeken maximumharmonizáció

A fogyasztók helyzetének javítása mellett az Európai Unió a belső piac egységességére is törekszik. Ez a célkitűzés az európai átlagtól leszakadó tagállami jogok felzárkóztatását szolgáló minimumharmonizáció mellett – bizonyos területeken – korlátokat is felállított. A maximum harmonizáció határt is szab a nemzeti jogalkotó elé. Ez egy egyedülálló jelenség a polgári jog kodifikációt igénylő területein.

1.2.3. Az európai fogyasztóvédelmi jogalkotás változékonysága

Az európai fogyasztóvédelmi jogalkotásnak a sebessége és – ebből következően – a változékonysága is befolyásolta a Ptk. kodifikációt a fogyasztóvédelem területén. A jogalkotó értékelése szerint a fogyasztóvédelmi normák „kiforratlansága” és jövőbeni változásuk nagyfokú valószínűsége hátrányosan befolyásolná a kódex stabilitását, amit alapértéknek tekintettek.

1.2.4. A fogyasztóvédelmi szabályozás töredezettsége

Jellemző, hogy a kifejezetten fogyasztóvédelmi célú normák kezdetben fizikailag elkülönülnek a hagyományos szabályoktól. A tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó részletszabályok, vagy a termékfelelősség eredetileg a Ptk. szabályaitól külön álló normaként került be a magyar jogba. Ez nem csupán hazai jogunk sajátossága. Prof. Hugh Beale május hó elején az ELTE-n tartott díszdoktori előadása szerint ugyanez a jelenség érvényesült az angol jogban is.

1.3. A magyar kodifikáció sajátosságából fakadó nehézség

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a speciális személyi hatályú normáknak az általános hatályú normák közé illesztése nem könnyű feladat. Ráadásul a kereskedelmi törvény alkotásának elvetése, a Ptk. monolit kódexként való megalkotására irányuló szándék nem kedvezett a folyamatnak. A C2C relációt a kodifikátor úgy kívánta szabályozni, hogy a kódex normái legyenek alkalmasak a B2B kapcsolatok lebonyolítására is. E szándékhoz képest a B2C relációra vonatkozó külön szabályok Ptk.-ba illesztése teoretikusan olyan megoldás, amit a kereskedelmi jog kapcsán elvi érveléssel elvetett a koncepció.

A szerződés alanyai közötti differenciálást célzó európai szabályoknak a felek melérendeltségét és egyenjogúságát alapelveként hirdető hagyományos magánjogi normák közé való beillesztése korántsem egyszerű jogalkotói feladat.

Összességében megállapíthatónak tartom azt, hogy a kodifikáció a fogyasztóvédelem területén a „gúzsba kötött lábbal táncolásra” emlékeztet.

2. Főbb fogyasztóvédelmi kérdések a Ptk.-ban

A Ptk. kodifikációt fogyasztóvédelmi szempontból korlátozó objektív akadályok számbavételét követően néhány olyan területet érintek, ahol az új kódex szabályai változást mutatnak a korábbi normákhoz képest. A változást felmutató jogterületeket két nagy csoportba soroltam. Első körben az európai ihletésű változásokra, míg a második körben olyan változásokra hívom fel a figyelmet, amelyek háttérben nem áll közvetlen jogharmonizációs kötelezettség. Mindkét csoporton belül alcsoportok különböztethetők meg. Az európai ihletésű változásokon belül külön említem a korábbi normákhoz képest lényeges különbséget mutató szabályokat (2.1. pont), azokat, amelyek kiegészítik a korábbi normákat (2.2. pont), és harmadikként említem azokat a változásokat, amelyek lényege az, hogy egy európai gyökerű fogyasztóvédelmi jogintézmény szabályai bekerültek a Ptk.-ba (2.3. pont). Külön csoportba soroltam a Ptk.-nak azokat az új szabályait, amelyek jogharmonizációs kötelezettségtől függetlenül jöttek létre a fogyasztók helyzetének javítása céljából (2.4. pont). Végül léteznek olyan normák is, amelyek háttérben szintén nem áll közvetlen jogharmonizációs kötele-

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

zettség, de a fogyasztói szerződésekre vonatkozó normák elkülönítésére az általános szabály megváltoztatása adott alkalmat, akként, hogy a B2C kapcsolatra vonatkozó normát változatlanul hagyta a jogalkotó (2.5. pont).

2.1. Európai ihletésű lényegesen megváltozott normák a Ptk.-ban

A változó jogintézmények első körében az alábbi témákról lesz szó: a fogyasztó fogalma, a klauzikáló kógencia, a fogyasztói joglemondás tilalma, a B2C kapcsolatra vonatkozó közös szabályok a kötelmi jog általános részében és fogyasztóvédelmi részletszabályok az adásvételi szerződésben.

2.1.1. A fogyasztó fogalma

A korábbi Ptk. nem csupán a természetes személyeket tekintette fogyasztónak. A régi definíció jelentősen különbözött a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló törvény által a magyar jogba – európai mintára – bevezetett és a fogyasztóvédelmi törvény, valamint a versenytörvény által is átvett fogalomtól. A kodifikáció nyomán szűkült a fogyasztónak minősülő személyek köre, mivel csak a természetes személyek minősülnek fogyasztónak. A változás nem hozta létre a fogyasztó fogalmának teljes egységesülését, mivel a Ptk. a személy magatartása, míg a másik három törvény a személy magatartása mögött meghúzódó érdekekhez fűzi a követelményeket.

2.1.2. A fogyasztók érdekét szolgáló megoldások érvényre jutását biztosító eszközök

A jogalkotó a fogyasztói szerződésekre vonatkozóan a fogyasztókat jogosító és a vállalkozásokat kötelező normákat fogalmaz meg. Az egyes fogyasztói szerződésekre vonatkozó európai irányelvek többféle módszerrel igyekeznek biztosítani azt, hogy a fogyasztók javát szolgáló megoldások a gyakorlatban is érvényesüljenek. A jogalkotó a szabályok alóli „kibújást” megakadályozó (megnehezítő) módszerként a szabályok egyoldalú kógenciáját¹ és a joglemondás tilalmát² alkalmazza. Megjegyezzük, hogy a harmadik módszerre, nevezetesen a jogválasztás korlátozására³ a Ptk.-ban nem találunk példát.

1 A fogyasztó számára kedvező megoldásként a jogalkotó az adott fogyasztói szerződéstípusra vonatkozóan tiltja azt, hogy a szerződésben úgy térjenek el a jogszabályi előírásoktól, hogy az a fogyasztónak hátrányos legyen. A jogi norma nem „kőbe vésett” abban az értelemben, hogy a szerződésben el lehet térni attól, de a szerződési szabály csak akkor érvényes, ha kedvezőbb a fogyasztóra nézve, mint a jogi norma tartalma.

2 A fogyasztó nem mondhat le az őt illető jogokról. Ezzel a tilalommal a jogalkotó elejét veszi azoknak a „zsarolásoknak”, másfajta próbálkozásoknak, amelyek révén – ilyen tilalom hiányában – esetleg rá lehetne bírni a fogyasztót arra, hogy ne éljen a számára a jog által és/vagy a szerződésben biztosított joggal.

3 A jogszabály feltételének egy kevésbé feltűnő módszere az, amikor valamely kérdést a

a) Klaudikáló kógencia

A szabályok érvényesülését biztosító leggyakoribb módszer az, hogy kógensnek nyilvánítják e normákat, mely kógenciára csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. A kodifikáció eredményeképpen az egyoldalú kógencia több helyen is bekerült a Ptk-ba, abban a formában, hogy a szabállyal ellentétes megoldást a Ptk. semmisnek nyilvánítja. Semmisnek nyilvánítja a Ptk. a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben

- a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltérő kikötéseket,⁴
- a szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltételt,⁵
- a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételt, mivel erre is alkalmazni kell a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat,⁶
- a pénztartozás idő előtti teljesítését kizáró kikötést,⁷
- az olyan kikötést, amely a fogyasztóra a pénztartozás idő előtti teljesítéséből közvetlenül fakadó költségeken kívüli terhet ró,⁸
- azt a kikötést, amely a hibás teljesítésről szóló fejezetnek a kellékszavatosságra és a jóállásra vonatkozó rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el.⁹

b) Fogyasztói joglemondás tilalma

A fogyasztó alulinformáltsága és/vagy kiszolgáltatottsága miatt féltő, hogy tévedésből, vagy az őt ért „rábeszélés” hatására lemond olyan jogáról, amit számára a jogalkotó biztosított, és amellyel való rendelkezést a jogalkotó mindenképpen szeretné. A Ptk. semmisnek nyilvánítja a kódexben rögzített valamennyi fogyasztói jogról való lemondást.¹⁰

szerződésben nem szabályoznak, de a szerződésre irányadó jogként egy olyan ország jogát jelölik meg, amely jog nem tartalmaz a magyar jogi megoldással egyenértékű fogyasztót védő normát. Egyes fogyasztói szerződéstípusok esetén a jogalkotó korlátozza ezt a lehetőséget és így biztosítja a fogyasztók számára biztosított jogok tényleges érvényesülését.

4 Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis az a kikötés, amely e törvénynek a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltér. [Ptk. 100. § Fogyasztói jogot csorbító feltétel]

5 Ptk. 6:103. § (3) bek.

6 Ptk. 6:103. § (1) bek.

7 Ptk. 6:131. §

8 Ptk. 6:131. §

9 Ptk. 6:157. § (2) bek.

10 Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben semmis a fogyasztónak a jogszabályban megállapított jogáról lemondó jognyilatkozata. Ptk. 6:101. §

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

2.1.3. B2C kapcsolatra vonatkozó új norma a szerződések általános szabályai között

a) Irányelvi előzmények

2011-ben az Európai Unió „Egyéb fogyasztói jogok” cím alatt több olyan rendelkezést is beépített a 2011/83/EU irányelvbe,¹¹ amelyek nem bizonyos fogyasztói szerződéstípusra vonatkoztak, hanem általában a B2C relációra. A jogharmonizációs módszerek kapcsán később látni fogjuk, hogy e szélesebb hatókörű normák többsége¹² nem került be a Ptk.-ba. A 22 cikkben elhelyezett új norma¹³ azonban részben Ptk. szabállyá vált.

b) Ptk. szabály

A fő szerződéses kötelezettség teljesítéséért járó ellenértéken felül a vállalkozás által kért többletösszeget a fogyasztónak csak abban az esetben kell megfizetni, ha ehhez – külön tájékoztatást követően – kifejezetten hozzájárult.¹⁴

2.1.4. Fogyasztóvédelmi részletszabályok egyes szerződésekben

Az egyes szerződéstípusokra vonatkozó szabályok közül az adásvételre vonatkozó fejezetben találunk európai gyökerű fogyasztóvédelmi normát.

11 Az Európai Parlament és a Tanács 2011. október 25-i 2011/83/EU irányelve a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről

12 Adásvételi és szolgáltatási szerződések esetén is irányadó két tilalom, egyfelől az emelt díj felszámításának tilalma a szerződéskötést követő telefonos kapcsolattartás során (21. cikk), másfelől a fizetési mód igénybevétele kapcsán a vállalkozás tényleges költségeit meghaladó díj felszámításának tilalma (19. cikk).

13 *22. cikk Többletösszegek fizetése*

Ha a kereskedő a megegyezés szerinti, a fő szerződéses kötelezettsége teljesítéséért járó ellenértéken felül további pénzbeli követeléssel él, a fogyasztót mindaddig nem köti a szerződés, illetve az ajánlat, amíg e többletösszeg megfizetéséhez kifejezetten hozzá nem járult. Ha a kereskedő nem kapta meg a fogyasztó kifejezett hozzájárulását, azonban arra következtetett azon alapértelmezett opciók alkalmazása útján, amelyeket a fogyasztónak a többletösszeg fizetésének elkerülése érdekében el kell utasítania, a fogyasztó jogosult az így kifizetett összeg visszatérítésére.

14 Ptk. 6:79. § *[Fogyasztóval szembeni többletkövetelés szerződéses tartalomává válása]* Azafeltétel, amely a vállalkozást a szerződés szerinti főkötelezettsége teljesítéséért járó ellenszolgáltatáson felül további pénzbeli követelésre jogosítja, akkor válik a szerződés részévé, ha azt a fogyasztó - külön tájékoztatást követően - kifejezetten elfogadta.

a) Irányelvi előzmények

A 2011/83/EU irányelv¹⁵ az adásvételi szerződések kapcsán a teljesítési („szállítási”) határidőre (18. cikk) és a kárveszély átszállására vonatkozóan tartalmaz szabályt (20. cikk). A felek közötti eltérő megállapodás hiányában a kereskedő kötelessége, hogy a szerződés megkötését követően indokolatlan késedelem nélkül, de legkésőbb 30 napon belül leszállítsa az árukat, a fogyasztó birtokába vagy rendelkezése alá bocsátva azokat. A kárveszély átszállásának speciális eseteként rögzíti az irányelv, azt a helyzetet, amikor a fogyasztó által igénybe vett fuvarozó juttatja el az adásvétel tárgyát a fogyasztóhoz. Főszabályként az eladó a fuvarozónak történő átadással teljesítene, ha a fuvarozót a vevő veszi igénybe. Mégsem a fuvarozónak történő átadás lesz a kárveszély átszállásának időpontja, ha a fuvarozót a kereskedő ajánlotta.

b) Ptk. szabályok

A magyar jogalkotó beépítette a Ptk.-ba az irányelvi ajánlásnak megfelelő rendelkezéseket.¹⁶

2.2. A korábbi Ptk.-ban is szereplő fogyasztóvédelmi norma kiegészítése

Az 1959. évi Ptk. folyamatosan bővített szövegében is szereplő fogyasztóvédelmi normák kiegészítésére kerül sor a szerződés értelmezése, a kellékszavatosság és a jótállás körében.

15 A 2011/83/EU irányelv a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről

16 6:219. § [Kárveszély átszállása fogyasztói adásvétel esetén]

Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, és az eladó vállalja a dolog vevőhöz történő eljuttatását, a kárveszély akkor száll át a vevőre, amikor a vevő vagy az általa kijelölt harmadik személy birtokba veszi a dolgot. A kárveszély a fuvarozónak történő átadásakor átszáll a vevőre, ha a fuvarozót a vevő bízta meg, feltéve, hogy a fuvarozót nem az eladó ajánlotta.

6:220. § [Az eladó késedelmeinek jogkövetkezményei fogyasztói adásvétel esetén]

(1) Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, a felek eltérő megállapodásának hiányában, az eladó a szerződés megkötését követően késedelem nélkül, de legkésőbb harminc napon belül köteles a vevő rendelkezésére bocsátani a dolgot.

(2) Az eladó késedelme esetén a vevő jogosult póthatáridőt tűzni. Ha az eladó a póthatáridőn belül nem teljesít, a vevő jogosult a szerződéstől elállni.

(3) A vevő póthatáridő tűzése nélkül jogosult a szerződéstől elállni, ha

a) az eladó a szerződés teljesítését megtagadta; vagy

b) a szerződést a felek megállapodása szerint vagy a szolgáltatás felismerhető rendeltetésénél fogva a meghatározott teljesítési időben – és nem máskor – kellett volna teljesíteni.

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

2.2.1. A szerződés értelmezése

Az általános szerződési feltétel és a fogyasztói szerződés tartalmának kétség esetén történő értelmezésére vonatkozó szabály korábban is ismert volt a kódexben [207. § (2) bek.]. Mindkét Ptk. a feltétel alkalmazójával szerződő fél számára kedvezőbb értelmezést tekint irányadónak. A kodifikáció eredményeként ennek a – fogyasztóra kedvező – szabálynak az alkalmazási köre szűkült, mert a Ptk. 6:86. § (3) bekezdése alapján az említett értelmezési szabály nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indult eljárásban.¹⁷

2.2.2. Kellékszavatosság

A kellékszavatosságot már az 1959. évi Ptk. sem csupán az adásvételi szerződés jogkövetkezményének tekintette. A kodifikáció eredményeként rögzítésre kerültek azok az értelmező szabályok, amelyek révén egyértelművé vált az, hogy eredménykötelmek és használati kötelmek esetén mi is az egyes szavatossági igények tartalma. Kifejezetten fogyasztóvédelmi célú rendelkezéssel nem gyarapodtak a kodifikált szabályok.

2.2.3. Jótállás

A jótállásra vonatkozó szabályok a kodifikáció eredményeként a kellékszavatosság mellett kerültek elhelyezésre, ezzel megszűnt a hibás teljesítés két hagyományos jogintézménye közötti indokolatlan rendszerszintű különbségtétel. Kifejezetten rögzíti a kódex azt, hogy a jótállásból eredő jogokat az új tulajdonos érvényesítheti a dolog tulajdonjogának átruházása esetén.¹⁸

17 Ptk. 6:86. § [*A szerződés értelmezése*]

(1) Az egyes szerződési feltételeket és nyilatkozatokat a szerződés egészével összhangban kell értelmezni.

(2) Ha az általános szerződési feltétel tartalma vagy a szerződés más, egyedileg meg nem tárgyalt feltételének tartalma a jognyilatkozat értelmezésére vonatkozó rendelkezések és az (1) bekezdésben foglalt szabály alkalmazásával nem állapítható meg egyértelműen, a feltétel alkalmazójával szerződő fél számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés esetén ezt a szabályt kell alkalmazni a szerződés bármely feltételének értelmezésére.

(3) A (2) bekezdés nem alkalmazható a közérdekű kereset alapján indult eljárásban.

18 Ptk. 6:172. §

2.3. Európai ihletésű jogintézmények Ptk.-ba kerülése

2.3.1. Tisztességtelen általános szerződési feltételek és kikötések

Bekerültek az új Ptk.-ba a tisztességtelen általános szerződési feltételek és kikötések európai gyökerű, de korábban kormányrendeleti szinten¹⁹ harmonizált normái. Megjegyezzük, hogy a jogkövetkezmények közötti korábbi – indokolatlan – különbségtételt már a 2006. évi III. törvény korrigálta, így már a Ptk. 209/A § alapján is egységesen semmisnek kellett tekinteni a minden körülmények között tisztességtelenné minősülő és a tisztességtelenné vélelmezett általános szerződési feltételeket. Ezt a – harmonizáltaknak tekinthető – megoldást tartalmazza a Ptk. is²⁰

2.3.2. Termékfelelősség

A termékfelelősség korábban külön törvényben rögzített normáit a kodifikáció során a Ptk.-ban helyezték el.

2.4. Harmonizációtól független kodifikált szabályok

2.4.1. Termékszavatosság

Lábady Tamás már a termékfelelősségi törvény megalkotása során fölvetette azt, hogy a szerződéses láncolatot követő igényérvényesítés mellett nem csupán kártérítési igény esetén, hanem hibás teljesítés miatti kijavítás és kicserélés kapcsán is szükség lenne egy közvetlen fellépési lehetőségre. A láncolatos igényérvényesítést rövidre záró megoldás a kodifikáció eredményeképpen termékszavatosság elnevezéssel került be a Ptk.-ba. A kifejezetten fogyasztói szabályként megalkotott 6:168. § alapján a fogyasztó az általa vállalkozástól megvett, hibás ingó dolog kijavítását és – bizonyos esetekben – kicserélését a termék előállítójától vagy forgalmazójától (a továbbiakban együtt: gyártó) igényelheti. A gyártó csak a törvényben taxatív módon meghatározott okok valamelyikének a bizonyításával mentesülhet a termékszavatossági kötelezettség alól. A hiba felfedezésétől számított két hónapon belül közölt hibát – a kellékszavatossághoz hasonlóan – késedelem nélkül közöltnek kell tekinteni. Tulajdonosváltás esetén a termékszavatossági jogokat az új tulajdonos érvényesítheti.²¹

19 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelenné minősülő feltételekről

20 A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel semmis. A semmisségre a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. [Ptk. 6:103. § (3) bek.]

21 Ptk. 6:168. § [Termékszavatossági igény]

(1) Vállalkozás által fogyasztónak eladott ingó dolog (ezen alcím alkalmazásában: termék) hibája esetén a fogyasztó követelheti a gyártótól, hogy a termék hibáját javítsa ki, vagy - ha

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

2.4.2. Fogyasztó által vállalt kezesség

A kodifikáció eredményeként a kezesi szerződésre vonatkozó szabályok kiegészültek egy szakasszal, amely a fogyasztó által vállalt kezesség speciális szabályait tartalmazza.²² A kezességvállalás előtt bizonyos kérdésekről kötelező a fogyasztót tájékoztatni. A tájékoztatás elmaradása esetén a fogyasztó elállhat a szerződéstől. Késedelem nélkül értesíteni kell a kezeset az adós késedelembe eséséről, ennek elmaradása mentesíti a kezeset az időmúlásból fakadó következmények (kár és kamat) alól. Bizonyos esetekben meg kell határozni a kezesi helytállás maximális mértékéről.

2.5. Fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok elkülönítése az általános szabály megváltoztatása és a B2C kapcsolatra vonatkozó norma változatlanul hagyása révén

A Ptk. fogyasztóvédelmi szabályai között találkozunk egy speciális normacsoporttal. Ezek a szabályok nem úgy jönnek létre, hogy a meglévő szabályokhoz képest a fogyasztókra kedvezőbb megoldást rögzít a jogalkotó. E speciális normacsoport annak eredményeként jön létre, hogy a jogalkotó megváltoztatja a szabályt, de változatlanul hagyja a B2C kapcsolatra vonatkozó normát. E módszer révén is eltérés jön létre a fogyasztó és más jogalany jogállása között. Egyfelől tehát a fogyasztó helyzete relatíve – más jogalanyokhoz képest – jobbra válik, miközben objektíve nem változik, a korábbi időszakkal azonos jogokat élvez, és változatlan kötelezettségek terhelik.

a kijavítás megfelelő határidőn belül, a fogyasztó érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges - a terméket cserélje ki. A termék akkor hibás, ha nem felel meg a terméknek a gyártó által történt forgalomba hozatalakor hatályos minőségi követelményeknek, vagy nem rendelkezik a gyártó által adott leírásban szereplő tulajdonságokkal.

(2) Ezen alcím alkalmazásában gyártónak minősül a termék előállítója és forgalmazója.

(3) A gyártót mentesül a termékszavatossági kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy
a) a terméket nem üzleti tevékenysége vagy önálló foglalkozása körében gyártotta vagy forgalmazta;
b) a termék forgalomba hozatalának időpontjában a hiba a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető; vagy

c) a termék hibáját jogszabály vagy kötelező hatósági előírás alkalmazása okozta.

(4) Csere esetén a kicserélt termékre, kijavítás esetén a termék kijavítással érintett részére vonatkozó kellékszavatossági kötelezettség a gyártót terheli.

6:169. § [Közlési és igényérvényesítési határidők]

(1) A fogyasztó a hiba felfedezése után késedelem nélkül köteles a hibát a gyártóval közölni. A hiba felfedezésétől számított két hónapon belül közölt hibát késedelem nélkül közölni kell tekinteni. A közlés késedelméből eredő kárért a fogyasztó felelős.

(2) A gyártót a termékszavatosság az adott termék általa történt forgalomba hozatalától számított két évig terheli. E határidő eltelte jogvesztéssel jár.

6:170. § [Termékszavatosság tulajdonosváltás esetén]

A termékszavatossági jogokat a termék tulajdonjogának átruházása esetén az új tulajdonos érvényesítheti a gyártóval szemben.

22 Ptk. 6:430. §

2.5.1. A szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadási joga

A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke közötti feltűnő értékaránytalanság miatt – bizonyos feltételek esetén – meg lehetett támadni a szerződést. A kodifikáció során rögzítették egyfelől azt, hogy a megtámadási jog a szerződésben kizárható, másfelől viszont azt is, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben nincs lehetőség a megtámadási jog a kizárására.²³ A fogyasztó helyzete tehát érdemben nem változott, miközben a B2B kapcsolatokban feltehetően gyakran kizárják majd a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke közötti feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadás lehetőségét.

2.5.2. A fiduciárius hitelbiztosítékok semmissége

A kodifikáció során egy új érvénytelenségi okot létesítettek, amely pénzkölcsönök túlbiztosításával kapcsolatos visszaélések felszámolását célozta. A hitelezők ugyanis gyakran úgy csökkentették a kölcsön kockázatát, hogy kis összegű kölcsönök biztosítékeként elvárták azt, hogy az adós ruházza át ingatlanának tulajdonjogát a hitelezőre, vagy biztosítson számára vételi jogot. A Ptk. eredeti szövegébe bekerült az, hogy semmis az a kikötés, amely pénzkövetelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vételi jog alapítására irányul, vállalt kötelezettséget.²⁴ A Ptk. hatálybalépését követően a szöveget úgy módosították, hogy az már csak a fogyasztó által vállalt kötelezettséget tekinti semmisnek.²⁵

2.5.3. Biztosítás

A Ptk. biztosítási jogviszonyra vonatkozó szabályai sok helyen tartalmaznak fogyasztóvédelmi jelentőségű rendelkezéseket, köztük olyanokat is, ahol a fogyasztóra, mint szerződő félre vagy biztosítottra vonatkozó szabály azonos a korábban általánosan érvényesülő, de egyébként megváltoztatott szabállyal (pl. a biztosító hallgatása bizonyos esetekben létrehozza a szerződést).

23 Ptk. 6:98. § [Feltűnő értékaránytalanság]

(1) Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta.

(2) A felek az (1) bekezdésben megállapított megtámadási jogot – fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés kivételével – a szerződésben kizárhatják.

24 A Ptk. 6:99 § eredeti szövege kivételként említette a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodásokat.

25 Ptk. 6:99. § [Fiduciárius hitelbiztosítékok semmissége]

Semmis az a kikötés, amelyben fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vagy vételi jog alapítására vállalt kötelezettséget.

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

A jogalkotó egyoldalúan kógenssé nyilvánította az olyan biztosítási szerződés számos szabályát, amelyben a szerződő fél fogyasztó. A Ptk. 6:455. § és a 6:456. §-ában írt szabályoktól a szerződő fél, a biztosított és a kedvezményezett javára lehet eltérni.

3. A Ptk.-ba be nem került szabályok

A Ptk. nem tartalmazza azoknak a fogyasztói szerződéseknek a szabályait, amelyekre az Európai Unió irányelvet alkotott (a továbbiakban: szűk értelemben vett fogyasztói szerződések). Így hiába is keressünk távollévők között megkötött szerződésekre, az üzleten kívül kötött fogyasztói szerződésekre és a szállás időben osztott használatára vonatkozó szerződési (time-share) szabályokat a Ptk.-ban. Indokként a szabályok gyakori változását említette a jogalkotó. Tekintettel arra, hogy e három fogyasztói szerződés eredeti irányelvi szabályait az Európai Unió a gyakorlati tapasztalatok fényében már átdolgozta, és a hazai jogunkba beültetett normákat a magyar jogalkotó is – többnyire nem csak egy alkalommal – módosította, ezért a kodifikáció során – véleményünk szerint – nem elsősorban e szerződésekre vonatkozó szabályok változékonyságától kellett volna féltetni a kódex stabilitását.

Az valójában a csoportos utazásokra vonatkozó irányelv szabályainak a félreértése, hogy a Ptk. tartalmazza ezt a fogyasztói szerződéstípust. A Polgári törvénykönyv az 1977-es novella óta valóban tartalmaz utazási szerződésre vonatkozó szabályokat, de ezek között valójában nem találjuk meg az EGT Tanácsa 90/314. irányelvének megfelelő normákat, amelyeket a szerződéstípus kódexen kívüli jogszabályai²⁶ tartalmazzák.

A fogyasztónak nyújtott hitel valójában többféle – a Ptk.-ban szabályozott – szerződéstípust magában foglal, ezért komoly nehézségekbe ütközött volna a hitel, a kölcsön, a pénzügyi lízing B2C relációban irányadó közös szabályainak a kódexben való elhelyezése.

4. Jogharmonizációs módszerek és a kodifikáció

4.1. Kódexben vagy azon kívül történő szabályozás

A fogyasztóvédelmi céllal született európai irányelvek nemzeti jogba történő átültetésére²⁷ többféle lehetőség áll rendelkezésre. Témánk szempontjából az a fő kérdés, hogy a kódexben, vagy azon kívül helyezték-e el az új szabályokat a jogharmonizáció során.

26 Az utazási szerződésre vonatkozó 281/2008 (XI. 28) Korm. rendelet

27 BEALE/HOWELLS: *EC Harmonisation of Consumers Sales Law – A Missed Opportunity?* Journal of Contract Law 1997, 21. sko., LANDO O.: *A szerződésjog kötelező vagy választható formában történő európaizálása*, Magyar jog 2001. 9. szám 658-574. old., KIRÁLY M.: *A szerződésjog harmonizálásának határai az Európai Közösségben*, Jogtudományi Közlöny 2001. szeptember 359-368. old.

4.1.1. Kódexbeli előzmény nélküli új normák elhelyezése

Vadonatúj szabályok esetén az elhelyezésről hozandó döntés a szabály fontosságán, a Ptk. meglévő szabályaihoz való kötődésének erősségén múlik.

A több korábbi irányelvet módosító 2011. évi európai irányelvben rögzített normák közül nem került be a Ptk.-ba egyrészt az emelt díj felszámításának tilalma a szerződéskötést követő telefonos kapcsolattartás körében,²⁸ másrészt az egyes fizetési módok igénybevétele kapcsán a vállalkozás tényleges költségeit meghaladó díj alkalmazásának tilalma.²⁹ A kodifikációból kimaradó két normát a 45/2014. (II. 26.) Kormányrendeletben³⁰ helyezték el. Egyik kérdés sem tűnik kevésbé fontosnak, mint a Ptk.-ba bekerült normák és legalább annyira kapcsolódnak a szerződéshez – hiszen mindkét esetben a szerződés tartalmát érintő kérdésről van szó – mint a – következő pontban bemutatásra kerülő – kodifikált szabályok. Mivel az emelt díj és a tényleges költséget meghaladó díj felszámításának tilalma alapvetően érinti a szerződési szabadságot, célszerűbb lett volna a korlátok törvényben történő szabályozása.

4.1.2. A kódexben már szereplő szabályhoz tartalmilag kötődő új normák elhelyezése

Abban az esetben, ha olyan norma beültetése a feladat, amely a nemzeti kódexben már szabályozott jogintézményhez, vagy szerződéstípushoz kapcsolódik, akkor az új norma kódexbe való beillesztése tűnik jobb megoldásnak. Ha a nemzeti jogalkotó mereven elválasztja egymástól a kétféle joganyagot, akkor az elkülönítés többnyire akként valósul meg, hogy a civiljogi kódex megőrzi a hagyományos szemléletű szabályokat, míg a fogyasztóvédelmi normák külön jogszabályban kerülnek elhelyezésre. Ennek előnyeit a jogalkotás élvezi, míg a megoldás hátrányai a jogalkalmazást sújtják. Az elkülönített átültetés viszonylag egyszerű és gyors a jogalkotás számára, de sok nehézséget okoz a jogalkalmazásban. A szerződő feleknek kell ugyanis felismerni azt, hogy az esetére irányadó normák több helyen találhatók. Ráadásul nem mindig elegendő egyszerűen választani a kétféle normarendszer között. Bizonyos esetekben egyszerre kell alkalmazni a hagyományos normák egy részét és a külön jogszabályban elhelyezett fogyasztóvédelmi célú normákat.

28 45/2014. (II. 26.) Kormányrendelet 6. §

29 45/2014. (II. 26.) Kormányrendelet 7. §

30 2014-ben a magyar jogalkotó is követte az európai irányelvet, amikor egy jogszabályban két fogyasztói szerződést is szabályozott, nevezetesen az üzlethelyiségen kívül kötött és a távollévők között kötött szerződések a 45/2014. (II. 26.) Kormányrendeletben nyertek szabályozást. A fogyasztói adásvételhez kapcsolódó szabályok is találhatóak a Kormányrendeletben.

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

4.2. Elvi lehetőségek a szabály kódexben történő elhelyezésére

Abban az esetben, ha a jogalkotó a fogyasztóvédelmi célzatú rendelkezéseket beépíti a Polgári törvénykönyvbe, a nemzeti gyökerű és az európai ihletésű normákat össze kell illeszteni a kódexen belül. A kétféle norma illesztésére többféle lehetősége nyílik.

- A Ptk.-ban már szabályozott szerződés (pl. adásvétel) valamilyen altípusaként, vagy a hagyományos normák alóli kivételként szabályozza a fogyasztói normát. A kötelmi jog általános részében elhelyezkedő jogintézmények esetén főleg a főszabály-kivétel megoldás a gyakori.
- Az is elképzelhető, hogy a fogyasztóvédelmi célzatú szabályokat nem is csak az adott szerződésre vonatkozó normák közé illeszti be, hanem bizonyos részük a kötelmi jog általános részébe kerülnek, többféle szerződésre irányadó szabályként. Az európai mintánál szélesebb személyi hatály jellemzően a B2C kapcsolatban álló felek viszonyára való alkalmazást jelenti, azaz vállalkozás és fogyasztó közötti bármilyen típusú szerződésre irányadó lehet a norma. Kivételesen akár e körön kívül is, mindenfajta visszerthes szerződés esetén alkalmazható szabályként is beépíthető a Ptk.-ba egy európai gyökerű fogyasztóvédelmi norma. Ez utóbbi megoldásra példa a kellékszavatossági jogok hazai szabályozása, amelyek mindenfajta visszerthes szerződés esetén irányadóak (lásd következő pont).

4.3. Adásvételhez kötődő fogyasztóvédelmi normák elhelyezése a magyar jogban

4.3.1. A hibás teljesítés jogkövetkezményei

- a) Az eredetnél szélesebb tárgyi hatállyal ültették át a magyar jogba a fogyasztási cikkek adásvételére vonatkozó 1999/44/EK irányelv normáit.
 - A szerződésszegés meghatározása, a szavatossági jogok felsorolása és a jótállás hagyományosan a szerződések közös szabályai között szerepel mindenféle szerződésre irányadó normaként. Míg az európai elvárás alapján az említett szabályok csak fogyasztási cikkek adásvétele esetén kell, hogy érvényesüljenek a nemzeti jogban, a jogharmonizációt követően a magyar normák a fogyasztási cikkek adásvételénél sokkal szélesebb körben, mindenféle visszerthes szerződéstípus kapcsán alkalmazhatók. Annak, hogy a magyar jogalkotó az új normák tárgyi hatályát szélesebben határozta meg, az volt az oka, hogy a szavatosság és a jótállás intézményét már az 1959. évi Ptk. sem az adásvétel körében, hanem a kötelmi jog általános részében szabályozta. A jogharmonizáció során az egyes szavatossági jogok választási feltételeit érintő módosított szabályok értelemszerűen szintén a Ptk. valamennyi visszerthes szerződésre irányadó részébe kerültek.
 - A szavatossági jogok érvényesítési határidejét differenciáltan szabályozta a magyar jogalkotó, a minden szerződésre vonatkozó rövidebb határidőhöz képest a

fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésekben a fogyasztóra kedvezőbb határidők alkalmazását írta elő. Az európai irányelvben rögzített igényérvényesítési határidőt rögzítő norma tárgyi hatálya tehát szélesebb (B2C reláció) annál, mint amit az irányelv elvár, de szűkebb a szavatosság és a jótállás valamennyi szerződésre (így a B2B üzleti kapcsolatokra is) irányadó tárgyi hatályánál.

b) A 2011. évi normák harmonizációja

A 2011. évi európai szabályok magyar jogba való átültetése kettős szinten történt meg, részben a Ptk.-ba, részben kormányrendeletbe³¹ kerültek az átvett normák. A rekodifikáció során a Ptk. két részébe kerültek beépítésre olyan normák, amelyek a 2011. évi európai szabályokra vezethetők vissza.

- A Ptk.-nak a szerződések közös szabályai közé, ezen belül is az általános szerződési feltételekre vonatkozó részbe beillesztett 6:79. §-a előírja azt, hogy a fogyasztót külön tájékoztassák és kifejezett hozzájárulását megszerezzék ahhoz, hogy a szerződés szerinti főkötelezettség teljesítéséért járó ellenszolgáltatáson felül további pénzbeli követelést támasszanak vele szemben. Az ilyen tartalmú feltétel csak a fogyasztó kifejezett elfogadását követően válik a szerződés részévé. E szabály hatálya két szempontból is más a magyar jogban, mint az irányelvben. A Ptk. alapján nem csupán adásvétel esetén, hanem valamennyi B2C relációban alkalmazandó a norma. Erre abból következtethetünk, hogy a szabály egyrészt a fogyasztó előnyére szolgál, nem a vevőére, másrészt viszont nem mindenfajta jogosult, hanem „csak” a fogyasztó profitálhat belőle. Az irányelv és a Ptk. abból a szempontból is eltér, hogy míg az irányelv alapján bármilyen helyzetben érvényesül a követelmény a vállalkozás és a fogyasztó közötti adásvétel esetén, addig a Ptk.-ban történő elhelyezés alapján arra a következtetésre kell jussunk, hogy a magyar jogalkotó, csak az általános szerződési feltételek által előírt további pénzbeli követelés esetén teszi kötelezővé a külön tájékoztatást és a kifejezett elfogadást. Ez felveti az átültetés megfelelőségének a kérdését.
- Az adásvétel Ptk.-beli általános szabályai kiegészültek a kárveszély átszállásnak³² és a teljesítés idejének³³ a speciális – európai gyökerű és azokkal tartalmilag

31 A 45/2014. (II. 26.) Korm. rendeletről lásd a 4.1.1. pontot.

32 6:219. § [Kárveszély átszállása fogyasztói adásvétel esetén]

Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, és az eladó vállalja a dolog vevőhöz történő eljuttatását, a kárveszély akkor száll át a vevőre, amikor a vevő vagy az általa kijelölt harmadik személy birtokba veszi a dolgot. A kárveszély a fuvarozónak történő átadáskor átszáll a vevőre, ha a fuvarozót a vevő bízta meg, feltéve, hogy a fuvarozót nem az eladó ajánlotta.

33 6:220. § [Az eladó késedelmének jogkövetkezményei fogyasztói adásvétel esetén]

(1) Ha az eladó vállalkozás és a vevő fogyasztó, a felek eltérő megállapodásának hiányában, az eladó a szerződés megkötését követően késedelem nélkül, de legkésőbb harminc napon belül köteles a vevő rendelkezésére bocsátani a dolgot.

(2) Az eladó késedelme esetén a vevő jogosult póthatáridőt tűzni. Ha az eladó a póthatáridőn belül nem teljesít, a vevő jogosult a szerződéstől elállni.

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

azonos – normáival. E két szabály az európai és a magyar jogban azonos módon – B2C relációban kötött adásvétel esetén – érvényesül.

Megítélésem szerint az 1994-es európai szabályok átvételének módja – egyfajta kényszerpályaként meghatározta a 2011-es normák harmonizálását. Az a tény, hogy a magyar jogalkotó a szavatosság és a jótállás szabályait – a magyar harmonizációs gyakorlatól eltérően – nem önálló jogszabályként ültette át, kettős következménnyel járt. A Ptk.-ba történő beillesztés kizárta a későbbi lehetőséget arra, hogy 2014-ben a kisebb mennyiségű új joganyagot a magyar jogalkotó önálló fogyasztói szerződésként szerepeltesse. Tovább csökkent az önálló szerződéstípusként való szabályozás esélye annak következtében, hogy a 2011. évi európai szabályokat a magyar jogalkotó két csoportra bontotta, egy részüket valamennyi szerződéstípus közös normájaként szabályozta B2C relációban, más részüket viszont nem kívánta közös normává tenni. Ez utóbbi szabályok elhelyezése tekintetében a magyar jogalkotónak nem maradt más lehetősége, mint az, hogy ezek a kódexben az egyes szerződéstípusok közé kerüljenek. Az újonnan beépített normák csekély terjedelme nem indokolta azt, hogy a fogyasztói adásvétel az adásvétel önálló al típusaként szerepeljen.

4.3.2. Főszabály – kivétel

Az a helyzet alakult ki a magyar jogban, hogy a fogyasztói adásvétel európai irányelvi normái a főszabály-kivétel kapcsolatrendszer keretében helyezkednek el. Ebben a kapcsolatrendszerben a B2C relációban alkalmazandó normák többnyire kivételt jelentenek egy általános hatáskörű szabály alól, de arra is találunk példát, hogy a harmonizált norma főszabályként szerepel.

Az 1999-es gyökerű normáknak az igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatos kisebb része – a hosszabb szavatossági igényérvényesítést lehetővé tevő határidő – kivételnek minősül, akkor juthat érvényre, ha vállalkozás köteles fogyasztóval szemben helytállni a hibás teljesítésért.

A 2011. évi gyökerű szabályok a magyar jogban kivételszabályként funkcionálnak. A teljesítési idő és a kárveszélyviselés főszabálya a valamennyi szerződéstípusra vonatkozó normák körében található, és ezek alól a hagyományos, nemzeti normák alól jelentenek kivételt az adásvétel körében elhelyezett európai gyökerű normák. A teljesítés ellenére sem száll át a fogyasztóra a kárveszély, ha a fogyasztó olyan fuvarozót vesz igénybe, akit a vállalkozó javasolt a fogyasztónak.

(3) A vevő póthatáridő tűzése nélkül jogosult a szerződéstől elállni, ha

a) az eladó a szerződés teljesítését megtagadta; vagy

b) a szerződést a felek megállapodása szerint vagy a szolgáltatás felismerhető rendeltetésénél fogva a meghatározott teljesítési időben – és nem máskor – kellett volna teljesíteni.

4.3.3. A szélesebb hatályú beillesztés jogszerűségének megítélése

A norma tárgyi hatályának bővítése kapcsán két problémát kell megvizsgálni. Álláspontunk szerint külön kell választani kétféle megoldás vizsgálatát. Nevezetesen egyes fogyasztói jogok fogyasztónak nem minősülő személy számára történő elérhetővé tétele és bizonyos szerződések keretében rögzített fogyasztói jogoknak más szerződés esetén a fogyasztók számára történő biztosítása.

a) A fogyasztói jogok megilletethetnek-e vállalkozást is?

Sért-e fogyasztói érdeket az, hogy a fogyasztók érdekében hozott normák olyan személyek javát is szolgálják, akik nem minősülnek fogyasztónak? Tény, hogy csökken a különbség az általánosan érvényesülő és a fogyasztókra méretezett szabályok között a fogyasztóvédelmi gyökerű normák tárgyi hatályának bővítésével. Megítélésem szerint azonban a fogyasztóvédelemnek nem az a célja, hogy kivételes bánásmódot biztosítson a fogyasztók számára. Nem attól lesz hasznos a fogyasztóvédelem, ha minél több különjogot biztosít a fogyasztóknak, hanem attól, hogy mérsékeli a fogyasztók hátrányait, tompítja kiszolgáltatottságukat. Ez az eredmény a szabályok hatályba lépésével – jó esetben – bekövetkezik, a szabályok hatókörének bővítése nem rontja le az eredményt. Nincs akadálya – véleményem szerint – a fogyasztók érdekében megalkotott szabály olyan kiterjesztésének, amely alapján a norma tárgyi hatályának bővítése fogyasztónak nem minősülő személy – jogi személy, vagy gazdasági céllal eljáró természetes személy – javát szolgálja, akár ugyanabban a szerződéstípusban, akár más típusú szerződésben.

b) Egy szerződéstípusra vonatkozó fogyasztói jog megilletethet-e fogyasztót egy másik szerződéstípus esetén?

Az Európai Unió fogyasztóvédelmi jogalkotásának változásával, a minimumharmonizációról a maximumharmonizáció felé történő elmozdulással felmerül az a további kérdés, hogy vajon jogosult-e egy tagállam eltérni az olyan irányelvben foglalt normáktól, amelyek a maximumharmonizáció jegyében születtek. Nem egyszerű egy olyan szabályozás jogszerűségének a megítélése, ahol egy másik típusú szerződésben szereplő fogyasztó javára történik a szabály tárgyi hatályának a bővítése. Abban az esetben ugyanis, ha maximumharmonizáció érvényesül, akkor a belső piac egységességét nagy valószínűséggel sérteni fogja a jogszabály módosítása. Ekkor kétfajta érdek összeütközésére kerül sor. Ütközik a fogyasztóvédelem magas szintjéhez és a belső piac egységének megteremtéséhez fűződő érdek. A fogyasztó érdekét szolgálná, ha olyan jogosítvánnyal ruháznák fel, vagy partnerét olyan kötelezettséggel terhelnék, amely jog vagy kötelezettség előírása jogszerű abban a másik szerződéstípusban, amelyre vonatkozóan az Európai Unió a jogot ill. kötelezettséget megalkotta. Az Eu-

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

rópai Unió azonban a fogyasztóvédelem egységes szintjét is fontos érdeknek tekinti, amely azáltal is felborulhat, hogy valamely tagállam egy ismert és máshol elfogadott szabály hatályát kiterjesztve biztosít más tagállamokhoz képest előnyösebb pozíciót egyes fogyasztók számára, és ezáltal – nem kiszámítható módon – nehezíti bizonyos vállalkozások helyzetét.

A jelzett probléma a fogyasztói adásvétel tekintetében nem áll fenn, mivel itt a tagállamoknak csak nyilvánosságra kell hozniuk és a Bizottság számára jelezniük kell az irányelvekben foglaltakat meghaladó nemzeti fogyasztóvédő megoldásokat, de azok bevezetése, fenntartása nem tilos.³⁴

c) A szélesebb hatályú beillesztés értékelése

Tartalmi szempontból pozitív fejleménynek tartom, ha az olyan szabályt, amely jobbra teszi a fogyasztó helyzetét nem csupán arra az egyfajta szerződéstípusra tekintik irányadónak, amelynek kapcsán a jogalkotó első ízben szabályozta az adott megoldást, hanem megfontolják a norma alkalmazását valamennyi olyan szerződéstípus kapcsán, amelyben erre lehetőség nyílik.

Fogyasztóvédelmi szempontból azonban jelentős kockázatot is rejt magában az európai gyökerű normáknak a szerződések közös szabályai közé történő beépítése. Az irányelvek elvárják, hogy a tagállami jogalkotó oly módon ültesse át a fogyasztói adásvétellel kapcsolatos szabályokat, hogy azokat a felek ne tehesék félre, és ne is helyettesíthessék azokat a fogyasztóra hátrányosabb megoldásokkal. Sem a jogalkotónak, sem a jogalkalmazónak nem szabad megfélemlenie arról, hogy noha diszpozitív szabályok közé kerültek beépítésre, ezek a normák klauzikálisan kógensnek. A szűkebb értelemben vett fogyasztói szerződések normáinak „egy tömbben” való elhelyezkedése könnyebben felismerhetővé teszi az egyoldalúan kógens jelleget, amit a szerződések közös szabályai között elhelyezve a jogalkotónak szakaszonként külön-külön hangsúlyoznia kell.

5. A nem európai gyökerű normák törvényen belüli elhelyezése

Az újonnan megalkotott termékszavatossági szabályok csak eladott ingó dolog esetén alkalmazhatók. A szerződésszegés témakörében való elhelyezés – megítélésre alkalmas módon – azt sugallhatja, hogy szélesebb körben is alkalmazásra kerülhetnek. A kodifikáció során az adásvétel – mint speciális szerződéstípus – szabályai közé beillesztésre került néhány fogyasztókra vonatkozó szabály. Ebben a helyzetben a jogalkotó előtt két másik lehetőség is megnyílt.

- A termékszavatossági szabályokat is lehetett volna az adásvétel körében elhelyezni.
- Másik lehetőségként a termékszavatosságot – a kellékszavatossághoz hasonlóan – nem csupán a tulajdonátruházás esetén, hanem – bizonyos eltérésekkel – az

34 A 2011. évi irányelv ezzel kapcsolatban kiegészítette a 1999/44/EK irányelvet a 8a cikkel.

eredménykötelmek és a használati kötelmek esetén is alkalmazható jogintézményként lehetett volna kialakítani.

A választott megoldás – egy szerződéstípus esetén alkalmazható normának a szerződések közös szabályai között való elhelyezése – nem volt szerencsés.

6. Változatlan szövegezésű fogyasztóvédelmi normák

Tartalmilag változatlanul rendelkezik az új Ptk. – többek között – arról a kérdéstről, hogy – kivételesen mikor érvénytelen a szerződés egésze olyan érvénytelenségi ok miatt, amely a szerződés meghatározott részét érinti.³⁵

7. A kodifikáció utóélete

7.1. A Ptk. módosításai és a fogyasztóvédelem

Bár a Ptk. nem lett olyan fokban stabil törvény, mint azt az alkotók szerették volna, az alkalmazás első éveiben a fogyasztóvédelemhez legszorosabban kötődő normákat nem változtatták meg. Fogyasztóvédelmi szabály mégis keletkezett egy általános személyi hatályú norma módosítása révén.

Korábban már említettük azt, hogy a fiduciárius hitelbiztosítékok kérdésében az általános tilalom alól a jogalkotó akként visszakozott, hogy követelés biztosítása céljából tulajdonjogot, más jogot vagy követelést átruházni vagy vételi jog alapítására kötelezettséget vállalni csak fogyasztónak tilos, más személy által vállalt ilyen kötelezettség nem minősül semmisnek.³⁶ Ezzel a módosítással szaporodott az olyan fogyasztóvédelmi normák³⁷ száma, amelyek korábban széles körben érvényesültek, de újabban csak fogyasztói érintettség esetén kerülnek alkalmazásra.

35 Ptk. 6:114. § [Részleges érvénytelenség]

(1) Ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek erre a részére kell alkalmazni. A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg.

(2) Fogyasztói szerződés részbeni érvénytelenség esetén csak akkor dől meg, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető.

36 Semmis az a kikötés, amelyben fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállal kötelezettséget. (Ptk. 6:99. §)

37 Megjegyezzük, hogy a Ptk. kodifikáció során a biztosítási szerződés kapcsán már megfigyelhettük ezt a folyamatot amennyiben a szerződő fél a biztosító elvárásainak megfelelően tett ajánlatot, a biztosító hallgatása korábban az ajánlattevő személyétől függetlenül létrehozta a szerződést, ma csak akkor, ha az ajánlattevő fogyasztónak minősül.

XI. Kodifikálható-e a fogyasztóvédelem?

7.2. A Ptk. és a Fogyasztóvédelmi törvény közötti kapcsolat

A kodifikátorok az egyes fogyasztói szerződések tekintetében – és minden olyan kérdés kapcsán, amelyet gyorsan változónak ítélték – azon a véleményen voltak, hogy ezeket a már a magyar jogba kormányrendeleti szinten átültetett szabályokat esetleg a Fogyasztóvédelmi törvénybe kellene beépíteni. A kodifikációs folyamat más törvényeket érintő része azonban megállt a Ptk. által generált ellentétek feloldásának szintjén. Mivel a fogyasztóvédelmi szabályok között sem a joggyakorlat, sem a jogtudomány nem észlelt sürgősen kijavítandó hibát, vagy hiányosságot, így a fogyasztóvédelmi törvény kodifikációs jellegű átgondolására nem került sor.

8. Összegző értékelés

A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogági jellege miatt nem tekinthető mulasztásnak az, hogy a polgári jogi kódex nem öleli fel a fogyasztóvédelem egészét, nem minősül hiányosságnak az, hogy a Ptk. nem tartalmazza a fogyasztóvédelem közigazgatási és büntetőjogi normáit.

A fogyasztóvédelmi jogi normák történeti kettőssége alapján érthető, hogy a kodifikáció során azok a jogkérdések kaptak nagyobb figyelmet, amelyek már a XX. század utolsó harmadát megelőzően is az európai magánjogi kódexek tárgyát képezték (pl. szavatosság). A kifejezetten fogyasztóvédelmi céllal létrehozott szabályok ott kerültek a kodifikáció látóterébe, ahol

- változtatni kellett a korábbi normán (pl. a fogyasztó fogalma, tisztességtelen általános szerződési feltételek jogkövetkezménye), vagy
- a szabály jelentősége a Ptk.-ban való elhelyezést indokolta anélkül, hogy lényeges tartalmi változtatásra lett volna szükség (pl. termékfelelősség).

Harmadik kategóriaként néhány szabály közvetlenül a Ptk.-ba került, anélkül, hogy – a szokásos módon – az európai irányelv átültetése során külön jogszabályban helyezték volna azt el. A legfrissebb európai normáknak csak egy része került be közvetlenül a Ptk.-ba, vélhetően azért, mert az Európai Unió elkezdte olyan normák harmonizálását sürgetni, amelyek nem csupán egy fogyasztói szerződéshez kötődtek, hanem általában a B2C relációjú szerződésekhez.

XII. A HÁROMDIMENZIÓS NYOMTATÁS BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI

1. Új technológiák otthoni alkalmazása – a 3D nyomtatás

Nem csak a termékek, hanem egyes új technológiák kifejlesztése is hatást gyakorol az emberek biztonságára. Manapság sokféle olyan tevékenységet fejtünk ki az otthonunkban, amit korábban csak gyárakban, üzemekben végeztek. A háztetőre szerelt napelemek segítségével áramot állítunk elő. A mai korszerű konyhák gépesítettek. A különböző daraboló eszközök, sütők, mikrohullámmal működő eszközök egyfelől megkönnyítik a konyhai munkát, másfelől viszont a korábbtól eltérő technológiák használata újfajta veszélyhelyzeteket szül.

A közeljövőben várható a háromdimenziós nyomtatás (a továbbiakban: 3D nyomtatás) otthoni használatának az elterjedése, egyrészt mivel szinte bármilyen formájú tárgy korlátlanul reprodukálható, másrészt, mert az előállítás költségei látványosan csökkenni fognak. A tanulmány hátralévő részében a 3D nyomtatás biztonsági kockázatait mutatjuk be és a hátrányos következmények csökkentésének jogi lehetőségeit elemezzük.

2. A 3D nyomtatás általános áttekintése

Röviden rögzítjük a 3D nyomtatás fő előnyeit:

- hatékonyság (az igény felmerülésekor a felhasználás helyszínén való előállítás csökkenti a fuvarozási és raktározási költségeket),
- környezetvédelem (csökken a káros anyag kibocsátás a fuvarozás elkerülése miatt, és kevesebb hulladék keletkezik a gyártás során),
- anyagtakarékosság (a termékhez pontosan a tömegének megfelelő anyag szükséges),
- helyszíni előállítás,
- azáltal, hogy a nehezen beszerezhető pótalkatrész legyártható, elkerülhető a meghibásodott készülék alkatrész hiánya miatti leselejtezése.

A 3D nyomtatás fő veszélyei:

- baleset, amely egyrészt a nyomtatási folyamat során, másrészt az előállított termék esetleges hibája folytán keletkezhet,
- fegyverek illegális előállításának a lehetősége, és
- a szellemi tulajdon megsértésére kerülhet sor illegális 3D nyomtatás esetén.

Biztonsági szempontból az első két veszély érdemel kitüntetett figyelmet.

XII. A háromdimenziós nyomtatás biztonsági kockázatai

A 3D nyomtatás során bekövetkező balesetek veszélye a 3D nyomtatók fejlesztése révén jelentősen csökkenthető. A 3D nyomtatás útján előállított termékek hibája a gyártott termékek fokozott ellenőrzése révén redukálható, az anyaghiba miatti kifáradás a gyártandó termékhez szükséges anyag precíz meghatározása útján jórészt elkerülhető. A technikai fejlesztések ellenére – számottevően csökkenő mértékben – hosszabb távon is fennmaradó biztonsági kockázatok jellegükben hasonlóak a modern háztartások korszerű konyhai eszközeinek a használata során felmerülő kockázatokhoz. A 3D nyomtató esetleges műszaki hibája a házi kenyérsütő berendezések meghibásodása nyomán felmerülő veszélyekre emlékeztet, a 3D nyomtatáshoz felhasznált anyagok hibája a kenyérsütéshez használt liszt szennyezettségéből fakadó kockázatokhoz hasonlít. Várhatóan mindkét esetben a berendezéseket működtető felhasználó figyelmetlensége, tapasztalatlansága jelenti majd a legnagyobb veszélyt. A 3D nyomtatás kapcsán is megfigyelhetjük az emberi tényező kiemelkedő szerepét a kockázatok csökkentésében és a biztonság növelésében. Ahogy a közlekedési balesetek előidézésében is egyre kisebb arányú a műszaki meghibásodás, úgy a 3D nyomtatás terén is arra kell számítani, hogy a megvásárolt eszközök és anyagok hibás volta belátható időn belül elhanyagolható mértékűre csökken a balesetek kialakulásában, ezzel szemben a karbantartás hiánya és a használati utasításban foglaltaktól eltérő működtetés válik majd a legfőbb kockázati tényezővé.

A jog a 3D nyomtatás körében a biztonság növelése érdekében az alábbi célokat tűzheti maga elé:

- a károkozás, baleset esetén felmerülő felelősség megfelelő szabályozása,
- a terrorizmus, a fegyverek illegális terjedésének akadályozása.

3. A 3D nyomtatás baleseti kockázatait csökkentő jogalkotási eszközök

3.1. *Kétféle probléma – differenciált jogi megoldások igénye*

A 3D nyomtatás során kétféle biztonsági probléma merülhet fel:

- a 3D nyomtatás során kár keletkezik,
- a 3D nyomtatással előállított termék kárt okoz (a termék használója és más személy is károsodhat, a kár lehet vagyoni és személyi).

A 3D nyomtatás megvalósításához többek közreműködése szükséges, akik sokféle tevékenységet végeznek. A termék elkészítéséhez szükséges folyamat összetettsége gyakran megnehezíti az oksági folyamat feltárását. Emiatt még a szakértőket igénybe vevő bíróság számára is nehézséget jelent megállapítani azt, hogy kinek a magatartása, mulasztása eredményezte a kárt. A károsult különösen nehéz helyzetben van.

3.2. A 3D nyomtatás során keletkező kár

A 3D nyomtatás során keletkező kár többnyire a nyomtatást végző személyét és/vagy vagyonát éri, kivételesen olyan vagyontárgyak is sérülhetnek, amelyek más személy tulajdonát képezik, de a nyomtatást végző személy birtokában vannak.

a) A kár potenciális okozói

Első lépésként meg kell határozni azokat a személyeket, akik a 3D tárgy elkészítésében részt vesznek.

- Alapesetben ebbe a körbe tartozik a 3D nyomtató gyártója és a 3D nyomtatót működtető szoftver elkészítője (aki jellemzően a nyomtató gyártójának a közreműködője), az alapanyaggyártó, és az a szoftverszolgáltató, aki elkészíti a 3D nyomtatással előállítani tervezett tárgy digitális mintáját.
- Abban az esetben, ha a kár nem a nyomtatást végző személy vagyonában keletkezik, akkor a tárgy kinyomtatóját is a 3D tárgy elkészítésében részt vevő személynek, így potenciális károkozónak kell tekinteni.

b) Annak a személynek a kiválasztása, akit a jog felelősnek tekint

Második lépésként meg kell határozni a felelőst. A felelősség – attól függően, hogy mi okozta a tárgy hibáját – jellemzően a tárgyra vonatkozó 3D fájl létrehozóját, a 3D nyomtató gyártóját, a felhasznált anyag szállítóját terhelheti, és – harmadik személy károsodása esetén – a tárgyat 3D nyomtatással létrehozó személy is felelős lehet.

- Hagyományosan a károsult próbálja meghatározni azt, hogy a potenciális károkozók közül ténylegesen ki volt kárának okozója, és ezzel a személlyel szemben indít kártérítési pert. Valószínű, hogy a károsult nem tudja bizonyítani azt, hogy az alperes magatartása vagy mulasztása okozati összefüggésben állna a bekövetkezett kárral. Ha a felperes nem a megfelelő alperessel szemben indítja meg a kártérítési pert, akkor emiatt nem kap kártérítést.
- Javasolható, hogy jogszabály eleve jelölje meg a felelős személyt. Ez a károsultra kedvező megoldás lenne, mivel a károsult könnyen megtalálhatja ezt a személyt, vele szemben a siker komoly esélyével léphet fel. A jogszabály által felelősként megjelölt és a perben elmarasztalt személy helyzete nem változik érdemben, ha az oksági láncolat alapján ténylegesen az ő magatartására vezethető vissza a kár bekövetkezése, így a hagyományos megoldás alapján is őt kell felelősnek tekinteni. Olyan személy jogszabályi úton történő felelőssé nyilvánítása, akinek a magatartása nem tartozik az oksági lánchoz csak első ránézésre méltánytalan. Sok esetben csak ezzel a módszerrel juthatunk el a tényleges felelőshöz, így érvényesülhet a kártérítés prevenciós és reparatív funkciója. A jogszabály által felelőssé nyilvánított személy

XII. A háromdimenziós nyomtatás biztonsági kockázatai

a károsultnál könnyebben meg tudja állapítani a tényleges károkozó személyét, akivel szemben felléphet, és akire továbbháríthatja mindazt, aminek megfizetésére a károsult irányába kötelezték. A javasolt módszert hatályos jogunk az épületből kidobott, kiöntött tárgyak által okozott károkért való felelősség körében már alkalmazza, amikor egy épületből kidobott tárgy által sérelmet szenvedett személy számára lehetővé teszi azt, hogy annak a helyiségnek a használóját perelje, amelyből a tárgyat kidobták, noha nem feltétlenül ő volt a károkozó. Hasonló a helyzet a veszélyes üzemi felelősségnél, ahol a jogi felelősség az üzemben tartót terheli abban az esetben is, ha a baleset idején nem ő vezette a gépkocsit. Nem lenne tehát példa nélküli az a megoldás, hogy a károsult védelme érdekében a kár megtérítésére egy olyan személyt kötelezzenek, akivel szemben a károsult könnyen felléphet, a kár megtérítését követően pedig a kár keletkezésében ténylegesen vagy potenciálisan közreható személyek egymás között eldöntik azt, hogy végső soron kit terhel a felelősség, illetőleg ki milyen arányban köteles hozzájárulni a kártérítéshez.

- A jogszabály által kiválasztott és felelőssé nyilvánított személyként javasolható a 3D nyomtató gyártója a 3D nyomtató használóját ért károk esetén, illetőleg a 3D nyomtató használója, ha más személy károsodik, vagy más személy vagyonaát éri kár.
- A 3D nyomtatást a joggyakorlat valószínűleg a veszélyes üzemi tevékenységek közé sorolja majd. A besorolás nyomán a kárért felelőssé nyilvánított személyt – abban az esetben, ha őt nem fűzi szerződéses jogviszony a károsulthoz – objektivizált felelősség terheli majd. A tevékenység jellegére és újdonságából fakadóan az átlagosnál kockázatosabb voltára tekintettel indokolt a kimentési lehetőségét – az általános felelősségi alakzathoz képest – szűkebben meghatározni.
- Abban az esetben, ha a kárért felelőssé nyilvánított személy és a károsult között szerződéses jogviszony áll fenn, akkor a kontraktuális kártérítés szabályai lesznek irányadóak. A kontraktuális felelősséget jellemzően ez a 3D nyomtató használóját ért károk esetén kell majd alkalmazni.

3.3. *Felelősség a 3D nyomtatással előállított termék által okozott károkért*

A 3D nyomtatás során keletkező károkhoz hasonló bizonyítási nehézséggel szembesül a károsult akkor is, ha a kárt a 3D nyomtatással előállított termék okozza. A kárt elszenvedő személy számára ebben az esetben is nehéz, sőt sokszor lehetetlen a kár és a károkozó magatartás közötti oksági kapcsolat felismerése és ennek következtében a felelős személy azonosítása. Itt is egy sajátos felelősségi megoldás kialakítása jelenthet megoldást.

- A károsult számára komoly nehézséget okoz a tényleges felelős személyének a megállapítása. Túlságosan nagy a kockázata annak, hogy rosszul választ és a perben nem tudja bizonyítani az őt ért kár és az alperesként megjelölt személy magatartása közötti okozati összefüggést. A károsult védelme érdekében itt is célszerű lenne a károsulttal szemben egy olyan személyt felelőssé tenni, aki részt vett a 3D

nyomtatási folyamatban, és akit a károsult ismer, mert vele kapcsolatba került. Az így felelőssé tett személy számára biztosítani kell azt, hogy lehetősége legyen a tényleges felelőssel szemben fellépni, az általa megtérített kárt – részben vagy egészben – továbbhárítani arra a személyre, vagy azokra a személyekre, akinek (akiknek) a magatartása vagy mulasztása a kárra vezető oksági folyamat elindítója.

- A jogalkotó két személy közül választhatja ki a 3D nyomtatással előállított termék által okozott károk megtérítésére köteles jogalanyt. Az egyik lehetséges felelős a 3D nyomtatást végző személy, a másik pedig a 3D nyomtató előállítója. Utóbbi akkor minősülhetne felelősnek, ha a kárt a 3D nyomtatást végző személy szenvedte el. Minden más esetben a 3D nyomtatást végző személy felelősségét kellene deklarálni. Az, hogy melyik legyen a főszabály, és melyik a kivétel, attól függően kellene meghatározni, hogy melyik a gyakoribb eset. Tanulmányunkban az egyes emberek biztonságát vizsgáljuk. Ebben a körben a 3D nyomtatásnak a saját célú felhasználását lehet valószínűsíteni. Ebből az következik, hogy házilagos 3D nyomtatással előállított termék felhasználója maga a nyomtatást végző személy lesz, így nyomtatott tárgy által okozott kárt jellemzően a 3D nyomtatást végző személy szenved el. Annak érdekében, hogy mással szemben tudjon fellépni a kár megtérítése érdekében, célszerű főszabállyá a 3D nyomtató előállítójának a felelősségét tenni. A 3D nyomtatást végző személyt – kivételesen – abban az esetben kellene felelőssé nyilvánítani, ha a 3D nyomtatással előállított termék nem magának a nyomtatást végzőnek, hanem másnak okoz kárt. (Megjegyezzük, hogy a 3D nyomtatással előállított tárgy károsítása a nyomtatáshoz használt anyag hibájára, nem megfelelő összetételére is visszavezethető. Nem célszerű azonban – álláspontunk szerint – az anyag gyártóját elsődleges felelőssé tenni, mert a károsult számára a nyomtatáshoz használt anyag gyártóját sokkal nehezebb felismerni, mint a 3D nyomtató gyártóját, így a megoldás sokkal kevésbé lenne előnyös a károsult számára.)
- A 3D nyomtatással előállított termék által okozott károk megtérítésére irányadó felelősségi szabály meghatározása nehezebb, mint a 3D nyomtatás során bekövetkező károk megtérítésére vonatkozó szabályanyag kiválasztása. Több bizonytalanságot hordoz ugyanis annak a meghatározása, hogy a felek között áll-e fenn valamilyen szerződéses kapcsolat. A nyomtató gyártója és a nyomtató használója között a 3D nyomtató tekintetében sincs feltétlenül szerződéses kapcsolat, hiszen a felhasználó jellemzően nem a gyártótól, hanem valamilyen kereskedőtől vásárolja meg a 3D nyomtatót. Még szerződéses kapcsolat esetén is erősen kérdéses, hogy a nyomtatóval előállított termékre ki lehet-e terjeszteni a nyomtatóra magára vonatkozó szerződés hatályát. A 3D nyomtató használója és a nyomtatással előállított termék használója között sincs feltétlenül szerződéses kapcsolat, hiszen a tárgy közvetítő kereskedő útján is eljuthatott a tárgy felhasználójához. E körülményekre tekintettel a 3D nyomtatással előállított termék által okozott károk megtérítésére feltehetően inkább a deliktuális felelősségi szabályokat lehet majd alkalmazni.

XII. A háromdimenziós nyomtatás biztonsági kockázatai

- A felróhatóság bizonyítási nehézségeire tekintettel objektivizált felelősség kialakítása látszik indokoltnak a veszélyes üzemi felelősséghez hasonlóan. A tevékenység jellegére és újdonságából fakadóan is az átlagosnál kockázatosabb voltára tekintettel indokolt a kimentési lehetőségek szűkítése.

4. Fegyverek előállítása 3D nyomtatással

3D nyomtatással olyan alkatrészek is készíthetők, amelyekből lőfegyver állítható össze.

4.1. *A fegyvernnyomtatás lehetőségének hatása a biztonságra*

A 3D nyomtatás egyik legnagyobb biztonsági veszélye abban áll, hogy ezzel a technológiával fegyverek is előállíthatók. A házilagos fegyvergyártás elterjedése jelentős mértékben csökkentheti az egyének biztonságát.

- Önmagában már az is kockázatnövelő tényező, hogy több fegyver készül, mivel sohasem zárható ki annak a lehetősége, hogy a fegyver rossz kezekbe kerül, és azt mások életének kioltására, megsebesítésére használják, vagy éppen rablások során veszik igénybe. A terroristák kezében különösen veszélyesekké válnak az ilyen fegyverek.
- A 3D nyomtatással történő fegyver előállítás alkalmas az engedélyezési és nyilvántartási rendszerek kijátszására. Egy ilyen rendszer azt hivatott biztosítani, hogy csak az – országonként nagyon változó – feltételeknek megfelelő személyek tarthassanak fegyvert és egy bűncselekmény felderítése során a megfelelő kaliberű lőfegyverrel rendelkezők ellenőrizhetők legyenek, a fegyvereket be kell mutatni és átvizsgálásra át kell adni. A 3D nyomtatás útján előállított fegyver be sem kerül a nyilvántartásba, létezéséről csak a felhasználásával elkövetett bűncselekmény kapcsán szereznek tudomást az illetékes hatóságok.
- A 3D nyomtatás útján előállított fegyvereken nem szerepel sorszám, így annak „életútja” nem kereshető vissza, nem lehet utólag megállapítani azt, hogy ki, mikor, kinek adta el, adta tovább, milyen bűncselekményhez használták már fel korábban. Ez jelentősen nehezíti a bűncselekmények felderítését, a bűnüldözést.
- A 3D nyomtatás útján előállított fegyverek olyan speciális műanyagból készülnek, amelyeket a fémből készült fegyverek észlelésére kifejlesztett biztonsági kapuk nem jeleznek. Az ilyen anyagból készített tárgyak könnyebben átjuthatnak a repülőgépes biztonsági ellenőrzésen, vagy a kormányhivatalok, bíróságok, sportcsarnokok beléptető rendszerén. E tulajdonságuk révén a 3D nyomtatás útján előállított fegyverek a hagyományos fegyvereknél szélesebb körben használhatók fel, azoknál veszélyesebbek.

4.2. Jogi fellépés a fegyvergyártás akadályozása érdekében

Miközben a 3D nyomtatás elterjedése általában pozitív hatású, az új technológia fegyverek előállítására való felhasználhatósága jelentősen lerontja a kedvező képet. Ezen a téren – megítélésem szerint – aktív jogi beavatkozásra van szükség. A jogalkotásnak is közre kell működnie a kockázatok csökkentését célzó társadalmi-gazdasági lépések megtételében.

- Elsőként határozottan tiltani kell a 3D nyomtatás technológiájának fegyverek és fegyveralkatrészek előállítására történő felhasználását, továbbá az ilyen módon előállított eszközök kereskedelmét.
- Tiltani kell olyan szoftverek előállítását, forgalmazását és az ingyenes felhasználásukat lehetővé tevő megosztását, amelyek felhasználhatók fegyverek és fegyveralkatrészek 3D nyomtatásának céljára.
- Tiltani kell a 3D nyomtatás fegyverek és fegyveralkatrészek háromdimenziós képének előállítását, digitalizálását és az ilyen tartalmú termékek forgalmazását és ingyenes felhasználásukat lehetővé tevő megosztását.
- A tilalmak betartását ellenőrizni kell.

A 3D nyomtatás biztonsági hatásaira a jogalkotásnak reagálnia kell! A reakciónak kellően gyorsnak és hatékornak kell lennie. A 3D nyomtatással történő fegyver előállítást még azt megelőzően kell megakadályozni, hogy az elméleti lehetőségből ténylegesen, széles körben megvalósítható gyakorlattá válna. A 3D nyomtatás egyéb veszélyeire a prevenciós és reparációs hatással egyaránt rendelkező kártérítés továbbfejlesztése elegendő megoldásnak tűnik. A veszélyek kiküszöbölése és a kockázatok csökkentése érdekében megteendő intézkedések kiválasztása során a gazdaság és a társadalom kedvező irányú befolyásolására is törekedni kell.

Olyan jogi lehetőségeket kell keresni, amelyek úgy biztosítanak a társadalom tagjainak, különösen a károsultaknak elfogadható szintű védelmet, hogy közben nem akadályozzák az új technológia kibontakozását.

XIII. ÉRDEKKONFLIKTUSOK KEZELÉSE A KERESKEDELMI JOGALKOTÁSBAN

VARGABETŰK A MAGYAR KERESKEDELMI JOG FEJLŐDÉSÉBEN
1985-2005

Egy korszakot értékelő konferencián inkább a pozitívumokat szoktuk hangsúlyozni. Szép fejlődési ívet lehetne felrajzolni a 1985-2005 közötti két évtizednek a kereskedelmi jogalkotását vizsgálva. Le kell szögezzem, hogy nagyon határozott fejlődésként, alapvetően egy irányba tartó, látványosan gyors változások sorozataként lehet jellemezni a kereskedelmi jog területén bekövetkezett jogalkotást.

A tanulmány inkább ennek a fejlődésnek néhány árnyoldalát villantja fel, ismételten hangsúlyozva az általános kép igen pozitív voltát. A kritikai megközelítésnek talán több haszna van a jövőre nézve.

Csak a társasági jogot, a csődjogot és a versenyjogot¹ érintem majd, és itt is csak azokat a kérdéseket vizsgálom, ahol a vizsgált két évtizedben ugyanarról a kérdésről a jogalkotó némileg eltérően vélekedett különböző időszakokban. Olyan területeket mutatok be, ahol egy eredeti megközelítést felváltott egy másik, majd egy újabb jogszabály bizonyos fokig visszatért a kiinduló állásponthoz, vagy ilyen változás várható.

1. A társasági jogfejlődés egyes vargabetűi

1.1. *Az apporttal kapcsolatos problémák*

Szeretnék rámutatni a társasági jogi jogharmonizáció egy érdekes aspektusára.

1.1.1. Egységes, vagy társaságtípusonként eltérő terjedelmű apportfogalom

- a) Az 1988. évi Gt. valamennyi társasági típusra egységesen határozta meg az apport fogalmát.² Bár már az első társasági törvény is valamelyest figyelembe vette az európai társasági jogi jogalkotás fejleményeit, az apport definíciója még nem

1 A három jogterület kiemelését az indokolja, hogy a társasági, a csőd és a versenyjogban született több törvény, illetőleg számos módosítás, tehát itt inkább volt esély a vargabetűk kialakulására, mint a megfontoltabban haladó kötelmi jogban, vagy az értékpapírjogban, vagy a döntően európai mintákat követő fogyasztóvédelemben, mely jogterületeket szintén a kereskedelmi jog részének tekintem.

2 „A nem pénzbeli betét bármilyen vagyoni értékkel rendelkező forgalomképes dolog, szellemi alkotás és vagyoni értékű jog lehet.” (1988. évi VI. törvény 22. § (2) bekezdés 2. mondat)

XIII. Érdekkonfliktusok kezelése a kereskedelmi jogalkotásban

mutatta az EK jog hatását.

- b) Az Európai Közösségnek a tőkevédelemről szóló 2. sz. társasági jogi irányelvének átvétele változást hozott az apport fogalmában.
- 1997-ben az az álláspont érvényesült, hogy az európai követelményeket valamennyi tőkeegyesítő társaságra nézve ültessék át. Részben ez magyarázza, hogy a Gt. általános részében szereplő – az 1988. évi definícióval azonos – „liberális” apportszabályhoz képest, a korlátolt felelősségű társaságra és a részvénytársaságra szigorúbb szabály vonatkozott. Ennek a szűken meghatározott apport-fogalomnak az alkalmazásával a jogalkotó – ahogy Boric professzor alappal kritizálta – sokféle dolgot és vagyoni értékű jogot nem engedett apportként figyelembe venni. Ez az emelt szintű követelmény azonban összhangban volt azzal a ténnyel, hogy a kft.-nél és az rt.-nél megkövetelt a magyar jog egy bizonyos minimális jegyzett tőkét, amit ráadásul 1997-ben meg is emeltek. Ennél a két társasági formánál volt tehát reális a veszélye annak, hogy az alapítók „látszat apporttal” próbálják leplezni elégtelen vagyoni háttérüket. A korábbi – enyhébb – szabályok kijátszására irányuló gyakorlati tapasztalatok is indokolni látszottak a szigorítást a hitelezők érdekeinek védelmében. A módosítás hatására tehát a társasági jogban kétféle apportfogalom létezett: egy enyhébb kritériumokat tartalmazó általános szabály és egy magasabb követelményeket rögzítő, tehát az apportálást nehezebbé tevő definíció a kft.-re és az rt.-re.
 - A kft.-re és az rt.-re irányadó apport meghatározás 2002. január 1-től tovább szigorodott.³
 - 2006-ban úgy ítélte meg a magyar jogalkotó, hogy az rt.-re vonatkozóan a magyar jognak nem kell szigorúbb követelményeket támasztani, mint amit az EK elvár a tagállamoktól. Sajnálatos módon nem került sor a kft.-re vonatkozó apportkövetelmény hasonló enyhítésére, így az a furcsa helyzet alakult ki, hogy a magyar társasági törvény háromféle definíciót is tartalmazott, és a kft.-re irányadó követelmények szigorúbbak voltak annál, amit a jogalkotó az rt.-re előírt.
- c) Az új társasági törvényben ismét egységessé válik az apport fogalma. A Kodifikációs Bizottság 2004-2005-ös tevékenysége során általában az a felfogás uralkodott, hogy a magyar társasági jognak nem kell az európai követelményeknél szigorúbb elvárásokat támasztani. Ez a visszafogottság azt eredményezte, hogy a 2. társasági jogi irányelvben rögzített apport-követelmények irányadóak, más kérdés, hogy nem csak az EK által előírt körben, tehát nem csak a nyilvánosan működő részvénytársaságokra, hanem valamennyi társaságra nézve kötelezően.

3 „nem pénzbeli betétként ... csak olyan végrehajtható dolgot, továbbá olyan szellemi alkotást vagy jogot lehet figyelembe venni, amelyet utóbb a gazdasági társaság harmadik személy hozzájárulása (engedélye) nélkül ruházhat át.” (1991. évi LXV. Törvény 161. § (3) bek. és 253. § (1) bek.)

1.1.2. Hasonló folyamat figyelhető meg az apportszolgáltatás határidejének szabályozása kapcsán

- a) Az 1988. évi társasági törvény különbséget tett kft. és rt. között az apport rendelkezésre bocsátásának idejét tekintve. Kft. bejegyzésére csak azt követően kerülhetett sor, hogy a nem pénzbeli betéteket a társaság rendelkezésére bocsátották (Gt. 161. § (2) bek.). Rt. esetén lehetőség volt az apport későbbi szolgáltatására: a nem pénzbeli hozzájárulást az alakuló közgyűlés által meghatározott időtartam alatt – de legfeljebb a cégbejegyzéstől számított egy éven belül kellett a társaság rendelkezésére bocsátani (Gt. 264. § (1) bek.).
- b) Az 1997. évi Gt. egységes követelményt támasztott kft.⁴ és rt.⁵ esetén a nem pénzbeli hozzájárulás szolgáltatásának időpontjára: a bejegyzési kérelem benyújtásáig a társaság rendelkezésére kellett bocsátani az apportot, azaz rt. esetén sem volt egy éves türelmi idő.
- c) Egy a részvénytársasági szabályozást érintő módosítás⁶ kapcsán a létesítő okmány az apportőr számára maximum 5 éves türelmi időt adhat a nem pénzbeli szolgáltatás nyújtására, ha az alaptőken belül az apport nem éri el a 25%-ot.
- d) A 2006. I. törvény a zártkörűen működő részvénytársaságra nézve fenntartja a korábbi liberális rendelkezést,⁷ a nyilvánosan működő részvénytársaságok alapítása során azonban a bejegyzési kérelem benyújtásáig a nem pénzbeli hozzájárulást az rt. rendelkezésére kell bocsátani,⁸ és kft. esetén is a szigorú kötelezettség érvényesül.⁹

1.2. Saját részvény

1.2.1. A saját részvény maximális mértéke

- a) Az 1988. évi IV. törvény szerint a részvénytársaság tulajdonában álló saját részvények együttes névértékének összege nem haladhatta meg az alaptőke egyharmadát.¹⁰
- b) Az 1997. évi társasági törvény jelentősen csökkentette a saját részvény maximális mértékét, különbséget téve zártkörűen ill. nyilvánosan működő rt. között. A társaság tulajdonában álló saját részvények együttes névértékének összege nem haladhatta meg zrt.-nél az alaptőke tíz, nyrt.-nél az alaptőke öt százalékát. Európai indítatásának jelezte az 1997. évi társasági törvény indokolása a saját részvényre vonatkozó korlátozó szabályok bevezetését, de az elfogadott szabály

4 1997. évi CXLIV. törvény 126. § (1) bek a) pont

5 1997. évi CXLIV. törvény 211. § b) pont

6 2003. évi XLIX. törvény 9. § (1) bekezdés hatályos 2004. 01. 01.-től

7 2006. évi IV. törvény 210. § (1) b)

8 2006. évi IV. törvény 295. § (3) bek.

9 2006. évi IV. törvény 118. § (1) bek.

10 1988. évi VI. törvény 247. §

XIII. Érdekkonfliktusok kezelése a kereskedelmi jogalkotásban

számottevően különbözött a mintaként tekintett tőkevédelmi irányelvtől. Két szempontból is szigorúbb volt a magyar szabály, egyfelől nyrt.-nél 10% helyett 5%-os maximális mértéket írt elő, másfelől csak az európai főszabályt ültette át, anélkül, hogy a kivételeket is beépítette volna a szabályozásba. A 2. sz. Társasági Jogi Irányelv maximum 10% saját részvényt engedélyez, de hosszasan sorolja azokat az eseteket, amikor nem sérti a hitelezők érdekét, ha az rt. megszerzi az általa kibocsátott részvényeket. 1997-ben a jogalkotó csak a főszabályt ültette át és ezzel túlzottan szigorú, a hitelezők érdekét sem mindig szolgáló szabályt alkotott.

- c) Az EK jogában ismert kivételek egy részét a 2003. évi XLIX. törvény 9. § (1) bekezdése építette be a GT.-be. A kivételek 2004. 01. 01.-től léptek hatályba.¹¹

1.2.2. A saját részvény elidegenítésének, vagy bevonásának legkésőbbi időpontja

- a) A saját részvény elidegenítésének vagy bevonásának legkésőbbi időpontjaként az 1988. évi Gt. 3. évet írt elő.
- b) A saját részvény elidegenítésének vagy bevonásának legkésőbbi időpontját azért csökkentette 1997-ben a jogalkotó 3 évről 1 évre, mert az európai irányelv egy éves időtartamot írt elő maximumként. Valójában csak a jogellenesen megszerzett saját részvényre vonatkozik az EK irányelvben a szigorúbb határidő.¹² A magyar szabály annyiban logikus volt, hogy a maximális mértéken felül nem szerezhettek jogszerűen saját részvényt.¹³ Az európai szabály azonban a 10%-os maximális mértéket meg nem haladó mennyiségű saját részvény elidegenítését egyáltalán nem követelte meg, Magyarországon azonban minden saját részvény csak időlegesen lehetett az rt. tulajdonában, akkor is, ha a határidő leteltekor a társaságnak nem volt 5 ill. 10%-nál több saját részvénye.
- c) 2006-tól mind a 3 mind az 1 éves határidő érvényesül a magyar jogban, előbbi a maximális mértéket meghaladó jogszerűen megszerzett részvényekre, a rövidebb határidő pedig a maximum fölötti olyan részvényekre vonatkozik, amelyek jogellenesen kerültek az rt. tulajdonába.

1.3. Az egyszemélyes társaság továbbtársulási lehetősége

- a) Az 1988. évi IV. törvény semmilyen korlátozást nem tartalmazott az egyszemélyes társaságok más társaságokban való részvételére vonatkozóan.

11 2006. évi IV. törvény 223-230 §§

12 A jogszerűen megszerzett saját részvényt a társaság csak 3 éven belül kell, hogy elidegenítse vagy bevonja a 2. sz. társasági jogi irányelv alapján.

13 Az EK irányelvben szereplő kivételek mellőzésével a magyar jogalkotó eleve nem teremtett lehetőséget a saját részvény jogszerű megszerzésére.

- b) Az 1997. évi társasági törvény szerint egyszemélyes gazdasági társaság – ha törvény eltérően nem rendelkezik – nem lehet gazdasági társaság egyedüli tagja, illetve részvényese.¹⁴
- c) A 2006. évi szabályozás szerint egyszemélyes gazdasági társaság – ha törvény eltérően nem rendelkezik – újabb egyszemélyes társaságot alapíthat, gazdasági társaság egyedüli tagja (részvényese) lehet.¹⁵

1.4. A konszernjog személyi hatálya és a rendelkezések köre

- a) 1988-ban csak részvénytársaságok egymás közti kapcsolatában szabályozták a konszernjogot, széleskörű jogokat biztosítva az alávetett rt. részvényeseinek.
- b) 1997-ben jelentősen bővült a konszernjog személyi hatálya. Az alávetett társaság tagjait és hitelezőit védő – tartalmilag is jelentősen változó¹⁶ – szabályok szélesebb körben jutottak érvényre. A befolyással rendelkező egyfelől nemcsak rt., sőt nemcsak gazdasági társaság, hanem természetes személy is lehet, másfelől nemcsak belföldi, hanem külföldi is. Az alávetett szervezet sem csak rt. lehet, hanem kft. is.
- c) A 2006. évi IV. törvény egy a korábbiaknál számottevően kevesebb előírást tartalmazó törvényi konszernjogot csupán a zártkörűen működő részvénytársaságok, mint befolyásolt társaságokkal kialakított kapcsolatban tart fenn. Más kérdés, hogy az elismert vállalatcsoport és a tényleges vállalatcsoport szabályozása viszont új szabályozási területként először jelenik meg a magyar jogban.

1.5. Kógencia – diszpozitivitás

- a) Az 1988. évi Gt.-ben csak a részvénytársasági szabályok voltak kógensek. A többi társasági forma szabályai – eltekintve egyes kógens rendelkezésektől – diszpozitívek voltak.
- b) A jogalkotó az 1997. évi Gt.-t egységesen kógens jogszabállyá tette, külön említve mindazokat a szabályokat, amelyekről el lehet térni. A jogalkotó számszerűségi alapon változtatta meg a szabályozás módját: több olyan szabályt találtak a törvényben, amelyek kapcsán azt kellett volna rögzíteni, hogy a felek attól nem térhetnek el.
- c) A 2004-2005-ös kodifikációs folyamat elején reálisan felmerült, hogy a – főként polgári jogászok által – erősen kritizált kógens szabályozás helyett – a nyilvános rt. kivételével visszaállítsák a diszpozitivitást. Ezt végül azért nem tették meg, mert a rövid időn belüli ismételt váltásnak is sok ellenzője volt.

14 1997. évi CXLIV. törvény 4. § (4) bek.

15 2006. évi VI. törvény 5. § (4) bek.

16 Az alávetett rt. részvényeseinek kötelezettségei gyarapodtak, jogaik némiképp szűkültek.

2. Csődjogi vargabetűk

2.1. Kötelező vagy önkéntes kezdeményezésű eljárás

- a) Az 1991. évi IL. törvény kötelezte az adós vezetőjét, arra, hogy jelentsen csődöt, azaz kezdeményezze egy helytelenül elnevezett, de valójában reorganizációs célú eljárás megindítását, ha akárcsak egyetlen tartozását az esedékességet követő 90 napon belül nem tudta kiegyenlíteni. A kötelezettség valójában a csődjogon túli szempont, a körbetartozások felszámolását célozta. A célt a kötelező öncsőd intézménye nem érte el, ezzel szemben rengeteg eljárás indult és a bíróságok által kezelhetetlen ügymeg nyomán, évek multával rengeteg vállalat, társaság jogutód nélküli megszűnését regisztrálhatták a cégbíróságok, köztük sok olyan cégét is, amelyek megszűnése pedig nem lett volna szükségszerű.
- b) Az 1993. évi novella¹⁷ megszüntette a kötelező öncsődöt.
- c) A csődtörvény kodifikációs munkálatai során ismét fölmerült az eljárás kezdeményezésére kötelezés gondolata. A 2006. évi Gt. a vezető tisztségviselők számára előírja, hogy a hitelezői érdek elsődlegessége alapján lássák el ügyvezetési feladataikat a gazdasági társaság fizetéképtelenségével fenyegető helyzet esetén.¹⁸

2.2. A dologi jogi biztosítékkal rendelkező hitelezők jogállása

A szabályok részletes bemutatása nélkül kijelenthető, hogy a zálogjoggal, óvadékkal biztosított követeléssel rendelkező hitelezőket a magyar csődjog hátrányos helyzetbe hozta. Megfosztotta őket a polgári jog szabályai szerint őket illető biztosíték érvényesítésének lehetőségétől, és ezt csak részben kompenzálta a kielégítési sorrendben biztosított kedvező pozícióval. Volt egy időszak, amikor a szabályok még hátrányosabbá váltak ezekre a hitelezőkre. Csak az 1990-es évek második felétől kezdődött meg egy folyamat, amely lépésről-lépésre javított valamit az ilyen hitelezők helyzetén, de még a később hatályba lépő rendelkezéseknek is lesz funkciója.

3. Versenyjogi vargabetűk

3.1. Összehasonlító reklám

- a) Az 1984. évi IV. törvény igen korszerű szabályt tartalmazott az összehasonlítások megtévesztő jellegének elbírálására.
- b) 1990-ben a megtévesztés típusnyállásai közül kimaradt a hiánycikk reklámozása és az összehasonlító reklám, mivel e kérdéseket a gazdasági reklámtevékenységről

¹⁷ 1993. évi LXXXI. törvény

¹⁸ 2006. évi IV. törvény 30 § (4) bek.

szóló törvényben kívánta szabályozni a jogalkotó. A gazdasági reklámtevékenységről szóló törvény eredeti szövege azonban nem tartalmazott az összehasonlító reklámra vonatkozó szabályt, az indokolás szerint azért, mert azt a Tpv. rendezi.

- c) A „két szék között a pad alatt” helyzetet csak a Grt. módosítása oldotta föl azzal, hogy szabályozta az összehasonlító reklámot.

3.2. Egyedi mentesítés

- a) Az első versenytörvény, az 1984. évi IV. törvény nem tette lehetővé, hogy a kartelltilalom alól egyedi határozattal mentesülni lehessen.
- b) Az 1990. évi LXXXVI. törvény európai mintára bevezette az egyedi mentesítés intézményét.
- c) Az 1996. évi LVII. törvény lehetővé tette, hogy a Gazdasági Versenyhivatal feltételhez kösse az egyedi mentesítést, ill. határidőt szabjon ezzel kapcsolatban.
- d) A versenytörvény újabb módosítása hatályon kívül helyezte az egyedi mentesítésre vonatkozó szabályokat, így 2006. november 1. napjától kezdődően nincs arra lehetőség, hogy a kartellrésztvevők kérelme alapján a versenyhatóság a körülmények egyedi mérlegelése alapján mentesítse a kartellt a törvényi tilalom alól.

Összegzésként megállapítható, hogy mindhárom bemutatott jogterületen található az egyenes vonalú jogfejlődést árnyaló bizonytalanság. Számomra úgy tűnik, hogy a társasági jogban és a versenyjogban a középső törvényben tűntek fel olyan szabályok, amelyeket később – részben vagy egészben – revidált a jogalkotó. A csődjogban is találunk arra példát, hogy a későbbi módosítás helyrehozta, tompította egy korábbi novella tévedését, de úgy érzem itt a jövőben várható új csődtörvénynek lesz még olyan feladata, hogy a reorganizáció ellen ható szabályokat újragondolja (de legalábbis ellensúlyozza).

Külön elemzést érdemelne annak kiderítése, hogy milyen tényezők vezettek ezekre a vargabetűkre. Hozzászólásomban hoztam példát jogalkotói tévedésre (összehasonlító reklám), és arra is, hogy mind a jogintézmény bevezetését, mind mellőzését védhető érvek támasztották alá.

Az okok között kiemelkedő helyet kell biztosítani annak a körülménynek, hogy a magyar jogalkotásnak egyszerre többféle igényt is ki kell elégíteni, és ezek részben ellentmondanak egymásnak.

- A társasági jogban a hitelezővédelem szempontja magasabb követelmény támasztását indokolja a tagokkal szemben, viszont ez nehezíti a társaság alapítását, pedig a gazdasági vállalkozások gyors és könnyű létrehozása szintén fontos érdek. Ráadásul mindkét követelményt az EK támasztja velünk szemben, az egyiket a 2. sz. társasági jogi irányelvben, a másik inkább politikai elvárás szintjén fogalmazódott meg a lisszaboni csúcson.
- A csődjogban több ellentétpár létezik.

XIII. Érdekkonfliktusok kezelése a kereskedelmi jogalkotásban

- Ellentétes követelményeket támaszt egyfelől a reorganizáció és a menthetetlen társaságok gyors kivétele a piacról.
- A dologi biztosítékok figyelembevételének követelménye a Ptk.-ból fakad, ugyanakkor az ilyen biztosítékkal nem rendelkező kishitelezők helyzetének védelme is megfontolásra érdemes szempont. Az ő követeléseikre ugyanis nem marad fedezet a biztosítékkal rendelkező hitelezők követeléseinek kielégítését követően.

A vargabetűk egy részét az váltotta ki, hogy megváltozott EK jog, hatályon kívül helyeztek egy olyan jogintézményt, amely a jogharmonizáció keretében nem sokkal korábban került be a magyar jogba. Más kérdés, hogy ezek a változások már fölvetik azt a kérdést, hogy vajon helyes-e, ha jogunk mindig, mindenben hűen követi a közösségi jogfejlődést. A versenyjogban alkalmazott egyedi mentesítés lehetőséget adott az eseti körülmények figyelembevételére. Tény, hogy ma a csoportmentesítések összetett rendszere funkcionál, az egyedi mentesítés azonban – véleményem szerint – hiányozni fog jogunkból.

A közösségi jog értelmezése, az elvárások rigorózusságát illető változó nézeteink szolgálhatnak magyarázatul bizonyos változásokra (pl. egyszemélyes társaságok továbbtársulása).

A felhozott példák is mutatják, hogy az általam bemutatott vargabetűk többségére nem jogalkotási hiba és annak kiigazítása következésképpen került sor. Az egymásnak ellentmondó jogi megoldások mindegyike mögött logikus érvek húzódtak meg, legfeljebb a jogalkotó a rövid időn belül is változó körülmények között máshol látta az ideális kompromisszumot.

XIV. JOG ÉS ERKÖLCS VÁLTOZÓ KAPCSOLATA

1. Történeti gyökerek

A modern társadalmak számára természetes, hogy az egyének viselkedésüket jogi és erkölcsi normákhoz igazítják. Viselkedési szabályok nagyon régóta léteznek, hiszen a kisebb, majd egyre nagyobb emberi közösségek együttélése, a munkamegosztás szükségessé tette azt, hogy a mindennapokat valamilyen rendszer szerint szervezzék.

Még az írott történelem előtti időkben megkezdődött a viselkedési normák differenciálódása. Feltehetően a hiedelmek, az istenségek tisztelete vezetett egy új normatípus, nevezetesen a vallási normák megjelenéséhez. A jogi normák még később alakultak ki, akkor, amikor már valamilyen kényszerítő erő is rendelkezésre állt annak érdekében, hogy az újfajta normákat betartsák. A római jog *ius, fas, mos* fogalmakkal jelölte a normák három csoportját. Tanulmányunk terjedelmi korlátjai nem teszik lehetővé a vallási normák elemzését, így az erkölcs és a jog kapcsolatára koncentrálnunk.

A rövid történeti bevezető zárásaként annak az álláspontunknak adunk hangot, hogy a jog nem az erkölcsből fejlődött ki. A jogi normák megjelenéséig – véleményünk szerint – erkölcsről sem beszélhetünk, hanem egy rendezetlen normaösszesség létezett, amely inkább a mai erkölcsi szabályokkal mutatott rokonságot, de nem azonosítható azzal.

2. Hasonlóságok a jogi és erkölcsi normák között

2.1. *Funkció*

Mind az erkölcs, mind a jog magatartás-szabályozó normarendszer.¹ A kívánatos, elvárt magatartást rögzítik, a filozófia nyelvén a *Sollent*, a *Seinnel* szemben. Erkölcsi és jogi normák nélkül a hétköznapi életben másfajta magatartások érvényesülnének. A normarendszerek révén az esetek döntő részében egy magasabb minőségű viselkedés alakul ki, az erkölcs és a jog által befolyásolt magatartások összessége rendezettebb, működőképes társadalmat hoz létre. A külső normarendszer pozitív példákon keresztül is kifejtheti hatását, de sokszor egyszerűbb az elkerülendő magatartások tiltása.

Az erkölcsöt és a jogot hagyományosan két önálló szabályrendszernek tekintik, ahol mindegyiknek megvan a maga funkciója, eszköztársa. A továbbiakban árnyalni próbáljuk ezt a leegyszerűsítő állítást.

1 Birher Nándor – Abonyi János: Normák, kapcsolatok, igazság 52-59. old., Polgári Szemle 2015/4-6.

2.2. Célok és tartalmak

A két normarendszer céljai az esetek többségében nem ellentétesek, jellemzően nem állnak távol egymástól. A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendők, másrészt az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak.

Vannak persze olyan helyzetek, amelyeket a két értékrend eltérően ítél meg. Szophoklész *Antigoné* című drámája a jog és az erkölcs konfliktusára épül. A jog eltérően ítéli meg a város védőit és a városra támadókat. Kreón király nem engedi elhantolni az elesett ellenséget, míg *Antigoné* a halottak illő eltemetésének örök emberi parancsára hivatkozik. A több ezer éves történet tragikusan sarkítja a két normarendszer különbségéből fakadó konfliktust, amellyel a közelmúltban is szembesülhettünk. Az 1956-os mártírok újratemetése során felszínre törtek a korábban lefojtott erkölcsi követelmények. Egy sarkított világ képére formált jog módosított értékrendje ideig-óráig maga alá gyűrheti a hagyományos erkölcsi követelményeket. A felgyülemelő feszültségek azonban előbb-utóbb felszínre törnek. Láthattuk, hogy a magyar történelemben mindez mekkora jelentőséghez jutott.

Ma is vannak különbségek attól függően, hogy jogi vagy etikai szempontból ítélnék meg egy bizonyos magatartást. A közvélemény nagyobb megértést tanúsít egyes fehér galléros bűncselekmények elkövetői iránt, mint a jog. A vállalkozók árakat, piacot is érintő megállapodásai tekintetében a gazdasági szféra elnézőbb, mint a versenyjog, amely kartellnek minősítve tiltja ezeket. A polgárok egy része elfogadja, ha nem kap számlát és szó nélkül tudomásul veszi az adószabályok csorbulását.

Az erkölcs és a jog közötti különbséget azonban elsősorban nem az – egyre kisebb számú – eltérő megítélés adja. A jogi normák döntő többsége kiállja az erkölcsi szempontú vizsgálat próbáját. A jogi és etikai normák szorosan kapcsolódnak egymáshoz, sokszor azonos tartalmúak. A jogi és erkölcsi normák tartalmi rokonsága segíti a másik normarendszer elfogadását, optimális esetben az azzal való azonosulást. Hosszú távon nem tartható fenn egy olyan jogrendszer, amely nélkülözi a társadalmi elfogadottságot.

3. Hagományos különbségek jogi és erkölcsi normák között

3.1. A jogi és erkölcsi normák megalkotása

Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megalkotásának a folyamata.

A jogi normákat folyamatosan készítik. Fejlettebb társadalmakban a jogalkotás rendjét, a jogszabályok előkészítésének folyamatát is szabályozzák. A jogi normák jelentős része egy generáció életében módosul, vagy lecserélődik. Az erkölcsi követelmények forrását nem könnyű azonosítani. Minden generáció készen kapja az etikai elvárások zömét, amit némi módosításokkal ad tovább.

Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megalkotóinak a személye.

A jogi normák megalkotása kijelölt testületek (ritkábban személyek) kiváltsága. A jogalkotás folyamatában a társadalom egy nagyon szűk rétege vesz részt. A jognak mindig az állam a forrása. Többnyire egyértelmű az, hogy egy adott korban melyek a jogalkotó szervek. Az ítélkezés minden korszakban alakítja a jogi normákat, de ennek megengedettsége és elismertsége korszakról-korszakra változik.

Az etikai normákat a társadalom egésze hozza létre. Első megjelenési formájuknak vélhetően egy szűkebb közösség volt a megteremtője, de anélkül, hogy a normát a társadalom döntő többsége magáénak érezte és betartotta volna, nem lehetett volna belőlük általánosan elfogadott normarendszer, „közerkölcs”.

Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megjelenése.

Míg a jogi normák – a szokásjog korszakának lezárultát követően – rögzített formában jelennek meg, az etikai normák csak kivételesen öltönek testet.

Különbözik a jogszabályok és az etikai normák stabilitása.

A jog folyamatosan változik. Bár a jogi normák között is vannak generációkon átívelőek, de összességében a jogszabályok változékonyabbak az etikai normáknál.

Az etikai normák stabilabbak, nagy hányaduk már korábbi generációk viselkedését is meghatározta. Az erkölcsi normák központi része (pl. a szülőkről és a gyermekekről való gondoskodás, a szolidaritás) alig módosul, más részek gyorsabban változnak (pl. a rokonként számontartott személyi kör szűkülésével a kapcsolattartás, támogatási kötelezettség visszaszorulása), egyes elemek pedig bizonyos korszakokban mélyreható változásokon mennek keresztül (egyistenhitre áttérés, ateizmus elterjedése). Az erkölcsi normák megőrzésében és továbbadásában azonban gyakorlatilag az egész társadalom részt vesz. Aktív módon tanítással, neveléssel, példamutatással járunk hozzá egy norma hosszú távú érvényesüléséhez. Megjegyzendő azonban, hogy a tömegeknek van némi szerepük a jogi normák fennmaradásában is. Passzív módon – mellőzéssel, tudatos elkerüléssel, szembefordulással – azt segítheti elő a társadalom, hogy a ráerőltetett, nem kívánt normák kihulljanak az idő rostáján.

3.2. A normakövető magatartás biztosítására hivatott eszközrendszer

Mind a jog, mind az erkölcs törekszik arra, hogy követelményeinek érvényt szerezzen, elvárásai megvalósuljanak, előírásait betartsák. Ez a közös cél azonban látványosan különböző módon valósul meg.

A jog igen jelentős eszköztárat, azon belül differenciált eszközöket használ fel a jogi normák kikényszerítése érdekében. A megrovástól, pénzbeli joghátrány alkalmazásán és az elvárt magatartásra kötelezésen át a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésig terjednek a kényszerítő eszközök, amelyek révén elérhető a jogszabályokba ütköző magatartástól való tartózkodás. Az egyes jogágak a maguk egymástól is eltérő jogkövetkezményeivel az adott életviszonyokhoz jól idomulva igyekeznek biztosítani azt,

XIV. Jog és erkölcs változó kapcsolata

hogy a jogi következmények arányosak legyenek a tett vagy mulasztás súlyával. A gazdasághoz leginkább közel álló jogterületek köréből az alábbi példák szemléltetik leginkább az eszköztár sokrétű voltát és differenciáltságát.

A társasági jogban a tagkizárás intézménye a tagok számára, a vezető tisztségviselővé válás lehetőségétől való átmeneti megfosztás az ügyvezetők, igazgatók számára jelent egyfajta fenyegetettséget.

A cégjog a társaságok feletti törvényességi felügyelet eszközeit veti be a jogsértő társaságokkal szemben.

A versenyjog eltilt a jogsértő magatartástól, annak abbahagyására kötelez, bírságot helyez kilátásba.

Vannak olyan jogágak, amelyek jogsértőket fenyegető negatív szankciók (pénzbírság, kártérítés, eltiltás stb.) mellett a jogszerű magatartást tanúsítók számára pozitív jogkövetkezményeket kínálnak. A „mézesmadzaggal kiegészülő korbács” mint differenciált eszköztár két irányban képes a jogi normák megvalósulását biztosítani: ösztönzi azokat, akiket feltehetően ösztönzéssel is rá lehet bírni a jogkövető magatartásra, és szankcionálja azokat, akik „nem hajlanak a szép szóra”. Ráadásul az egyébként elérhető pozitív jogkövetkezménytől való megfosztással megjelenik a szankcióknak egy újabb csoportja. A kért engedély megtagadásával, vagy megadásának feltételhez kötésével a közigazgatási jog a jogkövető magatartás érdekében lép fel. Ugyanilyen hatást képes kiváltani a kötelmi jog a jogkerülő magatartást tanúsító által áhított szerződés érvénytelenné, hatálytalanná nyilvánításával. A „hagyományos” büntetések helyett a kevésbé súlyos következménnyel járó magatartást tanúsítók kötelezettségvállalásának elfogadásával is zárulhat egy versenyfelügyeleti eljárás. A magánjog az eredeti állapot helyreállításának elrendelésével egyszerre sújtja a jogi normába ütközőt és segíti a jogkövető magatartást tanúsítóját.

Az etikai normák betartását a közösség értékítélete biztosítja. Az enyhe rosszallástól, a társaságból való „kinézésen” át az üzletkötéstől való konzekvens elzárkózásig, ezáltal az üzleti életből való teljes kirekesztésig terjedhet a közösségi szankciórendszer. Az etika eszközrendszere is az egészen enyhe hátránnyal járó következményektől a társadalomból való kirekesztésig terjed, mely utóbbi a legsúlyosabb büntetőjogi következménnyel „vetekszik”. Az etikai szankciók széles skálája ellenére megállapíthatjuk, hogy a jogi eszközrendszer differenciáltabb.

3.3. *A normakövető magatartást biztosítók személye*

Megítélésem szerint a két normarendszer között – a szabályokhoz fűződő jogkövetkezmények differenciáltságát illetően bemutatott eltéréseken túl – abban van az igazi különbség, hogy ki működik közre a szabályok betartatásában. Az etikai normák betartását a szűkebb-tágabb közösség értékítélete biztosítja. A jog közhatalmi eszközöket is felhasznál a jogi normák kikényszerítése érdekében. A jogszabályok érvényre juttatása érdekében

állami szervek (rendőrség, ügyészség, bíróság, Gazdasági Versenyhivatal stb.) működnek közre. Az állam különböző szervei útján fellép a jogi normákba ütköző magatartások felderítése, szankcionálása érdekében. E fellépésnek nem csak az a célja, hogy a konkrét elkövetőt megbüntesse, hanem a potenciális későbbi normaszegők elrettentése, tanítása is.

A jogi és erkölcsi normák közötti legnagyobb különbség az állami eszközökkel való kikényszeríthetőség léte, vagy hiánya. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a társadalom életét szabályozó normák többségét nem azért tartják be, mert félnek a szankcióktól és az állami szervek fellépésétől. A jogkövetés mögött többnyire meghúzódik az, hogy a jogszabállyal rokon erkölcsi norma önkéntes követése, vagy másféle késztetés hatására megvalósuló betartása segíti a jogi norma elfogadását, az azzal való azonosulást.

4. Történelmileg változó kapcsolat jog és erkölcs között

A fejlemények arra készítetnek, hogy az erkölcsre és a jogra, mint eredetileg ugyan különálló, de ma már – bizonyos körben – egymásra épülő, a másik által rögzített követelményeket felhasználó, azokat konkretizáló, felelősítő normarendszerekre tekintsünk. Már ez a fejlemény is el kell, hogy gondolkodtasson minket arról, hogy leegyszerűsítő és nem kellően pontos az a kép, amely két egymástól független normarendszerként láttatja az erkölcsöt és a jogot.

4.1. *Azonos, vagy hasonló tartalmú jogi és erkölcsi szabályok párhuzamos léte*

Elsősorban arra kell, hogy felhívjuk a figyelmet, hogy a jogrendszer sokat merített az erkölcsből, anélkül, hogy feltüntette volna a jogi normák etikai gyökereit. Az erkölcsi elvárásoknak a jogba való beépítése erősíti a követelményt, növeli annak a valószínűségét, hogy a társadalom tagjai követni fogják a normát, hiszen a közösség értékítélete mellé felsorakoznak a jogi szankciók és a kényszereszközök alkalmazására feljogosított szervezetek. Az a körülmény tehát, hogy az erkölcsi normák jogi „köntöst” is öltenek nem fölösleges ismétlés, hanem a követelmény betartását előmozdító lépés. Fogjuk látni, hogy az erkölcsi elvárásoknak a jogba való „átírása” nem csupán az adott norma betartása szempontjából előnyös, hanem a jog egésze is profitál belőle, a két normarendszer párhuzamossága erősíti a jogkövetés egészét.

4.1.1. *Jogi normát alkotnak egy olyan magatartás tiltására, amely korábban erkölcsi norma alapján volt elítélendő*

A történelem előtti időben is szükség volt a közösség tagjainak együttélését rendező normákra. Az emberi magatartásokra vonatkozó első szabályok valószínűleg a közösség nagy többségének álláspontját tükrözték. A közösséget veszélyeztető magatartások szankciója alighanem a kirekesztés volt. A vallási, majd a jogi szabályok megjelenésével

XIV. Jog és erkölcs változó kapcsolata

a régi normákból megmaradó rész – bizonyára jelentős tartalmi változásokkal – erkölcsi normarendszerként létezett tovább.

A normarendszerek határvonala nincs „kőbe vésve”. A jog megjelenése maga is egy folyamat volt. Az eredetileg közös viselkedési szabályok egy része szokássá, jogszokássá vált, majd – további változásokkal együtt – jogszabályi formát öltött. Ennek a folyamatnak talán a leglátványosabb pillanata az első városállamok, majd a folyó menti kultúrák megjelenése, ahol jelentős számú jogszabályt alkottak meg. A következő jelentős lépcsőfokot a jogszabályok rögzítése jelenti, amely komoly előrelépést jelent a jogi normák időállósága és széleskörű követése tekintetében. A jog írásba foglalása során olyan magatartási normák is jogi formát öltöttek, amelyek már léteztek erkölcsi követelményként.

A jogrendszerek kialakulásával nem zárul le az a folyamat, amelynek keretében erkölcsi normák jogi „álruhát” öltenek. Tekintettel arra, hogy az erkölcs folyamatosan alakul a közösségen belül, minden korszakban jelennek meg új etikai normák és módosulnak régiek, így az etikai normák jogi leképezése nem egyszeri lépés, hanem folyamat.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a jogszabályok csak erkölcsi normákra épülhetnének. A jogalkotás már korai időszakában szerteágazóbbá vált annál, hogy a közösség által korábban már kialakított normákat „öltöztessen” jogi formába és lásson el kényszereszközökkel. A jog szinte a kezdetektől hoz létre erkölcsi előzmények nélküli szabályokat is, a társdalomban kialakuló új hierarchikus viszonyokra alapozva. Sőt a jogi normák számának gyarapodásával egyre inkább eltolódik az arány az olyan jogszabályok javára, amelyek nem egy korábbi etikai normára mint előzményre épülnek.

4.1.2. Az erkölcsi norma sorsa azt követően, hogy megszületik egy vele egyező tartalmú jogszabály

A jogi norma megjelenése nem szünteti meg az alapjául szolgáló erkölcsi szabályt. Az azonos, vagy nagymértékben rokon tartalmú két norma egymás mellett létezik. A párhuzamosság egyrészt abból következik, hogy a jog nem képes felszámolni az erkölcsöt. Láthattuk korábban, hogy az etikai követelmények generációk közötti átadásának jogtól független mechanizmusát semmilyen jogrendszer nem képes hosszú távon megbénítani. Másfelől a jognak sokszor nem is célja az erkölcsi követelmények eltörlése. Az etikai elvárásoknak megfelelő tartalmú jogi normák olyanok, mint a keserű pirulát bevonó cukormáz: alkalmasak arra, hogy tompítsák, – ideig-óráig talán el is fedjék – azokat az új követelményeket, amelyeket a jogi norma az erkölctől eltérően, rosszabb esetben azzal ellentétesen rögzít.

A párhuzamosan létező jogi és erkölcsi szabályok kapcsolata a normák tartalmától függ. Abban az esetben, ha a jogi norma és az erkölcsi szabály tartalma teljesen megegyezik, a két norma támogatja, erősíti egymást. Akkor viszont, ha a jogi norma nem pontosan ugyanazt tartalmazza, mint az alapjául szolgáló erkölcsi szabály, akkor

a jogalkotó hatalom erősségétől, elfogadottságától és tartósságától függ, hogy a jogi normának lesz-e elegendő ideje ahhoz, hogy valamennyire a saját képére formálja etikai párját.

4.2. *A jogi norma segítségül hív etikai fogalmakat*

A tartalmi átfedésben lévő jogi és az etikai normák mellett más típusú kapcsolatok is kialakulhatnak jog és erkölcs között.

4.2.1. Erkölcsre hivatkozás jogszabályokban

A jog sokszor felhasználja az etikai normákat, akként, hogy azok megisméltése nélkül hivatkozik rájuk. Ezt a módszert a jogalkotó főleg akkor alkalmazza, amikor nem egy-egy rövid etikai normát épít be a jogrendszerbe, hanem nagyobb részeket, vagy éppen az erkölcs egészét kívánja valamilyen jogi normához kapcsolni. A jogszabályok időnként követelményként előírják az erkölcsös magatartást, vagy éppen jogilag megtiltják az erkölcstelenséget, illetve negatív jogkövetkezmenyt fűznek az erkölcstelen magatartáshoz. „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.” – deklarálja a Polgári törvénykönyv 6:97. §-a. Ki lehet tagadni az öröklésből azt, aki „erkölcstelen életmódot folytat” [Ptk. 7:78. § (1) bekezdés e) pont].

Az erkölcsi normákra utalás több szempontból is előnyös jogalkotói lépés.

- a) A jogalkotás szempontjából praktikus oka van ennek az erkölcsre visszautaló jogi megoldásnak, mivel ezáltal elkerülhetők bizonyos ismétlések, rövidebbé válik a jog. A „jóerkölcsbe ütközik” és az „erkölcstelen” fogalmak alkalmazásával a jogalkotó egy hatalmas etikai normarendszert illeszt be a jogba, anélkül, hogy megisméltelné, pontosan rögzítené azokat a szabályokat, amelyek kiváltják a jogkövetkezmenyt (a szerződés semmisségét, kikényszeríthetetlenné válását, illetve a remélt törvényes örökrésztől való megfosztást).
- b) Azáltal, hogy a jogalkotó felhasználja az etikai normákat, akként, hogy hivatkozik rájuk, megtakarítja a jogszabály előkészítő munkát és elkerüli azokat a kockázatokat, amelyek egy-egy fogalom definiálásával, részletes kifejtésével járnak.
- c) A „jóerkölcs” és az „erkölcstelen” fogalmak alkalmazása nagyobb mozgásteret ad a jogalkalmazónak. A bíró a perbeli tényállás olyan elemeit is képes lesz figyelembe venni, amelyre esetleg a jogalkotó nem gondolt. A devizahitel szerződések kapcsán indult perekben az ítéletek – többek között – ezeket az erkölcsi fogalmakat értelmezték az új típusú, hosszútávra szóló és e körülményekből fakadóan fokozott kockázattal járó ügyletek esetén.
- d) A jog a jóerkölcs jogszabályban való említésével – azon túl, hogy beemeli az etikai normák egy korántsem jelentéktelen részét a jogba, és tágabb mozgásteret biztosít a jogalkalmazónak – lehetőséget nyújt arra, hogy a változatlan szövegezésű

jogi normát az adott korszakhoz igazodó tartalommal értelmezzék. Említettük korábban, hogy az erkölcs maga is változik, és némileg módosulnak egyes etikai fogalmak. A bíró olyan esetben, amikor egy jogszabály nyomán egy magatartás tisztességes vagy tisztességtelen voltát kell, hogy elbírálja, mindig a tisztességnek az adott korszakban, a bíró generációja számára kifejeződött tartalma alapján hozza meg döntését. Az erkölcsi fogalmakra utalással a változatlan szövegű jogi norma lehetőséget kap a változások bizonyos mértékű figyelembevételére. Ez a „jogon kívüli rugalmasság” elsősorban hirtelen és jelentősen megváltozó körülmények között nyer jelentőséget.

Ahogy a jogi szövegben megismételt etikai normák nem kerülnek ki az etikai normarendszerekből, úgy a jogszabályban hivatkozott erkölcsi tartalmak sem veszítik el etikai identitásukat a jogi normában való említés következtében. Valójában a jogi normában való hivatkozás is megkettőzi az etikai normákat, nevezetesen ezek egyszerre válnak részévé a jognak (anélkül, hogy a jogszabály pontosan és részletekbe menően rögzítené azok tartalmát), miközben részei maradnak az erkölcsnek.

4.2.2. Az etikai fogalmak jogi értelmezése

Az etikai fogalmak a jogi környezetben önálló életet kezdenek el élni. A jog magába építi, jogivá teszi az erkölcsi fogalmakat. Mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás változtat valamelyest a jogba beépülő erkölcsi gyökerű fogalom tartalmán.

- a) A jogszabályban történő említéssel bekövetkező kettőződést követően ezek a jogba bekerülő etikai fogalmak bizonyos módosuláson mennek keresztül. A jogi normákba a jogalkotó által beépített értelmező rendelkezések révén lehetőség nyílik arra, hogy a jogi normakörnyezet alapján az etikai jelentéstől kicsivel eltérő tartalmúvá váljon a fogalom. Ettől kezdődően a jogszabályban rögzített fogalom már nem teljesen azonos az etikai fogalommal, csupán etikai gyökerű fogalomnak tekinthetjük. Egyes jogszabályok megpróbálják értelmezni pl. a tisztesség/tisztességtelenség fogalmát, többnyire az adott helyzetre konkretizálva a tisztesség etikai jelentését.
- b) További eltérést eredményezhet egy etikai fogalom és annak a jogban rögzített etikai gyökerű fogalma között a jogalkalmazás. A jogalkalmazás során szükségképpen jogértelmezésre kerül sor, és mivel ezt nem az egész társadalom, hanem a jogalkalmazásra hivatott szervek végzik, a jogalkalmazás során nagy a valószínűsége annak, hogy a jogalkalmazó nem pontosan ugyanazt érti jóerkölcs alatt, amit a fogalom eredetileg tartalmazott. Ez önmagában nem jelent problémát, hiszen a jogalkalmazás mindig egy elvont norma konkrét helyzetre való adaptálása. Önmagában az erkölcsi követelményekben nem következik be változás azáltal, hogy egy bíró azokból az előtte lévő ügyben a tényállás megítélése szempontjából legfontosabb részeket használja fel. Kérdéses azonban, hogy a bírák minden egyes alkalommal

az erkölcs teljes fogalmából indulnak-e ki, vagy elkezdik követni azt, amit korábbi ügyek eldöntéséhez más bírák kiemeltek abból egy hasonló – de sohasem teljesen azonos – másik ügyben. Amennyiben az erkölcsi fogalmak értelmezését tekintve terjedni kezd egyfajta – jogi kényszerítő erő nélküli, de a gyakorlatban működő – precedens rendszer, akkor egy idő után a bírói értelmezésben megjelenő erkölcs tartalma elszakad attól az etikai fogalomtól, amelynek alkalmazását pedig a jogalkotó a maga teljességében írta elő. A joggyakorlatban kialakulhat az erkölcs (jóerkölcs) egy újabb fogalma. Ha ez bekövetkezik, akkor a fogalom már a harmadik értelemben fordul elő, nevezetesen a tisztán etikai fogalma mellett megjelenhet a jogalkotó által definiált tisztán jogi fogalom, és – harmadikként – a korábbi jogalkalmazók által kialakított, és a későbbi jogalkalmazók által átvett harmadik fogalom. Természetesen nem három, egymástól teljesen különböző jelentéstartalomról van szó, de valószínűsíthető, hogy az erkölcsi normák körébe tartozó fogalmaknak – a jogi szabályozási környezet és a joggyakorlat hatására – idővel kialakul egy olyan jelentése, amely már nem teljes mértékben azonos az eredeti tartalommal. Abban az esetben, ha egy – a korábbi ítélkezési gyakorlatra is figyelemmel lévő bíró számára már nem ugyanazt jelenti az erkölcs, mint annak eredeti jelentése, akkor komoly probléma jelentkezik. A jóerkölcs és az egyes erkölcsi fogalmak jogi alkalmazása elveszíti azt az előnyét, amely miatt alkalmazásra került, nevezetesen, hogy nem kell definiálni, nem kell körülírni, mert a készen kapott etikai zsinórmérce alapján eldönthető, hogy egy magatartás visszaélésnek minősül-e, illetőleg etikus-e. Fontos tehát, hogy a jogalkotók és jogalkalmazók tudatában legyenek annak, hogy a legjobb szándékú értelmezés is veszélyeket rejt magában.²

5. A jog és az erkölcs kapcsolatának változása az etikai kódexek megjelenésének hatására

5.1. Az etikai kódexek megjelenése

Jelenkorunk egyik sajátossága az etikai kódexek megjelenése és tömeges elterjedése. Az etikai kódexekben más az arány „öröklött” és az „újonnan megalkotott” normák között. Az adott generáció szerepe felértékelődik az irányadó etikai normák tekintetében, nevezetesen a „módosításokkal megőrzés” mellett megjelenik a „tudatos újragondolás” és – főleg a korábban nem látott ütemű gazdasági-társadalmi fejlődés miatt – az „új etikai normák tudatos megalkotása”. Az erkölcsi követelményrendszer éppen azért lehet hatékony, mert a közösség egésze, vagy – újabban – a közösség arra feljogosított tagjai önmagukra méretezve készítik, de legalábbis önmagukhoz igazítják a követelményrendszert. Abban, hogy a frissen megalkotott etikai elvárások

2 Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, Polgári Szemle 2015/4-6. 27-33. old.

XIV. Jog és erkölcs változó kapcsolata

kérészetűnek bizonyulnak, vagy a következő generáció is irányadónak tekinti majd őket, vagy legalábbis alapul szolgálnak a jövőbeli etikai normáknak, szerepet játszik a társadalom egésze, vagy az a szűkebb csoport, amelyre a norma vonatkozik.

5.2. *Az etikai kódexekben megjelenő etikai szabályok sajátosságai*

Az etikai kódexekben megjelenő etikai szabályok sok szempontból különböznek a hagyományos etikai szabályoktól.

5.2.1. Az etikai kódexekben megjelenő erkölcsi normák megalkotása

Az etikai kódexekben megjelenő etikai szabályok megalkotásának a folyamata különbözik az etikai normákétól, mivel ezeket készítik, nem pedig készen kapják az előző generációktól. Ismert az etikai kódexek alkotóinak a személye. Az etikai kódexek valamivel kevésbé stabilak, mint általában az etikai normák, viszont rögzített formában jelennek meg. A korábban jellemzően írásban nem rögzített etikai szabályok egy része – különösen a XX. századtól – egyre inkább írott formát ölt.

5.2.2. A normakövető magatartás biztosítására hivatott eszközrendszer

Míg az etikai normák betartását a közösség értékítélete biztosítja, addig az etika kódexek a rögzített magatartástól való eltérést etikai vétségnek minősítik, és – a tényállástól függően – valamilyen következményt is kilátásba helyeznek. A következmények az egészen enyhe hátránytól a kódexet megalkotó közösségből való kirekesztésig terjednek.

5.2.3. A normakövető magatartást biztosítók személye

Míg az etikai normák betartását a szűkebb-tágabb közösség értékítélete biztosítja, addig az etika kódexek a magatartás vizsgálatára valamilyen szervet létesítenek. Az etikai bizottság, vagy fegyelmi bizottság tagjainak megválasztási rendjét, eljárási szabályait többnyire maguk az etikai kódexek rögzítik.

5.2.4. Az etikai kódexben foglaltak kikényszeríthetősége

Az etikai kódexben foglalt erkölcsi normákat többnyire önként követik, mivel a kódexhez azok csatlakoznak, akik egyetértenek az abban foglaltakkal. Az elvárások önkéntes követése tehát alapvetően azonos az etikai kódexben foglalt és a kódexen kívüli erkölcsi normák tekintetében. A jogrendszer azonban bizonyos mértékig ott áll az etikai kódex mögött olyan esetben, amikor a jog által kötelezően előírt kötelező kamarai tagság elvesztésének veszélye fokozza a kódex által elvárt magatartás

követésének esélyét. Abban az esetben, ha a jogszabály a tevékenység végzéséhez, a szakma gyakorlásához elvárja a kamarai tagságot, akkor a kamarából való kizárás a munkalehetőség, a jövedelem elvesztését vonja maga után.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az etikai kódexben foglalt erkölcsi normák szinte minden vizsgált szempontból különböznek az erkölcsi normáktól, és jellemzőik közelítenek a jogszabályok sajátosságaihoz. Az etikai kódexben foglalt erkölcsi normák a jogszabályok és az etikai normák között helyezkednek el.

Mindez – álláspontunk szerint – hatást gyakorol a jog és az erkölcs kapcsolatára. A jogszabályoknak és az etikai normáknak – a korábbi irodalomban erőteljesen hangsúlyozott – formai különbsége fokozatosan elhalványul, számos területen teljesen meg is szűnik. Az egyaránt írásban rögzített szabályok gyökere azonos, létezik egy közös tartalmi magjuk, amelyet azonban az erkölcsi kódexek – többnyire egy szűkebb közösség számára – kiegészítenek, további elvárásokkal bővítenek.

XV. A SZERZŐDŐ FELEK TARTALOMALAKÍTÓ SZABADSÁGÁT KORLÁTOZÓ MAGÁNJOGI JOGSZABÁLYOK

A szerződések világában sok olyan esetet adódik, amikor a jogalkotó korlátozza a felek szerződési szabadságát, azon belül is a szerződés tartalmának megállapításra vonatkozó szabad lehetőséget.

1. Szerződési szabadság és korlátozásának a háttere

1.1. *A szerződési szabadság gazdaságpolitikai megalapozása*

A szerződési szabadság általánosan elfogadott intézménye az európai polgári jogoknak. A szerződési szabadságnak az a gazdaságpolitikai háttere, hogy a piacon a kereslet és a kínálat egymásra talál, és ez az önszabályozási mechanizmus megfelelően működteti a gazdaságot. Nincs szükség arra, hogy az állam beavatkozzon a piaci folyamatokba. A piacgazdaság alapvető tétele az abszolút szerződési akarat szabadság, amellyel a „laissez faire laissez passer”¹ elve alapján összeférhetetlen a vállalkozói szférába való állami beavatkozás.

A szerződési szabadság többféle jogosítványt ölel fel. Ide tartozik időben elsőként az arra vonatkozó döntési szabadság, hogy egyáltalán kíván-e szerződést kötni a jogalany. A szerződéskötési szándék megléte esetén a partnerválasztás szabadsága jelenti a következő döntési lehetőséget. A szerződő felek együttesen választják ki azt, hogy milyen típusú szerződést kívánnak kötni és ennek mi legyen a tartalma. Tanulmányunk a szerződési szabadság területeiből csak a szerződési tartalom meghatározását érintő szabadságra koncentrálnak, nem szól a jogszabályokban előírt szerződéskötési kötelezettségekről, a partnerválasztás és a szerződési típus meghatározási lehetőség korlátozásáról.

1.2. *A szerződési szabadság korlátozása mögött álló szempontok*

Alapvetően helytálló az a kiindulópont, hogy a szerződő felek jogviszonyuk legjobb ismerői. Abban az esetben, ha a szabályozandó kérdés csak a két szerződő félre gyakorol hatást, akkor többnyire a megegyezésükre lehet bízni a jogviszonyukra irányadó szerződés megfogalmazását. A szerződések körében is vannak azonban olyan helyzetek, amikor a szerződő felek érdekei mellett más érdekekre is tekintettel kell lenni. A szerződés hatást gyakorolhat egy harmadik személyre, vagy akár a közösség egészére is. A szerződésben rögzítendő jogok és kötelezettségek érinthetik harmadik személyt,

1 A „laissez faire laissez passer, le monde va de lui même” elve: „hagyd, hogy a dolgok úgy történjenek, ahogyan történnek, hiszen a hold úgymint maga útját járja”.

személyek érdekeit, és/vagy érinthetik a köz érdekét. Ez az érintettség lehet olyan súlyú, hogy – bizonyos körben – háttérbe szorítja a szerződő felek közös akaratát. (Lásd részletesebben a 7. pontban.)

2. Szerződési tartalom meghatározásának szabadsága

A jog differenciált módon közelít a felek tartalomalakító szabadságához.

- A jog ismeri a szerződő felek közös jogosultságát arra, hogy szerződésük tartalmát meghatározzák, de elvárja, hogy a felek konszenzusra jussanak legalább a jogalkotó által legfontosabbnak tartott² kérdésekben,³
- szabályozási mintákat kínál, amelyeket a felek elfogadhatnak, vagy elvethetnek, közös elvárásainak megfelelően mással helyettesítve azokat,⁴
- bizonyos szabályokat előír, amelyeket a feleknek mindenképpen követniük kell, és
- jogkövetkezményeket fogalmaz meg a felek, vagy egyikük bizonyos magatartásai esetére.

Tanulmányunk egyfelől azokat az eseteket veszi számba, amelyekben a szerződésekre vonatkozó norma kizárja vagy korlátozza⁵ a felek tartalomalakító szabadságát. Másrészt azt igyekszünk feltárni, hogy mivel indokolható az, hogy a jellemzően diszpozitív szerződési joganyagban vannak olyan szabályok is, amelyekről a felek egybehangzó akaratral, közösen sem térhetnek el, azaz mivel magyarázható egy problémakör kógens szabályozása.

3. Az állami akarat szerepe

Abban, hogy a szerződéskötés során a felek milyen szabályokat kötelesek betartani elsősorban az adott ország állami akaratának van döntő szerepe, bizonyos területeken azonban az Európai Unió céljai és törekvései is korlátozhatják a privátautonómiát.

2 Ptk. 6:63. §

3 A szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére. (Ptk. 6:58. §)

4 A polgári törvénykönyvek szerződésekre vonatkozó szabályai főszabályként diszpozitív jellegűek. Ezáltal a jogalkotó lehetőséget biztosít arra, hogy a szerződés a felek közös akarata szerinti tartalommal jöjjön létre. A feleknek azonban a diszpozitív normákat is be kell tartaniuk, ha szerződésükben nem zárták ki azokat, vagy nem alkottak a törvényi jogszabálytól eltérő rendelkezéseket.

5 Léteznek klauzikálisan kógens szabályok is, amelyek egy irányban történő eltérést tesznek lehetővé.

3.1. *Tagállami jogformáló akarat*

3.1.1. A szerződésekkel kapcsolatos állami akarat szerepe és változása általában

„Az állam, a jogrend az akaratmegegyezéshez háromféleképpen viszonyulhat: ellenségesen, közömbösen vagy támogatólag. A jog vagy megtagadja a joghatást a szerződéstől (esetleg módosított tartalommal ismeri el azt), vagy nem avatkozik be (naturális obligáció) vagy teljesen mellé áll és kikényszeríti a teljesítést, illetve kártérítéssel sújtja a szerződésszegőt. Ez a viszonyulás a társadalmi rendszertől és annak az adott időszakban fennálló konkrét politikai, társadalmi és gazdasági viszonyaitól függ.”⁶

„A liberálkapitalizmusban a kereslet és kínálat szabad játéktól és spontán dinamikus egyensúlyától várták a gazdaság zavartalan működését. Ennek következtében a szerződések fő elve a szerződési szabadság lett: bárki bárkivel szerződést köthetett. ... A szerződési szabadság tételével együtt járt a szerződések feltétlen teljesítésének a követelménye (*pacta sunt servanda*), amely egyrészt legfőbb erkölcsi követelménnyé vált kereskedői körökben, másrészt a gazdaságilag gyengék kiszolgáltatottságát növelte.

A monopolkapitalizmusban mindkét elv jelentősen meggyengült. A szabad piac mechanizmusa a gazdasági válságok korában nem biztosította az egyensúlyt, a gazdaságilag gyengébbek bizonyos fokú védelme a tőkés rendszer érdeke lett: az állam kénytelen egyre inkább beavatkozni a szabad szerződések világába. A tömegtermelés műszaki, majd jogi szabványosításra vezetett: kialakultak előre kinyomtatott azonos szerződésformák, az ún. blankettaszerződések vagy adhéziós szerződések, amelyeket az jellemez, hogy a gazdaságilag erősebb által elkészített szerződéstervezettel kapcsolatban a gyengébb – rendszerint a fogyasztó – csak aközött választhat, hogy köt-e szerződést, vagy nem, de a szerződési feltételekbe nem sok beleszólása lehet. Az ilyen szerződésekkel az erősebb a gazdasági erejével visszaélve gyakran olyan súlyos feltételeket szab, hogy újabban a súlyos túlkapások ellen a tőkés állam is fellép a fogyasztóvédelem jegyében.”⁷ Eörsi Gyula szerint a modern állam a magántulajdon védelmének és egyensúlyának biztosítása érdekében egyre erőteljesebben kénytelen a magántulajdon viszonyaiba beavatkozni, ami a közjog-magánjog dichotómiájának hanyatlásához, majd pedig az ún. „vegyes szakjog-ágazatok” megjelenéséhez vezetett, amelyek a dichotómia szempontjából komplex jellegűek.

A fogyasztói szerződések kapcsán különösen erőteljesen figyelhető meg az a jelenség, hogy az állam megtagadja az olyan szerződések elismerését, amelyek kapcsán tisztességtelenséget tapasztal, így semmisnek nyilvánítja a tisztességtelen általános szerződési feltételekkel kötött szerződéseket, és fellép a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szemben. Értelemszerűen kógenek a Ptk. tisztességtelen általános szerződési feltételekre vonatkozó szabályai és a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2009. évi XLVII. törvény normái.

6 Eörsi Gyula: *Kötelmi jog Általános rész*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1983, 27.

7 Eörsi, 1983, 31-32.

3.1.2. A szerződésekkel kapcsolatos állami akarat szerepe a szocialista korszakban

A szocialista korszak előnyben részesítette a kógens szabályozást.

A szocializmusban nagy teret kapott a tilos szerződések szabályozása. Gyakori volt a szerződések engedélyhez, hatósági jóváhagyáshoz kötése. Sok esetben érvényesült szerződéskötési kötelezettség. A szocialista korszakban a kiterjedt állami tulajdon miatt az állami tulajdonban álló vállalatok egymás közötti szerződéseire a kógenca volt a jellemző. „Bizonyos szerződésfajták (szállítási szerződés Ptk. 385.§ (1) bek., gazdálkodó szervezetek vállalkozási szerződesei Ptk. 401. §) körében a szabály megfordul: a főszabály a kógenca, és csak azok a rendelkezések diszpozitívek, amelyektől a jogszabály kifejezetten eltérést enged.”⁸

Preferált személyi kör (állami lakások bérlői, biztosítottak és kedvezményezettek) támogatására alkalmazott eszközként is szerepelt az egyoldalú kógenca.

A szocialista korszakban széles körben elfogadott kógens szabályozás – hipotézisünk szerint – nyomokban ma is hatást gyakorol részben a kógens szabályokat bátrabban alkalmazó jogalkotókra, részben a az eltérést nem engedő szabályokat könnyebben elfogadó jogalanyokra.

3.1.3. A szerződések tartalmát érintő állami akarat napjainkban

Piaci viszonyok közepette a szerződések létrehozása során az állam főszabályként nem kívánja korlátozni a magánautonómiát, azaz igyekszik maximális lehetőséget biztosítani annak, hogy a felek egybehangzó akarata jelenjen meg szerződéses jogosultságokként és kötelezettségekként. Az állam azonban időnként rákényszerül arra, hogy nyesegetse a privátautonómia vadhajtságait.

3.2. Az Európai Unió jogalkotásának hatása

Az Európai Unió jogalkotása komoly hatást gyakorol a szerződések tartalmára, részben közvetlenül rendeleti úton, részben áttételesen a nemzeti jogokon keresztül, amelyek tartalmát befolyásolja.⁹

Az Európai Unió jogalkotása az alábbi három területen befolyásolja leginkább a privátautonómiát:

- alapelvek deklarálásával,
- fogyasztóvédelmi normák tagállami implementációjának az elvárásával és
- versenyjogi követelmények támasztásával.

8 Eörsi, 1983, 41.

9 A rendeleti formában megalkotott közösségi szabályok közvetlen alkalmazást nyernek. Az irányelvi közösségi jog helyet ad a tagállami jogalkotásnak, mivel a nemzeti törvényhozóra bízza azt, hogy milyen módon éri el a közösségi jog céljait.

3.2.1. Alapelvek

A szerződési szabadság részét képezi az Alapvető Jogok Európai Chartájában deklarált vállalkozási szabadság alapelvnek,¹⁰ és a tanulmányunkban vizsgált tartalomalakítási szabadság alapjául szolgál.

3.2.2. Fogyasztóvédelmi normák tagállami implementációjának az elvárása

a) Az európai fogyasztóvédelmi magánjog fő területei

Az európai fogyasztóvédelmi magánjogba részben a vállalkozás és fogyasztó közötti (business to consumer – B2C) relációjú szerződésekre általában – azok típusától függetlenül – irányadó normák (pl. általános szerződési feltételek¹¹) és az egyes fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok – jellemzően irányelvek, kivételesen rendeletek¹² – tartoznak. Létezik továbbá a normáknak egy harmadik csoportja, ahová a speciális felelősségi szabályokat,¹³ a tisztességtelen magatartásokat tilalmazó normákat¹⁴ és az összehasonlító reklámokra vonatkozó előírásokat¹⁵ soroljuk.

10 A Sky Österreich ügyben (C-283/11, EU:C:2013:28) 2013. január 22-én hozott ítélet 42. pontja szerint a Charta 16. cikkében biztosított védelem magában foglalja a gazdasági és kereskedelmi tevékenység gyakorlásának szabadságát, a szerződési szabadságot és a szabad versenyt.

11 Osztovits András: Az általános szerződési feltételek a fogyasztói szerződésekben, a tisztességtelen szerződési feltételek megítélése, in Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog -- európai kitekintéssel, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen, 2010, 53-70.

12 Rendeletek születtek pl. a légiutasok jogállásával kapcsolatban, pl. 2407/92/EGK tanácsi rendelet, 2408/92/EGK tanácsi rendelet 240/92/EGK tanácsi rendelet, az Európai Parlament és Tanács 261/2004/EGK rendelete. Részletesen bemutatja: Fézer Tamás: Idegenforgalom, utazási és utazásközvetítő szerződések in Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete, Debrecen, 2010., 97-126.

13 Csécsy Andrea: Hibás termék által okozott károk. A termékfelelősség jogintézménye az USA és az Európai Unió jogában, in Szikora Veronika (szerk.): A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban Debrecen: DE ÁJK – Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete 2007 9-18

14 Jürgen Kesler: A tisztességtelen kereskedelmi praktikákról szóló irányelv, in Vörös Imre (szerk.) Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem (Budapest: MTA Jogtudományi Intézet 2007) 185-200; Hajnal Zsolt: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozásának koncepcionális kérdéseiről, in Szikora Veronika (szerk.): A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban Debrecen: DE ÁJK – Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete 2007, 39-58; Miskolczi Bodnár Péter: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalma, in Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog -- európai kitekintéssel Debrecen: Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete 2010, 289-328

15 Bacher Gusztáv: Az összehasonlító reklám, in Tóth Tihamér (szerk.): A reklámjog nagy

b) A közösségi jog meghatározó szerepe a magyar fogyasztóvédelmi jogalkotásra

A fogyasztóvédelem magyarországi szabályozására az Európai Unió fogyasztóvédelmi joga már a csatlakozást megelőzően is jelentős hatást gyakorolt, és a tagállami Magyarország fogyasztóvédelmi jogalkotására is döntő hatással bír.

- A hazai fogyasztóvédelem fejlődését felgyorsította az ún. „Európai megállapodás”, amelyet Magyarország 1991-ben írt alá, és az 1994. évi I. törvénnyel hirdetett ki. Ez kifejezetten kötelezte hazánkat arra, hogy – amennyire lehetséges – a jövőbeni jogalkotás legyen kompatibilis az európai normákkal és az *acquis*-val, kifejezetten nevesítve a fogyasztóvédelem témakörét. A Cannes-ban 1995-ben elfogadott dokumentum¹⁶ részletezte a társult közép- és keleteurópai országok teendőit, mindenekelőtt a fogyasztói alapjogok biztosítását.

A csatlakozásig terjedő időszakban a magyar jogalkotás nagy aktivitást mutatott mind a kötelmi jog általános szabályait, mind a kötelmi jog különös részét érintő, mind az egyéb európai követelmények átvétele tekintetében.¹⁷

- Az Európai Unió gyorsan fejlődő fogyasztóvédelmi jogának átvétele komoly kihívás elé állítja a tagállamok magánjogi jogalkotását. „A fogyasztókat a magánjogi szerződésekben védő jogalkotás az elmúlt negyedszázadban fokozatosan az európai uniós szervek hatáskörébe került. Az egyre intenzívebb fogyasztóvédelmi irányelvalkotás a tagállamok számára csak az irányelvek átültetése körében biztosít némi önállóságot.”¹⁸ Az európai irányelvek sora¹⁹ kijelölte a tagállamok számára

kézikönyve (Budapest: Complex 2009, 279-318.

16 White Paper on Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union, Cannes, 1995.

17 Miskolczi Bodnár Péter: A magyar kereskedelmi jog differenciált múltbéli és jövőbeli fejlődése, in *A magyar magánjog az európai jogfejlődés áramában* Bíró György (szerk.) Novotni Kiadó, Miskolc 2002, 61-97.

18 A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2012 márciusában terjesztette az új Ptk. tervezett szövegét a Kormány elé. Ld. részletes előterjesztés 6. pont.

19 A Ptk. 8:6. § [Az Európai Unió jogának való megfelelés]. E törvény:
b) a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelvnek, valamint az azt módosító 1999/34/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;
d) a szervezett utazási formákról szóló 1990. június 13-i 90/314/EGK tanácsi irányelvnek;
e) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelvnek;
f) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999. május 25-i 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;
g) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól szóló 2000. június 8-i 2000/31/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;
h) a pénzügyi biztosítékokról szóló megállapodásokról szóló 2002. június 6-i 2002/47/EK

a jogalkotási teendőket. A kodifikátorok számára – más jogterületekhez képest – számottevően kisebb mozgásteret adódott.

Az uniós fogyasztóvédelmi szabályok a tagállamok szempontjából nézve nagyon hasonlítanak a kógens rendelkezésekhez. A tagállamok kötelesek azokat hazai jogukba átültetni. A nemzeti fogyasztóvédelmi szabályok kógens, illetőleg – a később részletesen kifejtett módon – klauzikálisan kógens volta nem csupán a tanulmányban korábban bemutatott körülmények hatására alakul ki, hanem az is meghatározó, hogy a tagállami jogalkotónak számot kell adnia jogharmonizációs tevékenységéről, melynek elmulasztása, vagy nem megfelelő teljesítése kötelezettségzegési eljárást von maga után.

3.2.3. Versenyjogi követelmények támasztása

Az Európai Unió versenyjogi követelményei közül a kartelltilalom és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma bizonyos tartalmú szerződések megkötésének akadályát képezi és olyan irányba befolyásolja a szerződő felek akaratát, hogy kerüljék el a tiltott tartalmakat, különben szerződésük semmis lesz. A vállalkozások összefonódási szabályai kevésbé direkt módon hatnak a fúziós szerződésekre, mert nem tilalmat, hanem versenyhivatali engedélyezést kapcsolnak bizonyos helyzetekhez. A szerződő felek azonban kénytelenek ezeket az elvárásokat is figyelembe venni, ha el kívánják kerülni a vizsgálatot és az ezzel járó idővesztést.

A versenyjognak ezek a normái nem magánjogi szabályok, de a közjog területéről korlátozzák a felek szerződési tartalomalakító szabadságát, a széleskörű verseny, a fogyasztói jólét és a közjó érdekében.

4. A felek tartalomalakító szabadságába történő állami beavatkozás két útja

Az állam részben jogszabályi rendelkezésekkel, részben bírói úton avatkozik be a szerződések tartalmába. A tanulmány nem érinti a felek szerződési akaratát módosító bírói lehetőségek témakörét.

európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

i) a nyilvános vételi ajánlatról szóló 2004. április 21-i 2004/25/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek;

q) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2011. október 25-i 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja.

5. A felek szerződési akaratát érintő jogszabályok csoportosítási lehetőségei

A felek szerződési akaratát érintő jogszabályokat részben elhelyezkedésük, részben a mögöttük meghúzódó feltételezhető állami akarat alapján csoportosítjuk, és e két csoportosításnak megfelelően mutatjuk be.

6. A jogszabályi korlátok csoportosítása elhelyezésük szerint

- a) Jogszabályi korlátok találhatók magában a civil kódexben,²⁰ ezen belül az alapelvek között, a valamennyi szerződésre vonatkozó közös normák körében, egy-egy szerződés csoportra vonatkozó szabályok között, és egy-egy szerződéstípusra vonatkozó normák is korlátozhatják a felek tartalomalakító szabadságát.
- b) Korlátokat tartalmazhatnak egyéb jogszabályok is. A felek tartalomalakító szabadságát korlátozó Ptk.-n kívüli szabályok között találunk magánjogi normákat és egyéb jogághoz tartozókat.
 - ba) Magánjogi tárgyú szabályok a civil kódex felhatalmazása nyomán korlátozhatják a szerződő felek jogait. Ilyen felhatalmazás nélkül a korlátozás a magasabb szintű szabály szerződési szabadságot biztosító rendelkezésébe ütközne. A fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok döntően a fogyasztó partnerének szabadságát korlátozzák. A fogyasztói szerződések többségét Ptk.-n kívüli norma szabályozza, melyekben található, a szerződés tartalmát érintő korlátozásokhoz alapvetően az Európai Unió irányelvei adnak felhatalmazást. A – véleményünk szerint a magánjoghoz tartozó – tisztességtelen versenyt tiltó szabályok²¹ többsége a szellemi alkotások jogára vonatkozó Párizsi Uniós Egyezményre vezethető vissza.²² A tisztességtelen összehasonlító

20 A civil kódexekben való korlátozások történelmi múltra tekintenek vissza. Már az 1804. évi francia Code civil is tartalmazta azt, hogy bár a szerződést a felek szabad egyetértő akaratnyilatkozatukkal kötik meg, de megállapodásuk nem állhat ellentétben a *közrenddel* (l'ordre public), és a jószokásokkal (bonnes moers). Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat a „Bevezető szabályok” között tartalmazta pl. az alábbi rendelkezéseket „A jogok gyakorlásában és a kötelezettségek teljesítésében a jóhíszeműségnek és a tisztességnek megfelelően kell eljárni.”, „A törvény nem nyújt oltalmat a joggal való visszaélésnek.” Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk – Kereskedelmi törvény – nem tartalmazott alapvető rendelkezéseket, de az 1. § a törvényben nem szabályozott kérdésekben a kereskedelmi szokásokat, ezek hiányában pedig az általános magánjogot tekintette alkalmazandónak.

21 A magyar versenytörvény a tisztességtelen versenyt tiltó részében egyrészt generálklauzulát, másrészt típusnyilatkozatokat rögzít. A típusnyilatkozatok körében a Versenytörvény tiltja pl. a hírnévrontást, a jellegbitorlást, a bojkottot, a tisztességtelen összehasonlító reklámot, bizonyos tisztességtelennek minősített eljárásokat, az üzletfelek megfélemlítését és választási szabadságát indokolatlanul korlátozó üzleti gyakorlat alkalmazását.

22 A Párizsi Uniós Egyezmény írta elő a részes államok számára tisztességtelen versenyt tiltó szabályok megalkotását, ill. hatályban tartását. Erre a nemzetközi kötelezettségre tekintettel maradtak hatályban a tisztességtelen versenyt tilalmazó szabályok a szocialista korszakban is.

reklám tilalmának van Európai Unió felhatalmazása. A generálklauzula és a többi típusú állás áttételesen a Ptk. alapelveire is visszavezethető.

bb) Más jogágak szabályai magánjogi vagy európai felhatalmazás nélkül is tartalmazhatnak speciális szempontú korlátozásokat, de – a 6.1.1. pontban bemutatásra kerülő értelmezési alapelv nyomán – figyelemmel kell lenniük a Ptk. szabályaira. A munkajog,²³ az egészségügyi szabályozás²⁴ és a versenykorlátozások joga²⁵ jelentős számban tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek bizonyos szerződéseket, vagy akár a szerződések széles körét bizonyos szempontból érintve korlátozzák a felek tartalomalakító szabadságát.

Jelen tanulmány nem szól a magánjogon kívüli jogterületeken²⁶ hozott jogszabályokban rögzített olyan korlátozásokról, amelyek érintik a feleknek a szerződés tartalmát meghatározó szándékait. Az Európai Unió jogalkotásából is csak a magánjogi területeket érintjük.

6.1. Alapelvei korlátok

A magánjogi kódexek elsődlegesen alapelvek²⁷ által korlátozzák a felek szerződési tartalom meghatározására irányuló szabadságát.

Az új Ptk. az alapelvek számát csökkentve négy alapelvet rögzít: értelmezési alapelv (1:2. §), a jóhiszeműség és tisztesség elve (1:3. §), az elvárható magatartás elve (1:4. §), és a joggal való visszaélés tilalma (1:5. §). A kodifikáció csak azokat az irányelveket őrizte meg, amelyek a kódex egészére képesek iránymutatást adni.²⁸ Az új Ptk. nem szól a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményéről, és nem tekinti általános követelménynek az együttműködés elvét sem. Az együttműködés elvét a szerződéses viszonyokra vonatkozóan, mint szerződési alapelvet rögzíti (lásd később a 6.2.1. pontban).

23 A munkaszerződés alapján a munkáltató megkerülhetetlen jogszabályi kötelezettsége megfelelő védőfelszerelések és biztonságos munkakörülmények biztosítása.

24 A közegészségügyi szabályok betartása nyomán a vendéglátóhelyek, szállodák más feltételekkel köthetnek szerződést, mintha nem lennének ilyen szabályok.

25 A magyar versenyjog is tartalmaz a kartellre, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélésre és a vállalkozások összefonódására vonatkozó szabályokat, amelyekre az Európai Unió kapcsán már utaltunk a 3.2.3. pontban.

26 A fogyasztóvédelem keresztülfekvő jogág. Ebben a körben tanulmányunk csak a kifejezetten magánjogi kérdéseket érinti, és nem szól pl. a közegészségügyi korlátozásokról, a termék veszélyességének jelölésére vonatkozó előírásokról.

27 Az alapelvek főként speciális normák hiányában, vagy abban az esetben jutnak szerephez, ha a jogértelmezés szükséges a speciális norma tartalmának a megállapításához.

28 Az Alaptörvény rendelkezéseire figyelemmel hallgat az új Ptk. a tulajdon védelmének elvéről, valamint a személy védelmének elvéről, különös tekintettel annak alkotmányos alapelv jellegére. A kodifikáció során az alapvető tételek megismétlése helyett célszerűbbnek és elégségesnek tekintették azt a megoldást, hogy a törvény konkrét részletszabályai rendezzék a tulajdon, illetve a személyiségi jogok védelmének kérdéseit.

6.1.1. Értelmezési alapelv²⁹

Az értelmezési alapelv kapcsolatot teremt az Alaptörvény, a Ptk. és más magánjogi jogszabályok között. A szerződések tartalmára ez az alapelv úgy hat ki, hogy egyetlen, a szerződést érintő jogszabályt sem lehet a sorrendben előbb említett jogi normát figyelmen kívül hagyva, önmagában értelmezni. Ez a kötelezettség nem csupán a jogalkalmazót terheli, hanem a szerződő felek is kénytelenek erre tekintettel lenni.

6.1.2. A jóhízeműség és tisztesség elve³⁰

A komoly jogtörténeti gyökerekkel rendelkező³¹ „jóhízeműség és tisztesség” alapelve etikai gyökerű általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi jogviszonyokban való eljárásokra vonatkozóan. Ez az elv a jóhízemű és tisztességes embert tekinti zsinórmértéknek. Ez a megoldás azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit korábban a bonus pater familias, a bonus vir, majd a jó gazda gondossági mércéje jelentett. Az alapelv annyiban érinti a felek tartalomalakító szabadságát, hogy egyrészt az ebben való külön megállapodás nélkül is jóhízeműen, a tisztesség követelményeinek megfelelően kell eljárniuk, és ezt el is várhatják a szerződő partnertől. A jóhízeműség és tisztesség elve általános magatartási mércéként vezérli a jogalanyok tevékenységét és a szerződésekből és más kötelemkből folyó kötelezettségek betartása során. Ettől az etikai alapokon nyugvó követelményrendszerrel a szerződő felek közös megegyezéssel sem térhetnek el. A Ptk. 1:3. § (2) bekezdése alapján úgy kell tekinteni, hogy a korábbi magatartástól való eltérés sérti a jóhízeműség és tisztesség követelményét, feltéve, hogy abban a korábbi magatartásban a másik fél okkal bízhatott. Ez azt jelenti, hogy nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával.³²

29 Ptk. 1:2. § [Értelmezési alapelv]

(1) E törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.

(2) A polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat e törvénnyel összhangban kell értelmezni.

30 1:3. § [A jóhízeműség és tisztesség elve]

(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhízeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni.

(2) A jóhízeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.

31 A mai magyar alapelv tartalma szoros rokonságban áll a német-svájci objektív jóhízeműség – Treu und Glauben – tartalmával.

32 Más kérdés, hogy a felek közös megegyezéssel eltérhetnek az egyikük által korábban követett gyakorlattól.

6.1.3. Az elvárható magatartás elve³³

Az adott helyzetben általában elvárható magatartás alapelvi szintű követelményként mindenkiel szemben, így a szerződő felekkel szemben is érvényesül. A jog a mindenkori konkrét szituációhoz igazodó magatartást vár el a szerződő felektől – többek között – a szerződéskötés során. Az adott helyzet fogalmába beletartozik az ilyen szituációban általában követett szokások figyelembevétele.³⁴ Az elv konkretizálása a szerződési nyilatkozatok értelmezésére vonatkozó szabály,³⁵ amellyel a jogalkotó a nem egyértelmű, félreérthető megfogalmazásokat igyekszik kiküszöbölni.

6.1.4. A joggal való visszaélés tilalma³⁶

A magánjog számos részletszabálya tiltja a visszaéléseket.³⁷ A hivatkozott alapelv, még a joggal való visszaélést is tilalmazza, megakadályozva azt, hogy egy jogosult rendeltetésszerűen, a másik fél érdekeit figyelmen kívül hagyva járjon el. Egyik szerződő fél sem követheti szemellenzős módon csak a saját érdekeit, tekintetbe kell azt is vennie,

33 Ptk. 1:4. § [*Az elvárható magatartás elve. Felróhatóság*]

(1) Ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

(3) A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el.

34 A szokások tekintetbe vételét a Ptk. főként a bírói gyakorlat számára írja elő, így a felek szerződési tartalomalakítási szabadságát korlátozó jogszabályokat vizsgáló tanulmányunk tárgykörén kívül esik. Tény azonban, hogy a szerződő felek általában alkalmazkodnak az általuk ismert szokásokhoz. Ez – bizonyos körben – jogszabályon alapuló kötelezettségük is. A szerződés tartalmává válik minden szokás, amelynek alkalmazásában a felek korábbi üzleti kapcsolatukban megegyeztek, és minden gyakorlat, amelyet egymás között kialakítottak. A szerződés tartalmává válik továbbá minden, az adott üzletágban a hasonló jellegű szerződés alanyai által széles körben ismert és rendszeresen alkalmazott szokás, kivéve, ha annak alkalmazása a felek között – korábbi kapcsolatukra is figyelemmel – indokolatlan volna. [Ptk. 6:63. § (5) bek.]

35 Ptk. 6:8. § [*A jognyilatkozat értelmezése*]

(1) A jognyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a címzettnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.

36 Ptk. 1:5. § [*A joggal való visszaélés tilalma*]

(1) A törvény tiltja a joggal való visszaélést.

(2) Ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért, a bíróság a nyilatkozatot ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárítható el.

37 Lásd pl. a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmazó 2009. évi XLVII. törvényt, és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést tiltó Verseny törvényt.

hogy jogai érvényre juttatása a másik felet milyen helyzetbe hozza. Ez az elv konkretizálódik például a kellékszavatossági igények közötti választás során.³⁸

6.2. Szerződésekre vonatkozó általános szabályokkal való korlátozás

6.2.1. Együttműködés elve

A régi Ptk. 4. § (1) bekezdésétől eltérően a 2013. évi V. törvény 1:3. §-ának (1) bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség alapelvét elválasztja az együttműködés követelményétől, nem tartalmazza kapcsolt szabályként azt a követelményt, hogy a felek kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni. A kodifikáció során nem tekintették valamennyi magánjogi viszonyban érvényesülő, általános követelménynek a kölcsönös együttműködést, amit a szerződéses viszonyok körében alkalmazható elvnek tekintettek, és ezért a normát a szerződésekről szóló rész élére helyezték át.

6.2.2. Jóerkölcs

Láthatjuk, hogy bizonyos erkölcsi követelmények már alapvető szinten is beépültek a Ptk.-ba. Valamennyi szerződéstípusra vonatkozó általános követelmény az, hogy a szerződéses rendelkezések legyenek összhangban az erkölcsi követelményekkel. A Ptk. a következmény oldaláról közelíti meg a kérdést semmisnek deklarálva a jóerkölcsbe ütköző szerződéseket.

6.2.3. A károkozás tilalma

A valamennyi szerződéstípusra irányadó szabályok között említhető a károkozás tilalma is, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a tilalom nemcsak a szerződéses viszonyban állókra vonatkozik, hanem e körön kívül is irányadó. Ezzel a kérdéssel azonban tanulmányunk nem foglalkozik, mert nem célja a felelősségi szabályok bemutatása. Csupán jelezni kívánjuk, hogy a kárt elszenvedők helyzetének javítása számos kógens norma megalkotásának hátterében kimutatható. A károsult érdekében megalkotott egyik hatékony jogintézmény a károkozók egyetemleges felelőssége.

6.3. Vállalkozás és fogyasztó közötti szerződésekre általában vonatkozó szabályok

A fogyasztói szerződések szabályozásának európai mintája alapján a fogyasztók érdekeit többféle módon szolgálhatja a jogalkotó. Ezek között említhető

- a vállalkozás kötelezettsége a fogyasztó tájékoztatása a szerződéskötést megelőzően,
- a szerződéskötést megelőző tájékoztatásban foglaltak szerződési tartalomává válása,

³⁸ Ptk. 6:159. § (2), (3) és (4) bek., 6:160. §

- a szerződés kötelező tartalmi elemeinek részletes felsorolása,
- a fogyasztót megillető elállási jog,
- a fogyasztóval kötött szerződésekben a tisztességtelen általános szerződési feltételek szélesebb körének nevesítése, mely tilalom a vállalkozás által egyoldalúan kidolgozott – általános szerződési feltételnek nem minősülő – klauzulák tekintetében is érvényesül,
- a gyengébb felet védő szabályok klauzikálisan kógens jellegének jogszabályi rögzítése,
- a kógens szabályok megkerülését lehetővé tevő előírások (jogválasztási korlátozások, joglemondási tilalom) alkalmazása,
- az előírások megszegésének erőteljes szankcionálása (pl. az elállási jog meghoszabodása a kötelező tájékoztatás elmulasztása miatt).

6.4. Egyes szerződéstípusokra vonatkozó korlátok

A jogalkotó sokféle szerződéstípus esetén korlátozza a szerződő feleket abban, hogy minden tekintetben közös akaratak szerint formálják a szerződés tartalmát. A tanulmány terjedelmi korlátait meghaladná valamennyi szerződéstípus összes kógens normájának a felidézése, így csak néhány példával érzékeltetjük azt, hogy a magánautonómia elve korlátok között érvényesül az adott szerződéstípusra vonatkozó rendelkezések miatt is.

6.4.1. Bérlet

A bérbeadót jelzálog illeti a bérlő bérleménybe bevitt dolgain.³⁹ A bérlő köteles bizonyos körülményekről tájékoztatni a bérbeadót,⁴⁰ és megengedni azt, hogy a potenciális vevő megtekinthesse a bérleményt, ha a bérbeadó el akarja azt adni.⁴¹

6.4.2. Polgári jogi társasági szerződés

Polgári jogi társasági szerződés⁴² esetén a nyereség és veszteség viselésére vonatkozó szabályok körében megjelenik egy római jogi elv is, nevezetesen a *societas leonina* tilalma, amely szerint tilos az olyan megállapodás, amely valamely tagot a veszteség viselése alól mentesít, vagy a nyereségben való részesedésből kizár.

39 Ptk. 6:337. §

40 Ptk. 6:335. §

41 Ptk. 6:340. §

42 A Ptk. Hatodik Könyv XXVI. Címe határozza meg a polgári jogi társasági szerződés fogalmát és ismérveit. A Ptk. 6:498. §-a szerint Polgári jogi társasági szerződéssel a felek (a továbbiakban: tagok) arra vállalnak kötelezettséget, hogy közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, a közös cél megvalósításához szükséges vagyoni hozzájárulást teljesítenek, és tevékenységük kockázatát közösen viselik.

6.4.3. Faktoring

A faktorálót két szolgáltatás terheli egyrészt a faktortól kapott összeg és kamatainak visszafizetése, másrészt a követelés engedményezése. A faktorálót terhelő két szolgáltatás teljesen egyedi – más szerződésekben nem tapasztalható – viszonyban áll egymással. A faktoráló alapvetően az engedményezéssel teljesíti a faktor irányába fennálló kötelezettségeit, de ha ezen a módon nem sikerül a faktor követelését kiegyenlíteni, akkor a törvényben meghatározott másik kötelezettség fogja terhelni a faktorálót. A kétféle szolgáltatás tehát nem tekinthető vagylagosnak, mert nem egyidejűleg állnak fenn, és sem a faktor, sem a faktoráló nem választhat közöttük. Az engedményezésre a kódex alapján mindenképpen sor kell, hogy kerüljön. A felek számára külső körülmény – a harmadik személy teljesítésének elmaradása – esetén a törvény erejénél fogva váltja fel az eredeti szolgáltatást egy másik szolgáltatás. A törvényi konstrukcióra tekintettel a követelés engedményezése jogi értelemben nem tekinthető a faktoráló kötelezettségét biztosító mellékkötelezettségnek.

7. A tartalomalakítási szabadság jogszabályi korlátjainak áttekintése a jogalkotói szándék szerint

Ebben a pontban másként csoportosítjuk a feleknek a szerződés tartalmának alakítására vonatkozó szabadságát korlátozó normákat. Csoportosítási szempontunk az lesz, hogy milyen célok érdekében hoz a jogalkotó olyan szabályokat, amelyeket a felek nem tehetnek félre.

7.1. A jogszabályi korlátok csoportosítása indokok szerint

A jogban a normák erkölcsi gyökere, a széles értelemben vett közérdek szolgálata éppúgy megalapozhatja egy szabály kógens jellegét, mint bizonyos személycsoportok védelme.

Áttekintő felsorolásunk a kógens szabályok alábbi indokait különíti el:

- Erkölcsi követelmények – tisztesség, igazságosság – teljesülésének előmozdítását célzó elvárások
- Jobbiztonság
- A gyengébb fél védelme
- Harmadik személy védelme
- Potenciálkís hitelezők védelme
- Gazdaságélénkítés – inflációval szembeni fellépés.

Megjegyzendő, hogy számos esetben egyidejűleg többféle megalapozó körülmény is állhat egy kógens rendelkezés megalkotásának hátterében.

Észrevételezzük, hogy a „közrend” – amely számos jogban kógens szabályok alkotásának indokául szolgál – ekként nevesítve a magyar magánjogban nem szerepel.

Felsorolásunk olyan indokokat tartalmaz, amelyek a legtöbb ország jogában alapot szolgáltatnak a magánautonómia korlátozására és általában tartósan jelen vannak. A 8. pontban külön szólunk majd arról, hogy aktuális gazdasági célok elérése⁴³ is megalapozhatja a korlátozást.

7.2. Erkölcsi követelmények – tisztesség, igazságosság – teljesülésének előmozdítását célzó elvárások

Az alapelveken⁴⁴ túlmenően a Ptk. számos rendelkezésében figyelhető meg, hogy a jogalkotó valamilyen erkölcsi gyökerű követelményt rögzít jogszabályi formában.

7.2.1. Tisztességtelen általános szerződési feltételek tilalma

A Ptk. tiltja tisztességtelen általános szerződési feltételek alkalmazását.⁴⁵

7.2.2. Szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága

A hatályos magyar jog⁴⁶ fellép a szolgáltatások értékének feltűnő aránytalanságával szemben visszterhes szerződéseknél. Megtámadási oknak tekintik a feltűnő értékaránytalanságot. A megtámadás lehetőségét a szerződésben ugyan ki lehet zárni, de fogyasztói szerződések tekintetében a feleket nem illeti meg ez a lehetőség.

7.2.3. Jóerkölcsbe ütköző szerződés

A Ptk. semmisnek nyilvánítja a jóerkölcsbe ütköző szerződéseket.⁴⁷

7.2.4. Uzsoratilalom

Az uzsora tilalma egyike a klasszikus magánjog morális gyökerű szabályainak.⁴⁸

43 Jelezni kívánjuk, hogy egyes körülmények a szerződési szabadság más elemeit illetően is indokolhatják kógens szabályok alkalmazását. Így pl. a bizonyításkönnyítés célja fedezhető fel a szerződés írásbeliségének a követelménye mögött sok esetben a (lásd pl. vállalkozás és fogyasztó közötti szerződések), vagy a nyilvántartásba bejegyzési kötelezettségek könnyebb alátámasztása.

44 Lásd 6.1. pont

45 Ptk. 6:102. §

46 Ptk. 6:98. §

47 Ptk. 6:96. §

48 Ptk. 6:97. §

7.3. *Jogbiztonság*

A jog igyekszik elkerülni a bizonytalan helyzeteket. Az időmúlás nehezíti a bizonyítást, és a hétköznapi tapasztalat is arra utal, hogy aki számára fontos valami, az általában nem késlekedik a fellépéssel. A jog ezért határidőket rögzít, amelyek leteltéig támogatja az igényérvényesítést. A határidő leteltét követően vagy megszűnik a jog (jogvesztő határidő), vagy egyébként hátrányosabb helyzetbe kerül a jogosult (pl. az elévülési határidő eltelte után csak kifogásként lehet élni a jogosultsággal). Az anyagi és eljárásjogi határidőket megállapító jogszabályok kőgenssek. Az elévülési szabályok és a jogvesztés elsősorban a szerződéskötést követő későbbi időszakban jut jelentőséghez, ezért a felek tartalomalakító szabadságának korlátozása kapcsán csak annyiban indokolt érinteni a témát, hogy a szerződésben rögzített jogok – a felek akarától függetlenül – nem időtlenek.

7.4. *A gyengébb fél védelme*

A magánjog az egyenjogú és mellérendelt felek közötti viszonyokból indul ki.

Az egyenjogú és mellérendelt felek között a privátautonómia magasabb fokának megvalósítása helyes célkitűzése a Polgári törvénykönyvnek. Vannak azonban olyan relációk, ahol nem beszélhetünk egyenjogú és mellérendelt felek kapcsolatáról. Ilyen pl.

- a vállalkozás és a fogyasztó kapcsolata (B2C),
- a kisebbség védelme a társasági jogban,
- az elismert vállalatcsoporton belül egyfelől az uralkodó tag másfelől az ellenőrzött jogi személy viszonya.

Azokban az esetekben, amikor olyan felek kerülnek kapcsolatba, akik valójában nem egyenjogúak és mellérendeltek, a jogalkotó szükségét érzi korlátok felállításának. Ilyen korlátok nélkül a felek autonómiája a gyengébb pozícióban lévő személyt kiszolgáltatottá tenné és a jobb helyzetben lévő személyt indokolatlan előnyökhöz juttatná. A jogalkotó ezeken a területeken szakít a „szabályozási semlegesség” elvével, és segítséget ad ahhoz, hogy a gyengébb fél érdekei is érvényre juthassanak.

7.4.1. *Fogyasztók védelme*

A szerződésekre általában jellemző diszpozitív szabályozáshoz képest a fogyasztói szerződéseket kőgens és klauzikálós kőgens normák szabályozzák, felülírva a szerződési szabadság általános tételét.

A klauzikálós kőgens jogi norma nem „kőbe vésett” abban az értelemben, hogy a szerződésben el lehet térni arról, de a szerződési rendelkezésnek kedvezőbbnek kell lennie a fogyasztóra nézve, mint a jogi norma tartalma. A kőgenciára csak a fogyasztó

érdekében lehet hivatkozni, ha ez megtörtént, a normától a fogyasztóra hátrányosan eltérő tartalmú szerződés érvénytelen.

A magyar jogalkotó bizonyos esetekben nem a tiltást fogalmazza meg a fogyasztóra hátrányos eltérésre vonatkozóan, hanem eleve rögzíti az ilyen rendelkezés semmisségét, mint a jogszabályi elvárásokba ütköző magatartás jogkövetkezményét. Erre már a kódex korábbi szövegében is találhattunk példát, amit az új Ptk. is fenntart.⁴⁹ A kodifikáció eredményeképpen bővült azoknak az eseteknek a listája, amikor a jogalkotó által elvárttal össze nem egyeztethető megoldást a Ptk. semmisnek nyilvánítja.⁵⁰

Bár kivételesen a szocialista korszak jogalkotásában is találhatunk példát ún. sántikáló kógenciára, de megítélésünk szerint az Európai Uniónak van nagy szerepe abban, hogy a fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok zöme nem kógens, hanem klauzikálisan kógens.

A fogyasztóvédelem fejlesztése és az egységes belső piac megteremtése az európai jogalkotónak két fontos célkitűzése, amelyek között nincs mindig teljes összhang. Az egységes belső piac megteremtése minden tagállamra egyformán kötelező szabályokat igényelne. A fogyasztóvédelem szintje azonban jelentős különbséget mutat az egyes tagállamokban.

Az európai jogalkotó eredeti célja a fogyasztóvédelem területén az átlagtól elmaradó országok felzárkóztatása volt, ezért az irányelvekben minimumkövetelményeket fogalmaztak meg, amelyeknél a tagállamok hatályban tarthattak, vagy hatályba léptethettek a fogyasztó számára kedvezőbb előírásokat is.

A fogyasztók helyzetének javítása mellett az európai jogalkotó a belső piac egységére is törekszik. Bizonyos fogyasztóvédelmi területeken azt szeretné elérni, hogy valamennyi tagállam fogyasztói azonos helyzetbe kerüljenek, és valamennyi tagállam vállalkozói azonos követelményekkel szembesüljenek. Ez a célkitűzés – az európai átlagtól leszakadó tagállami jogok felzárkóztatását szolgáló minimumharmonizáció mellett – bizonyos területeken korlátokat is felállított. A maximumharmonizáció határokat jelöl ki, amelyeket a nemzeti jogalkotó nem léphet át. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok felsorolása és az egyes magatartások leírása valamennyi tagállamban azonos kell, hogy legyen.

49 Semmisnek minősül a szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel [Ptk. 6:103. § (3) bek.], és a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel is, mivel erre is alkalmazni kell a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó szabályokat [Ptk. 6:103. § (1) bek.].

50 Semmis a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben:

- a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltérő kikötés (Ptk. 6:101. §),
- a pénztartozás idő előtti teljesítését kizáró kikötés (Ptk. 6:131. §),
- az olyan kikötés, amely a fogyasztóra a pénztartozás idő előtti teljesítéséből közvetlenül fakadó költségeken kívüli terhet ró (Ptk. 6:131. §),
- az a kikötés, amely a hibás teljesítésről szóló fejezetnek a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára tér el [Ptk. 6:157. § (2) bek.].

a) A fogyasztói szerződésekre vonatkozó szabályok speciális védelmi funkciója: a gyengébb fél védelme

Az egyes fogyasztói szerződések szabályozásának célja jelentős eltérést mutat a Ptk.-ban szereplő szerződésekre vonatkozó szabályok mögött meghúzódó jogalkotói céloktól. Az egyes szerződéstípusok kódexbeli szabályozása arra törekszik, hogy a tipikus, a gyakorlatban jellemző megoldásokat rögzítse, annak érdekében, hogy a szerződő feleknek a lehető legkevesebb kérdésről kelljen tárgyalniuk. A kódexbeli szerződési szabályok igyekeznek egyformán figyelembe venni mindkét szerződő fél érdekét, mert ezáltal lesz a szabály mindkettőjük számára elfogadható, ami által időt és pénzt takaríthatnak meg a szerződés létrehozása során. Ez a szabályozási módszer teljes összhangban van a jogalkotónak azzal a kiinduló pontjával, hogy a felek mellérendeltek és egyenjogúak. A jogalkotó feltételezi, hogy a jellemző helyzetekre formált szabályoktól a felek közös megegyezéssel csak akkor fognak eltérni, ha ezt a konkrét élethelyzetnek valamilyen sajátossága indokolja és a jogszabályi rendelkezés félretétele mindkét fél számára elfogadható.

A vállalkozás és fogyasztó között létrejövő jogviszonyban a felek de iure mellérendeltek és egyenjogúak, de facto azonban a fogyasztó számottevően kedvezőtlenebb helyzetben van.

Korábban már utaltunk arra, hogy a vállalkozás és a fogyasztók közötti szerződések körében klauzikálisan kógens szabályok érvényesülnek, melyekkel a gyengébb tárgyalási pozícióban lévő fél helyzetét igyekszik javítani a jogalkotó. A fogyasztó hátrányos helyzete – többek között – az alábbi tényezőkkel jellemezhető:

- aa) a fogyasztó kevésbé tájékozott, nem rendelkezik elegendő ismerettel
 - a szerződés tárgyát képező dologra, jogra vonatkozóan, így a kínálatból nem képes kiválasztani az igényeihez és lehetőségeihez leginkább illeszkedőt, és nem tudja azt optimálisan használni,
 - a fogyasztói jogokról,
 - arról, hogy a szerződéskötés során mire kellene kiemelten figyelnie,
- ab) a fogyasztó sokszor érzelmi alapon, kellő megfontolás nélkül hoz döntéseket, amely tükrözi az őt bombázó reklámok hatását,
- ac) a fogyasztót könnyű rábeszélni egy szerződés megkötésére,
- ad) a fogyasztónak nincs megfelelő pénzügyi háttere, hogy jogi segítséget vegyen igénybe,
- ae) a fogyasztót könnyű lebeszélni jogai érvényesítéséről.

„A fogyasztóvédelem iránti igény megjelenése összekapcsolódik annak felismerésével, hogy a gazdaságban tökéletes verseny tiszta formájában sohasem érvényesül, így a piaci kapcsolatokban sem jöhet létre a fogyasztó és az eladó között a feltételezett egyenlőségen és mellérendeltségen alapuló kapcsolat. A fogyasztó különösen a tömegfogyasztásra szánt áruk piacán kerül kiszolgáltatott helyzetbe. Nincs ugyanis elegendő információja ahhoz, hogy a közel azonos rendeltetésű fogyasztási cikkek között választani és érdekeinek leginkább megfelelően dönteni tudjon. Piaci döntéseiben nem elsősorban objektív szükségletei motiválják, hanem a kiterjedt reklám, valamint egyéb marke-

tingmódszerek és külső körülmények. ... Ez vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy a gyengébb piaci szereplő helyzetét jogi eszközökkel meg kell erősíteni a kereskedővel szemben.”⁵¹ A fogyasztói szerződések szabályozása ezért más elveken nyugszik, mint azoknak a szerződéseknek a szabályozása, amelyek két vállalkozás között vagy két természetes személy között jönnek létre. Az ilyen szerződésekhez képest a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződésben a fogyasztónak több jogot kell biztosítani, míg a vállalkozásra több kötelezettséget kell telepíteni. Ezzel lehet az információhiánnyal küzdő és érdekeinek érvényesítésére kevésbé képes fogyasztó helyzetén javítani a vállalkozás és a fogyasztó közötti kapcsolatban (B2C-reláció). Ez a feladat diszpozitív szabályokkal nem valósítható meg, mert az erősebb fél elérné a szabályoktól való eltérést, amely által a saját érdekeinek megfelelő tartalom elfogadására venné rá szerződő partnerét. Nem véletlen, hogy a fogyasztóvédelemben sokszor még azt is meg kell tiltani, hogy a fogyasztó önként lemondjon valamilyen, számára jogszabály által biztosított jogról.

b) Fogyasztóvédelmi jogintézmények

ba) A szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadási joga

A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke közötti feltűnő értékaránytalanság miatt – bizonyos feltételek esetén – meg lehetett támadni a szerződést. A kodifikáció során rögzítették egyfelől azt, hogy a megtámadási jog a szerződésben kizárható, másfelől viszont azt is, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben nincs lehetőség a megtámadási jog a kizárására. A fogyasztó helyzete tehát érdemben nem változott, miközben a B2B kapcsolatokban feltehetően gyakran kizárják majd a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke közötti feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadás lehetőségét.

c) A fiduciárius hitelbiztosítékok semmissége

A hitelezők sokszor ingatlan tulajdonjogának átruházását kéri az általuk nyújtott kölcsön biztosítékeként, azt ígérve, hogy a kölcsön visszafizetésekor az ingatlan visszakerül az adós tulajdonába (fiduciárius hitelbiztosíték). Az eredeti tulajdoni állapot visszaállítására azonban sokszor nem kerül sor. A Ptk. érvénytelenségi ok létesítésével kívánta kiküszöbölni a pénzkölcsönök túlbiztosításával kapcsolatos ilyen jellegű visszaéléseket. A Ptk. eredeti szövegébe bekerült az, hogy semmis az a kikötés, amely pénzkövetelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vételi jog alapítására irányul. vállal kötelezettséget. A Ptk. hatálybalépését követően a szöveget úgy módosították, hogy az már csak a fogyasztó által vállalt ilyen kötelezettséget tekinti semmisnek.⁵²

51 Fazekas Judit 2002, 282.

52 A Ptk. 2013. évi szövege eredetileg általánosan tiltotta a fiduciárius hitelbiztosítékként

bc) A jogalkotó egyoldalúan kógenssé nyilvánította az olyan biztosítási szerződés számos szabályát, amelyben a szerződő fél fogyasztó. A Ptk. 6:455. § és a 6:456. §-ában írt szabályoktól a szerződő fél, a biztosított és a kedvezményezett javára lehet eltérni.

7.4.2. Kisebbségvédelem a társasági jogban

A gyengébb szerződést kötő fél helyzetére hasonlít a társaságon belüli kisebbség⁵³ helyzete. A kisebbségnek – csekély szavazati hányada miatt – nincs érdemi beleszólási lehetősége a társaság ügyeibe. A kisebbséghez tartozók így olyan veszélyeknek vannak kitéve, mint pl. a lehetségesnél alacsonyabb mértékű osztalék, vagy a társasági vagyon csökkenése. A társasági kisebbség védelemre érdemes, különösen akkor, ha a társaság működése során, a társasági tagsági jogok átruházásának következtében kerül kisebbségi pozícióba. Tanulmányunkban – terjedelmi okok miatt – a társasági kisebbség helyzetét javító normákat nem kívánjuk részleteiben bemutatni, csak felsoroljuk a kisebbség számára jogokat biztosító – a társasági szerződésben félre nem tehető⁵⁴ – szabályokat.

- a) Kérhetik a legfőbb szerv ülésének összehívását az ügyvezetéstől, a nyilvántartó bíróságtól, amely felhatalmazhatja a kisebbséget a legfőbb szerv ülésének összehívására.⁵⁵
- b) Kezdeményezhetnek az ügyvezetés tevékenységével kapcsolatos valamely gazdasági esemény, vagy kötelezettségvállalás egyedi könyvvizsgálatát.⁵⁶
- c) Követelést érvényesíthetnek a társaság képviselőjében valamely tag, vezető tisztviselő, felügyelőbizottsági tag vagy könyvvizsgáló ellen.⁵⁷

7.4.3. Az alávettett jogi személy védelme az elismert vállalatcsoporton belül

Az elismert vállalatcsoportot egy uralkodó vállalat és legalább három ellenőrzött jogi személy alkotja. A Ptk. felhatalmazza az uralkodó tagot az ellenőrzött jogi személyek önállóságának korlátozására. A felek viszonyát az uralmi szerződés szabályozza. Az uralmi szerződés létrehozói nincsenek egyenjogú helyzetben, ezért a Ptk. – a felek által félre nem tehető módon beavatkozik az uralmi szerződés tartalmába azáltal, hogy jogokat biztosít az ellenőrzött jogi személy tulajdonosainak és kisebbségi tagjainak. Az

szolgáltató tulajdonátruházást. A törvény módosítása folytán a tilalom csak arra vonatkozik, hogy fogyasztói ruházza át ingatlan tulajdonát biztosítékként, a B2C kapcsolaton kívül a biztosítéki jellegű fiduciárius tulajdon- vagy követelés-átruházás (engedmény) engedélyezett.

53 Kisebbségnek minősül a gazdasági társaság azon tagja vagy tagjai, akik együttesen a szavazati jogok legalább öt százalékával rendelkeznek. [Ptk. 3:103. § (1) bek.]

54 Semmis a létesítő okirat olyan rendelkezése, amely a Ptk. kisebbségvédelemről szóló XVIII. fejezetének rendelkezéseitől a kisebbség hátrányára eltér (Ptk. 106. §)

55 Ptk. 3:103. § (1) bek.

56 Ptk. 3:104. § (1) bek.

57 Ptk. 3:105. §

ellenőrzött jogi személy tagjának eladási jogot biztosít a Ptk., amely révén szabadulhat a hátrányosnak látszó jogviszonytól.⁵⁸ Az ellenőrzött jogi személy kisebbségi tagjai jogosultak kezdeményezni az uralkodó tag legfőbb szervének összehívását.

7.5. Harmadik személyek védelme Hitelezővédelmi szabályok

7.5.1. Hitelezők védelme fedezetelvonó szerződéssel szemben

A jog nem nézi jó szemmel, ha az adós vagyontárgyait – elkerülendő az azokra vezetendő végrehajtást –, más személyre ingyen átruházza. Az adós fedezetelvonó praktikáival szemben a jog védelmet biztosít a hitelezőnek a fedezetelvonó szerződés relatív hatálytalanságát deklarálva.

7.5.2. Társasági jogi hitelezővédelem

Tanulmányunk csak utal arra, hogy a társasági jogban számos helyen – pl. induló tőke mértéke, apportkövetelmények, jegyzett tőke leszállítása esetén követendő eljárás – a hitelezők védelmét célzó kógens szabályok találhatók.

7.5.3. Az elismert vállalatcsoporton belüli ellenőrzött tagok hitelezőinek a védelme

A Ptk. jogot biztosít az ellenőrzött jogi személy hitelezőjének és minősített hitelezőjének. Az ellenőrzött jogi személy hitelezője biztosítékot igényelhet,⁵⁹ az ellenőrzött jogi személy minősített hitelezője pedig azt igényelheti, hogy az uralkodó tag ügyvezetése adjon részére tájékoztatást az uralmi szerződés végrehajtásáról és az ellenőrzött tag gazdasági helyzetéről.⁶⁰

7.6. Potenciális hitelezők védelme

A későbbi lehetséges szerződő partnerek – elsősorban a potenciális hitelezők – tájékoztatását szolgálják azok a nyilvántartások, amelyekből tájékozódhat a leendő partner vagyoni helyzetéről. Ebbe a körbe sorolhatjuk a cégjegyzéket, az ingatlannyilvántartást, a nagyobb értékű vagyontárgyak elzálogosításáról tájékoztató nyilvántartást. Ezek a nyilvántartások úgy kapcsolódnak a szerződés tartalmának szabad meghatározását korlátozó jogszabályokhoz, hogy a jog számos esetben előírja azt, hogy az egyik szerződő fél köteles valamilyen adatot egy bizonyos nyilvántartásba felvinni. Ilyen kötelezettség terheli pl. egy lízingszerződés alapján a lízingbe vevőt a lízingtárggyal

58 Ptk. 3:52. § (1) bek.

59 Ptk. 3:52. § (2) bek.

60 Ptk. 356. §

kapcsolatban, annak érdekében, hogy nyilvánvaló legyen az, hogy a birtokában lévő eszköz nem az ő tulajdonát képezi. A kölcsönszerződés alapján az ingatlantulajdonos adós az ingatlan terheit – pl. a jelzálogjogot, elidegenítési és terhelési tilalmat – be kell jegyeztesse az ingatlannyilvántartásba. Részletvétel esetén az eladó, kölcsönszerződés esetén a hitelező, lízing esetén a lízingbe adó jogi helyzete különbözik attól függően, hogy a bejegyzésre sor került e. A bejelentés elmulasztása számottevően kedvezőtlenebb helyzetbe hozza a mulasztó felet.⁶¹

7.7. Gazdaságélénkítés – inflációval szembeni fellépés

A kölcsönösszeg után felszámított kamat maximális mértékének jogszabályi meghatározása egyrészt inflációkorlátozó eszköz, másrészt a beruházások irányába tereli a szabad pénzeszközöket, így áttételesen munkahelyteremtő és gazdaságélénkítő hatással is bír.

8. Aktuális gazdasági célok elérése

Nem folyamatosan jelen lévő, hanem időszakos, rendkívüli körülmények is állhatnak a felek tartalomalakító szabadságát korlátozó jogalkotói beavatkozás hátterében. A jogalkotó időnként aktuális célok érdekében is alkot olyan szabályokat, amelyekről a felek a szerződésben nem térhetnek el. Az ebbe a csoportba sorolt indokok felleltározhatatlanok, de néhány több-kevesebb gyakorisággal felmerülő ok kiemelhető. Háborús helyzet, áruhiány, járvány, természeti katasztrófa (földrengés, árvíz stb.) és az elszabaduló inflációval szembeni fellépés motiválhatja – nem feltétlenül piacconform – intézkedések megtételét.

8.1. Exportkorlátozás

Alapvetően a szerződéskötési szabadságot korlátozza az olyan termékek kivitelét korlátozó intézkedés, amely iránt az országban a kereslet meghatározza a kínálatot. Ilyen intézkedésekre került sor a pandémia idején bizonyos gyógyszerek és gyógyszer alapanyagok kapcsán, a közelmúltban pedig az energiahordozók tekintetében. A kereslet-kínálat viszonyaiba történő beavatkozás azonban kihat a belföldön megkötésre kerülő szerződések tartalmára is.

8.2. Árstop

Olyan időszakokban, amikor felgyorsul az infláció, átmenetileg hasznos lehet meghatározni a azoknak a termékeknek, szolgáltatásoknak a maximális ellenértékét, amelyek leginkább közrehatnak az áremelkedésben. Az intézkedés erősen szociális töltetű, mivel

⁶¹ Faktoring szerződés esetén Ptk. 6:406. §, pénzügyi lízingszerződés esetén Ptk. 6:410. §

többnyire a szegények által keresett termékeket (pl. alapvető élelmiszereket) érinti. A piaci folyamatokba történő ilyen beavatkozás esetén számolni kell azzal, hogy az eladó kevésbé lesz érdekelt az „ársapkás” termékek értékesítésében, ami áruhiányhoz, ellátási nehézségekhez vezethet.

9. A kógens szabályozást indokló többféle érv együttes fennállása

Bizonyos helyzetekben halmozódnak azok az indokok, amelyek egyenként is a megalapozzák a privátautonómia korlátozását. Leggyakrabban valamilyen erkölcsi alapú követelmény párosul egy másfajta szemponttal.

9.1. *Fogyasztói szerződésben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltételek*

Az európai irányelvben rögzített eseteket átültetve a Ptk. felsorolja a fogyasztói szerződésekben tisztességtelennek minősülő általános szerződési feltételeket.⁶² Ez a szabályozás egyszerre lép fel a tisztességtelen magatartásokkal szemben, ugyanakkor védi a fogyasztókat. A tilalom szélesebb körű, ha az általános szerződési feltétel nem „csupán” tisztességtelen, hanem egyúttal fogyasztókkal szemben irányul. Az ilyen „kettős gyökerű” kógens erőteljesebb korlátozást eredményez: míg a tisztességtelen általános szerződési feltétel megtámadható,⁶³ a fogyasztói szerződésben alkalmazott tisztességtelen általános szerződési feltétel semmis, és a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.⁶⁴

9.2. *Különböző szintű szabályokban megjelenő rokon célok kombinációja*

Tanulmányunkban eddig kétféle csoportosítást követtünk, egyrészt áttekintettük a kógens normák fellelési helyeit, másrészt indokait. Egyfajta halmozódás figyelhető meg a tisztességtelen magatartásokkal szembeni fellépés terén, ahol egyrészt a magánjog egészére vonatkozó alapelvi korlátokkal találkozhatunk (jóhiszeműség és tisztesség elve, elvárható magatartás elve, joggal való visszaélés tilalma), másrészt a szerződésekre

62 Tisztességtelennek minősül pl. a szerződés bármely feltételének értelmezésére a vállalkozás egyoldalúan jogosító szerződési klauzula, a fogyasztó teljesítésre kötelezése akkor is, ha a vállalkozás nem teljesít; a vállalkozás egyoldalú feljogosítása a szerződés megszüntetésére, ha a fogyasztó ugyanerre nem jogosult; a fogyasztó számára annak megtiltása, hogy a szerződés megszűnéskor visszakövetelje a már teljesített, ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatását; kizárja vagy korlátozza a fogyasztó lehetőségét arra, hogy szerződéses kötelezettségeit beszámítással szüntesse meg; az is, amely lehetővé teszi, hogy a vállalkozás tartozását más személy fogyasztó hozzájárulása nélkül átvállalja; kizárja vagy korlátozza a vállalkozásnak az általa igénybe vett közreműködőért való felelősséget, stb.

63 Ptk. 6:102. § (5) bek.

64 Ptk. 6:103. § (3) bek.

vonatkozó jogalkotói elvárásokkal (együttműködés elve), vagy éppen az egyes szerződésekre vonatkozó szabályok között fellelhető tilalmakkal (societas leonina tilalma a polgári jogi társasági szerződésben).

Az alapelvek tartalma inkább csak a speciális szabály alapján hozott döntés megerősítését szolgálja az ítélet indokolásában. Az ilyen halmozódás többnyire nem eredményez magasabb elvárást, szigorúbb döntést.

10. Ellentétes szempontok

A magánautonómia korlátozására alapot adó normák időnként ellentétbe kerülhetnek egymással, vagy másfajta normákkal. Alapvető ellentét feszül például az állam vállalkozásélénkítési céljai és a forgalom biztonságához fűződő érdeke között.

Az, hogy minél több vállalkozás tevékenykedjen alapvető gazdasági érdeke nem csak az adóbevételekhez jutó államnak, hanem a munkahelyteremtés révén a dolgozóknak is. Elvitathatatlan tény, hogy a részvénytársaság és a korlátozott felelősségű társaság alapításának lehetővé tétele jelentősen élénkítette a gazdaságot, mert a korlátozott részvényesi és tagi felelősség olyan óvatos befektetőket is társaságalapításra sarkalt, akik közkereseti társaságba nem léptek volna be tagként. E társaságtípusok megjelenése tehát összességében kedvező hatást gyakorolt a gazdaságra.

A vállalkozások csődbe jutásának lehetősége azonban veszélyezteti az adóbevételei csökkenését kockáztató államot, a munkahely megszűnésének lehetősége révén a dolgozókat és a vállalkozás üzleti partnereit, hitelezőit is, akik elveszíthetik beszállítójukat, és kénytelenek lesznek lemondani a korábban nyújtott kölcsön visszafizetéséről. A részvénytársaság és a korlátozott felelősségű társaság intézményesítése révén a jogalkotó komoly kockázatnak⁶⁵ tette ki az ilyen társaságok gazdasági partnereit, hitelezőit, és veszélyeztette – többek között – egy olyan személykategória biztonságát, amelyet egyéb összefüggésben preferált, és amelynek védelme máshol a magánautonómia korlátozását is megalapozta.

Az rt. és kft. alapítás lehetővé tételével gyorsított gazdasági növekedés és a hitelezővédelem közötti ellentmondás nehezen tagadható. Ennek az ellentétnek a tompítása egy újabb ellentmondást hoz felszínre. A jogalkotó feladatának tekinti, hogy – a gazdaságélénkítő hatás fenntartása mellett – mérsékelje a harmadik személyek kockázatait. Erre elsősorban a társaságok vagyona-ra vonatkozó rendelkezések révén nyílik esély. Ezek a társasági vagyona-ra és a tagok (részvényesek) vagyoni hozzájárulására vonatkozó rendelkezések azonban korlátozzák a tagok (részvényesek) szabadságát, és beavatkozást jelentenek a vállalkozási szabadságba és a szerződési szabadságba.⁶⁶

65 A tagok (részvényesek) – főszabály szerint – csak a létesítő okmányban vállalt vagyoni hozzájárulásukat és a társaság nyereségéből rájuk jutó, de ki nem osztott nyereséget vehetnek el a társaság fizetési képtelensége esetén, a társaság által ki nem egyenlített további tartozásokat a hitelezők kénytelenek leírni.

66 Tanulmányunk – terjedelmi okból – nem kívánja bemutatni az alacsonyabb és magasabb társasági tőkekövetelmény mellett és ellen szóló érveket.

11. Változások a kógens rendelkezések körében

Miközben a privátautonómia korlátozásának indokai jellemzően hosszan fennállnak,⁶⁷ a korlátozások részletszabályaiban változások figyelhetők meg.

11.1. Változások az alapelvek körében

A „venire contra factum proprium” tilalma

Az új Ptk. a jóhiszeműség és tisztesség 1991-ben a Ptk.-ba beiktatott 1:3. §-át kiegészítette egy új, (2) bekezdéssel. A Ptk. 1:3. §-ának (2) bekezdése szerint A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott. A Ptk. indokolása szerint ez azt jelenti, hogy nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával.

A bírói gyakorlatnak kell majd eldönteni azt, hogy egy korábbi egyszeri magatartás is elegendő ahhoz, hogy a másik fél bízjon abban, hogy partnere a konkrét esetben is ugyanígy jár el. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a partner konzekvens magatartása alappal kelthet bizalmat, és az attól való eltérés tisztességtelen magatartás.⁶⁸

11.2. Változások a szerződésekre általában vonatkozó szabályok körében

Az együttműködési kötelezettséget az 1959. évi Ptk. alapelveként rögzítette. A szabályt a kodifikáció során leválasztották a jóhiszeműség és tisztesség elvéről. Ez esetleg jelenthet hiányt a Ptk.-ban szabályozott néhány terület – családi jog, öröklési jog, felelősség – tekintetében, de témánk szempontjából a változás nem érdemi, mert a szerződési jogban quasi alapelveként funkcionálva együttműködésre kötelezi a feleket.

67 Kivételt képeznek ez alól a 8. pontban említett aktuális célok, amelyek sokszor egy természeti jelenség (árvíz, földrengés, földcsuszamlás), vagy egy járvány leküzdését célozzák és csak addig maradnak hatályban, amíg ez feltétlenül szükséges.

68 Az 1:3. § (2) bekezdése értelmezhető az (1) bekezdés szerinti alapelvet értelmező, pontosító rendelkezésként, de tekinthető olyan rendelkezésnek is, amely nem minősül alapelvnek, de egy olyan konkrét szabály, amely kellően általános jellegénél fogva a törvénykönyv elejére került, és alkalmas arra, hogy egy konkrét polgári jogi igényt önmagában e norma alapján elbírálgasson. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 1:3. § (2) bekezdése egy jogalkotási folyamat eredményeként jött létre, jogszabálynak tekinthető, alkalmazásához nem szükséges a teljes erkölcs – vagy ha egyáltalán ebből kiszakítható – a tisztesség erkölcsi fogalmának értelmezése. Így valószínűsíthető, hogy a Ptk. 1:3. § (2) bekezdését a joggyakorlat gyakrabban fogja majd alkalmazni, mint a Ptk. 1:3. § (1) bekezdést, mivel az alkalmazás során kevesebb a tévedési lehetőség.

12. Jogalkotói módszerek

A felek szerződéstartalom alakító szabadságát a jogalkotó többféle módon korlátozhatja. A módszerek széles tárházából igyekszünk bemutatni a leggyakrabban alkalmazott módozatokat.

Az ebben a pontban görcső alá vett helyzetek többsége, arra vezethető vissza, hogy a felek, vagy egyikük kógens normába ütköző magatartást tanúsít, vagy mulasztást követ el. Mivel a szerződés nem olyan, mint amilyennek a kógens norma alapján lennie kellene, így legsúlyosabb következményként a jog megtagadhatja a szerződéstől azokat a pozitív joghatásokat, amelyek egy olyan szerződéshez kapcsolódnak, amely mindenben megfelel a kógens követelményeknek. A jogalkotó azonban többféle következményt fűz azokhoz az egymástól jelentősen különböző esetekhez, amelyek közös vonása az, hogy a szerződés eltér a kógens követelményektől.

12.1. *Nem jön létre a szerződés*

A jog kógens módon előírja azt, hogy a szerződő felek konszenzusra kell, hogy jussanak, legalább a jog által elvárt kérdésekben. Konszenzus nélkül nem jön létre a szerződés. Szerződés hiányában nem következhetnek be azok a joghatások, amelyeket a szerződés kiválthatott volna. Ezt már a római jog is így tartotta. „Egy adásvételi szerződésnek pl. esszenciális eleme a vételárban való megállapodás (enélkül a szerződés létre sem jön).”⁶⁹

12.2. *Tilalmak és lehetőségek*

A Ptk. kifejezetten tiltja azt, hogy valaki előnyt kovácsoljon felróható magatartásából,⁷⁰ de lehetővé teszi a partner ilyen magatartására hivatkozást, pl. valamilyen kötelezettség teljesítése alóli mentesülés, kárigényérvényesítés érdekében.⁷¹

A kógens normába ütköző szerződés tiltása többnyire párosul a tilalom ellenére megvalósuló ügylet érvénytelenségének a kimondásával. A versenyjogi kartelltilomba ütköző és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmát sértő szerződéseket semmisnek nyilvánítja a jogalkotó.

12.3. *A tilalom említése nélkül a magatartás semmisségi jogkövetkezményének említése*

Láttuk a 6.2.2. pontban, hogy a Ptk. semmisnek nyilvánítja a jóerkölcsbe ütköző szerződéseket, a jogkövetkezményt tehát anélkül rögzíti, hogy kifejezetten kimondaná a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát. Ezt a technikát rövidítésnek érezzük, nem hiánynak. Már a római jog is hasonló jogkövetkezményt alkalmazott. A jóerkölcsbe

69 Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és intézményei 1996. 159. o.

70 Ptk. 1:4. § (2) bek.

71 Ptk. 1:4. § (3) bek.

ütköző szerződés és a fizikai kényszer hatására létrejött szerződés semmis.⁷² „A jogellenesség kérdését a források kiterjesztően értelmezték, jogellenesnek minősítették a törvény kijátszásával (in fraudem legis) létrejött ügyletet is.”⁷³

12.4. *Megtámadási lehetőség biztosítása*

Bizonyos esetekben a jogalkotói elvárásba ütköző szerződésekkel szemben a jogszabály megtámadási jogot ad az érintettnek. Megtámadási oknak minősül a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke közötti feltűnő értékaránytalanság. A megtámadás lehetőségét fogyasztói szerződések tekintetében a felek a szerződésben nem zárhatják ki.

Ellentmond egymásnak az, hogy a jog feltétlenül elvárja bizonyos magatartás tanúsítását, de ha erre nem kerül sor, akkor ennek nincs automatikus szankciója. A jog az ellenérdekű fél döntésére bízza azt, hogy lesz-e valamilyen következménye a jogszabályba ütköző magatartásnak. A jelenségnek vélhetően az a magyarázata, hogy a jogalkotó a magánérdek sérelmét nem kívánja ugyanolyan szigorúsággal szankcionálni, mint amikor a közérdek sérül. A sérelmet szenvedő fél megtámadási joga felfogható annak újabb jelének is, hogy a jogalkotó maximálisan érvényre kívánja juttatni a magánautonómiát, és az érintett fél számára döntési lehetőséget kínál, ahelyett, hogy automatikus jogkövetkezményt írna elő. Meglátásom szerint azonban a megtámadhatóság nem mindig megfelelő következménye a kógens szerződési szabályok megszegésének. A szerződés megtámadása ugyanis nem mindig a jogosult szerződő fél megfontolt döntése következtében marad el. Előfordulhat, hogy a sérelmet szenvedő fél késedelmeskedik az igényérvényesítéssel, vagy kellő jogi ismeret hiányában nem megfelelő segítséget vesz igénybe. A jogalkotó annyira fontosnak tekint egy szabályt, hogy attól a felek közös akaratlan nem térhetnek el, de szemet huny afölött, hogy az egyik szerződő fél félretegye a szabályt, a másik fél pedig ebbe belenyugodjon. Hiányérzetemet valamelyest csökkentik az olyan megoldások, amikor a kógens szabályba ütköző szerződés megtámadására nem csak a másik szerződő felet, hanem harmadik személyt, pl. ügyészt, Gazdasági Versenyhivatalt, érdekképviselői szervet is feljogosítanak.

12.5. *A szerződések engedélyhez kötése.*

Láttuk a 3.1.2. pontban, hogy a szocializmusban gyakori volt a szerződések engedélyhez, hatósági jóváhagyáshoz kötése, és a vállalkozások összefonódási szerződéseit a versenyjog hatályos szabályai is bejelentéskötelessé nyilvánítják és – bizonyos körben – a Gazdasági Versenyhivatal engedélyének megszerzése is szükséges.

72 Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog kilencedik, átdolgozott kiadás LEGES, DILIGENS Szeged 2021. 271. o.

73 Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog kilencedik, átdolgozott kiadás LEGES, DILIGENS Szeged 2021. 275. o.

12.6. Szerződési tartalom feltételhez kötése – megerősítő aláírás

Bizonyos rendelkezések csak akkor válhatnak a szerződés részévé, ha azt valaki – jellemzően a másik fél – külön is megerősíti. Elsősorban a fogyasztó érdekét szolgálja az, ha bizonyos körülményekről számára adott írásbeli tájékoztatást neki külön is alá kell írni. Nem elegendő a szerződés aláírása, az olyan rendelkezést, amely a főszolgáltatásért járó ellenértéken túl másfajta fizetési kötelezettséggel is terheli a fogyasztót neki külön alá kell írni. A fogyasztóval szembeni többletkövetelést a fogyasztónak kifejezetten el kell fogadni.⁷⁴

Ugyanígy elkülönült írásbeli tudomásulvétel szükséges, ha a szerződés tartalma részben eltér a szerződéskötést megelőző tájékoztatóban közöltektől.

12.7. A szerződés relatív hatálytalansága

A fedezetelvonó szerződést a jogalkotó relatíve hatálytalannak tekinti.

12.8. Magatartás tanúsítására kötelezés

12.8.1. Tájékoztatás

A felek kötelesek a szerződés fennállása alatt együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről.⁷⁵

12.8.2. Nyilvántartásba bejelentés

Elsősorban a potenciális hitelezők védelme érdekében a jog számos esetben előírja azt, hogy az egyik szerződő fél köteles valamilyen adatot egy bizonyos nyilvántartásba felvinni. Ilyen kötelezettség terheli a lízingbe vevőt a lízingtárggyal kapcsolatban, annak érdekében, hogy nyilvánvaló legyen az, hogy a birtokában lévő eszköz nem az ő tulajdonát képezi. A leendő hitelező ezen információ birtokában eldöntheti, hogy a potenciális adósának van-e elegendő fedezete. Ugyancsak ezzel magyarázható az a kötelezettség, hogy az ingatlan terheit be kell jegyeztetni az ingatlannyilvántartásba.

74 Az a feltétel, amely a vállalkozást a szerződés szerint főkötelezettsége teljesítéséért járó ellenszolgáltatáson felül további pénzbeli követelésre jogosítja, akkor válik a szerződés részévé, ha azt a fogyasztó – külön tájékoztatást követően – kifejezetten elfogadta. (Ptk. 6:79. §)

75 A Ptk. 6:62. § (1) bekezdése az együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget a szerződéskötési tárgyalások alatt és a szerződés megszüntetése során is a felek kötelezettségévé teszi. A szerződéskötést megelőzően írásban tájékoztatást kell adni a fogyasztónak az adott szerződéstípus tekintetében a jogszabályban felsorolt körülményekről. Tanulmányunk témája szempontjából a szerződéskötés előtti tájékoztatási kötelezettség áttételesen befolyásolja a szerződés tartalmát.

13. Történeti eltérések a szerződési tartalom alakításába való állami beavatkozás szintjében

Az állami beavatkozás történetileg különböző formákat öltött. Néhány példával kívánjuk illusztrálni azt, hogy a felek szerződési tartalomalakító szabadságának állami korlátozása bizonyos kérdésekben folyamatosan megfigyelhető ugyan, de a jogalkotói korlátozás mértéke korszakról-korszakra különbözhet.

13.1. *Laesio enormis* – szolgáltatások értékének feltűnő aránytalansága

A visszterhes szerződésekben a jogalkotó azt látja ideálisnak, ha a felek által egymásnak nyújtott szolgáltatások értéke egyenlő. Történetileg változik viszont egyfelől az, hogy milyen szerződések körében, milyen mértékű értékkülönbség esetén indokolt a beavatkozás, és hogy milyen jogi megoldást lát a jogalkotó célszerűnek ilyen esetben.

13.1.1. Érintett szerződéstípusok

A római jog a *laesio enormis* intézményét egy agrárváság idején alakította ki, amikor sok termelő kényszerült földjének eladására és a szokatlanul nagy kínálat leszorította a termőföldek árát. Diocletianus császár az ingatlanok adásvételi szerződéseire vonatkozóan írta elő az igazságos árat (*iustum rei pretium*).

Később az intézményt mindenféle visszterhes szerződésre alkalmazták, ahol ajánlékozási szándék nem merült fel. A Kereskedelmi törvény azonban a kereskedelmi ügyletekre kifejezetten eltérő szabályt írt elő.⁷⁶

13.1.2. Kölcsönös szolgáltatások értékkülönbsége

A római jog a beavatkozást akkor tartotta indokoltnak, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékének különbsége legalább 50%-os volt (*laesio ultra dimidium*, vagy *laesio enormis*).⁷⁷ A felén túli sérelem elnevezés jól tükrözi azt, hogy a jogalkotó – az ideális helyzettől való eltérés ellenére – tolerálta azt, ha a felek szolgáltatásainak értéke eltért ugyan, de az eltérés mértéke kisebb volt 50%-nál, azaz nem látta indokoltnak a beavatkozást, ha a szolgáltatás értékének legalább a felét fedezte az ellenszolgáltatás.

A hatályos magyar jog feltűnő értékaránytalanság esetén lép közbe. A jogalkotó nem határozza meg az értékkülönbség mértékét, ezt rábízta a joggyakorlatra. A bírói ítéletek jellemzően nem avatkoznak be a felek jogviszonyába 30% körüli értékkülönbség esetén, de várhatóan már nem tolerálják azt, ha a különbség 50% fölötti. Van tehát

76 Kereskedelmi ügyletek a felén túli sérelem miatt meg nem támadhatók. 1875. évi XXXVII. törvény Kereskedelmi törvény 280. §

77 Diocl. C. 4. 44. 2 itp

egy alkusáv, amelyen belül a felek szabadon egyezkedhetnek, de ennek az alkusávnak van végpontja, amelyet elérve az ítéletek szükségesnek látják megvédeni a rosszul járó szerződő felet. A beavatkozási határ esetről-esetre változik a körülményektől függően és megfigyelhető egy tendenciaszerű emelkedés is.

13.1.3. A kölcsönös szolgáltatások értékkülönbsége esetén alkalmazott jogkövetkezmények

A *laesio enormis* intézményét megalkotó római jogászok az aránytalan szerződés megszüntetését tartották indokoltnak. Ha az eladó az ingatlan értékének a felét sem kapta meg, kérhette az adásvételi szerződés felbontását és – a vételár egyidejű visszafizetése mellett – az ingatlan visszaadását.

A hatályos magyar jog viszont kiküszöbölhetőnek tekinti a feltűnő értékaránytalanságot, és az értékviszonyok jobb kiegyenlítésével a szerződés fenntartását látja indokoltnak.

13.2. *Klaudikáló kógencia*

Az eltérést nem engedő szabályok csoportjának különleges fajtája a klaudikálóan kógens norma, amely a római jogban alakult ki és máig létezik, csak mást értünk rajta.

a) A római jogban a korlátozottan cselekvőképes személyeket védő jogintézményként működött, akként, hogy a képviselő hiánya ellenére a szerződést nem tekintették érvénytelennek, hanem abból bizonyos részben jogok származtak.

- „Különleges esettel állunk szemben a korlátozottan cselekvőképes személy által törvényes képviselője nélkül kötött visszerthes ügyletnél. Ez az ügylet egyik oldalról lesz érvénytelen, mivel a serdületlen a jogokat megszerzi, a kötelezettségei azonban csak *naturalis obligatio* formájában állnak fenn. A későbbi jogban elismerték a jogalap nélküli gazdagodás címén való perlési lehetőségeket is. Az ilyen ügyleteket hívjuk *negotium claudicans*nek, azaz sánta vagy háromlábú ügyletnek.”⁷⁸ „Ha valaki egy gyámolttól a gyám hozzájárulása nélkül vásárolt, akkor csak az egyik oldalról áll meg a szerződés, aki ugyanis vásárolt, az lekötelezte magát a gyámoltnak, de a gyámoltat nem kötelezi le magának.”⁷⁹ „A gyámolt a gyámi *auctoritas* nélkül kötött szerződésből csak jogokat, a másik fél csak kötelezettségeket szerez (részleges érvénytelenség), a szerződés érvénytelenségére pedig csak a gyámolt érdekében lehet hivatkozni, míg az a másik fél irányában érvényes (relatív érvénytelenség).”⁸⁰

78 Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog kilencedik, átdolgozott kiadás *LEGES, DILIGENS* Szeged 2021. 280. o.

79 Ulp. D. 19.1. 13.29. idézi Földi András – Hamza Gábor. A Római jog története és intézüciói Budapest Nemzeti Tankönyvkiadó 1996. 393. o.

80 Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és intézüciói 1996. 485. o.

- A gyám és a gyámolt helyzetéhez hasonló megoldást alkalmazott a római jog a vállalkozók és szabad jogállású menedzsereik kapcsolatában. A civiljog alapján a vállalkozók jogokat szereztek szabad jogállású menedzsereik által kötött szerződésekből, de a kötelezettségek egyedül a szabad jogállású menedzsereket terhelték.
- b) Mai fogalmaink szerint a klauzikálón kógens normában foglaltaktól a szerződés az egyik fél javára lehetőséget biztosít az eltérésre, a másik fél javára viszont nem. A római jogban kialakult fogalom tehát jelentésváltozáson esett át. Ma a fogyasztóvédelmi szabályok között találunk nagy számban klauzikálón kógens normákat.

13.3. Fedezetelvonással szembeni védelme a hitelezőnek

Úgy tűnik, hogy minden korszakban van olyan adós, aki nem képes tartozását visszafizetni és nem várja be azt, hogy vagyontárgyaira végrehajtást vezessenek, ehelyett fiktív módon elidegeníti vagyonát. A fedezetelvonással szembeni fellépés nagymúltú magánjogi intézmény, de a jog különböző eszközöket vetett be.

Az *actio Pauliana* olyan kereset volt, amely szerint a hitelező polgári peres eljárásban kérhette a bíróságtól, hogy semmisítse meg az adósnak olyan, más személyre történő pl. ingyenes, vagy fiktív tulajdonátruházását, melynek célja a hitelezői jogos követelése teljesítésének akadályozása.

A hatályos szabályozás⁸¹ alapján a hitelező nem kényszerül a fedezetelvonó szerződés megtámadására, mivel a jogalkotó a fedezetelvonó szerződés relatív hatálytalanságát deklarálja. A hitelező tehát a fedezetelvonó szerződés jogosultjánál lévő vagyontárgyat változatlanul adósa tulajdonának tekintheti és arra végrehajtást vezethet.

13.4. A nemfizető adós és a záloghitelező kapcsolata

Milyen módon juthat követeléséhez a záloghitelező, ha adósa határidőben nem egyenlíti ki tartozását? Vajon a záloghitelező követelése fejében megszerezheti-e a zálogtárgy tulajdonát, ha az adós nem teljesít, vagy a vagyon elárverezése során befolyó összegből – a költségek levonása után fennmaradó részből – szerezhet kielégítést

Ez a probléma már a római jog különböző korszakaiban is ellentétes megoldásokra vezetett. Korábban a záloghitelező az adós nemteljesítése esetén megtarthatta a zálogtárgyat. „I. Constantinus az ilyen kikötéseket, mivel azok súlyosan sértették az adósok érdekeit, semmiséknek nyilvánította.”⁸²

A kereskedelmi törvény⁸³ nem tette lehetővé azt, hogy a záloghitelező az adós nemteljesítése esetén tulajdont szerezzen a zálogtárgy felett, de anélkül, hogy keresetet

81 Ptk. 6:120. §

82 C. 8, 34,3 ismerteti Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és intézüciói 1996. 447. o.

83 1875. évi XXXVII. törvény 305. §

kellett volna indítani a törvényszékhez fordulhatott, amely az adós meghallgatása nélkül elrendelte az elzálogosított vagyontárgy „eladatását”. A hitelező köteles volt értesíteni az adóst és a vételár „feleslegét” át kellett adni az adós számára.

Az 1959. évi Ptk. semmisnek nyilvánította az olyan megállapodást, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát, feltéve, hogy a megállapodás a kielégítési jog megnyílta előtt jött létre.⁸⁴

A 2013. évi V. törvény hasonlóan rendelkezett⁸⁵, de egyrészt részletes garanciális szabályok rögzítésével lehetővé tette azt, hogy a kielégítési jog megnyílását követően a záloghitelező megszerezze a zálogtárgy tulajdonjogát,⁸⁶ másrészt bizonyos óvadékok esetén közvetlen kielégítési jogot biztosított.⁸⁷

14. Összegzés

A szerződési jogban főszabályként érvényre jutó magánautonómiát az állam helyenként korlátozza. A tanulmány érzékeltette az állami akarat összetettségét – tagállami és európai gyökereit –, az állami akarat érvényesítésének jogszabályi és bírói útját. A kógencia kivételes helyzet a szerződési jogban, de korántsem ritka kivétel. A szerző azokra az esetekre koncentrált, ahol a szerződés tartalmát befolyásolták a kógens normák. A tanulmány feltérképezte a korlátozó normák megjelenési helyét, és azt a sokféle körülményt, amely alapul szolgál olyan jogi normák megalkotására, amelyekről a felek nem térhetnek el. Igyekeztünk feltárni a jogalkotói akarat mögött álló állami szándékot, csoportosítva azokat az indokokat, amelyek magyarázzák azt, hogy miért ragaszkodik a jogalkotó ezekhez minden áron. A normák erkölcsi gyökere, a közérdek szolgáltatának számos esete éppúgy megalapozhatja a kógenciát, mint bizonyos személycsoportok védelme és aktuális gazdasági célok elérésének jogi támogatása. Példákkal érzékeltettük az egymást erősítő és gyengítő indokok hatását. Rögzítettük a leggyakrabban alkalmazott módszereket, amelyek révén a jogalkotó befolyásolja a felek akaratszabadságát. A kógens jogszabályok megsértésének jogkövetkezményeit vizsgálva rámutattunk azok differenciált voltára. A „magánjogi” jellegű jogkövetkezmények között a szerződés létrejövetelének elmaradását, a tilalmakat, a szerződés érvénytelenségét (a semmisséget és a megtámadhatóságot) és a szerződés hatálytalanságát említettük elsősorban, de rámutattunk a szerződések engedélyhez, hatósági jóváhagyáshoz kötésére és a szerződési tartalom feltételhez kötésére is. Végezetül példákkal illusztráltuk azt, hogy a szerződési tartalom korlátozása azonos célok mellett is történetileg változatos eredményre vezet.

84 Semmis a kielégítési jog megnyílta előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.

85 Semmis az olyan megállapodás, amely szerint a zálogjogosult kielégítési joga megnyílásakor megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.

86 Ptk. 5:137. §

87 Ptk. 5:138. §